

Marijan Lipovac
Franjo Vondraček

ČEŠKI HRVATI

HRVATSKI TRGOVI U ČEŠKOJ

ZÁHŘEBSKÁ
VINOHRADY-PRAHA 2

MARIJAN LIPOVAC

FRANJO VONDRAČEK

ČEŠKI HRVATI

HRVATSKI TRAGOVI U ČEŠKOJ

Marijan Lipovac, Franjo Vondraček
Češki Hrvati – Hrvatski tragovi u Češkoj

Nakladnici:

Češka beseda Zagrebačke županije
Braće Radića 2, 10 342 Dubrava
Hrvatsko-češko društvo
Pavla Šubića 20, 10 000 Zagreb
www.hcdzg.hr

Za nakladnike:

Darko Dragija
Marijan Lipovac

Lektura i korektura:

Ivona Mamić

Grafički urednik:

Ivica Kukovačec,
Vector Design d.o.o., Sv. Ivan Zelina

Tiskar:

Tiskara Zelina d. d.

ISBN: 978-953-95462-2-7

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001015676.

MARIJAN LIPOVAC
FRANJO VONDRAČEK

ČEŠKI HRVATI

HRVATSKI TRAGOVI U ČEŠKOJ

ČEŠKA BESEDA
ZAGREBAČKE ŽUPANIJE

HRVATSKO - ČEŠKO
DRUŠTVO

Zagreb, prosinac 2018.

PREDGOVOR

Dvojac Marijan Lipovac i Franjo Vondraček, kojim kormilari nepresušna intelektualna istraživačka energija i živost, u kulturni je fundus Lijepe naše odložio jedinstven primjerak svog rada – studiju o Hrvatima koji su djelovali ili djeluju u Češkoj.

Od 2008. godine, kada sam imao čast surađivati najprije sa gospodinom Franjom Vondračkom, a onda i s gospodinom Marijanom Lipovcem, pa do danas, taj je neumorni tandem iznjedrio publicističke uratke kojima su na svjetlo dana iznosili brojne zanimljivosti prikupljene u istraživanju povijesti veza između Češke i Hrvatske.

Do sada smo, od istih autora, imali prilike čitati o nesumnjivom i neupitnom utjecaju kojeg su tijekom povijesti brojni pripadnici češkog naroda ostvarili na području Hrvatske. Jedna od takvih studija bila je objelodanjena i u knjizi *Česi i Moravljani u Zagrebačkoj županiji*.

Međutim, ovaj rad predstavlja prvi pravi temelj u istraživanju kulturnih, gospodarskih i političkih utjecaja formiranih djelovanjem pripadnika hrvatskog naroda na češkom tlu i upravo stoga je ona jedinstveni temelj za buduće radove koje autori nagovješćuju u uvodu knjige.

Knjiga daje bitan uvid o do sada neistraženom dijelu povijesti međusobnih veza – djelovanju naših ljudi na češkom tlu – od Zrinskih, Radića, Stepinca pa sve do Tuđmana.

Ova knjiga potvrđuje već pomalo zaboravljenu tezu koja je učestalo ponavljana pred ulazak Republike Hrvatske u Europsku uniju – „da se Hrvatska vraća kući“.

I stvarno, kada se paralelno čitaju radovi ovih autora o hrvatskim Česima i sada – o češkim Hrvatima – potpuno je jasno da nam je povijest bila zajednička i da smo nekada pripadali istom civilizacijskom i kulturnom krugu; da nam je povijest u mnogočemu bila slična i zajednička.

Činjenica da su dijelovi Češke i Moravske u povijesti naseljeni hrvatskim življem i da u Hrvatskoj postoje manjinske enklave Čeha dovodi i do zaključka da se naša zajednička povijest temelji i na seobama, odnosno

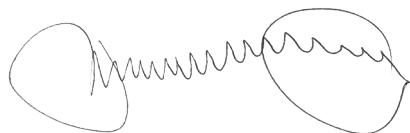
migracijama. I u ovom slučaju pokazuje se da je povijest naroda – povijest migracija – i posljedično tome oblikovanje kultura miješanjem različitih utjecaja. Različitosti i raznolikosti kultura i utjecaja uzajamno su obogatile svaku od njih pojedinačno.

No ako je naša prošlost bila zajednička, možemo li se nadati da će takva biti i naša budućnost?

Odgovor na to pitanje imperativno prepostavlja i zahtijeva poznavanje povijesti naših međusobnih odnosa i veza. Ma kako to zvučalo nelogično, zajednička budućnost Hrvata i Čeha započela je u prošlosti, a ova je knjiga tome dokaz.

Začete u prošlosti, veze Hrvata i Čeha u budućnosti traže nove do sada neispisane stranice zajedništva, prijateljstva i suradnje.

Damir Mikuljan,
Predsjednik Županijske skupštine
Zagrebačke županije

UVOD

Dobrodošli u hrvatsku Češku!

Veze između Hrvatske i Češke dugotrajne su, stabilne, sveobuhvatne, intenzivne i srdačne, a hrvatsko-češko prijateljstvo vrednota je koja je duboko ukorijenjena u identitetu oba naroda. Već gotovo tisuću godina, a možda i duže, traju susreti Hrvata i Čeha u kojima se oba bliska slavenska i srednjoeuropska naroda uzajamno oplemenjuju i duhovno obogaćuju. Zajednička povijest Hrvata i Čeha puna je velikana i događaja koji ih povezuju i o njima se u posljednje vrijeme sve više piše i govori. U hrvatskoj publicistici brojne su knjige i članci o češkim tragovima u Hrvatskoj, posvećeni češkoj manjini, znamenitim Česima ili hrvatskim velikanim češkog porijekla. Pomalo zanemaren segment hrvatsko-čeških odnosa bili su hrvatski tragovi u Češkoj koji dosad nisu bili cjelovito istraženi i predstavljeni, iako se relativno mnogo pisalo, primjerice, o hrvatskim studentima u Pragu, o vezama pojedinih hrvatskih velikana s Češkom ili o moravskim Hrvatima. Autori ove knjige koji godinama uspješno rade na upoznavanju i proširivanju spoznaja o hrvatsko-češkim vezama usudili su se upustiti u ovaj istraživački i publicistički pothvat i rezultat njihova truda nalazi se u vašim rukama: prikaz »čeških Hrvata«, osoba iz Hrvatske koje su živjele i djelovale u Češkoj, odnosno žive i djeluju i danas, a uz njih i prikaz ostalih tragova hrvatske nazočnosti i identiteta diljem Češke. Kako to obično biva, na početku rada autori nisu ni slutili da će u konačnici popis čeških Hrvata biti toliko sveobuhvatan, iako bi mogao biti i opsežniji. No o nekim osobama u literaturi naprsto nema dovoljno dostupnih podataka na temelju kojih bi se mogao rekonstruirati njihov život u Češkoj, barem ne zasad, pa će se tema čeških Hrvata svakako morati nadopunjavati novim publikacijama.

Veći dio ove knjige odnosi se ne bez razloga na Prag. Mnogi Hrvati školovali su se u Pragu, ali bilo je i ne malo onih koji su u glavnom gradu Češke neko vrijeme uspješno djelovali ili se trajno nastanili, o čemu se u hrvatskoj javnosti mnogo manje zna. Najznačajniji od hrvatskih praških studenata imaju i svoja spomen-obilježja (Nikola Tesla, Vladimir Prelog, Stjepan Radić, Andrija Mohorovičić, August Šenoa), odnosno vidljiv trag u prostoru, dakako, hrvatski trag. Ljudi od pera svoja su zapažanja i dojmove

o Pragu ostavila budućim naraštajima u svojim književnim djelima koja se u ovoj knjizi po prvi put prezentiraju u kontekstu hrvatsko-čeških veza. Primjerice, u Pragu se događa veći dio radnje pripovijetke *Prijan Lovro Augusta Šenoe*, kao i romana *Pavao Šegota i Dva svijeta* Vjenceslava Novaka te roman *Bjegunci* Augusta Cesarca, a vrijedne zapise o Pragu ostavio je i Božo Lovrić, istodobno i hrvatsko i češki književnik koji je veći dio života proveo u Pragu. Ondje su duže vrijeme živjeli i djelovali i Faust Vrančić, Josip Filipović, Vlaho Bukovac i Zvonimir Rogoz, a Amelija Jurković bila je između dva svjetska rata prva dama Praga. Zvjezdane trenutke svoje kratke karijere u Pragu je doživio Vatroslav Lisinski, a Josip Juraj Strossmayer bio je izabran počasnim građaninom te je u Pragu dobio i svoj trg, a o češkom glavnom gradu ostavio je i putopisne zapise. Svoje ulice imaju i Nikola Tesla i Stjepan Radić, a postoje i Hrvatska, Zagrebačka i Dubrovačka ulica. Snažan hrvatski pečat imaju samostan Emaus, sagrađen u 14. stoljeću za hrvatske glagoljaše, i Kuća koja pleše kojoj je autor najznačajniji živući češki Hrvat Vlado Milunić, a hrvatske tragove nalazimo i u katedrali svetog Vida, samostanu Loreta i u pivnici U Fleku gdje je, kako je poznato, donesena odluka o osnutku Nogometnog kluba Hajduk.

Obrađeni su i oni hrvatski velikani koji su u Pragu bili samo gosti, ali o čijim posjetima postoje vrijedni zapisi, poput Marije Ružičke Strozzi, Ivana Meštrovića, Ive Vojnovića, Miroslava Krleže i Franje Tuđmana. Naposljetku, u ovoj knjizi govori se i o češkim Hrvatima danas, pa je predstavljeno desetak Hrvata koji su se afirmirali u Pragu, i nekoliko predstavnika moravskih Hrvata. Obrađene su i teme koje su zbog nedostatka pouzdanih izvora obavijene velom tajne, poput nazočnosti plemena s hrvatskim imenom na području srednjovjekovne Češke i s time povezana teza o mogućem hrvatskom porijeklu svetog Vojtjeha, praškog biskupa iz desetog stoljeća, sveca kojeg štuju Česi, Poljaci, Mađari i Slovaci, ali ne i Hrvati. Značajan dio knjige posvećen je i hrvatskim tragovima u južnoj Češkoj, te u Brnu, Olomoucu i još nekim dijelovima Moravske. Obuhvaćeni su dakako i moravski Hrvati, kao najživljiji hrvatski trag u Češkoj, hrvatska manjina koja odolijeva asimilaciji i prilagođava svoj identitet suvremenim društvenim procesima.

S obzirom da ovaj uradak nema tendenciju biti znanstveno djelo, autori su si u pojedinim temama dozvolili nešto ležerniji, novinarsko-reporterski pristup, želeti problematiku hrvatskih tragova u Češkoj predstaviti pristupačno i čitko. Nije slučajno što ova knjiga ima i elemente putopisa ili turističkog vodiča: autori će biti zadovoljni ako će čitatelji i osobno krenuti u Češku slijedeći hrvatske tragove koji će im i u drugi dijelove Češke dodatno približiti u emotivnom smislu, kao nešto što im je uistinu blisko jer ima makar mali hrvatski pečat. Dobrodošli u hrvatsku Češku!

OD JUŽNE ČEŠKE DO VRATA PRAGA

U Češku se iz Hrvatske može putovati na razne načine i iz više smjerova. Najbrži put je zračni, zrakoplovnim letom između Zagreba i Praga koji ima gotovo stoljetnu tradiciju jer je uveden još 1930., što je bila prva inozemna linija češke zrakoplovne kompanije ČSA. No najčešće se ipak putuje cestom, preko Slovenije, Graza i Beča do Znojma ili Břeclava u južnoj Moravskoj. Moguć je i drugi smjer kojim se iz Graza skreće prema Linzu i dolazi do južne Češke. Prikazujući hrvatske tragove u Češkoj prema zemljopisnom kriteriju, kao zamišljeno putovanje po pojedinim dijelovima te zemlje, odlučili smo se za ovaj drugi smjer.

Veze Zrinskih i Rožmberka

• Dvorac u
Jindřichovom
Hradecu

U šumovitoj južnoj Češkoj ispresijecanoj vodenim tokovima, s proplancima i plodnim njivama, smjestio se grad Jindřichův Hradec čiji je renesansni dvorac, po veličini treći najveći dvorac u Češkoj, bio mjesto značajnog događaja iz povijesti hrvatsko-čeških odnosa koji je međutim s protokom

vremena pao u zaborav. Ondje se 10. rujna 1564. nekadašnji hrvatski ban Nikola Šubić Zrinski vjenčao s Evom iz Rožemberka, čime su se rodbinski povezale najuglednija i najmoćnija hrvatska i češka velikaška obitelj. U spomen na taj događaj još 1934. na ulazu u kapelici svetog Duha u sklopu dvorca postavljena je spomen-ploča na češkom, a 2015., povodom 450. godišnjice tog vjenčanja i ploča na hrvatskom jeziku. Ploču je postavila Zagrebačka županija zahvaljujući predstavniku češke manjine u toj županiji Franji Vondračku, a na inicijativu Hrvatsko-českog društva.

- Ploče u spomen na vjenčanje Nikole Šubića Zrinskog s Erom iz Rožemberka

Eva Zrinski poznata je Hrvatima kao lik iz opere Ivana Zajca *Nikola Šubić Zrinski*, kao primjer brižne majke sina Jurja i kćeri Jelene, hrabre i vjerne supruge koja svog muža prati u smrt na završetku osmanske opsade Sigeta. Povjesna istina je nešto drugačija: Nikola se s Erom vjenčao kao udovac i s njom u braku proveo tek dvije godine. Eva je Nikoli rodila sina Ivana s kojim je u trenutku opsade Sigeta bila u sjedištu Zrinskih, u Čakovcu. Budući da im brak nije dugo potrajavao, možemo samo nagađati bi li i u kojoj mjeri utjecao na daljnji tijek hrvatske i češke povijesti. Nikola je bio rođen oko 1508., a Eva 1537. pa je iza braka vjerojatno stajao politički motiv, a ne romantična ljubav dvoje supružnika. Sve je započelo u Požunu 1563. prigodom krunidbe novog ugarskog i hrvatskog kralja Maksimilijana koji je ujedno bio i češki kralj pa su se na svečanosti okupili velikaši iz sve

- Eva Zrinski

tri zemlje. Nikola Šubić Zrinski već je bio slavan kao borac protiv Osmanlija te se susreo s Vilémom iz Rožemberka. Nije poznato kako je došlo do toga da je Nikola zaprosio ruku Vilémove sestre Eve, no očito je nakon smrti prve žene Katarine Frankopan (1561. ili 1562.) s kojom je imao 13 djece tražio novu suprugu, i to iz jednako uglednog roda. Svadbu su dogovarali Jáchym iz Hradeca, kancelar Českog kraljevstva i suprug Evine sestre Anne, te Evin brat Petr Vok. Bilo je dogovorenog da će se raskošna

svadbena svečanost održati u Českem Krumlovu, sjedištu obitelji Rožemberk, no usred priprema 27. lipnja 1564. umrla je Vilémova supruga Žofie. Skoro održavanje svadbe došlo je u pitanje, ali Zrinski koji je živio nesigurnim vojničkim životom inzistirao je da se svadba ne odgađa. Par se stoga ubrzo i vjenčao, 10. rujna 1564., ali ne u Českem Krumlovu, nego u Jindřichovu Hradecu koji je pripadao Jáchymu iz Hradeca, glavnom organizatoru svadbe na kojoj se okupilo mnogo čeških i hrvatskih velikaša. Nije poznat sadržaj ženidbenog ugovora, no zna se da je Juraj Zrinski, Nikolin sin iz prvog braka i nasljednik, nakon očeve smrti morao Evi dati određeni iznos novca koji je posudio »na potreboću, kada gospu Evu od Roseberga, mačehu našu, zadovolismo onom sumom penez, ča je pokojni gospodin otac naš njoj zapisal, da joj se ima dati.« Nikola i Eva nakon vjenčanja su otputovali u sjedište Zrinskih Čakovec, iz sigurnosti Češke na nesigurnu granicu s Osmanskim carstvom, gdje im se 1565. rodio sin Ivan, a imali su i kćer nepoznata imena koja je rano umrla. Bračna sreća nije bila dugog vijeka zbog poznatog razloga, Nikoline pogibije 7. rujna 1566.

Car i kralj Maksimilijan nije priskočio u pomoć Zrinskom u Sigetu, no pitanje je koliko je njegova vojska sastavljena uglavnom od vojnika iz Austrije uopće bila motivirana za sukob s Osmanlijama, za razliku od Hrvata i Mađara koji su branili svoje domovine i posjede. Bolje motivirana nije bila ni češka vojska koju je uz teške muke prikupio Nikolin šogor Vilém. U jednom pismu Vilém je zapisao: „Ovdje zalud ležimo i ništa ne radimo, a na drugim mjestima smo do sada ne malo dobrih ljudi i zemlje izgubili. Šogora svoga, grofa Zrinskog, također sam izgubio, njega koji se poštено ponašao i svojim potomcima osigurao poštenu uspomenu, no svojim priateljima i supruzi svojoj brzo je poginuo.“

Vilém iz Rožberka kasnije će širiti slavu svoga šogora, a dva djela o obrani Sigeta u Pragu će biti objavljena 1568. i 1573. U to vrijeme u Češkoj su već živjeli Eva Zrinski i sin Ivan koji su nakon pogibije supruga i oca iz Čakovca najprije otišli na imanje Zrinskih u Eberau u današnjem Gradišću, od 1568. živjeli su u Českem Krumlovu, a od 1570. do 1578. u dvoru Bechyně nad Lužnicí koji je pripadao Evinom bratu Petru Voku s kojim je bila vrlo bliska. On će Ivanu, koji je u Češkoj prozvan Jan Zrinský ze Serinu, zamijeniti oca te ga odgojiti u češkom duhu. Eva Zrinski se 1578. preudala za talijanskog plemića Paola Gassoldija i preselila u Mantovu gdje je umrla 1591. Jan je ostao u Češkoj (majku je posjetio u Mantovi 1586.) i zahvaljujući ujakovom utjecaju 1582. postao je paž na dvoru Rudolfa II. u Pragu, a s 20 godina i njegov dvorjanin. Na dvoru je ostao sve do 1605., što mu je uz solidno obrazovanje omogućilo i da se uklopi u češko plemstvo te dobije pravo prebivališta koje mu je omogućavalo mjesto u Češkom saboru. Stoga ga je 1593. Češki sabor priznao za člana plemičkog

staleža, uz pomoć Rudolfa II. i Petra Voka koji je tada kao glava moćnog rožmerskog roda bio drugi do kralja. Petr Vok nije imao djece pa je Jana pripremao za nasljednika te mu je već 1597. prepustio dvorac Rožmberk nad Vltavou koji je bio ishodište slavnog roda, a 1600. i Třeboň. Njegovi planovi međutim nisu bili u skladu s običajima jer ako bi Petr Vok umro bez djece, njegova imanja pripala bi kralju, a na snagu bi stupili i ranije sklopljeni ugovori o nasljeđivanju s drugim velikaškim obiteljima. Petr Vok je stoga trebao suzbiti velik otpor, pojačan činjenicom da je bio evangelik, i kralj je naposlijetku pristao, no Petr Vok mu je 1601. morao prepustiti Český Krumlov. Jan Zrinský se ondje 1600. vjenčao Marijom Magdalenum Novohradskom iz Kolovrata s kojom je živio u Rožmberku koji je dao urediti u renesansnom stilu. Petr Vok umro je 6. studenog 1611. i Jan Zrinský postao je nasljednik dijela rožmerskog posjeta (Rožmberk, Libejovice i Vyšší Brod), no već 24. veljače 1612. je umro u Rožmberku. Pokopan je u cistercitskom samostanu u Vyšsem Brodu, u kapeli svetog Bartolomeja nedaleko grobnice Rožmberka, gdje mu je do danas sačuvan nadgrobni spomenik s njegovim likom u viteškoj odjeći. Vyšší Brod je mali idilični grad sa starom jezgrom koju čine samostan i crkva. Samo cesta ih dijeli od rijeke Vltave koja je ovdje mala jer nedaleko grada i izvire. Pravo mjestašće iz idile u lijepom šumovitom kraju južnočeške Šumave. Vjerojatno su i redovnici koji su gradili samostan i crkvu upravo na ovako lijepom mjestu uz rijeku i blizu šume željeli prakticirati vjeru i provoditi ovozemaljski život.

Jan Zrinský bio je više promatrač nego aktivni sudionik događanja, objekt, a ne subjekt povijesti za razliku od slavnog oca. Budući da je umro bez djece, njegovom smrću propali su i planovi da je on nastaviti baštinu

- Nadgrobna ploča Ivana (Jana) Zrinskog u Vyšsem Brodu

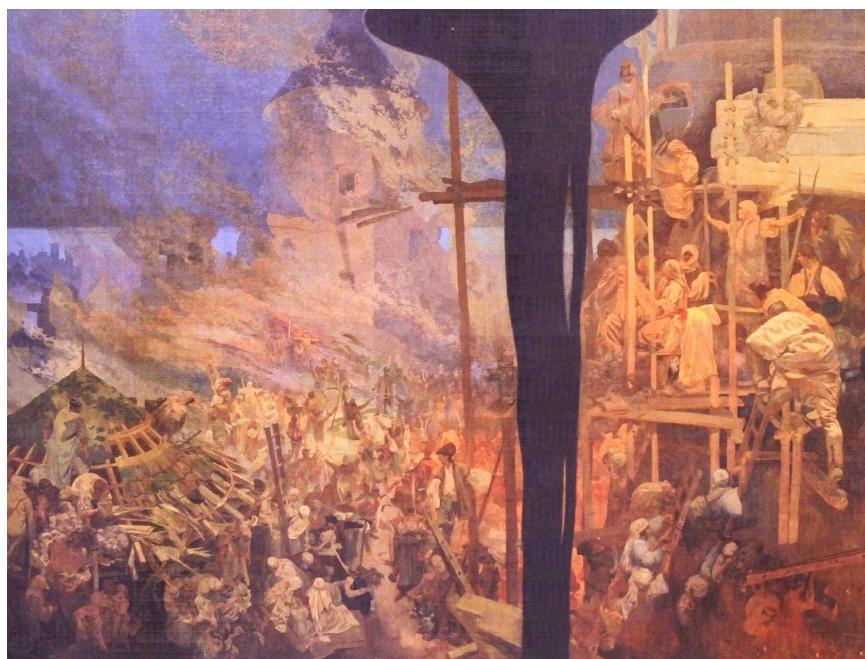
Rožmberka koju je uglavnom naslijedila obitelj Švamberk, a kasnije više njemačkih obitelji, među njima i Schwarzenberg. Sličnu sudbinu doživjet će kasnije i obitelj Zrinski u Hrvatskoj, koja će nestati sa scene pogubljenjem Petra Zrinskog 1671., odnosno 1703. smrću njegova sina Ivana Antuna koji je gotovo 20 godina proveo u tamnici.

Nikola Šubić Zrinski obranom Sigeta stekao je europsku slavu i bio još dugo poznat u Češkoj gdje ga je 1878. naslikao slikar Mikoláš Aleš, a obranu

Sigeta je 1914. ovjekovječio i slavni slikar Alfons Mucha u sklopu ciklusa golemyih slika iz povijesti slavenskih naroda pod nazivom *Slavenska epopeja*. Slika se nalazi u Nacionalnoj galeriji u Pragu. U Češkoj se proširila i pjesma *U boj, u boj!* koju je 1866. skladao Ivan Zajc te ju 1876. uklopio u operu *Nikola Šubić Zrinski*. Češki vojnici krajem Prvog svjetskog rata pjesmu su donijeli u Japan gdje je i danas popularna.

• Mikoláš Aleš:
*Nikola Šubić
Zrinski*

• Alfons Mucha:
Obrana Sigeta

Češko pleme Hrvata, Slavníkovci i sveti Vojtjeh

Jedna od najpoznatijih poveznica između Hrvatske i Češke je nekadašnja Bijela Hrvatska koju bizantski car Konstantin Porfirogenet u desetom stoljeću ne baš precizno locira »s onu stranu Bavarske«, što se može odnositi na sjevernu Češku, južnu Poljsku ili zapadnu Ukrajinu gdje su se još dugo zadržali tragovi hrvatskog imena, što je očit dokaz da je ondje živjela etnička skupina s hrvatskim imenom, vjerojatno u određenoj mjeri srodnna današnjim Hrvatima. Kao pradomovina Hrvata najčešće se spominje južna Poljska, no postoje tumačenja da je naziv Bijela Hrvatska zapravo pogrešan i da bi trebao glasiti Polapska Hrvatska, budući da je Albis, riječ slična latinskoj riječi alba – bijela, keltski naziv za rijeku Labu. Kelti su ostavili i mnoge druge toponime u Češkoj kao npr. Vltava (divlja rijeka) kao i za mnoga druga mjesta u toj zemlji. U tom bi slučaju hrvatska pradomovina bila u češkom Polabljу gdje je ionako živjelo pleme Hrvata (Charváti) koje se u Hrvatskoj uglavnom poistovjećuju s Bijelim Hrvatima. Do danas su sačuvana tri toponima Charvatce, jedan kod Litoměřica, drugi kod Mlade Boleslavi, a treći kod Louna. Hrvatski arheolog Vladimir Sokol povezao je pojedine češke toponime s imenima petero braće koja su, zajedno s dvije sestre, prema legendi doveli Hrvate u današnju domovinu. Ime jednog od braće, Hrvat, veže uz oblast uz srednji tok Vltave gdje su do danas sačuvani toponimi Nový Knín i Pořín, ime Lobel smatra izvedenicom od Labe, Kosjenac je prema Sokolu ime nastalo prema mjestu Kosejovice, dok je Kluk istoimeni grad u Češkoj. Ime Muhlo se prema Sokolu odnosi na Muhilu, današnji Mühlviertel u Austriji, dok imena sestara, Tuga i Buga predstavljaju rijeke Tugar i Bug iza Karpati.

Stara češka historiografija govori o sljedećim plemenima na prostoru današnje Češke. Krenimo od juga gdje je najbrojnije pleme Doudleba. U središnjem dijelu Češke, oko Praga, je pleme Čeha, a susjedi Česima s njihove istočne strane su Pšovani i Lemuzi. Sjeverni susjedi Pšovanima su Charvatci a sjeveroistočni Charváti, druga po brojnosti grupacija nakon plemena Doudleba. Historiografi bilježe i plemena Dečana, Lučana, Sedličana, Litomerica, Zličana te pleme Tuhošt na krajnjem sjeveru. Ovim češkim plemenima prvi pisac češke povijesti Kosmas dodaje i plemena Trebovana, Bobrana, Dedošana i Milčana.

O postojanju hrvatskih plemen u Češkoj govori prvi službeni podatak iz 1086., tzv. Praški dokument koji opisuje granice Praške biskupije. Na njenim sjeveroistočnim granicama spominju se »Hrvati i drugi Hrvati«

(Chrouati et altera Chrowati). Očito se radi o jednom hrvatskom plemenu na Labi u sjeveroistočnoj Češkoj i o drugom u području gornjeg toka Visle koje je u to vrijeme pripadala Praškoj biskupiji i gdje se uobičajeno smješta Bijela Hrvatska. Još početkom 20. stoljeća dio poljskih iseljenika u Ameriku izjašnjavao se kao Bjelohrvati, a i papa sveti Ivan Pavao II. je u svojim susretima s Hrvatima rado podsjećao na Bijelu Hrvatsku koja se nalazila upravo u njegovom zavičaju. Bilo kako bilo, češko pleme Hrvata i Bijeli Hrvati u južnoj Poljskoj bili su teritorijalno povezani i etnički bliski. Ako bismo češke Hrvate i nazivali Bijelim Hrvatima, činjenica je da su njihovi potomci jačanjem i širenjem češke države pod vodstvom dinastije Přemyslovaca postali sastavni dio češkog naroda i kasnije moderne češke nacije. Treba podsjetiti da je formiranje europskih nacija u današnjem poimanju te riječi počelo u 17., 18. i 19. stoljeću. Pod pojmom nacije podrazumijevamo zajednički kulturni i kulturološki krug, zajedničke ili slične navike, obrasci ponašanja, jezik, običaji. Dakle, kad se govori o starijoj povijesti, treba se ogradići od pojma nacije u njegovom suvremenom, današnjem poimanju.

Tradicionalna teorija o etnogenezi Hrvata govori o nastanku hrvatskog naroda na području antičkih pokrajina Dalmacije i Panonije miješanjem autohtonog ilirskog i romanskog stanovništva sa slavenskim plemenom Hrvata koje se doseljava u sedmom, osmom ili najkasnije u devetom stoljeću. Veliko miješanje doseljenih Hrvata s domicilnim stanovništvom pokazuju DNK studije: blizu 50 posto populacije Hrvatske pripada genetski haploskupini Eu 7 koju neki nazivaju i hrvatskom i koja nije slavenska. Zanimljivo je da je nađen velik postotak jedne druge, ali identične haploskupine kod Rusina i stanovnika otoka Krka, a znamo da je i na prostoru Ukrajine bilo pleme nazivano hrvatskim imenom. To bi moglo značiti da se hrvatska plemena stvarno doseljavaju sa sjevera, ali ne s prostora današnje Češke, odnosno južne Poljske. Kod današnjih Čeha i Poljaka manji je postotak te haploskupine. Genetske DNK analize dokazuju da je oko 50 do 55 posto Poljaka slavenskog porijekla i time su uz Ruse i Mađare (sic!) najslavenskiji narod. Kod Čeha je približno jednak postotak potomaka Kelta (oko jedna trećina) i Slavena, ali ima i potomaka Vikinga, potomaka doseljenika s Balkana, Germana, Židova. Kao atrakciju napominjemo da izvjesni gospodin Josef iz sjeverne Moravske ima pretka, ni više ni manje nego Tutankamona čija DNK struktura je također analizirana. Kod Hrvata je, očito, najveći postotak potomaka Ilira. Upravo zbog navedenog teško je naći DNK poveznici između ovih hrvatskih plemena na području Češke i današnje Hrvatske.

Jedna od najvećih nepoznanica rane češke povijesti je odnos dviju velikaških kneževskih obitelji Přemyslovaca i Slavníkovaca. Za nas je ova tema možda još zanimljivija jer neki povjesničari Slavníkovce smatraju

Hrvatima. U cijeloj »priči« toliko je nedoumica, a mi čemo neke stvari bar pokušati naznačiti.

Nema pismenih dokaza o etničkoj pripadnosti Slavníkovaca, uostalom tada tog pojma niti nema. Dio povjesničara uvrštava ih u Hrvate, drugi dio u pripadnike plemena Zličana. Prvi poznati knez bio je Slavník i po njemu je cijelo pleme ili rod dobilo ime. Enigma je njegovo porijeklo: neki ga poistovjećuju sa Zbraslavom, navodnim sinom svetog Václava, dakle pripadnikom přemyslovske loze, a drugi ga smatraju unukom saskog vojvode Henrika I. kojeg je dobio iz veze s nekom slavenskom kneginjom. Treća teorija kaže da je Slavník bio knez plemena Zličana. Dakle, o porijeklu Slavníkovaca ne zna se ništa i zato sve može ostati samo u sferi nagadanja. Stoga teoriju o njihovom hrvatskom porijeklu ostavljamo otvorenom, sa sumnjom da će se ikada znati nešto konkretnije, ali zbog uvriježenosti te teorije u Hrvatskoj ipak donosimo pregled najosnovnijih podataka o Slavníkovcima i njihovim najznačajnijim pripadnicima.

Knez Slavník je umro 981. a supruga mu Střežislava 987. I o njenom porijeklu ima više teorija. Jedna kaže da je bila kći kneza plemena Zličana, druga da je bila Přemyslovka, a jedna teorija čak je smatra sestrom svetog Václava i brata mu Boleslava. Nakon Slavníkove smrti vladu je preuzeo njegov najstariji sin Soběslav (Soběbor). U vrijeme njegove vladavine došlo je do značajnog razvoja Libice gdje su izgrađeni crkva svetog Ivana Krstitelja i palača. Soběslav je u Libici i još više u Malínu imao kovnicu novca denara na kojoj je potpisana kao »dux (knez) Libice.«

- Ostaci Libice

Vjerojatno zbog savezništva Slavníkovaca s plemenima koja obitavaju prostor južne Poljske (poput plemena Vislana) i zbog borbi za ovladavanje ovog prostora, 28. rujna 995. dolazi do masakra u kome je pogubljena cijela obitelj Slavníkovaca osim Soběslava koji je kao poljski saveznik bio u pohodu protiv nekih polabskih slavenskih plemena, njegovog brata

praškog biskupa Vojtjeha i njihova polubrata Radima. Danas se smatra da je do napada na Libicu došlo od strane treće velikaške obitelji Vršovaca koja je bila saveznik Přemyslovaca. Također se smatra da je napad bio u mjestu Libice nad rijekom Cidlinom, iako dio povjesničara taj masakr stavlja u prostor Malína, danas predgrađa Kutne Hore. Također je nepoznato koliki prostor je bio pod vladavinom obitelji kneza Slavníka. Svakako se radi o prostoru današnjih gradova Poděbrada, Nymburka, Kolína, Kutne Hore i Čáslava. U svakom slučaju, tadašnji češki vladar knez Boleslav kao pomoć Nijemcima za jednu bitku na rijeci Lech šalje češku vojsku od oko 1000 pripadnika, a istodobno na istočnim granicama ratuje protiv Mađara. Stoga mnogi smatraju da Slavníkovci niti u kojem segmentu nisu mogli biti konkurenca Přemyslovima jer tadašnja češka kotlina ne bi mogla imati i opremiti toliko vojnika. Stoga su skloniji tezi da je Slavník bio iz přemyslovske dinastije i postavljen u istočnu Češku kako bi održavao i kontrolirao tzv. Trstenicku stazu – trgovački put koji je spajao zapad i istok Europe.

Sve ovo navedeno je kao prilog ovoj temi jer neki smatraju da je riječ o dvije jednakovražne obitelji i da su u tom trenutku Přemyslovci predstavljali češki, a Slavníkovci hrvatski etnikum. Neki hrvatski povjesničari i političari u masakru Slavníkovaca čak vide i sukob između Čeha i Hrvata, što je u svakom slučaju pretjerivanje. Kako je ranije rečeno, u to doba ne možemo govoriti o narodima, nacijama, nego samo o plemenima, u ovom slučaju možda o sporednom ogranku samo jednog, češkog plemena. Najsnažnije pleme koje vojno porazi druga plemena daje im svoje ime. Tako su se, u konačnici, formirali svi narodi svijeta.

Knez Soběslav je nakon masakra svoje obitelji utočište pronašao kod poljskog kneza Boleslava Hrabrog, sina prvog poljskog kneza Mješka i Přemyslovke Doubravke. Soběslav je poginuo u Pragu 1004. kada se iz njega povlačila poljska vojska koja ga je godinu dana ranije zaposjela.

Svakako najznačajniji pripadnik obitelji Slavníkovaca sveti je Vojtjeh, prvi kanonizirani češki svetac i danas zaštitnik Češke, Poljske, Mađarske i Slovačke. Rođen je oko 955. u Libici. Kasnije je imenu Vojtjeh dodano i ime Adalbert kako je nazvan prilikom svete potvrde, a u Mađarskoj to ime postoji i u obliku Bela.

- Kipovi svetog Vojtjeha i svetog Radima u Libici

Školovao se u Magdeburgu, a 19. veljače 982. u Levom Hradecu nadomak Praga, u nazočnosti kneza Boleslava, odlučeno je da postane drugi po redu praški biskup. Vjerojatno je to ustoličenje rezultat kompromisa i dogovora tadašnjih političkih prilika i odnosa između tri najsnažnije velikaške obitelji Češke: Přemyslovaca, Slavníkovaca i Vršovaca.

Vojtjeh se borio protiv još živih poganskih običaja, protiv mnogoženstva, trgovine robljem, alkoholizma... Sukobio se sa službenom politikom i 988. zajedno s polubratom Radimom napušta Prag i kreće u Rim. Ondje je u samostanu svetog Bonifacija i svetog Aleksija na brežuljku Aventinu postao benediktinac, pod imenom Adalbert, kao i Radim koji je dobio ime Gaudencije. Kako bi se prilike u Češkoj stabilizirale, Vojtjeh se, zajedno s Radimom, 992. vraća u Češku i to preko Plzenja. Tu je osnovao i prvi češki muški samostan benediktinaca koji s njim iz Plzenja seli u Prag na lokaciju Břevnov gdje postoji i danas, a posvećen je 14. siječnja 993. Prvi opat postao je Radla, redovničkim imenom Anastazije ili Astrik.

Vojtjeh 994., opet s polubratom Radimom, po drugi put, i to definitivno, napušta Prag. Nisu uspjeli naknadni pregovori o njegovu povratku. Odlazi u misiju pokrštavanja Prusa. Prilikom ulaska u svetu pogansku hrastovu šumu, vjerojatno na lokaciji kod današnjeg sela Beregovoe, prije Tenkitten, u ruskoj Kalinjingradskoj oblasti uz obalu Baltičkog mora, pogubili su ga poganski Prusi. Ubojstvo se dogodilo 23. travnja 997. i taj datum je danas blagdan svetog Vojtjeha. Ostali iz pratrne, uključujući i Radima, pošteđeni su kako bi mogli proširiti vijest o njegovu pogubljenju. Tjelesne ostatke otkupljuju Poljaci, a Česi zbog odnosa s Vojtjehom ne pokazuju interes. Legenda kaže da je »cijena« bila ista količina zlata koliko je bilo teško Vojtjehovo tijelo. Sahranjen je u poljskom gradu Gniezno koje postaje hodočasničko mjesto i uskoro biskupija. Prvi nadbiskup Gniezna i cijele Poljske postao je njegov polubrat Radim 1000. godine. Godinu dana ranije Vojtjeh je kanoniziran, ponajviše zbog svoje mučeničke smrti. Godine 1039. u ratni pohod protiv Poljaka kreće češki knez Břetislav. Navodno mu je cilj grob svetog Vojtjeha kako bi njegove ostatke vratio u Prag. Pohod je uspješan. Danas u praškoj katedrali, posvećenoj svetima Vidu, Václavu i Vojtjehu, stoji lubanja svetog Vojtjeha, a njegove relikvije nalaze se i ispod oltara crkve svete Margarete u Břevnovu. U Poljskoj se javila tvrdnja da je Břetislav iz Gniezna greškom preselio ostatke svetog Radima, a ne svetog Vojtjeha i da su njegovi ostaci još u sarkofagu katedrale u Gnieznu. Češki antropolog Emanuel Vlček dokazao je da je praška lubanja zaista pripadala svetom Vojtjehu i da ostaci u Gnieznu nisu autentični, odnosno da ne pripadaju ovom svecu.

Kult svetog Vojtjeha danas je najjači kod Čeha, Poljaka, Mađara i Slovaka (koji smatraju da je djelovao i u Slovačkoj), dok ga u Hrvatskoj nema, kao

- Glavni oltar u crkvi svete Margarete u samostanu Břevnov u Pragu u kojem se nalaze relikvije svetog Vojtjeha

što je rijetko i ime Adalbert, a pogotovo Vojtjeh koje možemo naći gotovo isključivo kod osoba češkog porijekla. Najvažniji crkveni objekt u Mađarskoj, katedrala u Ostrogonu, sjedištu glavne mađarske nadbiskupije, posvećena je Uznesenju Marijinom i svetom Adalbertu, odnosno Vojtjehu. U Mađarskoj se vjeruje da je upravo sveti Vojtjeh krstio i uveo u kršćanski svijet knezove Gejzu i Stjepana, čime su i Madari postali dio kršćanske Europe. U tom je procesu važnu ulogu imao i ranije spomenuti břevnovski opat Anastazije ili Astrik (Radla) koji je bio u Vojtjehovoj pravnici (inače je potjecao iz podložne obitelji Slavníkovcima), a 997. postao je prvi opat prvog mađarskog benediktinskog samostana na gori sv. Martina – Pannonhalma. Nekoliko godina kasnije, oko 1000., postao je i nadbiskup Kalocse, a zatim 1007. i Ostrogona. Umro je oko 1036. i štuje se kao svetac, jednako kao i Vojtjeh i Radim.

Zanimljivo je da je oko sto godina kasnije sličnu sudbinu imao i prvi zagrebački biskup Duh, kojeg je doduše mimošao svetački naslov, ali za kojeg se prepostavlja da je najprije bio redovnik samostana u Břevnovu, da bi na koncu došao za biskupa u srednjovjekovnu Slavoniju koju je nakon smrti hrvatskog kralja Zvonimira osvojio mađarski kralj Ladislav za kojeg se zna da je s Břevnovom održavao kontakte. Svakako je intrigantan

podatak da je crkva u Dubravi kraj Vrbovca koju je Duh od Ladislava dobio kao posjed posvećena svetoj Margareti kao i crkva u Břevnovu. Stoga bez obzira na to je li sveti Vojtjeh bio Hrvat, Bijeli Hrvat ili Čeh, činjenica je da se i početak crkvenog, duhovnog i kulturnog života hrvatske metropole makar djelomično može smatrati baštinom svetog praškog biskupa, misionara među Poljacima, Mađarima i Slovacima, koja je duboko utkana u identitet srednje Europe.

Sveti Ivan Pustinjač - Navodni hrvatski kraljević i najstariji češki svetac

- Svatý Jan pod Skalou, crkva i nekadašnji samostan

Tridesetak kilometara od Praga u okolici Berouna, usred Češkog krasa, smjestio se Svatý Jan pod Skalou, mještisce od 170 stanovnika nastalo ispod velike bijele stijene (češki skala znači stijena) oko istoimenog bivšeg benediktinskog samostana iz 11. stoljeća preuređenog u dvorac s crkvom posvećenom svetom Ivanu Krstitelju. No povijest ovog lokaliteta počinje s jednim drugim Ivanom kojeg i Česi zovu Ivan, a ne Jan, a koji je prema predaji bio Hrvat. To je najstariji češki svetac, sveti Ivan Pustinjač, o čijem životu govori nekoliko legendi, no sve se uglavnom slažu u osnovnim podacima – bio je sin hrvatskog kralja Gestimula i kraljice Elizabete, a nakon očeve smrti odbio je stupiti na prijestolje i izabrao pustinjački život. U doba češkog kneza Neklana (koji nije povjesno potvrđen već ga spominju samo legende) naselio se u dolini rijeke Berounke u blizini tvrđave Tetín gdje je širio kršćanstvo. Živio je u šumi, a njegov svetac

zaštitnik, sveti Ivan Krstitelj, dao mu je križ pomoću kojeg je tjerao đavla koji ga je napastovao, i košutu koja ga je hranila svojim mlijekom. Jednog dana, češki knez Bořivoj košutu je ranio u lov, a ranjena životinja dovela ga je do Ivanove pećine. Bořivoj se vrlo preplašio pustinjaka duge kose i brade, koji mu je na pitanje tko je odgovorio: »Ja sam Ivan hrvatski, živim za Boga u ovoj pustinji 42 godine. Nitko me nije video do ovog dana, osim tebe.« Knez je Ivana pozvao u svoj dvor, gdje je prisustvovao misi, pričestio se, vratio u svoju pećinu i ubrzo umro, a prije smrti ostavio je zapis da je sin hrvatskog kralja Gestimula. Kao godine Ivanove smrti ponegdje se spominju 904. i 910., no to se ne slaže s povijesnim činjenicama jer je knez Bořivoj umro oko 889.

Bořivoj je Ivana dao časno pokopati i na mjestu njegove pećine dao sagraditi kapelicu svetog Ivana Krstitelja, koja je 1033. pripala benediktincima. Oni su ondje sagradili samostan Svatý Jan pod Skalou. Ivana su brzo nakon smrti počeli štovati kao sveca zbog čuda koja su se dogadala na njegovom grobu, no njegov kult naročito se počeo širiti nakon što su 1589. nađeni njegovi posmrtni ostaci, a posebno u 17. stoljeću u doba protureformacije, kad je sagrađen novi barokni samostanski kompleks koji postaje hodočasničko odredište. Kamen temeljac današnje crkve položio je 1657. osobno car i kralj Leopold I., a projektirao ju je talijanski graditelj Carlo Lurago. Na glavnom oltaru je velika slika Ukažanje svetog Ivana Krstitelja pustinjaku Ivanu iz 1695., a usred crkve je i Ivanov bogato ukrašen grob s natpisom: »Sv. Ivane, moli za češki narod 1938.«. Crkva je spojena sa starom crkvom u kojoj se nalazi špilja svetog Ivana pored koje je i Izvor svetog Ivana, čija ljekovita voda se nekad prodavala kao mineralna voda Ivanka. U špilji u kojoj je sveti Ivan bio najprije pokopan nakon smrti nalazi se njegov kip s posmrtnim likom.

Nakon ukinuća samostana Svatý Jan pod Skalou 1785. kult svetog Ivana je oslabio, ali je opet oživio u doba narodnog preporoda, kad

• Slika
svetog Ivana
Pustinjaka u
crkvi u Svatom
Janu pod
Skalou

- Grob svetog Ivana Pustinjaka

mu je pjesmu posvetio i najveći pjesnik češkog romantizma Karel Hynek Mácha. Sveti Ivan ovjekovječen je 1709. i na jednoj od skulpturnih kompozicija na praškom Karlovom mostu, zajedno sa svetim Ivanom de Matha i svetim Feliksom, a prikazan je kao starac duge kose i brade, s križem u rukama, kojem je pod nogama kraljevska kruna. Pored njega prikazana je i mrtva košuta sa strelicom u srcu. Iako grupe turista često zastanu upravo pred spomenutom kompozicijom, tko zna je li ikada posjetiteljima iz Hrvatske netko od lokalnih vodiča skrenuo pozornost da upravo stoje

pred kipom sveca koji bi im mogao biti sunarodnjak.

Sve do danas ostalo je nepoznato kako je jedan hrvatski kraljević u devetom stoljeću dospio u daleku Češku, no sve je manje sigurno da je Ivan doista bio iz Hrvatske. Vladar imenom Gestimul ili Gostumil u Hrvatskoj nije poznat pa je izglednije da se radilo o Bijelim Hrvatima u južnoj Poljskoj ili o češkom plemenu Hrvata, premda jedna od legendi o svetom Ivanu govori o njegovom porijeklu iz Ugarske, što bi upućivalo na južne, a ne na sjeverne Hrvate. No postoji i teza da je Ivan bio pripadnik slavenskog plemena Obodrita. Povijesni izvori naime spominju obodritskog kneza Gestimula (ili Gostomisla) koji je poginuo 844., no odakle onda Ivanovo hrvatsko porijeklo? Zagonetku je 1935. riješio književni povjesničar Josef Vašica koji je u popisima redovnika samostana Corvey u Saskoj pronašao izvjesnog Unvana, koji bi mogao biti istovjetan svetom Ivanu. Prema Vašici, pridjev korvejský bio je iskrivljen u korvatský, a zatim u chorvatský, tj. hrvatski. U svakom slučaju, pridjev uz Ivanovo ime nije oznaka njegova porijekla nego samostana kojem je pripadao, što je u to vrijeme bio običaj, pa se i sveti Prokop, osnivač samostana u Sázavi nazivao Prokop Sázavski. Vašica smatra da je »Ivan Korvejski« nakon nekog vremena napustio Corvey i došao u tada još pogansku Češku, a budući da je samostan bio posvećen svetom Vidu, upravo bi Ivan mogao biti zaslužan za širenje njegovog kulta u Češkoj, kao i češki kralj Karlo IV. koji je otkupio dio relikvija sv. Vida. Teorija Josefa Vašice hrvatsko porijeklo svetog Ivana dakle smatra posljedicom greške, no u svakom slučaju, u 17. stoljeću kult svetog

Ivana iz Češke se proširio i u Hrvatsku, kako se smatralo, posredstvom hrvatskih vojnika koji su se u Češkoj borili u Tridesetogodišnjem ratu, te su ga počeli štovati kao domaćeg hrvatskog sveca. No prvi spomen svetog Ivana u Hrvatskoj nalazimo u Dalmaciji još 1602. u djelu Šibenčanina Dinka Zavorovića *De rebus Dalmaticis*, prvoj sustavno napisanoj povijesti Dalmacije koja je međutim ostala u rukopisu. Prvi Ivanov spomen u jednom tiskanom djelu nalazimo u hagiografiji Ivana Tomka Mrnavića *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas* iz 1630. gdje je Ivan uvršten među 22 sveca. Poglavlje s njegovim životopisom naslovljeno je s *Vita B. Ivanis primi in Bohemia eremicola, filii Gostumili regis Dalmatiae*. Prema Mrnaviću, dalmatinski je kralj Gostumil u devetom stoljeću na prijestolju naslijedio svog oca Branimira, koji je od svetoga Petra prihvatio kršćanstvo, čime Gostumila i njegova sina svetog Ivana pustinjaka izravno povezuje s dinastijom hrvatskih narodnih vladara, ali i s razdobljem pokrštavanja Hrvata. Kao Branimirovog unuka Ivana spominje i Juraj Rattkay u *djelu Memoria regum et banorum* iz 1652. Ivanov lik nalazimo i na jednom zagrebačkom rukopisnom misalu iz 1690. gdje je Ivan predstavljen »Ivanus Gostumili, Croata Eremita« (Ivan Gostumilov, Hrvat pustinjak).

U crkvi u Gorici kraj Lepoglave, posvećenoj svetom Ivanu Krstitelju, slikar Ivan Ranger 1731. je naslikao još 15 svetaca istog imena, među njima i svetog Ivana Pustinjaka. Prikazan je kako kleći u šumi u molitvi, a od drugih se svetaca razlikuje po dugim i tankim brkovima, tipičnima za Hrvate, kojima se željelo naglasiti njegov hrvatski identitet. Ispod slike je natpis: »S. Joannes seu Ivan Croat. et Dalm. Regis Filius Eremita« (Sv. Joannes ili Ivan, sin kralja Hrvatske i Dalmacije, pustinjak). Ivanov prikaz nalazimo i u Bolonji, u zgradbi bivšega Ilirsko-ugarskog kolegija gdje su tijekom studija živjeli bogoslovi s područja Zagrebačke biskupije i Slavonije.

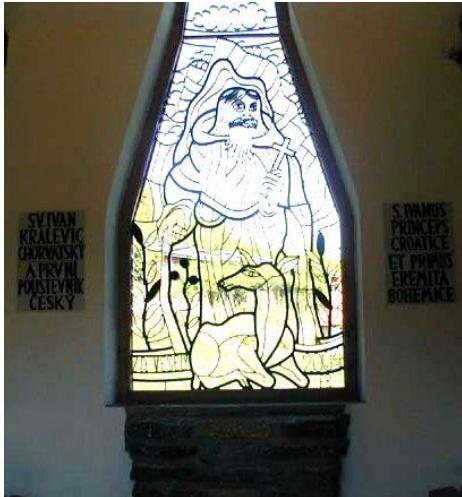
Uz svetog Stjepana Ugarskog i njegovog sina svetog Emerika prikazani su i hrvatski kralj »sveti Budimir« (legendarni vladar iz hrvatske redakcije *Ljetopisa popa Dukljanina*) i sveti Ivan, s natpisom »Ivanus filius regis Croatiae deserta sponsa fit eremita.« (Ivan sin kralja Hrvatske napustivši zaručnicu postane pustinjak). Legenda

• Freska s prikazom svetog Ivana Pustinjaka u Bolonji

o svetom Ivanu u Hrvatskoj je bila popularizirana i na kazališnim daskama: prikazivali su je đaci isusovačke gimnazije u Zagrebu 1735., 1751. i 1752. No motiv dolaska jednog Hrvata u Češku nije bio nov ondašnjoj publici jer još 1702. u isusovačkom kazalištu prikazana je predstava *Čeh i Leh*. Svetog Ivana spominje i Andrija Kačić Miošić 1759. u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga*, a temeljito je obrađen u kapitalnom djelu za povijest kršćanstva na hrvatskom prostoru *Illyricum sacrum* iz 1769. Danas je kult svetog Ivana Pustinjaka u Hrvatskoj zamro, a u Češkoj ga se štuje i dalje, ne samo u katoličkoj, nego i u pravoslavnoj crkvi. Prije desetak godina obavljena je i analiza posmrtnih ostataka svetog Ivana koja je utvrdila da oni pripadaju osobi iz devetog stoljeća koja je dugo vremena živjela u vlažnom prostoru i hranila se uglavnom skromnom biljnom hranom. Za autentičnost Ivanovih ostataka to je bilo dovoljno. U okolini Svetog Jana pod Skalou, u selu Sedlecu, 2007. je izgrađena mala kapelica u čast svetog Ivana u kojoj je vitraj s njegovim likom i tekstrom: »Sv. Ivan, kraljević hrvatski i prvi pustinjak češki«. Tekst je s lijeve strane napisan na češkom – »Sv. Ivan kraljevič chorvatský a první poustevník český«, a s desne na latinskom – »S. Ivanus princeps croatice et primus eremita bohemice.« Tradicija o Ivanovom hrvatskom porijeklu očito je živa i jaka i u današnjoj Češkoj.

- Vitraj s prikazom svetog Ivana Pustinjaka u kapelici u Sedlecu

HRVATSKI PRAG

Simpatije Hrvata prema Češkoj u velikoj se mjeri izražavaju kroz njihov odnos prema Pragu koji je bez sumnje, kako glavnom gradu i dolikuje, reprezentativni izlog Češke prema svijetu, njeno političko, duhovno, kulturno, gospodarsko i znanstveno središte, a ujedno i pravi svjetski biser arhitekture i urbanizma s brojnim kulturno-povijesnim spomenicima. Nije bez razloga skovana i danas korištena sintagma »Zlatni Prag« koju je vrlo često koristio Stjepan Radić, ponajbolji hrvatski poznavalac Češke i Čeha. Radić i nebrojeni drugi hrvatski intelektualci odlazili su u grad na Vltavi na školovanje, a mnogi to čine i danas kad globalizacija i ujedinjena Europa uspješno omogućavaju studentsku mobilnost. Hrvati Prag u velikom broju posjećuju kao turisti i vraćaju se kući uglavnom s lijepim uspomenama, a dobar dio ih se uvijek iznova vraća. U proteklim stoljećima bilo je Hrvata koji su Prag odabrali za svoje trajno mjesto življenja, a tako je i u suvremeno doba. Nije stoga čudno da je Prag obilježen i vidljivim hrvatskim tragovima kojima treba obratiti posebnu pozornost. Radi se o zgradama koje su projektirali Hrvati, koje su bile gradene za Hrvate ili su na drugi način povezane s Hrvatima. Tu su zatim javne površine s hrvatskim imenima, spomenici i spomen-ploče u čast hrvatskih velikana, grobovi poznatih Hrvata, a budući da svaki grad uz materijalnu ima i duhovnu baštinu, treba spomenuti i Hrvate koji su joj pridonijeli svojim djelovanjem u Pragu ili barem upili dio te baštine tijekom svog studija u glavnim gradu Češke. Niz znamenitih Hrvata koji su u ranijim stoljećima živjeli u Pragu neprekinuto traje sve do naših dana. Sve to Prag, koji je dakako prvenstveno češki, čini donekle i hrvatskim.

• Karlov most u Pragu

Hrvatske zgrade, ulice i spomenici

Pridjev »hrvatski« u naslovu ovog poglavlja treba shvatiti uvjetno i u kontekstu teme kojom se ova knjiga bavi. Jer svaka zgrada, ulica i spomenik u Pragu je naravno češki, ali one zgrade, ulice i spomenici koji se obrađuju u ovom poglavlju imaju makar nešto hrvatsko – ime, autora ili tek neki Hrvatima zanimljiv i značajan detalj, odnosno hrvatski trag.

KATEDRALA SVETOG VIDA

*Galerija hrvatskih grbova i mauzolej
četvorice hrvatskih kraljeva*

- Katedrala svetog Vida u Pragu

Naoko malen, ali simbolično važan hrvatski trag u Pragu su grbovi hrvatskih zemalja u katedrali svetog Vida, najsvetijem mjestu češkog naroda, simbolu češke duhovnosti, kulture i državnosti u kojem počiva tijelo glavnog češkog patrona svetog Václava. Katedrala ima dugu i zanimljivu povijest izgradnje: prvu crkvu u obliku rotonde dao je oko 929.

sagradići češki knez sveti Václav, nakon što je od istočnofranačkog kralja Henrika I., čiju je vrhovnu vlast priznao i time Češku trajno vezao uz Zapad, na dar dobio relikviju ramena svetog Vida. Nakon što je Václav ubijen po nalogu svog brata i nasljednika kneza Boleslava I. oko 935. u Staroj Boleslavi, tijelo mu je preneseno u Prag u crkvu svetog Vida i time je započeo njegov svetački kult, iako nikad nije službeno proglašen svecem, budući da je kanonizacija isključivo od strane papa kao praksa uvedena tek 993. Osnutkom Praške biskupije 973. crkva postaje katedralom. Od 1038. ondje su položeni i posmrtni ostaci svetog Vojtjeha koje je knez Břetislav I. prenio iz Gniezna u Poljskoj. U vrijeme kneza Spytyhněva II. 1060. je započela izgradnja trobrodne romaničke bazilike s dva tornja čija gradnja je dovršena 1096. U nju je uklapljena i dotadašnja rotunda. Nakon što je 1344. Praška biskupija podignuta na rang nadbiskupije, kralj Ivan Luksemburški sa svojim sinom, budućim carem i kraljem Karлом IV., položio je kamen-temeljac nove katedrale koja se počela graditi u stilu francuske gotike po nacrtima graditelja Matije iz Arrasa. Najprije se počeo graditi prezbiterij (prostor oko glavnog oltara) na istočnoj strani i iza njega kor sastavljen od osam kapela. Nakon Matijine smrti 1352. radove je 1356. preuzeo Petar Parler iz Gmünd-a 1367. koji je do smrti 1399. uspio sagraditi oko polovice današnje katedrale, zajedno sa Zlatnim vratima na jugu, iznad kojih je postavljen mozaik *Posljednji sud* te s tornjem do visine od 55 metara. Prvobitna rotunda uređena je u kapelu svetog Václava koja je 1373. raskošno ukrašena, a pored nje je uređena i komora u kojoj se iza sedam brava sve do danas čuva češka kraljevska kruna i krunidbeni dragulji. Nakon Parlerove smrti gradnja je uglavnom obustavljena i katedrala je ostala nedovršena idućih 500 godina. U vrijeme Vladislava II. Jagelovića 1493. je izgrađen kraljevski oratorij, a 1561. u renesansnom stilu je dovršen toranj koji je 1770. dobio baroknu lukovicu. Dovršenje katedrale konačno je započelo 1873. povodom 900. godišnjice Praške biskupije i bio je to golemi pothvat kojem se posebno divio Josip Juraj Strossmayer. Zapadni dio glavnog broda i pročelje s dva tornja građeni su prema projektima Josefa Krannera, Josefa Mockera i Kamila Hilberta do 1929. kad je katedrala konačno dovršena i posvećena povodom jubileja tisuće godišnjice smrti svetog Václava (ranije se smatralo da je pogubljen 929., a ne 935.) i 200. godišnjice kanonizacije svetog Ivana Nepomuka čiji grob se nalazi u katedrali. Na uređenju je radilo niz čeških umjetnika, slikara poput Alfonsa Muche i Maxa Švabinskog, a kao klesar je radio i Antonín Zápotocký, kasniji komunistički predsjednik Čehoslovačke. Povodom tisuće godišnjice smrti svetog Vojtjeha prema odluci nadbiskupa kardinala Miloslava Vlka katedrala je 1997. posvećena svetom Vidu, Václavu i Vojtjehu, ali kraće se i danas naziva katedralom svetog Vida. U njoj je pokopano 27 čeških knezova, kraljeva i kraljica, uključujući i kraljeve Přemysla Otokara I. i Přemysla Otokara II., cara i kralja Karla IV., njegovog

sina i nasljednika Václava IV, kralja Jurja (Jiříja) Podjebradskog, te četvoricu čeških kraljeva iz dinastije Habsburg koji su ujedno bili i hrvatski kraljevi: Ladislava V. Posmrtnog, unuka Žigmunda Luksemburškog i pravnuka Karla IV., utemeljitelja Habsburške monarhije Ferdinanda I., njegovog sina Maksimijana II. te cara i kralja Rudolfa II. koji je umjesto u Beču stolovao u Pragu pretvorivši ga u europski politički centar i pravu metropolu.

- Grbovi Austrije, Slavonije, Hrvatske i Dalmacije u katedrali svetog Vida

U prezbiteriju katedrale, na zidovima oko glavnog oltara na oko sedam metara visine nalaze se grbovi pojedinih zemalja pod vlašću Habsburgovaca iz 17. stoljeća, a među njima su i grbovi Slavonije, Hrvatske i Dalmacije, s latinskim natpisom » Re. Scalvoniae, Croatiae, Dalmatiae«, što se odnosi na cara i kralja Ferdinanda II. kao kralja ovih hrvatskih zemalja. Zanimljivo je da je slavonski grb prikazan kao ruka s mačem, što je inače bio bosanski grb. Na početku niza grbova, koji počinje lijevo od natpisa na frontalnom dijelu zida, nalaze se grbovi Češke, Ugarske, Kastilije, Aragona, Leona, Sicilije i Granade, a tek zatim slijede hrvatski grbovi koji su dakle odvojeni od ugarskog grba, čime je naznačena neovisnost hrvatskih zemalja od Ugarske s kojom su formalno bile tek u personalnoj uniji, iako je ona, pogotovo nakon izbora austrijskih vladara Habsburgovaca za zajedničke kraljeve Ugarske, Hrvatske i Češke sve više postajala i realna. Lijevo od grba Slavonije nalazi se grb Austrije, a slijede grbovi Burgundije, Brabanta, Luksemburga, Šleske, Štajerske, Koruške, Kranjske, Würtenberga, Moravske te Gornje i Donje Lužice. Na desnom zidu nalaze se grbovi Švapske, Burgaua, Alzasa, Habsburga, Tirola, Gorice, Celja, Flandrije, Artoisa, Frizije, Gornje Austrije, Slovenske marke te dva grba s natpisima Portus Minus i Salinaruni.

No hrvatske grbove u praškoj katedrali nalazimo i na kraljevskom oratoriju sagrađenom, kako je ranije rečeno, u doba Vladislava II. Jagelovića 1493. Taj poljski kraljević 1471. je postao češki kralj, a nakon smrti Matije

Korvina 1490. i kralj Ugarske i Hrvatske. U Stolnom Biogradu krunom svetog Stjepana okrunio ga je zagrebački biskup Osvald Thuz, što je bio jedini slučaj u povijesti da zagrebački biskup kruni nekog kralja, budući da je to u pravilu radio ostrogonski nadbiskup. S Vladislavom II. počinje period zajedničkih kraljeva Hrvatske i Češke koji traje do 1918. Njega je 1516. naslijedio sin Ludovnik koji je poginuo 1526. u bitci na Mohačkom polju, nakon koje su Ugarska, Hrvatska i Češka ostale bez kralja pa su izabrale austrijskog nadvojvodu Ferdinanda iz dinastije Habsburg. On je s Ludovikom bio u rodbinskoj vezi jer je njegova sestra Marija bila Ludovikova supruga. U katedrali svetog Vida 1522. je okrunjena za češku kraljicu i vjerojatno je tada na vanjsku ogradu kraljevskog oratorija postavljeno deset simetrično postavljenih reljefnih grbova zemalja kojima je vladala dinastija Jagelovića. Na središnjem istaknutom dijelu nalaze se grbovi Ugarske i Češke, s lijeve strane grbovi Dalmacije, Gornje Lužice, Bosne i Poljske, dok se s desne strane nalaze grbovi Moravske, Luksemburga, Šleske i Donje Lužice. Logično pitanje koje se postavlja je gdje je grb Hrvatske i otkud grb Gornje Lužice među grbovima hrvatskih zemalja, budući da je ta zemlja, kao i Donja Lužica, tada bila dio čeških zemalja. Bosanskohercegovački heraldičar Amer Sulejmanagić smatra da se zapravo radi o starom hrvatskom grbu koji je prethodio onom sa šahovskim poljima, crvenom štitu sa srebrnim zidom u donjem dijelu, a koji je kasnije zbog sličnosti pretvoren u grb Gornje Lužice koji se sastojao od plavog štita sa zlatnim zidom u donjem dijelu. Prema hrvatskim povjesničarima Stjepanu Čosiću i Mati Božiću, šahovnica kao hrvatski grb zapravo predstavlja tvrđavu, čime se poručuje da je Hrvatska zid, odnosno predzide kršćanstva. No nema dokaza da je srebrni zid na crvenom štitu ikad postojao kao grb Hrvatske, pa ni u vrijeme kad se Hrvatska nakon Krbavske bitke 1493. počinje nazivati predzidem kršćanstva jer već u to vrijeme postoje sačuvani prikazi grba sa šahovskim poljima. Najstariji je iz 1494., na fresci u dominikanskom samostanu u Bolzanu. Vjerojatno se i na kraljevskom oratoriju u praškoj katedrali u početku nalazio takav grb Hrvatske, kakav je i u prezbiteriju, ali je tijekom stoljeća bio uništen pa je u 19. stoljeću, tijekom obnove katedrale, na njegovo mjesto zbog određene sličnosti postavljen grb Gornje Lužice. To i ne treba posebno čuditi jer u vrijeme nacionalnog preporoda i pozivanja na češko državno pravo Česima je od grba Hrvatske ipak bio važniji grb jedne od zemalja koje su nekad pripadale češkoj kruni.

Hrvatski grb sa šahovskim poljima danas je, zahvaljujući ponajviše hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji, diljem svijeta prepoznatljiv simbol hrvatskog identiteta pa ako se u praškoj katedrali i ne nalazi njegov »prototip« iz 14. stoljeća, nije manje važna niti činjenica da se ondje može naći njegov prikaz iz 17. stoljeća, u državnopravnom i povijesnom kontekstu u kojem je Hrvatska tada bila dio Habsburške monarhije.

KUĆA KOJA PLEŠE VLADE MILUNIĆA

Remek-djelo najpoznatijeg češkog Hrvata

- Kuća koja pleše

Jedna od najpoznatijih modernih znamenitosti Praga je neobična kuća na desnoj obali Vltave sagrađena 1996. koja izgledom podsjeća na plesni par. Česi je stoga zovu Kuća koja pleše (Tančící dům) ili Ginger i Fred, a kulturni status stekla je i među brojnim posjetiteljima Praga pa se smatra da je nakon Hradčana i Karlovog mosta treća praška znamenitost koju turisti najčešće fotografiraju. Autor zgrade Vlado Milunić vjerojatno je najpoznatiji živući češki Hrvat koji u Češkoj živi od 1956. Kuću koja pleše Milunić je projektirao u suradnji s glasovitim kanadsko-američkim arhitektom Frankom Gehryjem, autorom Guggenheimovog muzeja u Bilbau, i ona se tijekom svoja dva desetljeća uvrstila u popise najneobičnijih suvremenih građevina te je prepoznata kao simbol suvremene praške arhitekture i cjelokupnog razdoblja otvorenog Baršunastom revolucijom 1989. nakon koje je Češka poslije četiri desetljeća totalitarizma i stagnacije ponovno krenula putem slobode, demokracije i razvoja.

Vlado Milunić, češki arhitekt hrvatskog porijekla kako ga se redovito naziva u stručnoj literaturi i medijima, umjetnik je i entuzijast, ali, kao i mnogi hrvatski iseljenici, ujedno i čovjek bogate i burne biografije.

Rodio se 3. ožujka 1941. u Zagrebu, samo mjesec dana prije nego je Drugi svjetski rat zahvatio i hrvatske prostore. Otac mu je bio Josip Milunić (1912.–1981.), rođen u Bobovcu kod Sunje, a majka Atena rođena Radošević (1914.–1999.), rodom iz Velike Gorice.

Oboje su bili liječnici i nekoliko mjeseci nakon rođenja sina otišli su u partizane pa je Vlado, zajedno sa sestrama Martom i Nevom djetinjstvo proveo u Zagrebu na Trešnjevcu s bakom Mirom Radošević i prabakom Sofijom Vučinović. Atena i Josip Milunić vratili su se svojoj obitelji na kraju rata 1945., zajedno s tek rođenom kćerkom Rajnom, no obitelj nije dugo bila na okupu jer su roditelji uskoro otišli u Beograd na službu u Ministarstvo zdravlja, a 1946. na dvogodišnju stipendiju u SAD. Vlado Milunić sa sestrama i bakom Mirom živio je u Zagrebu u Gregorijančevoj ulici (današnja Grškovićeva), a školu je pohađao na Kaptolu. U ljeto 1948. Atena i Josip Milunić iz Amerike su krenuli kući svojoj djeci, međutim, vidjet će ih tek osam godina kasnije. Na putu prema Beogradu zrakoplov je pristao u Pragu upravo u trenutku kad je bila objavljena Rezolucija Informbiroa koju su oni, naivno i ne sluteći moguće posljedice, nepromišljeno potpisali te im je povratak u Jugoslaviju postao nemoguć, pogotovo kad su doznali da su mnogi njihovi prijatelji stradali na Golom otoku i u drugim Titovim logorima. Nije im preostalo drugo nego se nastaniti u Češkoj gdje su ih komunističke vlasti, pod sumnjom da su Titovi špijuni, najprije internirale u Hradec Králové, a kasnije su kao liječnici dobili posao u praškoj bolnici. Istodobno, jugoslavenske komunističke vlasti izbacile su iz stana Miru Radošević koja se s četvero unuka preselila u Opatiju sinu Hanibalu Radoševiću. Daljnja sudbina obitelji bila je čvrsto vezana sa stanjem u jugoslavensko-sovjetskim odnosima u kojima je nakon Staljinove smrti srećom došlo do normalizacije. Nakon što je Nikita Hruščov 1955. posjetio Tita koji mu je iduće godine uzvratio posjet, Atena Milunić poslala je pismo Hruščovu i zamolila da se kao gesta dobre volje njenu djecu pusti roditeljima u Čehoslovačku. Pismo je polučilo uspjeh i u listopadu 1956. Vlado Milunić i njegove sestre Marta, Neva i Rajna zrakoplovom su preko Beograda otputovali u Prag. Burni politički događaji zamalo su se opet umiješali u život obitelji Milunić – zrakoplov je naime trebao imati međustajanje u Budimpešti, no piloti su nekoliko minuta prije slijetanja dobili informaciju da je sovjetska vojska upravo okupirala tamošnju zračnu luku te su poletjeli izravno prema

• Vlado Milunić

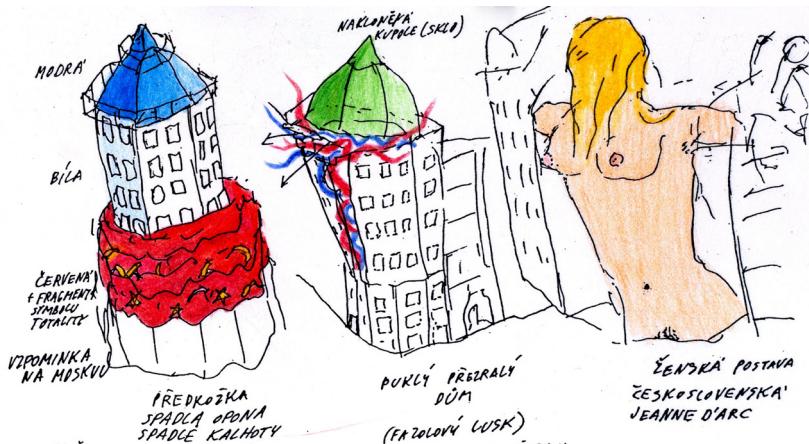
Pragu, gdje se obitelj nakon više od deset godina opet našla na okupu. Stanovali su u vili u kojoj je živjelo još 11 diplomatskih obitelji iz Jugoslavije koje je, kao i Miluniće, sukob Tita i Staljina zatekao u Čehoslovačkoj.

Nekoliko godina kasnije obitelj Milunić preselila se u zgradu na desnoj obali Vltave koja je prije dolaska komunista na vlast pripadala bogatoj poduzetničkoj obitelji Havel. U susjednom stanu živjeli su roditelji kasnijeg češkog predsjednika Václava Havela i njegov mlađi brat Ivan. Ta će činjenica kasnije sudbonosno utjecati na karijeru Vlade Milunića koji je u Pragu završio gimnaziju i 1966. studij arhitekture na Češkom visokom tehničkom učilištu (ČVUT), a zatim se tri godine usavršavao u Parizu. Vrativši se u Prag, Milunić se 1969. zaposlio u atelijeru arhitekta Karelja Pragera gdje je našao svog fakultetskog kolegu Jana Líneka s kojim će iduća dva desetljeća raditi u tandemu. Specijalizirali su se za zgrade javne namjene pa su u Pragu projektirali nekoliko domova umirovljenika i dom kulture te stacionar za hendikepiranu djecu u Českim Budějovicama. Sredinom osamdesetih godina Milunić je dobio angažman i od tadašnjeg vodećeg češkog disidenta i svog nekadašnjeg susjeda Václava Havela koji ga je 1986. zamolio da mu projektira podjelu stana kojeg je s bratom naslijedio poslije smrti roditelja. Projektirati stan »državnom neprijatelju broj jedan« nije moglo proći bez posljedica pa je Milunića često saslušavala tajna policija, no ni on ni Havel nisu posustajali duhom. Milunić je Havelu u šali dnevni boravak od njegovog radnog stola odijelio rešetkom i skromnim ležajem kako zbog čestih boravaka u zatvoru ne bi kod kuće imao šokove, a u jednom razgovoru dotakli su se i susjedne prazne parcele na uglu Rašinove obale i Jirásekova trga na kojoj je nekad bila stambena zgrada srušena u američkom bombardiranju Praga 1945. Milunić i Havel maštali su o tome kako bi se na toj parceli mogla izgraditi zgrada s kulturnim sadržajima (knjižnicom, kazalištem i kavanom) koja bi nastavila niz važnih kulturnih objekata koji se protežu uzduž Vltave.

U studenom 1989. Baršunastom revolucijom oboren je komunistički režim, a Havel je postao predsjednik Čehoslovačke pa se i ta ideja mogla početi ostvarivati. Kad ga je posjetio direktor praškog stambeno-komunalnog poduzeća kako bi razgovarali o povratu njegove obiteljske kuće, Havel je spomenuo da je 1986. s Milunićem razmišljao o tome da se na susjednoj praznoj parceli sagradi zgrada s kulturnim sadržajima. Direktor nije dugo čekao te je Miluniću i službeno poslao narudžbenicu.

Milunić je 1990. otvorio vlastiti arhitektonski ured nazvan Studio VM (Volné myšlenky, tj. Slobodne ideje, iako su VM i Milunićevi inicijali) te je počeo osmišljavati kuću koja bi reflektirala atmosferu slobodnog društva. Ideja za zgradu nalik na plesni par rodila se postupno – Milunić je najprije razmišljao o zgradi s kupolom nalik na raspuklu ljsku graha, o zgradi sa

spuštenom crvenom zavjesom (ili gaćama), kao simbolom »striptiza« totalitarnog režima te o »Zgradi slobode« s likom mlade djevojke kao simbolom revolucije (»Čehoslovačka Ivana Orleanska«).

- Skice Vlade Milunića za Kuću koja pleše

»Htio sam da kuća bude doslovna parafraza Baršunaste revolucije kad se od totalitarnog statičnog društva odijelio njegov manji dinamični dio koji je krenuo u svijet pun promjena, u našem slučaju nad frekventno raskršće u pravcu Praškog dvorca. Htio sam da to budu dva dijela zgrade koja se međusobno privlače i odbijaju: statički-dinamički, jang-jing, plus-minus«, prisjeća se Milunić.

Međutim, kad je javnosti predstavio svoju ideju izazvao je negativnu reakciju javnosti, uključujući i stručnjake, koji nisu bili spremni prihvati ovako smjeli arhitektonski projekt u historicističkom dijelu Praga. Kuća koja pleše se međutim svidjela Pavelu Kochu, zastupniku nizozemske tvrtke Nationale Nederlanden koja je pristala biti investitor izgradnje. Kao rješenje za neutralizaciju negativnih reakcija pojavila se ideja da se široj javnosti nedovoljno poznatom Miluniću kao autor Kuće koja pleše pridruži neki slavni svjetski arhitekt. Koch je najprije kontaktirao svog prijatelja, francuskog arhitekta Jeana Nouvela koji je suradnju odbio s obrazloženjem da je parcela premala za dvojicu arhitekata i jer je bio uočio da Milunić već ima gotov koncept i maketu zgrade. Kao drugo rješenje pojavio se Frank Gehry iz Los Angelesa koji se igrom slučaja u veljači 1992. zatekao u Ženevi kao član žirija jednog natječaja. Kad je Milunić Gehryju pokazao svoje crteže, on je shvatio njegovu koncepciju i prihvatio suradnju. Navodno je presudno bilo to što je Gehry kao Kanađanin bio veliki ljubitelj hokeja i češkog hokejaša Jaromíra Jágra te je rekao: »Za zemlju koja je Americi dala Jaromíra Jágra učiniti će sve«. Izgradnja Kuće koja pleše započela je 1994. i dovršena je 1996. Suprotno prvobitnoj ideji, umjesto zgrade namijenjene kulturi postala je poslovna zgrada s uredima i restoranom na posljednjem katu. Na njenoj terasi nalazi se metalna konstrukcija nazvana Meduza.

Kuća koja pleše i njeni autori dobili su niz priznanja, a američki časopis Time proglašio ju je 1996. zgradom godine.

Miluniću je Kuća koja pleše donijela slavu, ali i mnoge druge poslove pa je u Pragu uz niz obiteljskih kuća projektirao stambeni kompleks Zvijezda (Hvězda), građen od 1994. do 2000., Dom djece i mladih Modřany (2005.), radar u praškoj zračnoj luci (2009.), a s još četiri arhitekta autor je Češke četvrti u Šangaju (2003.). Uradio je i Galeriju glavnog grada Praga restauriravši staru baroknu zgradu pored Starogradskog trga, a radio je i na preuređenju modernih stambenih naselja u Pragu sa zgradama od panela. Milunić je prije nekoliko godina sudjelovao i na međunarodnom natječaju za uređenje centra Rijeke, u kojoj je tijekom života u Opatiji pohađao gimnaziju, putujući brodom preko Kvarnerskog zaljeva, i predložio rješenje inspirirano toskanskim srednjovjekovnim gradićem San Gimignanom. Prema Milunićevom planu, na delti Rječine izgradila bi se grupa tornjeva koji bi dominirali Kvarnerskim zaljevom, uz središnji park s kulturnim i sportskim sadržajima i plažom uz more, no plan nije prihvaćen. Milunić je vezan uz Rijeku jer ondje živi njegova sestra Neva, po zanimanju statičarka, dok najstarija sestra Marta živi u Zagrebu. Po struci je liječnica, ali bavi se keramikom kao slobodna umjetnica. Najmlađa sestra Rajna živi u Pragu i bavi se grafikom.

- Vlado Milunić pokazuje nacrt Kuće koja pleše Václavu Havelu

Vlado Milunić redovito održava kontakte s hrvatskim veleposlanstvom u Pragu te i dalje dobro govori hrvatski, žaleći što ga ne govore njegova djeca, Danilo, Rita i Ester (također arhitektica). Sjeća se i rodnog Zagreba, od skromnih kućica na Trešnjevki do nešto otmjenijeg Medveščaka, ljetovanja na

Jadranu te djeda Antuna Milunića iz Bobovca kod Sunje, velikog ljubitelja konja kojeg je posjećivao kao student. Osim što i dalje projektira, često i na vlastitu inicijativu, ne čekajući poziv investitora, Milunić radi i kao predavač i pedagog na Češkom tehničkom visokom učilištu, a u češkoj je javnosti prisutan i kao oštar kritičar divljeg kapitalizma i korupcije, poznat po dosljednom zalaganju za poštivanje pravila i etike arhitektonске struke i urbanizma te za javni interes. Često drži predavanja domaćoj i stranoj publici o Kući koja pleše, svom životnom djelu kojim si je zajamčio trajno mjesto u kulturnoj povijesti Praga i Češke, ali i status znamenitog hrvatskog iseljenika.

Povodom njegovog 75. rođendana, Hrvatsko-češko društvo je 2016. Vladu Miluniću dodijelilo Nagradu »Marija i Stjepan Radić« zbog iznimnih zasluga za razvoj hrvatsko-čeških odnosa u cjelini, koje se očituju u njegovom višegodišnjem radu i prepoznatljivim rezultatima trajne vrijednosti i od šireg društvenog interesa. »Osim što je simbol modernog Praga, Kuća koja pleše na određen način simbolizira i hrvatsko-češke odnose koje su kroz stoljeća obilježili i Hrvati koji su dugi niz godina živjeli i djelovali u Češkoj, među kojima se ističu Faust Vrančić, Josip Filipović, Vlaho Bukovac, Vladimir Prelog, Branko Gavella i Zvonimir Rogoz. Tom nizu hrvatskih velikana pridružuje se i Vlado Milunić, ugledni i priznati arhitekt i intelektualac kojem su Češka i Prag postali trajno prebivalište. Svojim umjetničkim i javnim djelovanjem Vlado Milunić, u češkoj javnosti prepoznat kao češki arhitekt hrvatskog porijekla, doprinosi popularizaciji Hrvatske u Češkoj, a njegova Kuća koja pleše jedan je od vidljivih znakova uzajamnog kulturnog prožimanja Hrvata i Čeha koje je povezivalo i oplemenjivalo oba naroda stvarajući ne samo djela trajne vrijednosti, nego i jedinstven duh prijateljstva i zajedništva utemeljenog na zajedničkim civilizacijskim i ljudskim vrijednostima. Globalna prepoznatljivost Kuće koja pleše pozicionira to prijateljstvo i zajedništvo Hrvata i Čeha kao relevantan fenomen u europskim i svjetskim razmjerima koji može služiti za primjer drugim narodima, naročito u današnje doba velikih kriza, napetosti i novih izazova«, pisalo je u obrazloženju o dodjeli Nagrade »Marija i Stjepan Radić« Vladu Miluniću. U narednim godinama Milunić je napravio idejne nacrte za dvije spomen-ploče postavljene u Pragu u čast hrvatskih velikana na inicijativu Hrvatsko-češkog društva, Josipu Jurju Strossmayeru i Augustu Šenoi.

• Vlado Milunić s Jasminom Reis, nasljednicom obitelji Šenoa, na svečanosti otkrivanja spomen-ploče Augustu Šenoi u Pragu 2018.

EMAUS

*Samostan hrvatskih glagoljaša
pod zaštitom svetog Jeronima*

- Crkva samostana Emaus u Pragu

Na brežuljku iznad desne obale Vltave, između Karlovog trga i Trga Františeka Palackog, smjestila se neobična građevina s modernom, betonskom konstrukcijom nalik na brodska jedra ili krila anđela, s pozlaćenim vrhovima koja lako upada u oči prolaznicima. Odredište je to jedne od najvažnijih i najpoznatijih epizoda iz povijesti hrvatsko-čeških odnosa čiji učinci se vide i danas u kulturi i duhovnoj baštini oba naroda. Radi se o benediktinskom samostanu Na Slovanech poznatom i pod nazivom Emaus, s crkvom posvećenoj Majci Božjoj, svetom Jeronimu, svetima Ćirilu i Metodu, svetom Vojtjehu i svetom Prokopu. Već iz titulara

crkve vidljiv je njen hrvatsko-češki kontekst – sveti Jeronim rođen je u antičkoj Dalmaciji u četvrtom stoljeću te je u srednjem vijeku bio smatran Hrvatom, a uz autorstvo latinskog prijevoda *Biblije* pripisivao mu se i njen prijevod na slavenski jezik te izum glagoljice. Sveti Ćiril i Metod stvarni su izumitelji glagoljice i tvorci staroslavenskog jezika na koji su preveli crkvene knjige te su u devetom stoljeću kao misionari djelovali u Velikoj Moravskoj. Sveti Vojtjeh bio je drugi praški biskup, a sveti Prokop osnivač glagoljaškog samostana u Sázavi kraj Praga, obojica benediktinci. Samostan Na Slovanech je 1347. osnovao češki kralj i rimsko-njemački car Karlo IV. i u njega doveo hrvatske glagoljaše. Izgradnja samostana i crkve dovršena je 1372., a budući da se na misi posvećenja crkve čitalo evanđelje o Isusovom putu u Emaus, samostan se najčešće naziva tim imenom.

Sve je počelo 1337. kad je mladi češki kraljević Karlo putujući u Italiju prolazio kroz Senj, gdje se upoznao i oduševio slavenskom liturgijom. Senjska katedrala, gdje je Karlo odlazio na misu, uz krčku bila je jedina u katoličkom svijetu gdje mise nisu služene na latinskom nego na staroslavenskom jeziku. Koliko je to na Karla ostavilo dojam svjedoči podatak da je od pape zatražio dozvolu da se u njegovoj prisutnosti na bilo kojem mjestu misa može održavati na staroslavenskom, a nedugo prije dolaska na prijestolje, kad je zbog očeve odsutnosti iz Češke već obavljao vladarske dužnosti, papu je zamolio i da mu dozvoli osnutak glagoljaškog samostana u Pragu u koji je odlučio smjestiti hrvatske glagoljaše. Namjera mu je bila od Praga stvoriti centar zapadnog kršćanstva, a uvođenjem slavenskog bogoslužja nadoao se prevladati i raskol između istočne i zapadne crkve. Iako se kao osnivač samostana Emaus redovito navodi Karlo IV., formalno ga je, sukladno svojim ovlastima, osnovao praški nadbiskup Arnošt iz Pardubica. On je zapravo proveo u djelu povelju pape Klementa VI. od 9. svibnja 1346. kad je dozvolio da se u Češkoj za slavenske redovnike osnuje samostan, kao i povelju Karla IV. izdanu u Nürnbergu 21. studenog 1347. kojom nadbiskupu naređuje da što brže postupi u smislu navedene papine isprave i osnuje samostan pored crkve svetih Kuzme i Damjana u Pragu.

Papina povelja važna je za detektiranje Hrvatske kao zemlje iz koje su došli redovnici novog samostana. Povelja izdana u Avignonu glasi: »Klement, biskup, sluga slugu Božjih, časnomu bratu nadbiskupu praškomu pozdrav i apostolski blagoslov. Karlo, plemeniti muž i markgrof moravski, naš dragi sin, obavijestio nas je da se u Slavoniji i još nekim krajevima u kojima se govori slavenskim jezikom, mise i kanonski časovi u hvalu Krista čitaju i pjevaju, s dozvolom apostolske stolice, u narodnom jeziku, te da su mnogi samostani i sjedišta crnih monaha svetog Benedikta i drugih redova bili zbog sporova i ratova u tim zemljama uništeni. Monasi i braća tih samostana i sjedišta ne mogu, krivnjom takve nesreće, služiti niti Bogu

niti kršćanima, i budući da nisu u mogućnosti svoje samostane i sjedišta obnoviti, trajno lutaju te tako služba Božja i kršćanska vjera u tim zemljama nestaje... Zato nas je ovaj markgrof pokorno zamolio da bismo smatrali prikladnim izdati toj braći i redovnicima na temelju posebne milosti dozvolu da mogu u češkom kraljevstvu i u njegovim granicama izabrati mjesto gdje bi se naselili, naviještali Božju riječ, propovijedali i služili mise prema obredu i običajima svojih zemalja.« Slavonija u papinskoj povelji ne odnosi se današnju Slavoniju, nego na istočnu jadransku obalu, tj. današnju Dalmaciju ili Sjeverno hrvatsko primorje. Pojam Slavonija spominje se i u povelji pape Inocenta IV. iz 1248. kojom senjskom biskupu daje povlasticu za služenje mise na staroslavenskom jeziku: »U Slavoniji ima posebno pismo o kojem klerici one zemlje tvrde da ga imaju od svetoga Jeronima i njega se drže kad vrše božanske službe«. U literaturi se često spominje da su glagoljaši u Prag došli iz samostana Čokovac na Pašmanu, a razlog je papino spominjanje samostana stradalih u ratovima, budući da je upravo Čokovac 1345. razorila mletačka vojska. Međutim, Čokovac se kao glagoljaški samostan prvi put spominje tek u 15. stoljeću, tako da su prvi redovnici samostana Na Slovanech očito došli iz nekog drugog hrvatskog samostana, možda iz onog u Senju.

Papa u svojoj povelji navodi da ga je Karlo obavijestio da u Češkom kraljevstvu »u kojem se govori istim narodnim jezikom« ima mnogo otpadnika i nevjernika koji ne razumiju latinski pa ih se ne može obratiti na kršćansku vjeru te da su stoga navedeni monasi neizostavni i korisni kako bi u Češkoj hvalili Boga i produbljivali kršćansku vjeru.

U Karlovoj povelji iz 1347. navodi se pak sljedeće: »Nedavno se presveti otac, naš gospodin papa Klement VI., odlučio časnomu Arnoštu, praškom nadbiskupu, našem najdražem knezu i vladaru, na naš poticaj i na naše traženje, dozvoliti da temeljem apostolske vlasti može u našem gradu Pragu postaviti i osnovati samostan – s konventom i klauzurom – reda svetog Benedikta, u njemu postaviti opata i braću da bi služili Bogu i da bi pritom obavljali bogoslužje samo na slavenskom jeziku na čast i spomen slavnog priznavaoca, blaženog Jeronima iz Stridona, istaknutog učenjaka i iznimnog prevoditelja svetog Pisma s hebrejskog na jezik latinski i slavenski, iz kojeg dakako potječe i njemu zahvaljuje za svoje porijeklo i naše slavensko narjeće Češkog kraljevstva. Za izgradnju tog samostana odlučili smo odrediti župnu crkvu svetih mučenika Kuzme i Damjana koja se nalazi u predgrađu našeg već spomenutog grada Praga u Podskalí između Vyšehrada i Zderaza... Gore navedenog nadbiskupa hitno molimo i određujemo da bi u skladu s dozvolom koju je dobio od apostolske stolice u čast Boga i preblažene Djevice Marije, njegove majke, i u slavu i čast već spomenutog slavnog Jeronima, Ćirila, Metoda, Vojtjeha i Prokopa, zaštitnika ovog Češkog kraljevstva, mučenika i priznavalaca, ova župna

crkva bila podignuta i povišena u samostan s klauzurom i konventom, kako je bilo rečeno, i da bi u njoj bili na temelju spomenute vlasti postavljeni opat i braća koji bi prema pravilima i u redovničkom ruhu reda svetog Benedikta... u budućem vremenu i zauvijek služili Bogu i obavljali bogoslužje, danju i noću, isključivo slavenskim jezikom na spomen i čast preblaženog Jeronima – kako bi u ovom kraljevstvu postao vrlo slavan kao i u svom narodu i kako bi njegov spomen ostao zauvijek veličan.« Karlo je dakle crkvu i samostan u prvom redu dao posvetiti svetom Jeronimu i naredio da ga se u Češkoj mora štovati kao i među njegovim narodom, tj. među Hrvatima. U tome je i uspio jer upravo u drugoj polovici 14. stoljeća bilježi se veća učestalost imena Jeronim među Česima (pri-mjerice najbliži suradnik Jana Husa zvao se Jeronim Praški), a sveti Jeronim postaje i motiv mnogih slika, od kojih je najpoznatija ona u kapeli Svetog križa u dvorcu Karlštejn, rad Majstora Teodorika, gdje je svetac prikazan u kardinalskoj odjeći.

Osnutkom glagoljaškog samostana u Pragu obnovljeno je slavensko bogoslužje koje je u češkim zemljama iščezlo krajem 11. stoljeća kad su iz samostana u Sázavi protjerani glagoljaši. Budući da je Karlo IV. u Pragu osnovao i samostan za benediktince iz Milana koji su prakticirali obred nešto drugačiji od rimskoga, osnutak Emausa objašnjavao se Karlovom sklonosću neobičnim obredima. No iza utemeljenja glagoljaškog samostana krili su se zapravo ambiciozni politički i vjerski planovi. Upravo u to vrijeme srpski car Dušan vodio je pregovore s papom o uniji s Katoličkom crkvom u kojoj bi Srbi i dalje zadržali svoju liturgiju na staroslavenskom jeziku. Karlo je stoga vjerojatno zamislio Emaus kao rasadnik budućih misionara, a činjenica da u središtu katoličkog Svetog Rimskog Carstva postoji samostan sa slavenskom liturgijom trebala je biti i znak dobre volje prema pravoslavnim Srbima. Dušanovom smrću 1355. unija se nije ostvarila pa je djelovanje redovnika iz Emausa, među kojima je uz Hrvate bilo sve više Čeha, ostalo uglavnom ograničeno na Česku. Kako bi se obnovila slavenska pismenost, glavna samostanska aktivnost bilo je prepisivanje rukopisa. Ako se uzme u obzir da su hrvatski glagoljaši

- Slika svetog Jeronima u kapeli Svetog Križa u Karlštejn, rad Majstora Teodorika

u Prag stigli godinu dana prije otvaranja praškog sveučilišta na kojem nije bilo mjesta za slavenske jezike, može se reći da je Emaus postao neka vrsta slavističke katedre, i to u središtu Praga, u neposrednoj blizini sveučilišta. Kao prvi opat spominje se Ivan, u Češkoj poznat kao Jan Charvát. Hrvatski glagoljaši, čiji broj nije utvrđen, u Pragu su djelovali oko 70 godina i u tom je razdoblju došlo do zanimljivog međusobnoga obogaćenja češke i hrvatske kulture. Prema jednoj glagoljskoj knjizi, vjerojatno iz Omišlja, 1395. napravljen je evanđelistar koji je kasnije preko Budima i Carigrada dospio u Reims te su na njega, kako se smatra, prisezali francuski kraljevi, među njima i Luj XIV. U Emausu je 1416. nastala i prva češka glagoljska Biblia koju su napisali češki učenici hrvatskih glagoljaša, što na jednom mjestu posebno ističu: »Ovu su bibliju pisala samostanska braća, ali ne hrvatski pisari«. Važno djelo nastalo u Emausu je i biblijska povijest ili Komestor, prijevod latinskog djela Petra Comestora *Historia scholastica*, zatim *Pasional*, te zbirka svetačkih životopisa, odnosno slobodna prerada djela *Legenda aurea* talijanskoga redovnika Jacobusa de Voragine. Hrvatski glagoljaši u Pragu obogatili su i hrvatsku pismenost pa se dijelovi iz *Pasionala* nalaze i u najvećem i najvažnijem hrvatskom glagoljskom zborniku *Petrisovu zborniku* iz 1468. u kojem se nalazi i s češkog prevedena srednjovjekovna enciklopedija *Lucidar*. S češkog su prevedene i *Priče iz Starog i Novog zavjeta*, pod naslovom *Zrcalo človečaskoga spasenja te Raj duše Alberta Velikog*. U hrvatskom prijevodu s češkog sačuvane su i dvije propovijedi Jana Husa te *Homilijar na Matejevo evanđelje*. Utjecaj hrvatskih glagoljaša u češkom je jeziku vidljiv sve do danas, kao i u hrvatskom. Oni su, naime, u Češku donijeli uglatu glagoljicu, a smatra se da je prema glagoljskom slovu ž, koje na sebi ima kvačicu, autor češkog pravopisa Jan Hus dobio ideju da kvačicu prenese na latinička slova. Tako su dobiveni znakovi i za glasove č, š i ž, koje je u 19. stoljeću Ljudevit Gaj prenio u hrvatski pravopis. U to vrijeme, vjerojatno kao utjecaj djelovanja hrvatskih glagoljaša, Bartoloměj z Hlumce (Klaret) 1364. u svom latinsko-češkom rječniku *Glosář latinske riječi* prevodi češkim riječima, osim onih koje su grčkog ili hebrejskog porijekla – njih prevodi na hrvatski, tj. koristi riječi iz hrvatskih glagoljskih tekstova. Primjerice, deus prevodi kao boh, dok el, hebrejski naziv za Boga, prevodi kao bog, sanctus prevodi kao svatý, a hagios kao svet, concilium prevodi kao sném, a synodus kao vece, tj. vijeće. Nešto kasnije, 1397., benediktinac Jan z Holešova u traktatu o najstarijoj češkoj nacionalno-crkvenoj pjesmi *Hospodine, pomiluj ny*, neke riječi iz pjesme tumači kao hrvatske te navodi da Česi potječu od Hrvata: »Mi Česi i rodom i jezikom prvobitno potječemo od Hrvata, kao što govore ili svjedoče naše kronike, i zato je naš češki jezik podrijetlom hrvatski jezik... U početku su svi Česi u toj zemlji govorili upravo tako, kao što sada govore Hrvati.« (Nos Bohemi et genere et lingua originaliter processimus a Charvatis. Ut nostrae chronicæ dicunt seu testantur. Et ideo nostrum

boemicale ydioma de genere suo est charvaticum ydioma... Et ideo in principio omnes Bohemi in hac terra loquebantur praecise ut modo loquuntur Charvati.)

• Samostan Emaus nakon bombardiranja 1945.

Ratovi koji su harali Češkom nisu zaobišli ni Emaus. Na početku husitskih ratova 1419. opat samostana prešao je na stranu husita pa je samostan ostao sačuvan, kao i slavenska liturgija. Katolicima je Emaus враћен 1589., no tada druga liturgija osim latinske više nije bila moguća, premda se naziv Na Slovanech zadržao, čak i nakon što u samostan 1636. dolaze katalonski benediktinci. Oni su crkvu i samostan barokizirali, a u 19. stoljeću crkva je regotizirana i na pročelju su izgrađena dva tornja. Za Drugog svjetskog rata nacističke su vlasti 1942. konfiscirale samostan, a neki od redovnika, uključujući i tadašnjega opata Arnošta Vykoukala, završili su u koncentracijskim logorima. Samostan Emaus pretvoren je u stožer i internat za bolničarke njemačkog Crvenog križa, a pred kraj rata, 14. veljače 1945. samostan i crkva teško su oštećeni u savezničkom bombardiranju. Razorena su oba crkvena tornja i sama crkva, a požar u samostanu trajao je šest dana. Poslije rata napravljeni su planovi za sanaciju štete koji su međutim odobreni tek 1958., uz uvjet da objekt ne smije biti korišten u vjerske svrhe pa je dodijeljen Čehoslovačkoj akademiji znanosti. Tornjevi su 1964. nadomješteni modernom betonskom konstrukcijom visine 52 metra s pozlaćenim vrhovima. Tijekom obnove u jednoj samostanskoj dvorani pronađene su freske i natpis na uglatoj glagoljici, jedini u Češkoj i svim zapadnoslavenskim zemljama.

- Freske u samostanu Emaus

Emaus je 1990. vraćen benediktincima koji su se vratili iz progonstva u Italiji. Danas je samostan dio Slavenske benediktinske kongregacije koja okuplja četiri benediktinska samostana iz Češke, jedan iz Slovenije i jedini muški benediktinski samostan u Hrvatskoj, Čokovac. Njega je nakon više od 150 neaktivnosti 1961. obnovio Martin Kirigin (1908.–2001.) koji je od 1938. do 1942. te od 1945. do 1950. bio redovnik Emausa te je zasluzan za osnutak Slavenske benediktinske kongregacije, zajedno s opatom najstarijeg češkog benediktinskog samostana Břevnov Anastázom Opasekom. Iako prvi redovnici Emausa vjerojatno ipak nisu došli iz Čokovca, veza između ta dva samostana tako ipak postoji u današnje vrijeme.

- Crkva samostana Emaus s bočne strane

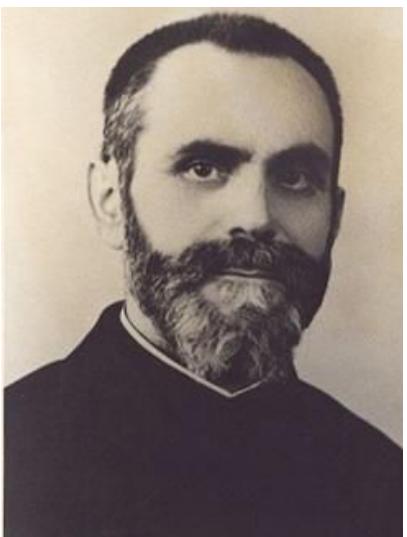
LORETA

Kraljica Hrvata usred Praga

• Loreta

Među fizičkim hrvatskim tragovima u Pragu nalazi se i jedan zvučni hrvatski trag – ili ga barem Hrvati koji posjećuju Prag čuju kao svoj, hrvatski. Radi se o melodiji 27 zvona crkve i samostana Loreta na Hradčanima koja svaki puni sat od 1695. zvone melodiju češke marijanske pjesme *Tisíckráté pozdravujem tebe*. I ne grieše: melodija je naime vrlo slična najpopularnijoj hrvatskoj marijanskoj pjesmi – *Zdravo djevo, kraljice Hrvata*, kojoj je, prema češkom uzoru, skladao hrvatski isusovac Petar Perica (1881. – 1944.), rodom iz sela Kotišina kod Makarske.

Perica je prije ulaska u isusovački red od 1901. do 1903. bio u novicijatu u Velehradu gdje mu je odgojitelj bio poznati češki isusovac Václav Wirsig. Uz duhovne vježbe i teološko obrazovanje, mladi Perica učio se i praktičnom pastoralnom radu pa je predavao vjerouauk djeci u župi u Velehradu. Osim dragocjenog iskustva, Perica je sa sobom iz Moravske očito ponio i pjesmu *Tisíckráte pozdravujem tebe* jer je na njenu melodiju 1904. u Travniku, povodom 50. godišnjice proglašenja dogme o Bezgrešnom začeću spjeval pjesmu bez koje danas ne

može proći nijedno hrvatsko marijansko hodočašće (volio ju je i papa sveti Ivan Pavao II.). Postoje određene razlike u melodiji između češke i hrvatske verzije, no radi se o tome da je skladatelj Vladimir Stahuljak prilagodio češki napjev Peričinom tekstu. Ovo međutim nije jedina zasluga Petra Perice za hrvatsku liturgijsku glazbu niti jedina njegova veza s Česima. Naime, još 1900. kao učenik gimnazije u Travniku napisao je svoju jednakou popularnu pjesmu *Do nebesa nek se ori* koju je skladao njegov profesor glazbe Čeh Milan Smolka. Pjesma je tiskana u propagandnoj brošuri za jubilej 1900. godine i munjevitno se proširila među Hrvatima. I ta pjesma ima svoju češku verziju i nosi naziv *K nebesům se orla vzletem*, no ona je ipak mlađa od hrvatske varijante. Za to je zaslужan sam Smolka, rođen 1875. u Tovačovu kod Přerova, koji je od 1906. djelovao u Brnu, a od 1908. u Olomoucu gdje je i umro 1918. Zajedno s isusovcem Vladimírom Šťastným pjesmu je 1907. preveo na češki, no i u Hrvatskoj i u Češkoj ostao je nepravedno u sjeni – Hrvati kao autora pjesme pamte samo tekstopisca Pericu, a Česi samo Šťastnog. Petra Pericu međutim i treba trajno pamtitи jer jedinstven je slučaj da jedna osoba, i to u svojim dvadesetim godinama, napiše dvije najpopularnije liturgijske pjesme jednog naroda, i to uz češku pomoć. Perica zasluzuјe trajan spomen i zbog svoje tragične smrti – strijeljali su ga partizani nakon ulaska u Dubrovnik, i to bez ikakvog suđenja, jer je kao utjecajan isusovac omiljen među mladima bio opasan za nadolazeću komunističku diktaturu. Zajedno s Pericom na otočiću Daksi su ubijena još 52 ugledna Dubrovčana, od čega šest svećenika, a tijela su im bačena u zajedničku jamu. Sami zločinci su kasnije pričali da je Perica prije smaknuća hrabro gledao u mitraljesku cijev i raširenilih ruku pjeval *Tebe Boga hvalimo*, dok su se ostali ubijeni okupili oko njega s rukama preko očiju (prizor se očito može usporediti s poznatom slikom Francisca Goye

Treći svibnja 1808.). O žrtvama se nije smjelo javno govoriti do 1990., a njihove kosti ekshumirane su tek 2009. Iduće godine identificirani su ostaci Petra Perice i napokon dostoјno pokopani na dubrovačkom groblju Boninovo. Povodom 70. godišnjice mučeničke smrti Petra Perice sve su postali glasniji zahtjevi da se pokrene postupak za njegovu beatifikaciju.

Što se tiče praškog svetišta Loreta, njega bi se moglo nazvati češkim Trsatom. Naime, prema legendi, andeli su 1291. iz Nazareta na Trsat prenijeli kuću u kojoj je živjela Sveta obitelj, a s Trsata 1294. u talijanski grad Loreto, glavno talijansko marijansko svetište. U doba protureformacije replike Svetе kuće iz Loreta gradile su se i drugdje po Europi, pa je jedna sagrađena 1631. u Pragu uz kapucinski samostan, a u 18. stoljeću sagrađena je i barokna crkva. Crkva i samostan posjeduju brojne dragocjenosti, od kojih je najvrednija Dijamantna pokaznica, no Hrvate u Loretu ipak više privlači prepoznatljiv im zvuk zvona.

ŠTAMBUK

Prezime nastalo iz ponosa prema Pragu

- Crkva svetog Vojtjeha u Novom gradu u Pragu

Barokna crkva svetog Vojtjeha u praškom Novom gradu (Nové město), regotizirana u 19. stoljeću, značajna je za povijest češke glazbe jer je u njoj od 1874. do 1877. kao orguljaš djelovao slavni skladatelj Antonín Dvořák kojem je na pročelju crkve postavljena spomen-ploča. Za Hrvate je crkva zanimljiva ne toliko zbog njenog titulara, navodnog Bijelog Hrvata svetog Vojtjeha, nego zbog osobe koja je u njoj krštena 1688. Riječ je Janu Antonínu Standelpergheru, klesaru koji se 1713. doselio na Brač i postao rodonačelnik poznatog roda Štambuka koji danas ima oko 1200 pripadnika, od čega pola u Hrvatskoj, a oko 460 ih nosi to prezime. Mnogi od njih učlanjeni su u udrugu Štambuk koja je 2013. priredila i proslavu 300. godina od dolaska na Brač njihovog pretka za kojeg su znali da je bio Pražanin jer je u povijesnim izvorima naveden kao »mistro Antonio Standelpergher detto Stambucco de Andrea della città da Praga«. Upravo uoči proslave svog jubileja Štambuci su utvrdili i godinu njegova rođenja, odnosno datum krštenja, i to u matičnim knjigama crkve svetog Vojtjeha u kojoj piše da je 4. lipnja 1688. kršten »Jan Antonín Syn Pana Ondrizeje Steinpryda obyvatele Noweho Města Prazskeho.« Potvrđeno je tako već poznato ime njegova oca, i to u češkom obliku Ondřej, a otkrivena su imena majke – Anna – i braće – Josef Hynek, Václav Prokop, Matěj, Josef Leopold, Augustin František i Samuel František. Zanimljivo je da je svakom od braće prezime napisano drugačije (Steinpryd, Stranperger, Staijnpregner, Stanprent, Sstopren, Stanprener i Staypprenner), ali to u stara vremena nije bilo neobično. Jan Antonín bio je školovani majstor klesar, a pod nepoznatim okolnostima završio je kao veslač na mletačkoj galiji. Oko 1710. iskrcao se u Pučišćima na Braču gdje ga je tamošnji posjednik Mate Nižetić otkupio od zapovjednika generalske galije Vendramin za 578 lira. Zauzvrat, Jan Antonín Standelpergher tri je godine kao vrhunski klesar i graditeljski majstor zidao kamene kuće i palače na Braču, a 1713. je postao slobodan, o čemu svjedoči ugovor sklopljen s Nižetićem pa tu godinu Štambuci smatraju kao nultu točku svoga roda. Prezime je nastalo od nadimka Stambucco koje potječe od njemačkog Stammbuch – rodoslovje, jer je Jan Antonín ponosno isticao svoje porijeklo iz grada Praga što je očito bilo neobično njegovim sumještanima na Braču, koji su mu ionako morali izmisliti neki nadimak jer nema sumnje da su s prezimenom Standelpergher lomili jezik. Jan Antonín je marljivošću i predanim radom ubrzo stekao ime i ugled jer se 28. prosinca 1712. vjenčao s djevojkom plemičkog porijekla Frankom Bokanić s kojom je imao najmanje petoricu sinova i tri kćeri. Punih sto godina svi Štambuci na Braču bavili su se isključivo klesarstvom, a upravo je prvi Štambuk postao začetnik obrade kamena po kojoj je Brač nadaleko poznat u svijetu. Današnji Štambuci su 2015. po prvi put bili u »obiteljskom« posjetu Pragu (dakako, tek mali dio njih) te su obišli i crkvu svetog Vojtjeha čije matične knjige čuvaju dragocjeni zapis o njihovom rodonačelniku.

JOSIP JURAJ STROSSMAYER

Trg i ploča za počasnog građanina Praga

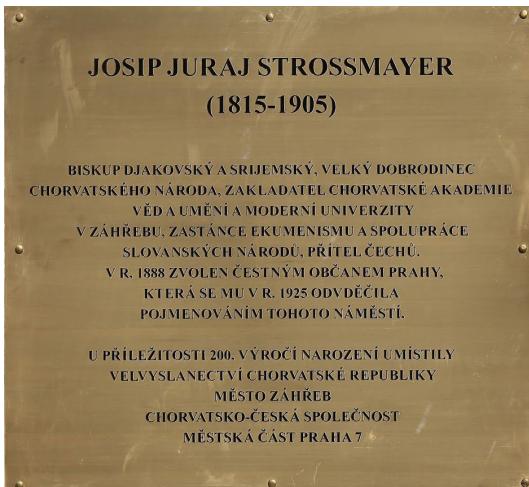

- Strossmayerov
trg u Pragu

Od hrvatskih velikana Prag se najviše odužio Josipu Jurju Strossmayeru izabравši ga 1888. za svog počasnog građanina, a nakon njegove smrti Strossmayerovo ime dobilo je čak sedam praških ulica, u raznim dijelovima grada. Sve te ulice s vremenom su preimenovane, ali 1925. Strossmayerovo ime dobio je trg u predjelu Holešovice, Strossmayerovo náměstí, među Pražanima poznat i kao Štrosmajrák. Od 1961. do 1968. trg se zvao Kopeckého náměstí, prema komunističkom političaru Václavu Kopeckom, što je ponukalo scenarista serije *Bolnica na kraju grada* Jaroslava Dietla, inače rođenjem Zagrepčanina, da liku liječnika kojeg je igrao glumac Miloš Kopecký dade ime Josef Štrosmajer. Lik ovog fiktivnog liječnika Česima se urezao u pamćenje pa je mnoge ime Strossmayerova trga asociralo upravo na njega, a ne na hrvatskog biskupa. Kako bi se Čehe i Pražane podsjetilo (ili naučilo) po kome Strossmayerovo náměstí nosi ime, Hrvatsko-češko društvo je 2015., kad se slavio jubilej 200 godina od Strossmayerova rođenja, pokrenulo akciju da se na trgu postavi prigodna spomen-ploča. Akciju je financijski podupro Grad Zagreb, a oko realizacije se iznimno angažiralo hrvatsko veleposlanstvo. Metalna ploča velikih

dimenzija smještena je na stambenoj zgradi ispod natpisa s imenom trga, a natpis na češkom jeziku glasi: »Josip Juraj Strossmayer (1815.–1905.), biskup đakovački i srijemski, veliki dobročinitelj hrvatskog naroda, osnivač Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i modernog Sveučilišta u Zagrebu, pobornik ekumenizma, suradnje slavenskih naroda i prijatelj Čeha, godine 1888. izabran je za počasnog građanina Praga koji mu se 1925. odužio davanjem imena ovom trgu. Povodom 200. godišnjice rođenja podižu Veleposlanstvo Republike Hrvatske, Grad Zagreb, Hrvatsko-češko društvo i Gradska četvrt Prag 7.«

- Spomen-ploča u čast Josipa Jurja Strossmayera na Strossmayerovom trgu u Pragu

Ploču je izradio Centar za dizajn iz Zagreba prema nacrtima Vladimira Milunića. Spomen-ploču su 14. veljače 2017. otkrili predsjednik Hrvatskog sabora Božo Petrović i načelnik Gradske četvrti Prag 7 Jan Čižinský, a na prigodnoj svečanosti nazočnima su se obratili i zagrebački gradonačelnik Milan Bandić i predsjednik Hrvatsko-češkog društva Marijan Lipovac.

Strossmayerove veze s Pragom i Češkom bile su prije svega osobne: prijateljstvo s vodećim češkim političarima njegova vremena, Františekom Palackim i Františekom Ladislavom Riegerom, a kasnije i političko savezništvo u borbi za federalizaciju Habsburške monarhije. Strossmayer je bio veličanstveno dočekan u Pragu 1863. i 1867., no prvi put ga je posjetio još 1853. Iste godine u Pragu je, u predjelu Karlín, započela izgradnja neoromaničke crkve svetih Ćirila i Metoda prema projektu bečkog arhitekta Karla Rösnera. Kad je video Rösnerove nacrte, Strossmayer je odlučio je da i njegova katedrala u Đakovu bude neoromanička te je već iduće godine Rösner napravio prve nacrte (kasnije je projekt preuzeo Friedrich Schmidt koji je katedralu dovršio). Strossmayer je posljednji put Prag posjetio 1874., o čemu je ostavio i putopisni zapis *Put zlatnoga Praga*. Vrlo je volio Prag, a posebno ga se dojmio pothvat dovršenja katedrale

svetog Vida koji je smatrao korisnim za Hrvate. Za Prag je napisao da »ima svemirsku znamenitost« i da »na neki način u samom imenu svom nosi izraženo providencijalno opredjeljenje svoje«, misleći na činjenicu da se nalazi prvi na udaru (tj. na pragu) tadašnje agresivne njemačke politike prema slavenskim narodima. Strossmayer je ostavio i ove dojmljive zapise o ljepotama Praga: »Prag spada među najljepše gradove u srednjoj Europi. Položaj Praga divan je. S njegova Hradčina, s njegova Višehrada čarobno je upravo prozorje. Položaj mu je taki, da osim Napulja i Stambula u cijeloj Europi ne ima grada, koji bi se ljepšim položajem ponositi mogao. Što se pak nutarnje njegove ljepote tiče, ja mu ne bih znao premca do Rima, Florence i Mletaka. Oštromlje, ozbiljnost, ustrajnost i umjetnička vještina Čeha priskrbila je gradu Pragu osobiti značaj ljepote i klasičke vrijednosti...« U svom putopisu nije zaboravio niti svoje prijatelje, Palackog i Riegera, o kojima je napisao: »Palacky je starorimskoga značaja muž. Sve, što je u narodu češkom darova i vrlina, u njegovoj se duši snašlo i narodnoj obrani i koristi posvetilo. Njega narod češki s punim pravom ocem otadžbine naziva; jer ako je narod češki čudnovatim načinom u novije doba iz groba svoga uskrsnuo, tomu je vrlo mnogo doprinijela povijest češkoga naroda zlatnim perom Palackoga pisana. Palacky kano zatočnik i branitelj svoga naroda slavi se u narodu češkom; kano učenjak pak prve vrste slavi se on s punim pravom u ostalom svijetu. Rieger je po svojoj izvanrednoj darovitosti, rječitosti i znanju, po svom značaju i ugledu kano stvoren, da na krmilu sjedi.« Opisujući grobove »neumrlih Čeha Hanke, Jungmanna, Šafarika itd. i drugih uskrisitelja i prosvjetitelja češkoga naroda«, napisao je: »Hvala vam i slava neuvela na trudu za narodni preporod i prosvjetu! Bog vam ga stostruko naplatio; dao Bog, hiljadili se u slovenskom narodu muževi, koji vašim slavnim primjerom zaneseni djela neumrla tvore!«

što je Strossmayer pripadaju najprije svomu narodu, no oni pripadaju i cijelom čovječanstvu kao sjajni uzori kreposti koji svijetle i drugim narodima. Nama Česima je biskup bliži nego drugima kao pripadnik bratskoga nam naroda, kao pripadnik zajedničkoga velikog slavenskog plemena i kao pripadnik države, čija slava i moć nam je zajednička. Od sada će ga vezati još čvršći vez s narodom češkim.« U diplomi potpisanoj

Prag se Strossmayeru odužio 22. veljače 1888. kada ga je, u povodu njegove 50. godišnjice svećeništva, izabrao počasnim građaninom, na prijedlog gradonačelnika Jindřicha Šolca. Češki povjesničar Václav Vladivoj Tomek tom je prigodom održao govor u kojem je podsjetio na Strossmayerove zasluge: »Muževi kao

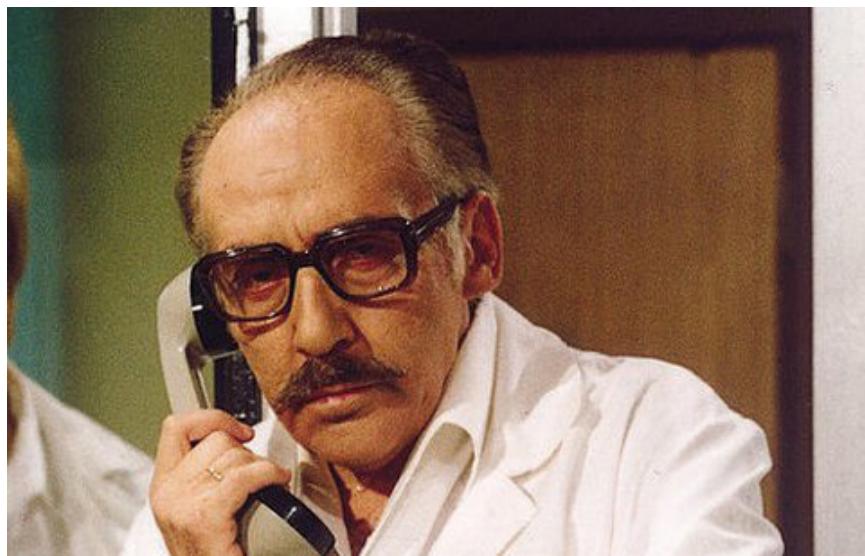
- Povelja
o izboru
Josipa Jurja
Strossmayera
počasnim
građaninom
Praga

1. ožujka 1888. stoji da se *Josef Jiří Strossmayer* imenuje počasnim građaninom Praga »radi neizmjernih njegovih zasluga koje si je stekao za širenje najvećih ideala čovječanstva uopće, kao i podupiranjem znanosti i dobročinih zavoda u domovini svojoj, čime je narodnu svijest u bratskom narodu hrvatskom probudio. Isto tako i radi njegova nastojanja o slavi i moći zajedničke nam države austrijske, kao neustrašivi bojovnik za slobodu i ravnopravnost sviju naroda, koja je i narodu českemu za vazda svetim i uzvišenim geslom.« Zahvaljujući na toj počasti Strossmayer je Pražanima u pismu poručio: »Ljubav, poštovanje i priznanje koje mi je pripalo od zlatnog Praga i cijelog češkog naroda povodom mog pedesetog svećeničkog jubileja ostat će vječan spomenik uzajamnosti na koju smo mi Slaveni u svom interesu usmjereni.« Kad je Prag 1890. pogodila poplava, Strossmayer je donirao tisuću forinti.

- Portret Josipa Jurja Strossmayera, rad Vlaha Bukovca

Nepuna dva mjeseca prije smrti, 16. veljače 1905. zahvalio se Pragu na čestitki povodom 90. rođendana i poput oporuke češkom narodu napisao ove riječi: »Molim dobrostivog Boga da vas sve zajedno blagoslovi, a zlatnom kraljevskom Pragu dade svako dobro i uspjeh. Neka bude biserom ne samo češkog kraljevstva, nego i cijelog slavenstva koje nosi na srcu. Bratski narod češki gledao je na mene uvijek kao na svog vlastitog sina. To mu neću zaboraviti nikada; a ako dobrostivi Bog dopusti, ja ću ga u blaženoj vječnosti zajedno sa svojim najstarijim prijateljem Riegerom moliti za

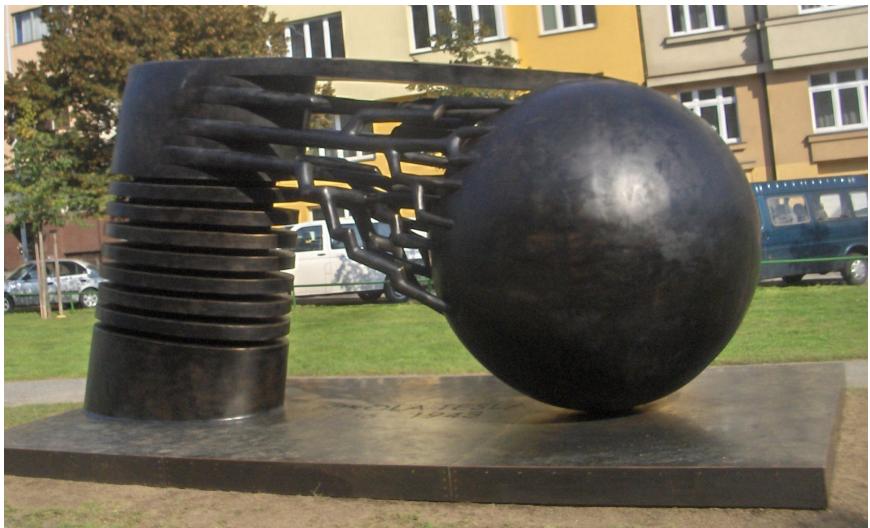
• Češki glumac
Miloš Kopecký
u ulozi
doktora Josefa
Štrosmajera u
seriji *Bolnica
na kraju grada*

junačku i naprednu Češku, da bi je čuvao, branio, blagoslivljao i doveo do najvišeg stupnja napretka i ljudske i nacionalne savršenosti.« Lijepo riječi o Česima Strossmayer je iznio i u svojoj zdravici na svečanosti posvećenja katedrale u Đakovu 1882.: »Pobratimski narod češki pokazao je u svojem vjekotrajnom ropstvu neslomivu silu duha; tihim, ali tim stalnjim radom i prosvjetom odolio je neprijateljskim udarcima koji su kao grom za gromom padali na vrhunce njegove zgrade, a opet polagano, poput strašna mora, potkapali temelj narodnog opstanka. Narod je taj svojom obrazovanošću i radom zauzeo važno mjesto u monarhiji, kako u političkom, tako i u ekonomskom pravcu. Slava dakle tom narodu i ljubav kao našoj braći, kao našim prednjacima od kojih se možemo mnogo naučiti.« Na svečanosti je bio i František Ladislav Rieger koji je uzvratio komplimentima na račun Strossmayera: »Nama Česima uvijek je bio iskreno naklonjen. Zna to kod nas svatko, da je Strossmayer što iskreniji prijatelj našemu narodu. Zna to svaki Čeh da je on prvi i na neki način utjelovljeni zastupnik pobratimstva hrvatskog naroda za nas. Kad god čuješ u nas zdravicu na slavu Hrvata, čuješ i to: Živio Strossmayer, a gdje se čuje ime Strossmayerovo, onđe se odziva i usklik: Živjeli Hrvati!« Strossmayerovim trgom u Pragu dominira neogotička crkva svetog Antuna Padovanskog, a najpoznatiji češki imenjak tog sveca, skladatelj Antonín Dvořák, 1876. je Strossmayeru posvetio svoju pjesmu *Dyby byla kosa nabrošená* i o tome ga obavijestio pismom.

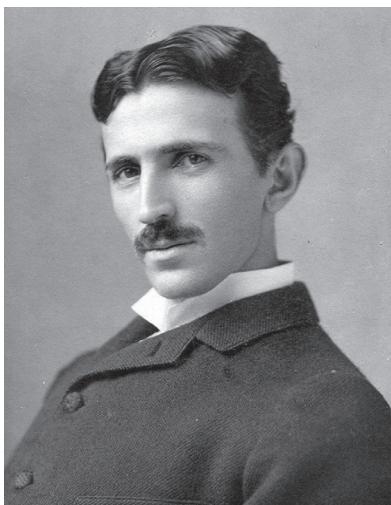
NIKOLA TESLA

Ulica i najveći spomenik na svijetu

- Spomenik Nikoli Tesli u Pragu

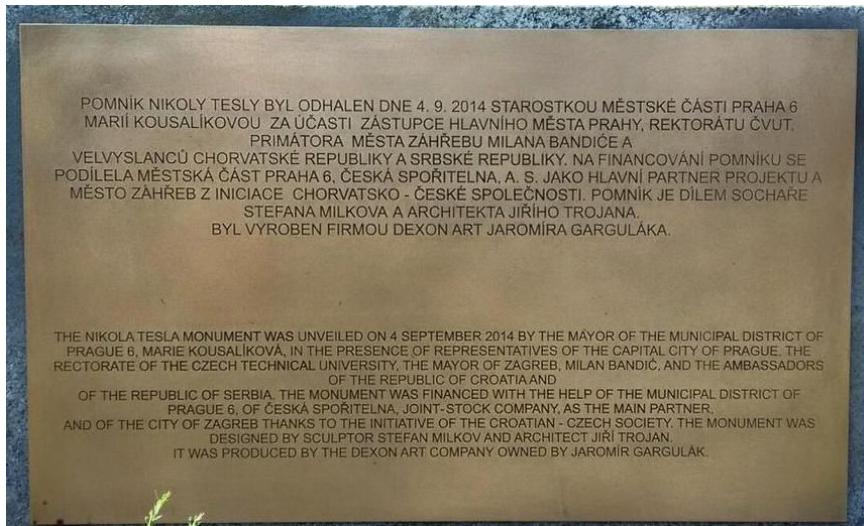
- Nikola Tesla

Od svih hrvatskih praških studenata najpoznatiji je Nikola Tesla kao velikan svjetskog glasa koji je na studiju u Pragu proveo tek jedan semestar akademske godine 1879./1880. U Pragu je dobio i svoju ulicu gdje je 2014. na inicijativu Hrvatsko-češkog društva postavljen Teslin brončani spomenik golemih dimenzija, dužine šest, visine i širine tri metra, težak 5,4 tone. To je najveći Teslin spomenik na svijetu i prvi podignut izvan njegove domovine u čijem je postavljanju kao partner sudjelovala i hrvatska strana. Dio

sredstava je naime donirao Grad Zagreb, a među osobama koje su 4. rujna 2014. otkrile spomenik bio je i zagrebački gradonačelnik Milan Bandić, kao i hrvatska veleposlanica u Češkoj Ines Troha, dok mu je kamen temeljac još 2006. položio hrvatski predsjednik Stjepan Mesić. Autori spomenika su češki kipar Stefan Milkov i arhitekt Jiří Trojan. Umjesto Teslinog prepoznatljivog lika, spomenik kao simbol njegova rada prikazuje

stilizirano električno pražnjenje koje u obliku zraka izlazi iz električne zavojnice u veliku kuglu kao simbol planeta Zemlje i cijelog svemira. Kako je pojasnio Stefan Milkov, iako je Tesla bio zgodan čovjek, on je svojom skulpturom želio prikazati električnu energiju koju smatra osnovom i smisлом Teslinog rada i njegovih izuma.

O Tesli kao praškom studentu nema puno podataka. Budući da je u Karlovcu završio realnu gimnaziju te nije učio starogrčki, nije mogao službeno upisati Filozofski fakultet Karlova sveučilišta, ali ipak je slušao predavanja, o čemu postoji trag u Glavnoj knjizi slušača filozofije. Kod Heinricha Durègea slušao je eksperimentalnu fiziku, kod Antona Puchte višu matematiku, kod Karela Domalípa eksperimentalnu fiziku (na češkom), a kod Petera Stumpfa predavanja o škotskom filozofu Davidu Humeu. Poznata je i Teslina praška adresa – ulica Ve Smečkách 13 u blizini Václavskog trga gdje mu je spomen-ploču s portretom postavila udruga Srba u Češkoj. U svojoj biografiji o boravku u Pragu Tesla piše: »Otišao sam u Prag u Češku, ispunjavajući želju svojeg oca da upotpunim svoje školovanje na tamošnjem Sveučilištu« i dodaje da je ondje znatno napredovao u svojim promišljanjima o praktičnoj upotrebi elektriciteta i magnetske sile koji će dovesti do njegovih epohalnih izuma u proizvodnji, prijenosu i primjeni izmjenične struje (»Odvojio

- Ploča pored spomenika Nikoli Tesli

- Ploča s imenom Ulice Nikole Tesle u Pragu

sam komutator od stroja i proučio fenomen s ovog novog stajališta, ali još uvijek bez rezultata»).

Iako je u Pragu živio kratko, to je razdoblje očito ostavilo traga u Teslinom životu pa u brzojavu koji je 1935. poslao rektoru Češkog visokog tehničkog učilišta (ČVUT) i gradonačelniku Praga Karelu Baxi čitamo ove Tesline riječi: »Još uvijek imam drage uspomene na vaš prekrasan grad, a nadahnuće koje sam ondje dobio još i sad mi je korisno u mom radu. Moje poštovanje prema divnom narodu Čehoslovačke, tom lučonoši civilizacije, ne može se izraziti riječima. Najtoplje se nadam da će i dalje biti uspješan.« Tesla je 1936. izabran počasnim doktorom praškog ČVUT-a, kao i Visoke tehničke škole u Brnu, a 1937. čehoslovački predsjednik Edvard Beneš dodijelio mu je najviše državno odlikovanje, Red Bijelog lava. Čehoslovačka je 1959. izdala poštansku marku s Teslinim likom, tiskanu u ogromnoj nakladi od 470 000 komada. Marku je izradio jedan od najpoznatijih čeških slikara Cyril Bouda. U zgradi Češkog radija 2003. je postavljeno Teslino poprsje, čime je Tesli odana počast i kao izumitelju radija, što mu je sudski bilo priznato tek tri mjeseca nakon smrti, budući da se izumiteljem radija smatrao Guglielmo Marconi.

- Povelja o izboru Nikole Tesla za počasnog doktora Češkog visokog tehničkog učilišta

prisustvovao je, uz čehoslovačkog ministra industrije Bohumila Laušmana, i zamjenik jugoslavenskog ministra vanjske trgovine Branko Zlatarić. Tvornica je dakako nazvana u čast Nikole Tesle, no zanimljivo je da se nakon sukoba Tita i Staljina 1948. u službenoj čehoslovačkoj komunističkoj propagandi počela širiti laž da TESLA zapravo označava kraticu *TEchnika SLAboproudá* (Tehnika slabe struje).

- Logo koncerna Tesla

Tvrтka je proizvodila široku paletu elektrotehničkih proizvoda, između ostalog radioaparate, televizore, magnetofone, gramofone, telefone, telefonske centrale, uključujući komponente za te uređaje (elektronske cijevi, tranzistore, integrirane krugove, ekrane, reproduktore, žarulje), ali i uspješne vojne radiolokatore. Prvi čehoslovački televizor zvao se Tesla 4001A, a prvi televizor u boji Tesla

Važan Teslin trag u Češkoj su i tvornice s imenom Tesla. Tri godine nakon Tesline smrti, 1946. je u Pragu osnovana nova državna tvrtka nazvana Tesla nastala udruživanjem 16 neovisnih i nacionaliziranih tvrtki. Svečanom otvorenju tvrtke

110 ST iz Tesle Orava u Slovačkoj s ekranima iz Tesle Rožnov. Tvrтka Tesla, koja je kasnije pretvorena u koncern, u vrijeme svog najvećeg procvata objedinjavala je desetke poduzeća od kojih su mnoga djelovala tijekom čitavog socijalističkog perioda u Čehoslovačkoj. Marke Tesla Strašnice, Tesla Litovel, Tesla Pardubice, Tesla Kolín, Tesla Lanškroun i mnoge druge, a u Slovačkoj Tesla Bratislava ili Tesla Orava imale su dobar glas i u inozemstvu. Koncern Tesla u svom velikom rasponu prestao je postojati 1990. Davao je i sustavnu potporu sportašima pa je mnogo čehoslovačkih sportskih klubova nosilo ime Tesla, od kojih je najpoznatiji Tesla Pardubice, jedan od najboljih čeških hokejaških klubova u povijesti.

Neki dijelovi koncerna Tesla preživjeli su do danas, kao privatizirana poduzeća, a izravni nastavljač je dioničko društvo Tesla Hloubětín. S tom tvrtkom je ugovor o koegzistenciji trgovačkih marki morao potpisati i kontroverzni inovator Elon Musk koji se među ostalim bavio i proizvodnjom električnih automobila Tesla.

Koncernu Tesla pripadao je i Tesla Istraživački institut komunikacijskih tehnologija A.S. Popova u Pragu 4, čiji su zaposlenici bili toliko stručno potkovani da su u kolovozu 1968. uspjeli ilegalno održati emitiranje Čehoslovačkog radija bez prekida, iako je sovjetska okupacijska vojska bijesno tražila odašiljač i bezuspješno se trudila lokalizirati ga te neutralizirati.

Logo koncerna Tesla, u obliku vitraja, i danas se može vidjeti pasažu Světozor u centru Praga.

- Vitraj s logom koncerna Tesla u pasažu Světozor u Pragu

STJEPAN RADIĆ

Ulica i spomen-ploča na mjestu vjenčanja

- Ulica Stjepana Radića u Pragu

Od 2018. svoju ulicu u Pragu ima i hrvatski političar Stjepan Radić, također praški studenti i češki zet. Ulica se nalazi u predjelu Břevnov, u Gradskoj četvrti Prag 6, a imenovana je temeljem inicijative Hrvatsko-češkog društva i predstavnika češke nacionalne manjine Zagrebačke županije Franje Vondračeka pokrenute još 2009., koju je početkom 2018. povodom 90. godišnjice Radićeve smrti na poticaj HČD-a aktualizirala tadašnja hrvatska veleposlanica u Češkoj Ines Troha.

- Ploča u spomen na vjenčanje Stjepana Radića i Marije Dvořákové u crkvi svetog Norberta u Pragu

To nije jedini Radićev trag u Pragu. U predvorju crkve svetog Norberta u praškom predjelu Střešovice nalazi se mramorna spomen-ploča sa sljedećim tekstom napisanom češki: »U ovoj se crkvi 23. rujna 1898. hrvatski političar i prijatelj Čeha Stjepan Radić oženio češkom učiteljicom Marijom Dvořákovom. Podižu Hrvatski sabor i Hrvatsko-češko društvo Zagreb, 2011.« Ploču je otkrivena 23. rujna 2011., na 113. godišnjicu ovog naoko običnog, ali simbolički velikog događaja u povijesti hrvatsko-čeških odnosa kad su brak sklopili jedan od najvećih hrvatskih povjesnih velikana Stjepan Radić i njegova zaručnica Čehinja zahvaljujući kojoj je Radić postao i najveći popularizator hrvatsko-češke uzajamnosti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Ploču je otkrio tadašnji predsjednik Hrvatskog sabora Luka Bebić i zastupnik Zastupničkog doma češkog Parlamenta Tomáš Úlehla, a tekst je sastavio Dušan Karpatský.

Brak Marije i Stjepana Radića simbolizira hrvatsko-češko prijateljstvo jer Radić je kao češki zet marljivo radio na promoviranju Češke u Hrvatskoj, a Marija je Hrvatsku prihvatile kao svoju novu domovinu, ostavši pritom Čehinja, i pomagala suprugu u njegovom političkom radu kojem je cilj bio ostvariti slobodnu Hrvatsku.

Radić je 1893. otišao u Prag na studij prava, budući da je bio izbačen sa zagrebačkog sveučilišta jer je uvrijedio bana Dragutina Khuena Hedervaryja. Ubrzo po dolasku naučio je češki. Kako je kasnije pisao u *Uzničkim uspomenama*: »Za dva dana pročitah i gotovo posvema razumijeh češku početnicu, a za osam dana svrših već cijelu češku pučku školu«. Radić je stoga mogao ne samo bez problema čitati, nego se i upisati na fakultet bez pomoći prevodioca. Čak je razgovarao s dekanom Albinom Bráfom kojem se pohvalio da upravo čita knjigu o češkom državom pravu i objasnio da i Hrvati imaju takvo pravo, makar i ne imali takvih knjiga o njemu.

Radić je bio zadovoljan svojim prvim danima u Pragu. Bratu Ivanu pisao je da ima izvrsnu hranu i novaca, bio je sretan što stalno sluša i gleda nove stvari i upoznaje nove i zanimljive ljude. Nakon upisa na Karlovo sveučilište Radić se vratio u Hrvatsku kako bi odslužio četveromjesečnu kaznu u Petrinji i u zatvoru je usavršio znanje češkog. Cijeli semestar je proveo u zatvoru, ali nije morao pohađati predavanja, a prijatelji su mu pomogli da obavi sve formalnosti. Najvažniji Radićev prijatelj bio je František Hlaváček (1878.–1974.), kojeg je upoznao u ljeto 1894. i koji se spremao na upis na pravni fakultet. Radić ga je učio hrvatski, a on je Radića upoznao s idejama naprednjačkog studentskog pokreta. Prijateljstvo je trajalo sve do 1902. kad je Hlaváček prešao u socijaliste. On je inače najznačajniji kao prvi urednik novina *Hrvatska misao* koje su od 1898. izdavali hrvatski studenti u Pragu, o čemu će biti više riječi kasnije u poglavlju o hrvatskim studentima u Pragu.

Kako se budući najpoznatiji hrvatsko-češki bračni par upoznao najbolje je prepustiti samom Stjepanu Radiću koji je sve podrobno opisao u književnoj formi, u pripovijetki *Tri sretna putovanja*. To djelo Radić je napisao na češkom, a 1985. objavljeno je u hrvatskom prijevodu Dušana Karpatskog u knjizi Radićevih autobiografskih tekstova *Praski zapisi*. Fatalan susret

• Crkva svetog Norberta u Pragu

- Marija i Stjepan Radić s kćeri Milicom u Pragu 1900.

dogodio se u srpnju 1894. na izletu u dvorac Karlštejn ili Karlův Týn kod Praga.

Pražanka Marie Dvořáková, inače daljnja rođakinja slavnog češkog skladatelja Antonína Dvořáka, bila je maturantica učiteljske akademije, a na izlet je došla u pratnji sestre Anne. Radiću, rođenom 11. lipnja 1871., tada su bile 23 godine, a Mariji, rođenoj 27. kolovoza 1874., nepunih 20. Radića je jedan njegov prijatelj unaprijed upozorio da će na izletu biti i jedna mlada maturantica i da će imati krasno društvo.

»- Dobro, dobro. Hvala ti na upozorenju, a nemoj misliti da se neću truditi. Samo, hoće li ona razumjeti moje drobljenje? - Tvoj hrvatski izgovor učinit će te baš simpatičnim. I Bog zna nećeš li mi biti još posebno zahvalan za današnji dan«, napisao je Radić u svojoj pripovijetki *Tri sretna putovanja*. Kad je ugledao Mariju pomislio je: »Čini se da je ptica predugo bila u krletki«, budući da je bila vesela i jer su svi njeni pokreti svjedočili da je zadovoljna što je na otvorenom. Radić je u razgovoru saznao da je Marie prije tjedan dana završila učiteljsku akademiju, da je sa sedam godina izgubila oca Josefa, a prije dvije godine i majku Antoniju, no neugodno se iznenadio kad ga je upitala: »- Kako to da ste u nas, u Pragu? Ako se ne varam, vi Hrvati imate sveučilište u Zagrebu?« Radić se međutim snašao i odgovorio: »Zašto kažete: Vi Hrvati imate svoje sveučilište – i: došli ste k nama! Ta hrvatsko je sveučilište i vaše, i ja se od prvoga dana osjećam u Pragu kao kod svoje kuće.« Zatim joj je opširno pripovijedao o tome kako je učio češki, o tome kako se želi posvetiti »velikoj politici – našoj borbi s vanjskim neprijateljima i s unutarnjim protivnicima zdravog narodnog razvoja na posve slavenskoj osnovi, sa čisto humanim programom.« Marie je zaključila da je Radić oduševljeni Slaven i sa zanimanjem ga je slušala, tako da je Radić napisao da »nikad nije naišao u slušatelja na toliko mnogo pažnje, a tako malo povlađivanja, tako da na kraju nije znao što da misli o ovoj mladoj abiturijentici, kod koje su se veselost i ozbiljnost, ljubaznost i nepristupačnost, razboritost i naivnost, iskrenost i ponos stapali u takvu skladnu cjelinu kakvu još nije upoznao u svom životu.« Naime, Radićeva ranija iskustva s hrvatskim djevojkama bila su potpuno suprotna, jer kad bi im počeo govoriti o svojim uvjerenjima i životnim planovima nije

nailazio na razumijevanje i simpatije. Po završetku izleta, Marie i Stjepan zajedno su potrcali na vlak, držeći se najprije za male prste, a zatim i za ruke. »Trčali su tako, trčali, ne osjećajući zamor, govoreći malo, a smijući se mnogo.« Marijinoj sestri se međutim nije svidjelo njen poznanstvo s Radićem, jer je na izletu za ručkom održao »revolucionarnu« zdravnicu, pa ju je u vlaku odvela u drugi vagon. Na rastanku su si Marie i Stjepan razmijenili ove riječi:

»- E, da bude uvijek ovako! Čak i manje: da samo jedna duša uvijek leti s mojom.

- Ja već poznajem jednu s kojom se ne bih plašila da poletim. - Dugo li je već poznajete? - Poznajem je dugo, a upoznala sam se s njome danas.«

S obzirom na to da je Radić imao fotografsko pamćenje, zahvaljujući kojem je mogao rekonstruirati razgovore ili reproducirati pročitani tekst, možemo vjerovati da je njegov prvi susret s Marijom Dvořákovom doista tekao kako je i bio opisan, tim više što ga je slično 1931. opisala i Marija Radić:

»To bijaše moj prvi veliki izlet, gdje sam se ja samostalno kretala u sasma nepoznatom društvu... Došavši u Karlov Tyn bila sam odmah predstavljena jednom mladom gospodinu, za koga su mi rekli da je Hrvat i da je vanredno vatren govornik. Pridružio se izletu još sa jednim svojim kolegom. Njegovu sam inteligenciju imala dakako priliku odmah upoznati. Kad smo bili tamo u vrtu gostione nešto založiti, otišlo je čitavo veliko društvo od pedesetak ljudi pregledavati Karlov Tyn. Moj dragi znanac nije me više pustio s vida, nego je išao usporedo sa mnom upravo korak po korak. Tako smo prošli gradom i vratili se natrag u vrtnu restauraciju sve čavrljajući i o prirodi i o školi i o mojim rođacima – nisam naime onda već imala ni otca ni majke. Govorio je sa mnom dakako češki, no ne znajući još jezik točno zamjenjivao bi nekoje izraze s hrvatskim, više puta na nepravom mjestu, no to kao da je baš davalo njegovomu pričanju još više dražesti i čara... Ja sam izašavši iz škole bila oduševljena rodoljupka, te sam svaku toplu riječ o narodu i domovini upravo gutala. Moj dragi drug, kao da je znao, nije me mogao nikakvim izjavama ljubavi tako osvojiti kao svojim vatrenim riječima o radu među svojim ljubljenim narodom... Meni je pala u oči ne samo neobična inteligencija nego i iskrenost i dobrota moga znanca, čime se je od sviju isticao, i ako je njegovo odijelo odavalо veliko siromaštvo.«

Radić je u jesen 1894. izbačen i s Karlovog sveučilišta i izgnan iz Češke i njegova ljubav i veza s Marijom našla se na kušnji, ali ipak je izdržava sve probleme, od Radićevog zatvaranja nakon spaljivanja mađarske zastave u Zagrebu 1895. do povremenih nesuglasica dvoje mladih oko

budućeg života o kojima možemo čitati u njihovim pismima u kojima ipak prevladava optimizam i vjera u bolju budućnost. No Marijina obitelj (njena sestra i braća) protivila se vezi sa siromašnim buntovnikom iz Hrvatske, a kasnije i njihovom braku. Marie je napisala da ju je sestra Anna »sklopljenim rukama molila da to ne čini«, a vjenčanje je opisala ovako: »Moja teta imala je uvijek u zalihi malo sukna za haljine, te sam je zamolila za jedan komad, iz kojeg sam si dala napraviti jednostavnu putnu opravu. To je bila ujedno moja svadbena haljina. Stipa je glede odijela bio stajao još gore: morao si je za svadbu od svadbenog kuma posuditi kaput. I tako smo se vjenčali u nekoj maloj crkvici u to vrijeme još izvan Praga, na Andelce, ujutro oko osam sati.« Radićev vjenčani kum bio je Vjekoslav Prpić, rodom iz Karlobaga koji je živio u Pragu kao trgovac vinom. Nakon Prvog svjetskog rata nastanio se u Zagrebu, a 1926. bio je krsni kum Andreju Mačeku, sinu Vladka Mačeka. U lipnju 1899. Radić je diplomirao politologiju u Parizu i zatim dolazi sa suprugom u Prag. Ondje im se rodila najstarija kći Milica. Radić je u Pragu djelovao kao publicist, zahvaljujući odličnom znanju češkog, pisao je u češkim novinama i time je uzdržavao obitelj. Češki je znao toliko dobro da ga je najstarije češko književno društvo Svatobor priznalo za češkog književnika. Obitelj Radić tada je živjela u Nerudovoj 55., na Maloj strani, a kasnije u Slezskoj 30 u predjelu Královský vinohrady.

Na kraju 19. i početku 20. stoljeća Radić je bio najveći popularizator Češke u Hrvatskoj, koju je idealizirao kao najrazvijeniju i najnapredniju slavensku zemlju. Radić je bio zadivljen time što su Česi imali razvijeno gospodarstvo, bankarstvo i školstvo, iako su imali mnogo manju autonomiju od Hrvatske, čime su dokazali koliko su kao narod zreli i sposobni organizirati državu. Češka očekivanja da će nakon 1867. i oni dobiti svoju nagodbu s Austrijancima, kao što su dobili Hrvati s Mađarima, nisu se ostvarila, niti se Franjo Josip u Pragu okrunio za češkog kralja krunom svetog Václava. Ipak, zahvaljujući temeljitim školskim reformama provođenima još od doba Marije Terezije, u Češkoj je 1900. bilo tek oko 5 posto nepismenih, a u Hrvatskoj preko 50 posto. U Češkoj se početkom 20. stoljeća 40 posto stanovnika bavilo poljoprivredom, a u Hrvatskoj od nje živjelo preko 80 posto. Industrijskom djelatnošću u Češkoj se u isto doba bavilo 40 posto stanovništva, a u Hrvatskoj tek oko osam posto. »Kad me tko pita, zašto o Česima toliko govorim, onda odgovaram: Zato, jer kod Čeha imamo sve, o čemu mi još dugo niti sanjati ne možemo«, rekao je Radić u Hrvatskom saboru 1911. Želio je da se Hrvati ugledaju na Čehe i da nauče češki jezik, posebno mladi, kako bi mogli odlaziti na školovanje u Češku. U svojoj brošuri *Kako ćemo iz našeg zla u dobro* iz 1902. Radić piše: »Česi su po svom znanju, napretku i bogatstvu, a osobito po svojoj ljubavi k slavenskoj braći, prvi slavenski narod. Česi nam mogu najviše

pomoći tim što se kod njih možemo naučiti kako se pametno i napredno gospodari, radi i trguje i kako se stvara narodna sloga.«

Već 1896. Radić je u Zagrebu sastavio i izdao *Slovnici i čitanku češkoga jezika i Rječnik češkoga jezika za Hrvate*. Ta su djela doživjela svoje drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje 1902. pod naslovom *Češko-hrvatska slovnica s čitankom i s češko-hrvatskim diferencijalnim rječnikom*, a treće izdanje 1911. pod naslovom *Češka vježbenica za srednje i njima slične škole*. Dugo godina to su bili jedini priručnici za učenje češkog jezika u Hrvatskoj. Kako bi Čehi potaknuli da nauče hrvatski, Radić je 1906. izdao djelo *Jak se Čech brzo nauči chorvatsky*, koje je u dopunjrenom i prerađenom izdanju objavljeno 1911. U Pragu je Radić na češkom napisao i izdao knjige *Slobodna škola politických věd v Paříže* (Slobodna škola političkih znanosti u Parizu), *Současné Chorvatsko* (Suvremena Hrvatska), *Slovanska politika v Habsburgske monarhii* (Slavenska politika u Habsburškoj monarhiji), *Srbové a Chorvati – několik kapitol k objasnení podstaty posledních udalostí* (Srbi i Hrvati – nekoliko poglavlja za objašnjenje biti poslednjih događaja), *Slovanská studující mládež a drobná národní práce* (Slavenska studentska mladež i sitan narodni rad), *Úvahy politiky mezinárodní (Razmišljanja o međunarodnoj politici)* i *Jižní Slované* (Južni Slaveni).

Radi boljeg upoznavanja hrvatske javnosti s češkom poviješću i sadašnjosti, njenim kulturnim, političkim i gospodarskim životom, Radić je 1910. objavio knjigu *Češki narod na početku XX. stoljeća*, a 1912. i rad *Unutrašnje ili društveno uredenje češkoga naroda*. Značajno je i Radićevo djelo *Djevojački svijet, izabrane pripoviesti čeških spisateljica iz 1902.*, kojim je želio potaknuti hrvatske žene da se poput Čehinja angažiraju u javnom životu, te prijevod romana Aloisa Jiráseka *Psohlavci (Pasoohlavci ili Boj čeških graničara za seljačko pravo, povjestnička slika iz konca 17. stoljeća)* iz 1906. O Česima i Češkoj, Radić je pisao i u ostalim svojim djelima, kao što su *Moderna kolonizacija i Slaveni i Savremena Evropa*, u kojoj za Čehi uz ostalo piše: »Česi nisu megalomani, oni se ne pozivaju na svoju moć i slavu, nego na svoje pravo, na

• Marija i Stjepan Radić s kćerima Milutinom, Božidarom i Mirom na odmoru na Rabu u svibnju 1928.

pravo slabijega, koje je glavno obilježje kulture. I zato su Česi među svim Slavenima najbolji Evropljani.«

Radić je tijekom života u Pragu, posebno od 1899. do 1900. prijateljevaо sa sveučilišnim profesorom Tomášom Masarykom, kasnijim utemeljiteljem i prвim predsjednikom Čehoslovačke. Od njega i drugih čeških političara preuzeo je ideju da u politici treba praktično djelovati kako bi se ostvario pomak nabolje, posebno u gospodarstvu, kulturi i prosvjeti (tzv. sitni rad), što je kasnije primjenio u svom radu među hrvatskim seljaštvom. »Mjesto oduševljenih zdravica, brzjava, pouzdanica i izjava, mi hoćemo promišljen rad na polju gospodarskom, prosvjetnom i političkom... Mjesto političkog maštanja i pjesničke dangube, hoćemo političku naobrazbu i realan rad... Ta shvatimo već jednom da ni najbučnija rodoljubna pjesma najsavršenijeg zbara ne vrijedi ni toliko koliko skromni rodoljubni čin i najneznatnijeg pojedinca. Shvatimo da ovo nije samo slabost, nego rasulo, ako ozbiljno počnemo vjerovati da će ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku stvoriti čudotvorna pjesma bez teških muka i bez ljuta boja«, napisao je 1897. Radić pod očitim utjecajem Masarykove realistične politike, a aktualnost tih misli vrijedi i danas.

Radić se zalagao za suradnju hrvatskih i čeških političara kako bi se njihovi narodi i ostali Slaveni zajednički izborili za preustroj Austro-Ugarske, i to pod vodstvom Čeha kao najkulturnijeg i najnaprednijeg slavenskog naroda koji prednjači u slavenskoj uzajamnosti. Ljubav prema Češkoj, domovini njihove majke, Radić je ucjepljivao i svojoj djeci. U pismu iz 1915. kćerima koje su bile u Pragu piše: »Jeste li Prag tako razgledale, da nikad više ne uzmognete zaboraviti, što je Praha Česima, i svemu Slavenstvu i evropskoj kulturi?« U obitelji se govorilo i hrvatski i češki, odnosno hrvat-

- Marija i Stjepan Radić na balkonu svoje kuće u Zagrebu

ski uz pojedine češke izraze, a Radić i supruga jedno su drugog u pismima nazivali »Nejmilejší« (Najdraži/najdraža). Sva njihova djeca su se kasnije školovala u Češkoj – kći Milica pohađala je učiteljsku školu u Táboru, kći Mira studirala je matematiku u Pragu, sin Vladimir je godinu dana u Brnu pohađao srednju trgovacku školu, dok je sin Branko u Pragu studirao elektrotehniku.

Zet August Košutić u Brnu je studirao strojarstvo, a zatim kratko bio i asistent na strojarskom fakultetu. U Pragu je ekonomiju studirao Radićev nećak Pavle Radić, koji se poput strica također oženio Čehinjom, Annom Minovskom iz Veltrusa s kojom je imao sedmero djece.

Radić je često navraćao u Prag, čak u tri navrata 1918., a nedugo

prije smrti dvaput, u ožujku 1928. na sastanak delegacija Međunarodne interparlamentarne unije, te u svibnju na sastanak seljačkih stranaka iz Čehoslovačke, Kraljevine SHS, Poljske, Francuske, Rumunjske, Bugarske i drugih zemalja. Mjesec dana kasnije smrtno je ranjen u atentatu Puniše Račića u Skupštini u Beogradu te je umro 8. kolovoza 1928.

Vijest o Radićevoj smrti inače potresla je i Marijinu obitelj u Pragu, koja je Stjepana ipak prihvatile kao člana obitelji, unatoč otporu koji su prema njemu pokazivali ranije, tako da Marija Radić brat Jaromír Dvořák piše da su »potpuno shrvani viješću o atentatu« i dodaje: »Otišao je veliki čovjek, kojeg smo toliko voljeli zbog njegove neizmjerne ljudskosti, ogromne inteligencije, nježnosti i plemenitosti... Na dan pogreba poći ćemo u crkvu i pomoliti se za njega, iako je njegova duša bila tako čista, snježno bijela, da za to sigurno nema potrebe.« Radićeva djeca i unuci ostali su trajno povezani s Češkom, sve do danas baštineći duh hrvatsko-češkog prijateljstva koji su Marija i Stjepan Radić dosljedno živjeli.

• Pavle Radić sa suprugom Anom i djecom

ANDRIJA MOHOROVIČÍĆ

Moho sloj u Klementinumu

- Spomen-ploča Andrije Mohorovičića u Klementinumu u Pragu

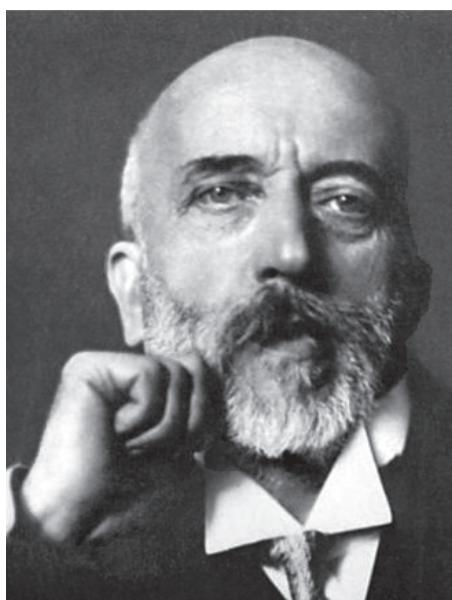

Meteorolog, seismolog i geofizičar Andrija Mohorovičić (1857.–1936.) studirao je od 1875. do 1878. matematiku i fiziku u Pragu na Filozofskom fakultetu koji se tada nalazio u samom srcu Praga, u Klementinumu, danas sjedištu Nacionalne knjižnice Češke Republike. Ondje je 2011. postavljena spomen-ploča koju je izradio češki kipar Martin Zet, a na njoj je i Mohorovičićev portret sa stiliziranim ocrtom njegova najpoznatijeg otkrića, Mohorovičićeva diskontinuiteta (Moho sloja), plohe smještene između Zemljine kore i gornjeg plića koju je otkrio 1910. kad je objasnio i zakonitosti širenja potresnih valova, prvi utvrdio postojanje Zemljine kore i jednoznačno odredio njezinu debljinu. Tekst na ploči napisan na hrvatskom i češkom glasi: »Andrija Mohorovičić (1857.–1936.), hrvatski geofizičar koji je 1910. otkrio graničnu ploču između Zemljine kore i gornjeg plića, studirao je ovdje u Klementinumu na Karlovom sveučilištu u Pragu od 1875. do 1878. O stotoj obljetnici otkrića ploču postavljaju Sveučilište

u Zagrebu, Državni hidrometeorološki zavod, Hrvatski geološki institut, Nacionalna knjižnica Češke Republike i Hrvatsko-češko društvo.« Ploču su zajednički otkrili tadašnji predsjednik Hrvatskog sabora Luka Bebić, rektor Sveučilišta u Zagrebu Alekса Bjeliš, direktor Slavenske knjižnice (odjela Nacionalne knjižnice) Lukаш Babka i prorektor Karlova sveučilišta u Pragu Jan Skrha.

O Mohorovičevim studentskim danima u Pragu ima relativno mnogo podataka, zahvaljujući njemu samome. Mohorovičić je naime bio tajnik Društva hrvatskih studenata »Hrvat« u Pragu o kojem je 1878. objavio članak, što je njegov prvi objavljeni tekst. Društvo je bilo osnovano 1876. i prvi tajnik bio mu je Ivan Milčetić (o njemu više u kasnijem poglavlju o Hrvatima koji su studirali u Pragu), a prva glavna skupština održana je 10. ožujka 1877. Uz hrvatske studente, došli su i »svi ovdje boraveći bugarski djaci i jedini Slovenac praškog sveučilišta, te nekolicina Čeha.« Prema Mohorovičiću, ideja o osnutku udruge koja bi okupljala hrvatske studente u Pragu dugo je sazrijevala: »Već prije nekoliko godina zamisliše hrvatsku djaci samostalno društvo. Kušalo se neko vrieme sdružiti se sa Srbi, Bugari i Slovenci da se nekakvo jugoslavensko društvo utemelji, ali radi zanovetanja Srba ne dodje do nikakvog rezultata. Kasnije pozovu Srbi sami ostale Jugoslavene, da se s njima združe u literarno društvo, ali Hrvati, Bugari i Slovenci ne odazvaše se tomu pozivu, znajući što se je zgodilo prijašnjih godina.« Prema Milčetiću, razlog osnutka društva s imenom »Hrvat« bilo je i to što se hrvatske studente među Česima često poistovjećivalo sa Srbima.

Članovi Društva organizirali su sastanke izlete i kulturne priredbe, kao i knjižnicu. Sastanci bi počinjali predavanjima, a nekoliko ih je održao i Mohorovičić – *O koristi fizike u običnom životu*, *Najnovija iznašašća o suncu*, *O Aleksandru Volti* i *O svrsi matematike*. Nakon sastanaka studenti bi se zadržali na druženju, odnosno, kako piše Mohorovičić: »Čim bi prestao oficijozni dio sastanka, proboravlaše društvo ostali dio večeri u veseloj zabavi, koja se je vodila baš u hrvatskom duhu. Napomenuti nam je ovdje, da je polazila naše sastanke i

• Andrija
Mohorovičić

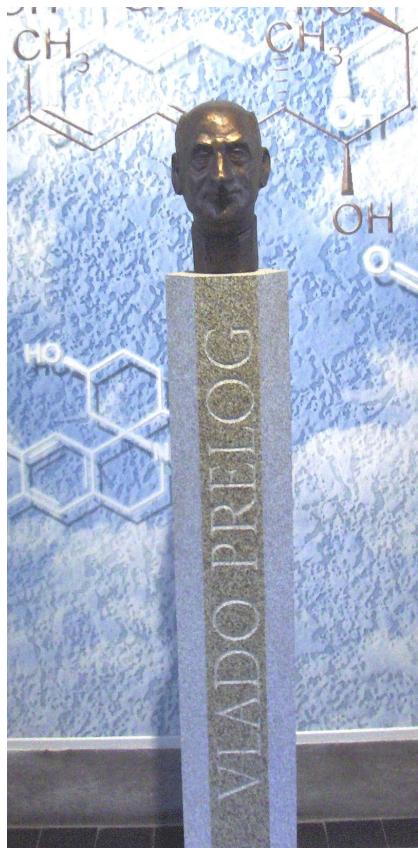
nekolicina kršnih primoraca, majstora zidara, koji se ovdje nalaze. Ovi često mnogo doprinašaju zabavi sa svojim pjevanjem hrvatskih pjesama.« Mohorovičić bilježi i da su Društvo u studenom 1877. posjetili violinist Franjo Krežma i njegova sestra pijanistica Anka Krežma, a »Društvo ih počasti prigodnom pjesmom i viencem.«

Hrvatski studenti u Pragu posebno su se srdačno družili s kolegama iz Bugarske te su se 1878. radovali njenom osamostaljenju. O tome Mohorovičić piše: »Sa veseljem mi je ovdje napomenuti, da smo upravo sada, gdje se ustrojila bugarska država, s bugarskim djaci drugovali kao s pravom braćom, tu smo se s njima veselili kad im se je domovina oslobadjala, a odilazeći Bugari u sretniju si domovinu dovikivahu nam: Do vidjenja kao susjadi na medji hrvatske i bugarske države! Bog dao!«

Iz sjećanja Mohorovičevih potomaka poznato je da je kao praški student bio vedar i srdačan mladić kojeg su svi voljeli i da je često s prijateljima odlazio Crikveničanima koji su radili u Pragu. Mohorovičić i prijatelji pisali su im pisma u domovinu ili čitali pisma koja bi dobivali, a zauzvrat su dobivali hranu. Poznato je koje je kolegije Mohorovičić slušao i kod kojih profesora. Profesor mu je među ostalim bio čuveni fizičar Ernst Mach, prethodnik teorije relativnosti i osnivač filozofije znanosti, a trećinu kolegija mu je predavao Heinrich Durège. Profesori su mu bili i Karl Honstein, Ferdinand Lippich, kao i češki matematičar František Josef Studnička koji je predavao na češkom, dok su svi drugi kolegiji bili na njemačkom jer je sve do 1882. praško sveučilište bilo njemačko. Slušao je i filozofske predmete, a poznati slovački filolog Martin Hattala predavao mu je povijest slavenskih jezika, slavensku mitologiju i komparativnu filologiju, dakako na češkom. U knjigama Karlovog sveučilišta Mohorovičić je bio upisan pod njemačkim imenom Andreas, kao mjesto rođenja navedeno je Volosko u Istri, narodnost hrvatska, ime oca Andrija (također u obliku Andreas), a kao adresu *Postgasse 28* i zatim *Lindgasse 12*. Nakon što je diplomirao Mohorovičića su htjeli zadržati na fakultetu, ali radije se vratio u domovinu. Mohorovičićeva spomen-ploča u Clementinumu najvidljiviji je hrvatski spomenik u Pragu jer pored njega svakodnevno prolaze brojni turisti, a značaj mu je još i veći ako se zna da Zagreb još uvijek nema spomenik ovom znanstvenom velikanu, premda je svojim otkrićem pronio slavu Zagreba i Hrvatske diljem svijeta.

VLADIMIR PRELOG

Nobelovac na praškom »Kemijskom nebu«

nobelovac Prelog nekada bio student VŠCHT-a koji u njegovu čast podiže poprsje zajedno s Hrvatsko-češkim društvom i hrvatskim veleposlanstvom u Češkoj. Umjesto Prelogova imena, na ploču je urezan faksimil njegova potpisa. Poprsje su otkrili tadašnji hrvatski premijer Ivo Sanader i rektor VŠCHT-a Josef Koubek, a izradu je financiralo hrvatsko Ministarstvo kulture.

Među hrvatskim velikanima praškim studentima koji su se školovali u Pragu Prelog se izdvaja ne samo zbog toga što je jedini od njih koji je dobio Nobelovu nagradu, nego i stoga što je jedan od rijetkih koji je u Pragu proveo cjelokupno fakultetsko školovanje, doktorirao te započeo znanstvenu karijeru.

Možda najljepše, a svakako najšarenije spomen-obilježje od hrvatskih velikana u Pragu ima kemičar Vladimir Prelog, dobitnik Nobelove nagrade za kemiju 1975. Na polukatu stubišta Visoke kemijско-tehnološke škole (VŠCHT) 2008. je postavljeno Prelogovo poprsje, rad hrvatskog kipara Ivice Antolčića, identično onom postavljenom na Fakultetu kemijskog inženjerstva i tehnologije u Zagrebu, a iza poprsja na granitnom postolju s natpisom »Vlado Prelog« postavljena je golema slika Jindřicha Jetela pod nazivom *Kemijsko nebo*. Osim nebeskih plavo-bijelih boja na slici se nalazi i nekoliko strukturnih formula organskih spojeva kojima se naš nobelovac bavio, prema ideji profesora VŠCHT-a Jiříja Svobode i Pavela Nováka. Na *Kemijskom nebu* postavljena je i pozlaćena ploča na hrvatskom i češkom jeziku koja podsjeća da je hrvatski kemičar i

- Poprsje Vladimira Preloga u Pragu, rad Ivice Antolčića

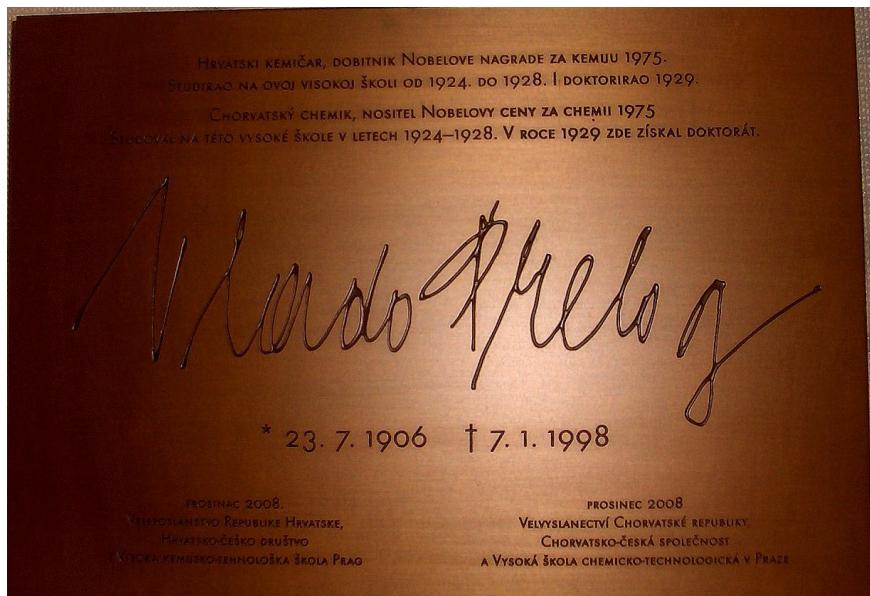
Prelog je studij kemije započeo u Pragu 1924. na Kemijsko-inženjerskom odjelu Češke visoke tehničke škole, prema želji svog oca povjesničara umjetnosti Milana Preloga (1879. – 1931.), također nekadašnjeg praškog studenta.

»Počelo je potpuno novo razdoblje u mojojem životu. Ubrzo sam prevladao prvu poteškoću, vještini vladanja novim slavenskim jezikom – češkim«, zapisao je kasnije u Prelog u svojoj autobiografskoj knjizi *Moja 132 semestra studija kemije*.

Diplomirao je 1928., a već 1929. doktorirao kod profesora Emila Votočeka, te se zaposlio u malom laboratoriju za proizvodnju finih kemikalija Gotharda Dřize. Uz svoj redovni posao počeo se baviti znanstvenim radom pod vodstvom svog mentora Votočeka i njegova asistenta Rudolfa Lukeša s kojima je objavio niz radova iz područja organske sintetske kemije i kemije prirodnih spojeva. Lukešu je Prelog ostao trajno zahvalan jer ga je zainteresirao za organsku kemiju koju ranije, kako svjedoči, nije uopće cijenio smatrajući da se radi o gomili beskonačnih pojedinosti, spojeva i reakcija bez međusobnih poveznica. »Uz mentorovu pomoć, prvo sam naučio sistematiku organske kemije i organiziranje njezine literature koja omogućuje pregled nad zastrašujućom količinom poznatih spojeva i reakcija te prodor u nepoznato. Povrh toga, od Lukeša sam naučio kako izvoditi pojedine kemijske postupke lege artis, od bušenja čepova i puhanja stakla do organske elementarne analize«, zapisao je Prelog. U Dřizinom laboratoriju u praškim Holešovicama Prelog je izradivao slabo dostupne kemikalije poput amonijeva sulfita koji se koristio u frizerskim salonima i kloracetofenona koji je koristila policija za proizvodnju suzavca. »Moj posao bio je napola ilegalan i službeno nisam primao nikakvu plaću.

- Vladimir Prelog sa suprugom Kamilom i sinom Janom

- Ploča pored poprsja Vladimira Preloga

Vlasnik laboratorija bio je, isto tako neslužbeno, moj prvi doktorand, a Votoček je službeno bio voditelj. Položaj mi je bio delikatan, ali nipošto neugodan. Bilo je to moje sretno razdoblje«, čitamo u Prelogovim sjećanjima. Tijekom boravka u Pragu Prelog se 1933. oženio Čehinjom Kamilom Vítkovom s kojom je 1949. dobio sina Jana.

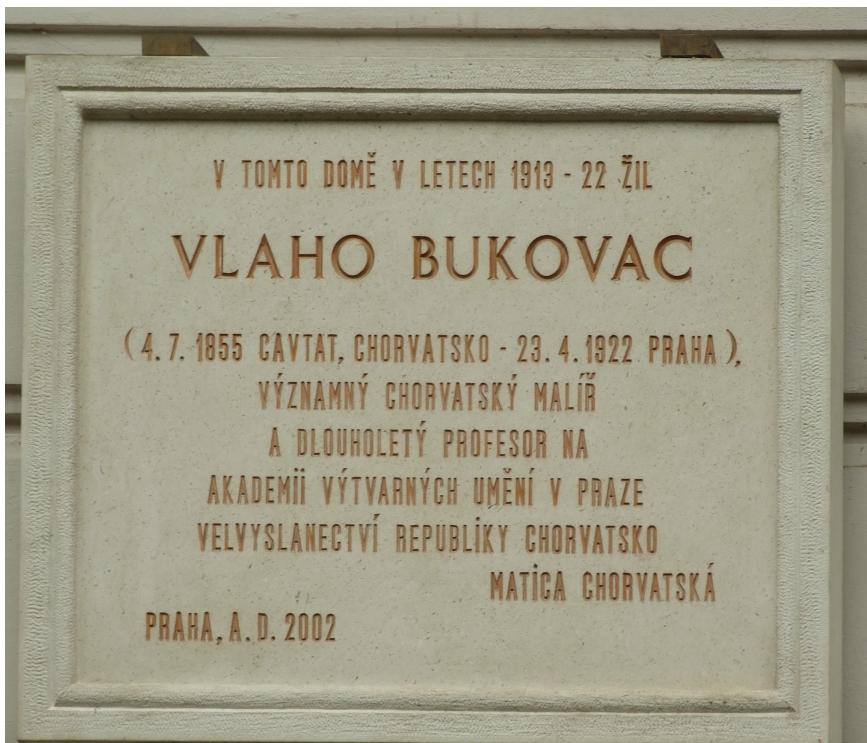
U Hrvatsku se vratio 1935. kad je primljen na Tehnički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, najprije kao docent, a zatim je bio izvanredni profesor organske kemije. U Zagrebu je 1941. dovršio sintezu adamantana s kojom se počeо baviti još u Pragu gdje je taj ugljikovodik s mirisom kamfora, strukturom sličan dijamantu, otkrio kemičar Stanislav Landa u nafti iz Hodonína u Moravskoj. Danas se koristi u proizvodnji lijekova.

Na poziv nobelovca Lavoslava Ružičke, Prelog je 1941. otišao u Zürich, na Saveznu tehničku školu (ETH) gdje je djelovao sve do smrti 1998. Osim s domovinom, trajno je njegovao veze sa svojim praškim fakultetom i češkim kolegama koji ga se i danas rado sjećaju.

VLAHO BUKOVAC

Nostalgični učitelj čeških slikara

- Spomen-ploča Vlaho Bukovca u Ovencekoj ulici u Pragu

Slavni hrvatski slikar Vlaho Bukovac (1855.-1922.) jedan je od malo Hrvata koji su na praškim visokim školama djelovali kao profesori. Na njega danas podsjeća spomen-ploča na zgradu u Ovencekoj ulici, u predjelu Holešovice, gdje je Bukovac živio od 1913. do smrti 1922., koju su 2002. postavili Matica hrvatska i hrvatsko veleposlanstvo u Češkoj. U Prag se Bukovac preselio 1903. i započeo s pedagoškim radom na praškoj Akademiji likovnih umjetnosti, no jedan češki slikar bio je presudan za sam početak njegove umjetničke karijere. Bio je to Jaroslav Čermák koji je Bukovca poznavao od mladosti jer je često posjećivao Hrvatsku i Crnu Goru i slikao tamošnje pejzaže i ljudi. Bukovac se stoga želio školovati kod njega u Parizu, no zbog teške bolesti Čermák ga nije mogao primiti za svog studenta, ali mu je, zahvaljujući ugledu koji je uživao u pariškim umjetničkim krugovima, osigurao da 1877. bude upisan u klasu znamenitog profesora Alexandra Cabenela. U isto vrijeme u Parizu su se školovali češki slikari Vojtěch Hynais i Václav Brožík s kojima uspostavlja kontakte,

a s Hynaisom postaje i doživotni prijatelj te upravo na njegov poziv 1903. dolazi u Prag. Prije toga je do 1893. djelovao u Parizu, a zatim se vratio u Hrvatsku te u Zagrebu postao središnja osoba hrvatskog likovnog života.

• Autoportret
mladog Vlaha
Bukovca

Bukovac je s obitelji stigao u Prag 22. listopada 1903. Najprije je živio u Ovencekoj 42, a kasnije u istoj ulici na broju 316 u obiteljskoj vili. U početku mu je problem bio jezik. Kako sam piše u autobiografiji *Moj život*: »Upregoh učiti češki, ali sam taj jezik teško razumijevao, dok se na koncu malo pomalo ne počeh snalaziti. Moji đaci su mi jednog dana, kad sam ih pitao je li me razumiju, odgovorili: "Da, da, gosp. profesore, mi smo već počeli razumijevati hrvatski..." - A ja mislio da govorim češki!«

Bukovac nikad nije uspio dobro

naučiti češki, već je govorio kombinacijom hrvatskog i češkog, a slabo je znao i njemački pa je uglavnom govorio francuski. Osim s Hynaisom najviše se družio s Františekom Ženíškom, ali najradije sa studentima, posebno onima iz Hrvatske. Nostalgija mu je za života u Pragu bila trajni pratilec. Stalno je tugovao za domovinom, suncem i jugom, nakon što je razočaran otišao iz Zagreba gdje je preporodio hrvatsko slikarstvo. U autobiografiji je praškom razdoblju Bukovac posvetio samo četiri stranice, a štura je i dokumentacija pa se Bukovčev život u Pragu može rekonstruirati jedino prema iskazima prijatelja, studenata i pričanjima njegove djece koja su odrasla u Pragu. Književnik Božo Lovrić je 1908. zapisao da Bukovac ne voli hiperkulturu grada, da živi za sebe i obitelj i da mu život ispunjavaju samo škola, atelijer i kuća. »Rijetko izlazi u kavane i kazališta – šeta s djecom po šumovitoj Letni... ne može nikako da se sprijatelji sa sjevernim nebom, koje je većim dijelom u godini zastrto sivim, čađavim oblacima, ne može da pregori što je u tudini. Daleko od svojih, od juga. I sa zanosom govoriti kako će se povratiti u Cavtat, gdje ima zidanu kuću do mora, gdje ga čekaju klisure, južno cvijeće, čempresi i palme gdje izvrnuta na žalu leži lađica... Tamo u slobodi slikati i živjeti!« Brzo nakon dolaska u Prag Bukovac je imao zapaženu izložbu slika u Mánesovom paviljonu, a kasnije će svake godine na češkim izložbama izlagati po nekoliko svojih slika.

Kao profesor Bukovac je reorganizirao Akademiju likovnih umjetnosti pa je 1908. osnovana njegova »specijalka«, a 1910. postao je redovnim

profesorom. Svojim studentima Bukovac je dopuštao umjetničku slobodu te su iz njegove slikarske škole izlazile brojne umjetničke osobe, gotovo sva češka avangarda, kao Bohumil Kubišta, Emil Filla, Václav Špála, Antonín Procházka i Josef Šíma. Bukovca se smatralo najboljim i najnaprednjijim likovnim pedagogom koji je dao polet praškoj Akademiji unijevši francuske utjecaje, impresionizam i paletu svijetlih boja, tipičnu za južnjake. Bukovčev stil razlikovao se od konvencionalnog slikarstva njegovih kolega. Govorilo se da je Česima razvio smisao za boju. Rado je sa studentima raspravljao o stručnim problemima, o svojim studentskim danima, bogatom životnom iskustvu, a nekima od njih je i posuđivao novac i pribavljao stipendije. Često ih je vodio u Dalmaciju gdje su slikali pejzaže i kupače. Među prvih osam Bukovčevih praških studenata bio je i hrvatski slikar Mirko Rački, koji je kasnije pisao da je Bukovcu jedina želja i cilj u životu bila afirmirati svoj narod u svijetu i da je sanjao o povratku u Zagreb gdje bi otvorio školu.

- Vlaho Bukovac sa svojim studentima u Pragu 1908.

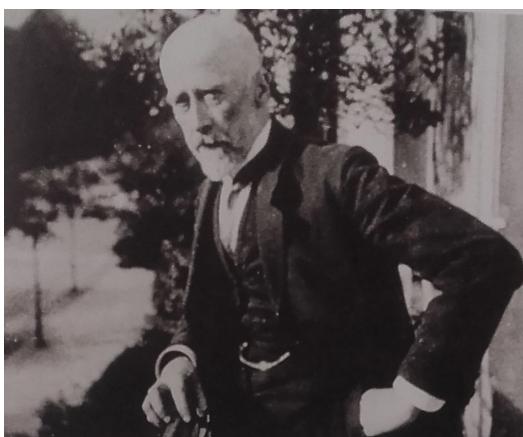
Bukovčev praški atelijer posjetio je 1908. car i kralj Franjo Josip, a iste godine i Ivan Meštrović te su oba umjetnika jedan drugome napravili portrete. U Pragu je Bukovac razradio svoj prepoznatljiv poentilistički stil slikanja, s isprekidanim potezima četke i sitnim ili krupnijim točkastim mrljama. Ondje je nastala poznata Bukovčeva slika *Divan*, kao i *Fantazija*, neobičan i pomalo bizaran obiteljski portret, s glavama Bukovca, njegove supruge i djece obješenima o vlastitu kosu ili serviranima na pladnju. Slično je komponirana i slika *Ormar buduće slave*, s odrezanim glavama Bukovca i njegovih studenata poslaganih u ormari. Kako bi pomogao svom prijatelju Františku Ženíšku, Bukovac je 1914. bez ikakve novčane nakna-

de po njegovim skicama oslikao svu dekoraciju u Grégrovoj dvorani (Grégrův sál) u Općinskom domu (Obecní dům). Na stropu i zidovima naslikao je alegorijske prikaze ljubavne, herojske i tragične poezije. Od 1912. bio je izvanredni član Češke akademije znanosti i umjetnosti, izabran zajedno s ruskim slikarom Iljom Rjepinom i poljskim književnikom i nobelovcem Henrykom Sienkiewiczem. Češka akademija je 1915. za Bukovčev 60. rođendan jedan broj svog časopisa *Dílo* posvetila njegovom radu, a iste je godine postavio prvu samostalnu izložbu u Pragu, u Salonu Jana Rubeše, koja je imala velik odjek. Iste je godine Bukovac imao izložbu u korist ratne siročadi. Za vrijeme Prvog svjetskog rata napisao je autobiografsku knjigu koja je 1918. pod nazivom *Moj život* izdana u Zagrebu. Pred sam kraj nalazimo ovu nostalgičnu rečenicu: »Željan sam Sunca i našeg mora, a bogme i domaće hrane, ljupke naše riječi i našeg čovjeka, koji je uza sve mane, najbliži našem srcu i čudi.« U to je vrijeme društvene kontakte sveo je na obitelj, studente i stare prijatelje povukavši se u velikoj mjeri iz javnosti. Iste je godine kao predstavnik čehoslovačke delegacije Bukovac sudjelovao na Mirovnoj konferenciji u Versaillesu, a ujedno i na Izložbi jugoslavenskih umjetnika. Nakon završetka rata Bukovac se planirao vratiti u domovinu, no rješavanje njegove molbe u Ministarstvu prosvjete Kraljevine SHS otegnulo se, što ga je demoraliziralo. Svoju posljednju izložbu u Pragu organizirao je 1921., s kćerkama Jelicom i Ivankom koje su bile njegove studentice, kao prve žene među studentima praške likovne akademije. Vlaho Bukovac umro je 23. travnja 1922. u Pragu u svom domu od moždane kapi. U Pragu je kremiran i ispraćen uz velike počasti u rodni Cavtat gdje je pokopan. Tri godine nakon smrti, 1925., društvo Krašoumná jednota organiziralo je u Pragu posmrtnu izložbu Vlaha Bukovca na kojoj je bilo izloženo 178 umjetnikovih ulja na platnu a 2002. Češka

pošta zajedno s Hrvatskom poštom izdala je poštansku marku s Bukovčevom slikom *Divan*.

Bukovčeva supruga Jelica živjela je u Pragu do 1947. kad se preselila u Cavtat gdje je umrla 1951. U domovinu se vratio i sin Ago i kći Jelica Bukovac Radostavljević koja je, kao i sestra Ivanka, bila istaknuta slikarica. Obje su nezasluženo ostale u očevoj sceni. Ivanka Bukovac, udana Javorská, i njena sestra Marija, udana Houdková, živjele su u Pragu do 1968. kad su se vratile u

- Posljednja fotografija Vlaha Bukovca, snimljena u Pragu 1921.

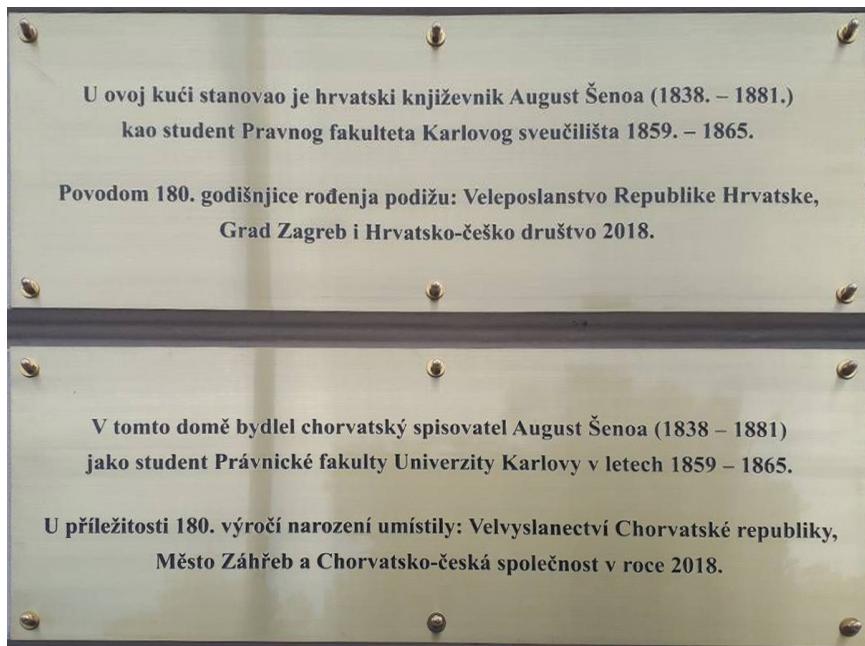
očevo rodno mjesto »jer pape bi to sigurno bio najvolio«, kako su govorile. Iako su većinu života provele u Pragu, u braku s Česima, sačuvale su stari dubrovački govor »kojim je pape s nama govorio«. Ako prihvatimo misao Alexandra von Humboldta da je prava domovina zapravo jezik, možemo zaključiti da je Vlaho Bukovac barem u svom praškom obiteljskom krugu imao malu oazu u kojoj se mogao osjećati kao u rodnom kraju za kojim je toliko čeznuo.

- Češka poštanska marka s Bukovčevom slikom *Divan*

AUGUST ŠENOA

Spomen-ploča na najvećem praškom trgu

- Spomen-ploča Augusta Šenoe na Karlovom trgu u Pragu

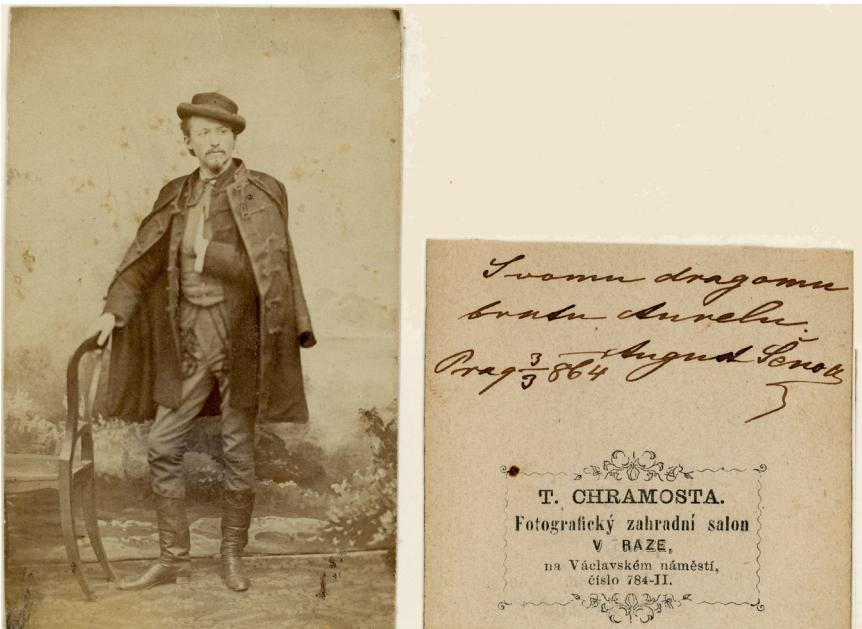
Najnovija hrvatska spomen-ploča u Pragu je ona posvećena Augustu Šenoi, postavljena na zgradi na Karlovom trgu (Karlovu náměstí) gdje je neko vrijeme stanovaao tijekom studija na Pravnom fakultetu Karlovog sveučilišta od 1859. do 1865. Ploča je dvojezična i 17. listopada 2018. postavili su ju hrvatsko veleposlanstvo i Hrvatsko-češko društvo uz finansijsku potporu Grada Zagreba, upravo uoči 180. godišnjice Šenoina rođenja koja je i bila povod za podizanje ploče. Ploču su otkrili hrvatska veleposlanica Ines Troha, saborski zastupnik Vladimir Bilek, predsjednik HČD-a Marijan Lipovac i nasljednica obitelji Šenoa Jasmina Reis. Izradio ju je Centar za dizajn iz Zagreba prema nacrtima Vlade Milunića.

August Šenoa imao je davno češko porijeklo vidljivo iz prezimena nastalog od češkog prezimena Šejnoha, koje je germanizirano u oblik Schönoa. Otac Alois rodio se u Budimu i osjećao se Nijemcem, dok mu je majka Theresa Rabacs rođena u Trnavi u mađariziranoj slovačkoj obitelji. Par se upoznao u Zagrebu gdje je Alois Schönoa bio slastičar zagrebačkog biskupa Aleksandra Alagovića, a Theresa kćи njegova majordoma. Najstariji

sin August potpuno se srođio sa zagrebačkom i hrvatskom sredinom i nacionalno se osjećao kao Hrvat, kao i mnogi drugi hrvatski velikani stranog porijekla, te je postao središnja osoba hrvatske književnosti svoga vremena, otac moderne hrvatske proze. Za književnu karijeru Šenoa se opredijelio upravo tijekom studija prava u Pragu. Ondje je 1860. po prvi put službeno naveden s prezimenom Šenoa umjesto ranijeg Schönoa, a bio je vrlo ponosan kad je na mnogim dućanima video natpis Šejnhoha.

U prašku sredinu se vrlo dobro uklopio, brzo je naučio češki i učlanio se u mnoga društva, među njima i u novoosnovani Sokol. Bio je prijatelj s češkim književnicima Janom Nerudom, Karelom Sabinom, Karelom Erbenom, Juliusom Grégrom, Karolinom Světlom, družio se i s pjesničkom skupinom Majevaca te je poznavao i vodećeg češkog političara i povjesničara Františka Palackog. Neruda je utjecao na Šenoine feljtone, poput *Zagrebulja* koje je počeo pisati po povratku u Zagreb, a poput Majevaca, stvaralaštvo će mu karakterizirati romantičnost u poeziji i sklonost realizmu u prozi, teme iz narodne povijesti i pučke predaje. Šenoa je postao dopisnik zagrebačkog *Pozora* za koji 1860. piše prvi članak *U zlatnom Pragu* kojim je započeo seriju feljtona *Praški listovi*. Pisao je i za *Slavonac*, *Leptir* i *Naše gore list*, i to kazališne kritike, ali i pjesme, npr. *Večeslavu Hanki* 1861. povodom smrti pjesnika Václava Hanke, a 1863. *Kalih-grad*, posvećenu Janu Žižki. Uzdržavao se i prevodenjem djela čeških književnika pa je među ostalim preveo i dramu Václava Klimenta Klicpere *Dobro jutro*, koja je 1862. izvedena u Zagrebu kao prva češka drama. Bio je

- Fotografija Augusta Šenoa koju je 1864. iz Praga poslao bratu Aurelu

i pomagač pri izradi Riegrovog rječnika koji je počeo izlaziti u 12 svezaka 1860. U Pragu 1862. piše i svoju prvu novelu, *Vječni Žid u Zagrebu*, objavljenu u *Pozoru*, a 1865. i svoju jedinu komediju *Ljubica*.

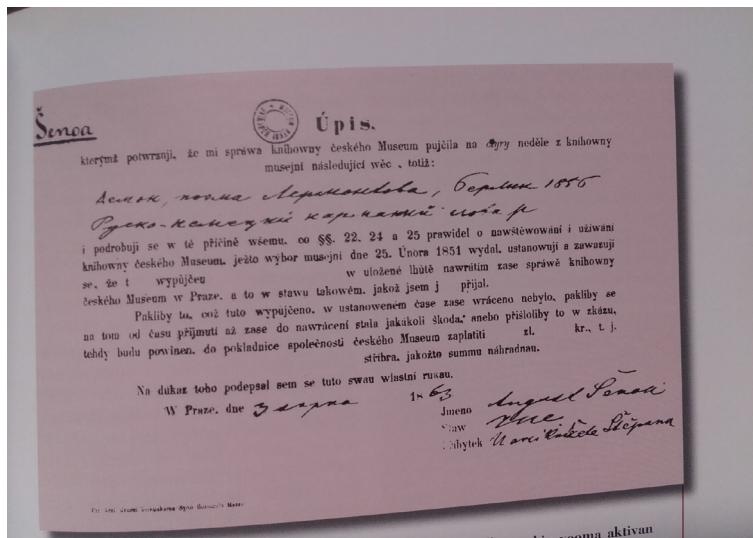
Važan dio Šenoina djelovanja u Pragu bilo je pisanje za češke novine, *Osvěta*, *Zlatá Praha*, *Národní listy* i *Hlas*. Za *Hlas* je pisao o aktualnostima iz Hrvatske i imao je stalnu rubriku koja se zvala *Ze Záhřebu*, a u ilustriranom časopisu *Zlatá Praha* objavio je važne tekstove o novinstvu u Hrvatskoj, o Dubrovniku, o suvremenoj hrvatskoj književnosti te o hrvatskoj obali, tako da je među prvima Česima otkrivaо ljepote hrvatskog Jadrana. Tim svojim napisima promovirao je Hrvatsku i njenu kulturu u Češkoj, a ujedno je sticao spisateljsko iskustvo i brusio svoj stil. Udaljenost od rodnog Zagreba pomogla je Šenoju da izgradi svoj odnos prema njemu i može se reći da je Šenoa upravo u Pragu zavolio Zagreb koji će kasnije imati središnje mjesto u njegovom opusu. Šenoa je 1864. nastojao da se u Pragu postavi opera *Porin* Vatroslava Lisinskog, ali do izvedbe ipak nije došlo.

U Pragu se Šenoa družio i sa zemljacima i ostavio tople zapise o tome u pripovijetki *Prijan Lovro* koja se i događa u Pragu: »Da, braća bijasmo, gospodo, kao da nas je jedna majka rodila. Bijaše nas lijepa šaka Hrvatića u češkoj prijestolnici, bijaše pravnika, liječnika, mjernika, jezikoslovaca, bijaše sinova sa svih strana roda hrvatskoga. Pa da ste nas vidjeli, slušali. Lijepo li zadruge ponositih, živih mladića! Bijasmo kao prst uz prst, svi za svakoga, svaki za sve. Dijelismo radost, dijelismo žalost, i radost bude vedrija, žalost lakša. Ne pomagati brata, bijaše grijeh; bijasmo komuniste međ sobom. A ta živa zadruga iskrenih, mladih duša pazila, motrila, slušala na svaki kucaj srca hrvatske majke domovine. Doživio sam onih godina mnoge gorke nevolje, al ne doživjeh nikad poetičnijega doba. Hrvatska braća sastala bi se svaki dan u kavani da čitaju domaće novine, jer nije bilo hrvatskoga lista ni hrvatske knjige koja bi nam utekla bila. Nu redovite sastanke imasmo svake subote. Kao da vidim sada pred sobom tu vatrenu četicu. U posebnoj sobi praške neke gostione sjedahu veseli, vedri mladići hrvatski. Nad stolom drhtaše plinska svjetiljka, prostirući što jasnije što slabije svjetlo nad glavama mladića. Oko dugačkog stola junaci. Veselo je tu bilo i preveselo. Ne bijaše to pijanka njemačkih đaka, ne ozivahu se tu blatne pjesme. Tu se deklamirale pjesme, čitali sastavci, pjevalo u četvero, nazdravljaljalo po običaju hrvatskom sve u slozi i ljubavi.«

Prag je za Šenou bio izvor istinskog pjesničkog nadahnuća, što je zabilježio na više mjesta. U *Prijanu Lovri* nalazimo neke od najljepših opisa Praga u hrvatskoj književnosti: »Jednoga popodneva podosmo šetati pred gradska vrata. Idasmo duž Vltave. Dodosmo na gol vršak nad velikim selom, komu već ne pamtim imena. Divna li prizora! Nad nama nebo, plavetno, pod nama zeleni brežuljci i dolovi, međ kojima se vijuga srebrna Vltava. Pred

nama gomila starih orijaških palača, sto šiljastih tornjeva, kitni otoci, pred nama kameni most Karla IV.; strmi Višegrad, negda "sunce češko", ovjenčano kraljevskim dvorovima i zlatnim kulama, sada – austrijska tvrđava, ovjenčana topovima, na kojoj sred pusta groblja vrlo neukusna crkva sv. Petra stoji. To bijaše Zlatni Prag. Sjedosmo navrh briješa, na kojem je, kako se priča, stajao "Devin grad"; gdje da je junakinja Vlasta sa svojom amazonском četom branila slobodu ženskoga spola proti nasilju muževa. Branila; al ne obranila. Sjedasmo dugo mučeći, diveći se krasnom prizoru. – Koliko je bilo nada sred toga grada – prihvativ ja – koliko bura bjesnjelo u njem! Prava je to kamena elegija. – Reci, tu se od jada okamenila jedna orijaška duša! – odvrati mi Lovro. – Život i neživot izmjenjuje se. Kamen dobiva dušu, a čovjek postaje kamenom. – I opet se zamisli Lovro časak spustiv glavu. – Kaži mi – nastavi dalje – nije li Jean Jacques Rousseau istinu govorio odgovoriv dijonskoj akademiji, da znanosti čovjeku više škode neg hasne? Jest, vjere mi. Gledaj pred sebe, evo ti Praga, evo ti primjera. Da nije bilo toliko prosvjete u tom gradu, da nije bilo u njem Husa, bio bi sretniji. Bijela Gora ne bi bila postala crnom.«

- Potvrda knjižnice Češkog muzeja u Pragu iz 1863. o posudbi knjiga Augustu Šenoiu

Šenoa se u Pragu najmanje bavio studijem i studirati je zapravo prestao već 1861., ali sve do 1864. dobivao je potporu biskupa Josipa Jurja Strossmayera kojem je slao molbe opisujući kako teško živi u Pragu i kako mu treba novaca. U pismu Franji Račkom tako 1862. piše: »Mnogi će se možebit čuditi da dosada posla svoga sasvime ne svrših, mnogomu će se pričinjati da je ovo vrijeme predugo, tako dugo ko što je meni strašno i mučno. Što da je tomu razlog? Nesposobnost? Je l' razlog otezanju možebit lijenost? Ja sam vazda knjige prikovan, jer mi je knjiga jedina slast kojoj me ništa na svijetu oteti ne može. (...) Koj je dakle razlog mojemu otezanju? Da Vam po

duši i svijesti kažem, prečasni gospodine! – bijeda je, grozovita bijeda! (...) Moja bijeda je takova da sam se često ničim neg kruhom hraniti morao, da se motam u vječnoj brizi i muki koja me važnu poslu silom otima, da sam s te brige i nužde obolio bio, buduć bez najnužnijih potrijepština, da mi duh malakše i tijelo gine. Tu sam međ tuđim svijetom bez ogrjeva, bez poštena odijela, gdje se upravo primiče ljuta zima, tu sam pred ispitom gdje taksu položiti moram unaprijed, a neimam, tu sam slab i boležljiv, a pritom sve napasti na me navaljuju što ih muka i najgroznija nužda zadat može, a od dana do dana badava pomoći izgledam (očekujem).«

Iz Praga potječe i poznata Šenoina fotografija u ilirskoj surki, snimljena 1864. koju je poslao bratu Aurelu, a u Pragu Šenoa piše i svoj poznati tekst *Naša književnost* koji izdaje 1865. u běčkom časopisu *Glasonoša* kojem je bio urednik nakon odlaska iz Praga. Te godine naime nije položio rigoroz, zadnji ispit, i tako izgubio stipendiju biskupa Strossmayera koji mu je bio namijenio mjesto profesora na zagrebačkom sveučilištu, a gubi i potporu oca. Od 1866. do smrti 1881. Šenoa živi u Zagrebu, ali i u tom razdoblju nalazimo sporadične veze s Češkom. Šenoa je 1873. preveo libreto opere *Prodana nevjeta* koja je tada izvedena u Zagrebu, a svoje znanje češkog jezika stečeno u Pragu pokazao je na osnivačkoj skupštini Češke besede Zagreb 14. listopada 1874. kad je održao pozdravni govor na češkom. Osnivač Besede bio je Josef Václav Frič čije pjesme je Šenoa prevodio tijekom boravka u Pragu. Iste godine postao je urednikom književnog časopisa *Vienac* u kojem je objavljivao tekstove i o češkoj kulturi i znanosti, kao i prijevode čeških pjesnika.

Neka Šenoina djela izlazila su u češkim prijevodima još za njegova života: *Zlatarovo zlato* i *Prosjak Luka* 1880., *Diogenes* i *Mladi gospodin* 1881., *Branka dvaput* 1882., *Ilijina oporuka* 1884. i 1885. (prvo u Brnu pa u Pragu), *Seljačka buna* 1884., *Turopoljski top* i *U akvariju* 1889. *Turopoljski top* izdan je još 1895., 1912. i 1931., tako da je to djelo najčešće izdavano u Češkoj od svih Šenoinih djela. *Seljačka buna* izdana je još i 1953. i 1977., a 2007. je u antologiji hrvatskog pjesništva na češkom *Koráb korálový* objavljena *Propast Venecije*. Šenoinu smrt zabilježili su češki časopisi, uz podsjećanje na njegov boravak u Pragu, a Umjetnička beseda kojoj je bio član održala je i *Šenoinu večer* njemu posvećenu.

HAJDUK

živi vječno i U Fleku

- Spomen-ploča u čast osnutka Hajduka u pivnici U Fleku

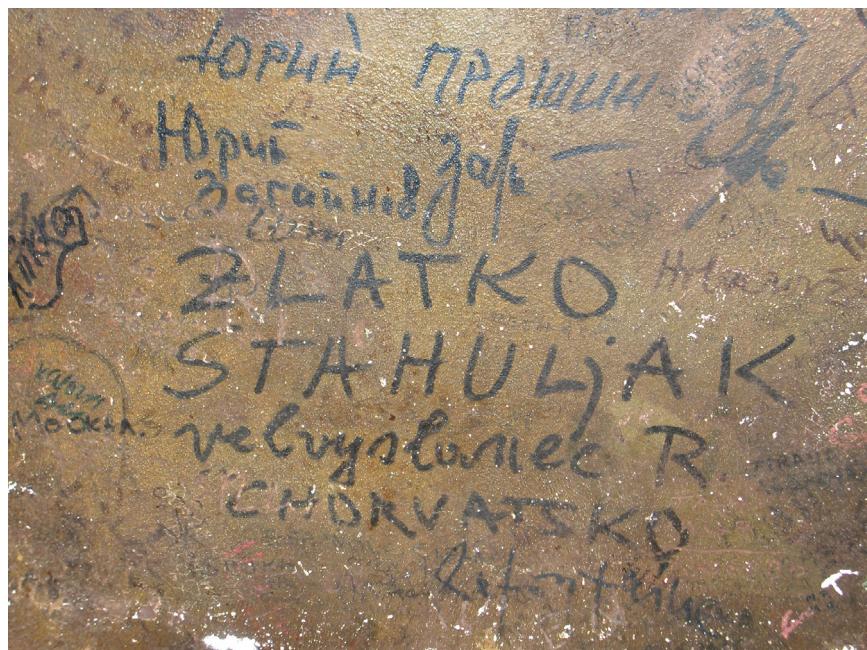

U Fleku, najpoznatija i najstarija praška pivnica i pivovara, osnovana davne 1499., kultno je mjesto za Hrvate koji dolaze u Prag, a naročito za Dalmatince jer se ondje od 2001. nalazi spomen-ploča na kojoj piše da je ovdje osnovan Hrvatski nogometni klub Hajduk. Dio opće kulture postao je podatak kako je do toga došlo: Splićani koji su u Pragu na Češkom visokom tehničkom učilištu studirali arhitekturu i građevinu, Fabijan Kaliterna, Lucijan Stella, Ivan Šakić, Vjekoslav Ivanišević i Vladimir Šore, U Fleku su donijeli odluku da će u svom gradu osnovati nogometni klub nakon odgledane utakmice praških nogometnih klubova Slavia i Sparta. To su i ostvarili i 1911. Hajduk je osnovan.

Kultna pivnica u praškom Novom gradu postala je tako mitsko mjesto hrvatskog nogometa i važan identitetski biljeg svakog Splićanina i Dalmatinca, ali i drugih Hrvata koji inače u nogometu navijaju za neke druge klubove. U Fleku naime navraćaju svi, a konobari koriste priliku da podsjećanjem na Hajduka goste iz Hrvatske natjeraju na još jednu rundu crnog piva koje se može pitи samo ondje ili pak žestokog pića. U Fleku

je zbog brojnih turističkih grupa teško u miru uživati u pivu i atmosfera je nekad doista sličnija onoj na stadionu. Duh Hrvatske osim Hajdukove ploče dočarat će i svirači s harmonikom i trubom koji na repertoaru imaju i poneke hrvatske pjesme.

Osim pivnice U Fleků kulturni status ima i druga praška pivnica U kalicha koju je proslavio njen najslavniji gost, dobri vojak Švejk. Ondje se po zidovima nalaze graffiti s citatima iz Hašekovog romana, a među ostalim i onaj koji podsjeća na stih Miroslava Krleže: »Nigdar ni bilo da ni nekak bilo«, odnosno na češkom »Ať si bylo, jak si bylo, přece jaksi bylo, ještě nikdy nebylo, aby jaksi nebylo.« Na jednom zidu nalaze se i potpisi slavnih posjetitelja, među ostalim i Vaclava Havela i francuskog predsjednika Jacquesa Chiraca, ali i prvog hrvatskog veleposlanika u Pragu Zlatka Stahuljaka kojeg s Pragom, osim diplomatske službe veže i studentsko doba, kad se od 1967. do 1968. ondje usavršavao kao violist.

- Potpis prvog hrvatskog veleposlanika u Češkoj
Zlatka Stahuljaka na zidu pivnice U kalicha

ZAGREBAČKA, HRVATSKA i DUBROVAČKA ULICA

Hrvatske ulice u međunarodnom kontekstu

- Ploča s imenom Zagrebačke ulice u Pragu

U Pragu svoj kutak ima i Zagreb – Zagrebačka (Záhřebská) ulica nalazi se u predjelu Vinohrady u Gradskoj četvrti Prag 2, a imenovana je 1926. kada su okolne ulice nazvane prema prijateljskim zemljama i njihovim gradovima. U blizini Zagrebačke tako se nalaze Američka, Francuska, Engleska, Rumunjska, Talijanska, Belgijska, Jugoslavenska, Londonska, Varšavska, Briselska, Rimska, Beogradska i Ljubljanska ulica. Očito ne slučajno, Zagreb i Ljubljana dobili su ulice u Pragu iako tada nisu bili glavni gradovi samostalnih država.

Izvorno ime Zagrebačke ulice bilo je Hrabova (1872.–1880.) prema vlasniku gostonice na čijem je području uređena, a zatim je do 1926. nosila ime češkog književnika Václava Klimenta Klicpere čiju dramu *Dobro jutro* je 1862. na hrvatski preveo August Šenoa, nakon čega je izvedena u Zagrebu kao prva češka drama.

Hrvatska (Chorvatská) ulica na Vinohradyma nalazi se oko pola kilometra istočnije od Zagrebačke u sličnom tematskom kontekstu, u društvu Ruske, Finske, Estonske, Norveške, Bugarske, Meksičke, Armeniske, Slovenske, Moldavske, Holandske, Kopenhaške, Minske i Madridske ulice.

To je lijepa mirna ulica, s obiteljskim kućama i s mnogo zelenila, a imenovana je još 1910., kad su i Češka i Hrvatska bile dio Austro-Ugarske.

- Hrvatska ulica u Pragu

Dubrovačka (Dubrovnická) ulica imenovana 1975. nalazi se u predjelu Kočiře u Pragu 5 i smještena je u bliski zemljopisni kontekst, u susjedstvu s Lovćenskom i Cetinjskom ulicom. Riječ je o maloj ulici, dugoj oko 50 metara, sa stambenim zgradama i zelenilom.

- Ploča s imenom Dubrovačke ulice

ULICA JUGOSLAVENSKIH PARTIZANA

Bivša Aleksandrova i Titova ulica

- Ploča s imenom Ulice jugoslavenskih partizana

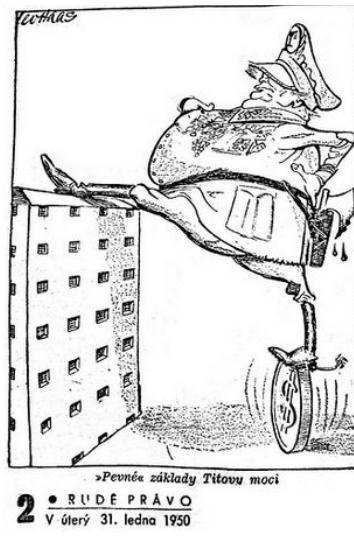

Među »hrvatske« ulice u Pragu može se uvrstiti i Ulica jugoslavenskih partizana (Ulica jugoslávských partyzánů), budući da taj pojam obuhvaća i hrvatske partizane. Uostalom, većina pripadnika partizanskih postrojbi bila je s područja Hrvatske, a i vrhovni zapovjednik jugoslavenskih partizana bio je Josip Broz Tito, po narodnosti Hrvat. Dvosmjerna ulica s tramvajskom linijom omeđenom drvoređima duga je oko 970 metara i nalazi se u Gradskom predjelu Prag 6, između četvrti Dejvice i Bubeneč i slijedi trasu nekadašnje prometnice koja je s Hradčana vodila u predio Podbabu i koja se zvala Podbabská. Ona je 1911. podijeljena u tri dijela, od kojih je srednji dio dobio ime po Janu Amosu Komenskom. Nakon ubojstva jugoslavenskog kralja Aleksandra 1934. Ulica Komenskog dobila je Aleksandrovo ime koje je u doba njemačke okupacije 1940. promijenjeno pa se ulica zvala Letecká. Staro ime vraćeno je 1945., a nakon što je Tito 1946. posjetio Čehoslovačku, ulica dobiva ime Titova. Ono se zadržalo do 1948. i sukoba Jugoslavije s ostalim socijalističkim državama te ulica dobiva današnje ime koje nije promijenio niti raspad Jugoslavije. Zanimljivo je da je sudbinu sličnu ovoj ulici imao i studentski dom sagrađen u Pragu između dva svjetska rata, zalaganjem supruge praškog gradonačelnika Karel Baxe, Hrvatice Amelije Jurković (o njoj će više riječi

biti kasnije). Najprije je nosio ime kralja Aleksandra, zatim Titovo ime, a nakon 1948. ime Jana Amosa Komenskog. Od jugoslavenskih vladara kralj Petar I. Karađorđević imao je od 1925. u Pragu svoj trg, Náměstí Petra Osvoboditele, koje je 1948. dobilo današnje ime Trg I. P. Pavlova.

Što se tiče Tita, on je imao zanimljiv odnos s Češkom. Kao mladi bravac od 1911. do 1912. radio je u Čenkovu kod Příbrama, u željezari Kolben-Daněk koja je 1946. dobila Titovo ime, jednako kao i istoimena tvornica u Pragu u kojoj se među ostalim izrađuju i tramvaji kakvi prometuju i Zagrebom. Kratko vrijeme mladi Josip Broz je radio i u Škodinoj tvornici u Plzenju. Prag je Tito službeno posjetio u ožujku 1946. kao predsjednik jugoslavenske vlade, veličanstveno dočekan kao vođa prijateljske i bliske zemlje i jedan od najznačajnijih antifašističkih zapovjednika u Drugom svjetskom ratu. Nakon 1948. situacija se potpuno promjenila: Prag je postao sjedište antijugoslavenske propagande i antititoističke emigracije, a Tito je od velikog prijatelja u komunističkoj propagandi postao fašist i krvavi pas.

Nakon pomirenja Jugoslavije sa Sovjetskim savezom i njegovim satelitskim zemljama Tito je 1965. ponovno posjetio Prag, kao i svoju bivšu tvornicu u Čenkovu (koja nakon 1948. dakako više nije nosila njegovo ime), srdačno i veličanstveno dočekan, kao da nikakvih nesporazuma nakon 1948. nije bilo. Još masovniji i emotivniji doček Tito je doživio u kolovozu 1968., desetak dana prije sovjetske okupacije kojom je ugušeno Praško proljeće. Osim kao predsjednik bliske zemlje, Tito je tada bio dočekan i kao državnik koji se prvi usprotivio Staljinu i SSSR-u i u svojoj zemlji uveo, uvjetno rečeno, blaži oblik komunističke diktature kojem su Česi i Slovaci uzaludno težili. Spomen Tita stoga i danas kod mnogih starijih Čeha budi nostalgične uspomene, bez obzira na sve kontroverze koje s pravom prate jugoslavenskog vlastodršca o čijoj vladavini i brojnim neugodnim pojedinostima iz života istina dugo nije mogla na vidjelo. Danas na Tita u Pragu podsjeća tek ploča ispod natpisa Ulice jugoslavenskih partizana na kojoj piše: »Jugoslavenski partizani, predstavnici glavne struje antifašističkog pokreta otpora u balkanskoj oblasti. Od 1941. do 1945. pod vodstvom Josipa Tita, predvođeni jugoslavenskom komunističkom strankom, značajno su pridonijeli porazu nacističke Njemačke.«

- Karikatura Josipa Broza Tita u praškim novinama *Rudé právo* iz 1950.

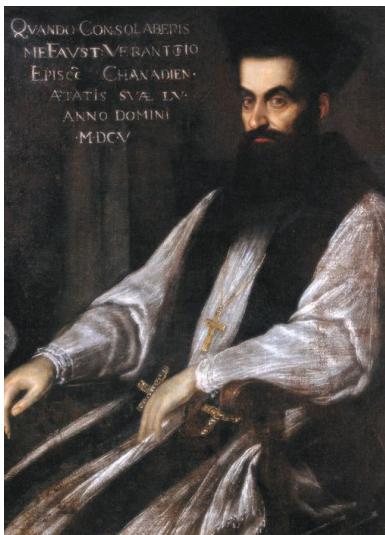
Još neki poznati Hrvati Pražani

Nisu svi znameniti praški Hrvati dobili svoj trg, ulicu ili spomen-ploču, barem ne zasad, ali to ne umanjuje njihovu važnost niti trag koji su ostavili u povijesti i kulturi. Zato im se i u ovoj knjizi pridaje značajan prostor, u nadi da će barem nekima od njih biti odano priznanje imenovanjem neke od javnih površina u Pragu ili spomen-obilježjem.

FAUST VRANČIĆ

U Pragu osmišljavao izume i pisao rječnik

- Faust Vrančić

Izumitelj, humanist, leksikograf, diplomat i polihistor Faust Vrančić (1551.–1617.), rodom Šibenčanin, jedan je od najpoznatijih Hrvata koji su živjeli u Pragu, gdje je od 1581. do 1594. te od 1595. do 1605. bio »vićnik cesarov«, tj. savjetnik cara Svetog Rimskog Carstva, ugarskog, hrvatskog i češkog kralja Rudolfa II., što je imalo važan utjecaj na njegov kasniji rad. Rudolf II. je, zbog opasnosti od Osmanlija, svoju prijestolnicu iz Beča preselio u Prag, a više nego državničkim poslovima radije se bavio astronomijom, astrologijom i alkemijom. Lijepo je to opisao Miroslav Krleža u

Baladama Petrice Kerempuha gdje u pjesmi *Komendrijaši* nalazimo ovaj stih: »Zvezdoznanec Kopernik, Cesar nam je coparnik. Repače broji na očnik, v planete bleji ponočnik... Kaj njih je za nas v Pragu brig?« Rudolf je bio i mecena umjetnosti i znanosti te je na dvoru na Hradčanima okupljaо najveće umove tadašnje Europe, među njima i Tycha de Brachea i Johannesa Keplera. Iako nema dokaza da se Vrančić družio s njima, možemo prepostaviti da je zbog svog položaja i znanstvenih interesa ipak imao

• Naslovica
Sedmero-
jezičnog
rječnika Petra
Lodereckera

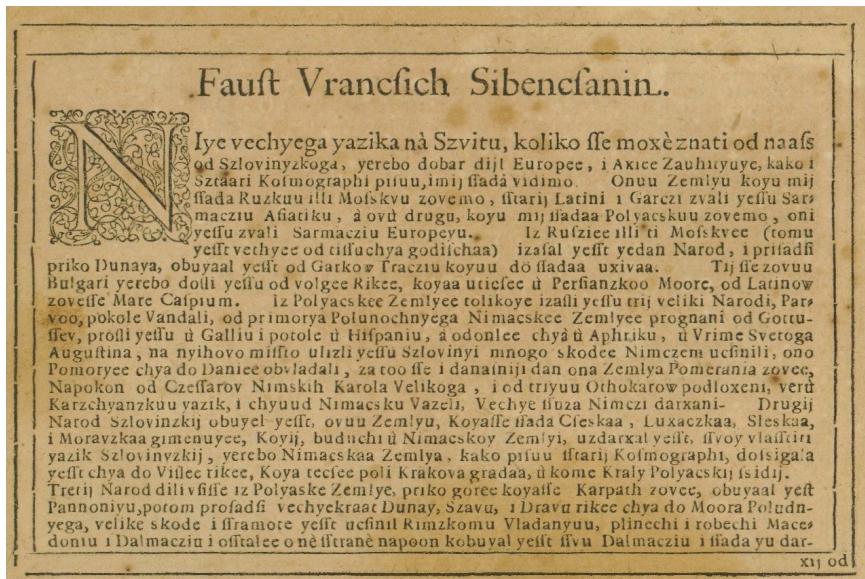

pristup u Rudolfovo učeno društvo. Kao umjetnik i arhitekt u Rudolfovoj službi bio je i talijanski polihistor Jacopo de Strada Rosberg, slikar, arhitekt, zlatar, izumitelj, numizmatičar, lingvist i kolezionar umjetnina, te se smatra se da je imao najveći utjecaj na Vrančićevu tehničko stvaralaštvo. U svakom slučaju, intelektualno ozračje tadašnjeg Praga bilo je poticaj Vrančiću da započne rad na djelima iz područja leksikografije, tehnike, filozofije, historiografije i književnosti, što će vrhunac doživjeti u djelu *Novi strojevi* iz 1616. u kojem Vrančić donosi crteže izuma i projekata koji će ostvarenje doživjeti tek u idućim stoljećima, od kojih su najpoznatiji padobran, žičara, most od metala, viseći most te razne vrste mlinova i satova. Još tijekom života u Pragu Vrančić je 1590. od mletačkog dužda dobio patent za višenamjenski mlin, a u glavnom gradu Češke doživio je i tužne trenutke jer mu je ondje umrla supruga Marija rođena Zar s kojom je imao dvoje djece, sina nepoznatog imena koji je rano umro te kćer Albu Rozu. U Pragu je Vrančić u rukopisu dovršio hagiografsko djelo *Život nikoliko izabranih divic*, objavljeno 1606., a prikupljaо je i građu za svoj *Rječnik pet najuglednijih europskih jezika, latinskog, talijanskog, njemačkog, dalmatinskog i mađarskog*, objavljen 1595. u Veneciji. To je najstariji hrvatski rječnik, s 5411 abecednim redom poredanih latinskih riječi, a ujedno i prvi europski višejezični rječnik. Temeljem tog rječnika deset godina kasnije, 1605., češki benediktinac Petr Loderecker objavljuje u Pragu *Sedmerojezični rječnik*, proširivši ga češkim i poljskim rijećima. Lodereckerov rječnik sastoji se od dva dijela. Prvi je dio sedmojezični rječnik s latinskim kao polaznim jezikom, no unatoč tome to je prvi hrvatsko-češki i češko-hrvatski.

ski rječnik. Drugi dio *Rječnika* čini šest dvojezičnih rječnika u kojima je latinski uvijek drugi jezik (hrvatsko-latinski, česko-latinski...), a hrvatsko-latinski rječnik je zapravo prvi rječnik s hrvatskim kao polaznim jezikom.

O Petru Lodereckeru se malo zna. Češka filologija se slabo njime bavila, a enciklopedije ga uopće ne spominju. Zna se da je bio benediktinac i da se rodio u mjestu Prošovice, danas dijelu grada Jablonec nad Nisou. Spominje se 1604. kao prior samostana u Broumovu, a 1606. u Pragu, u samostanu Na Slovanech (Emaus), gdje je bio do 1611., te je godine doživio napad njemačke vojske iz Passaua. Tada su se dva vojnika sakrila u Emaus, što je razjariло puk koji je poharao samostan, a Loderecker se spasio sakrivši se u dimnjaku. Poslije je bio župnik u Zdicama kod Berouna, a umro je u Pragu 1636.

- Hrvatski predgovor Fausta Vrančića u Sedmero-jezičnom rječniku Petra Lodereckera

Loderecker se predstavlja kao jedini autor *Sedmerojezičnog rječnika* i ne spominje Vrančića, ali dokaz njihove veze je predgovor napisan na hrvatskom čiji autor je sam Vrančić. Na svakom od jezika je naime napisan isti predgovor nazvan *Predgovor dobrohotnomu čitatelju*, jedino je hrvatski predgovor drugačiji. Njegov naslov je *Faust Vrančić Šibenčanin* i on govori o veličini i važnosti slavenskog jezika (»Nije većega jazika na svitu, koliko se može znati od nas od slovinskoga, jerebo dobar dil Europe i Ažije zaučituje, kako stari kosmografi pišu, i mi sada vidimo«). Predgovor je datiran sa Svjećnicom, tj. 2. veljače 1605. (»U Pragu na dan Očišćenja Blažene Dive Marije 1605«), dok su ostali predgovori datirani s 23. lipnjem, tj. predvečerjem blagdana svetog Ivana Krstitelja. Ima podataka

da je od prosinca do veljače Vrančić boravio u Pragu i tada je očito nastao taj predgovor.

Vrančić je podupirao Lodereckerov pothvat jer je njegov rječnik vjerojatno nakon deset godina bio rasprodan. Loderecker je ispravio dosta tiskarskih grešaka iz Vrančićevog rječnika. Očito je imao primjerak rječnika u koji je netko unio korekcije, možda sam Vrančić, no budući da se na mnogo mjesta u njegovom rječniku hrvatski miješa s češkim, Lodereckeru je za hrvatski očito pomagao netko drugi, a ne Vrančić. Smatra se da je to bio neki redovnik samostana Na Slovanech, Hrvat kojem se hrvatski miješao s češkim, ili neki Čeh koji je naučio nešto hrvatskog. Zanimljivost Loderreckera rječnika je da donosi imena naroda zastupljenih u rječniku, pri čemu je Dalmacija na hrvatski prevedena kao *harvatska zemle*, Dalmatinac kao *Harvat*, dalmatinski kao *harvatski*, dok je zanimljiv prijevod na češki: *Slovak*, *Slovak*, *slovansky*. To ne treba čuditi, naime ime *Slovak* koristilo se za bilo koje slavensko stanovništvo, da bi se zatim ustalilo za Slavene u tadašnjoj gornjoj Ugarskoj. To potvrđuje i mađarski oblik riječi Dalmatinac u Rječniku – *Tot* – koji je nekada označavao sve Slavene, a kasnije je postao pogrdni naziv za Slovake.

Iz oblika *zemle* vidi se očito miješanje hrvatskog i češkog (zemља – země). Zanimljiv je i prijevod češkog imena – Bohemia je na hrvatski prevedena kao *Čehatska zemle*, Bohemus je *Čehak*, bohemice *češki*. *Čehak* je očito sklepano kao i ime *Slovak* jer je na korijen Čeh dodan sufiks -ak. Hrvati su u to vrijeme ipak koristili oblik Čeh pa tako Marko Marulić u pjesmi *Tužen'je grada Hjerozolima* spominje Čehe, a ne *Čehake* (»Čehe zov i Ugre, sví da s tobom budu, poganin da umre, a ti da dobudu«).

Od gradova u Lodereckerovom Rječniku se spominje jedino Prag, čije hrvatsko ime je navedeno kao Praga, međutim, Vrančić u predgovoru ne kaže »U Pragi«, nego »U Pragu«. To je možda najstariji primjer oblika Prag za glavni grad Češke u hrvatskom jeziku.

O Lodereckerovom *Sedmerojezičnom rječniku* pisao je još Ivan Kukuljević, a opširnije 1925. književni povjesničar Vladoje Dukat, inače porijeklom Čeh, no *Rječnik* je postao dio opće kulture tek 2005. kad je u Zagrebu objavljen njegov reprint, uz popratne stručne tekstove akademika Radoslava Katičića, Marka Samardžije i Dušana Karpatskog. Uvodnike su napisali bivši češki predsjednik Václav Havel i tadašnji hrvatski premijer Ivo Sanader. Havel je poručio da je suradnja Lodereckera i Vrančića svjedočanstvo o jezičnom bogatstvu dvaju slavenskih naroda i o njihovo težnji i potrebi za međusobnom komunikacijom, dok pretisak njihova *Rječnika* pridonosi dalnjem razvoju češko-hrvatskih odnosa »čija je kvaliteta provjerena stoljećima.«

FRANO GUNDULIĆ

Pjesnikov sin u Pragu

- Frano Gundulić

Dubrovčanin Frano Gundulić (1630.–1700.), najstariji sin pjesnika Ivana Gundulića, posvetio se vojnom pozivu. Iz Dubrovačke Republike otišao je najprije u Španjolsku i sudjelovao u ratu s Portugalom, a zatim u Habsburšku monarhiju gdje je stupio u carsku službu i dobio čin kapetana. Bio je član diplomatske misije u Moskvi od 1655. do 1657. koja je posredovala u sklapanju poljsko-ruskog primirja, 1668. postao je pukovnik, a 1674. carski komornik. Iste je godine nakon ženidbe s groficom Ottavijom Margheritom Strozzi počeo nositi grofovski naslov. Generalski je čin stekao 1682. i s konjaništvo sudjelovao u obrani Beča 1683. od Osmanlija, kada je upoznao hrvatskog polihistora Jurja Križanića koji je ondje poginuo. Iduće

godine postao je maršal. O životu Frana Gundulića nema puno podataka. Iako je većinu života proveo u Beču ili na bojnom polju, osamdesetih godina 17. stoljeća živio je i u Pragu, gdje je 1684. primio svoje nećake, Frana i Maru, djecu pokojnog brata Šiška. Prag je prvi put posjetio 1655. na početku misije u Rusiji koju je opisao u svom dnevniku. Na čelu misije od 24 člana bio je Allegreto Allegretti, također Dubrovčanin u austrijskoj službi, a kapetan Gundulić bio je vojni zapovjednik pravnje. Bečki dvor je očito smatrao mudrim poslati Slavene da posreduju u ratu dviju slavenskih država, Rusije i Poljske. Misija je krenula iz Beča i preko Praga, ploveći Vltavom i Labom, došla do Hamburga, odakle je krenula u Rusiju Baltičkim morem. Gundulić u dnevniku, pisanom na talijanskom, spominje Znojmo, Moravske Budějovice, Jihlavu, za koju piše da je velik grad, ali nenastanjen, zatim Německý Brod, Jankov, Kutnu Horu, Kolín, Český Brod, za koji navodi da je oštećen u ratu sa Švedanima potkraj Tridesetogodišnjeg rata, te naposljetku Prag. Misija je ondje odsjela na Maloj Strani (Citta piccola), a Gundulić spominje ručak kod gradonačelnika grofa Martinitza, te primaњe kod grofa Colloreda u prelijepoj palači s vrtom. Iako austrijski časnik, Frano Gundulić se 1670. nudio i Francuskoj pa je francuskom poslaniku napisao da će, ako on to želi, poći »u svoju zemlju, koja je Dubrovnik«, da ondje skupi »3000 Hrvata i Albanaca« za službu francuskog kralja.

VATROSLAV LISINSKI

Moju domovinu i Vltavu skladao u Pragu prije Smetane

Najpoznatiji skladatelj Hrvatskog narodnog preporoda i autor prve hrvatske opere *Ljubav i zloba* Vatroslav Lisinski (1819.–1854.) imao je kratak i težak život, pun razočaranja i nerazumijevanja, ali i povremenih zvjezdanih trenutaka. Neke od njih doživio je i u Pragu u kojem se školovao od 1847. do 1850. Naime, među hrvatskim preporoditeljima se pojavila ideja da se mladi Lisinski kao perspektivan glazbenik pošalje u Prag na Konzervatorij kako bi Hrvatski preporod dobio svog prvog potpuno školovanog glazbenika. U tome se posebno angažirao nje-

• Vatroslav Lisinski

gov prijatelj Albert Štriga koji mu je uspio osigurati donacije od 50 forinti mjesečno za tri godine. Prag je bio logičan izbor jer je tada bio jedan od glazbenih centara Europe, a ugled su mu osigurali češki glazbenici koji su od 18. stoljeća davali biljeg glazbenom životu mnogih europskih gradova. U Pragu je bio razvijen kult Mozarta i duh klasicizma, no tridesetih godina prodiru nova, romantičarska glazbena strujanja. Lisinski je kao 28-godišnjak oputovao u Prag u listopadu 1847. i smjestio se u stan u ulici Obstgasse 770 (Ovocná, današnja 28. října 16 gdje je ulaz u stanicu podzemne željeznice Můstek). Ondje je ranije bio odsjeo Stanko Vraz, čija slika je visila na zidu. Odmah je otišao upisati se na Konzervatorij, no saznao je da je maksimalna dozvoljena dob bila 20 godina. Očajan, otišao je češkom preporoditelju Karelju Jaromíru Erbenu koji ga je preporučio ravnatelju Konzervatorija Janu Bedřichu Kittlu. On mu je savjetovao da se upiše na Orguljašku školu kako bi za par godina uz molbe i preporuke bio pripušten ispitima na Konzervatoriju, a uz to da privatno uči skladanje i instrumentaciju. Kittl mu se usto ponudio za učitelja, što je Lisinski prihvatio, no Orguljašku školu ipak nije upisao. Bila je to velika greška jer radilo se o uglednoj školi na kojoj bi sigurno puno naučio. Ipak, kod ravnatelja te škole Karella Františeka Pitscha jedan je semestar slušao predavanja iz kontrapunkta. Budući da Lisinski u Pragu nije službeno studirao, već je boravio privatno, teško je pratiti i dokumentirati njegov boravak o kojem ima i mnogo legendi. U siječnju 1848. njegov je boravak prvi put spomenut u češkim novinama gdje je predstavljen srdačnim riječima. Lisinski je izra-

zio nadu da će početi raditi na svojoj drugoj operi (*Porin*) za koju se nada da bi se u češkom prijevodu mogla izvoditi i u praškom kazalištu. Marlivo je radio s Kittlom, a u pismu sestri žalio se na oskudicu jer je morao plaćati stan, učitelja i karte za kazalište. »Ujutro pojedem žemlju i za pet krajceva mlijeka, u podne juhu, meso i običan kolač – na pečenje sam zaboravio – pa onda do drugog dana ništa. Tako idem tu i tamo s praznim želucem u kazalište koje nisam mogao dobiti besplatno, a koje je za moju naobrazbu u dramskoj glazbi potrebnije nego ustima nužan zalogaj«, pisao je Lisinski koji je obitelji tajio neuspjeh koji je doživio kod upisa na Konzervatorij kako ga ne bi prisilili na povratak. Lisinski je bio svjedok revolucije u Pragu 1848., a bio je i član hrvatskog izaslanstva na Slavenskom kongresu (spomenut je u novinama *Slavenski jug* kao »Lisinski, Vatroslav, Hrvat iz Zagreba, gudbenik umjetni«). U to je vrijeme, u čast donošenja austrijskog ustava, skladao koračnicu *Český konstituční pochod*, a iste godine skladao je i uvertiru *Jugoslavenka te Hrvatsko kolo* i glazbeni potpuri *Jeka ilirske napjeva*. Krajem 1848. Lisinski je obolio od žutice, a njegov prijatelj Skender Fabković, kasnije učitelj, smjestio ga je u Jindřišskoj ulici i prikupljao za njega pomoć po Pragu. Početkom 1849. Lisinski je bio vrlo inspiriran jer je u tri tjedna skladao 12 solo popijevaka na češki tekst, sve s elementima češkog glazbenog melosa, kao i zborsku pjesmu *Vltava*. U zbirci *Zpěvník Slávie* objavljena mu je pjesma *Prosto zrakom ptica leti*, no 28. veljače Lisinski doživljava velik udarac jer mu umire sestra Marija. Početkom rujna vratio se u Zagreb, a *Slavenski jug* piše da se vratio »naš vrsni skladac koji se je lani u Pragu u muzikalnoj umjetnosti vježbao.« Novine ističu da je Lisinski znatno napredovao i da će još godinu dana provesti u Pragu.

Lisinski Wse vratio u Prag bez radnog elana i utučen onim što je video u Hrvatskoj nakon što je oktiorani ustav zabranio slobodnije izražavanje misli. Nastanio se u Brückgasse 16 (Mostecká), a stanodavac mu je bio ugađivač klavira koji ga je naučio tom umijeću pa se Lisinski i time bavio kasnije u

- Kuća u Mosteckoj 16 u Pragu gdje je stanovao Vatroslav Lisinski

Zagrebu. Lisinski se međutim brzo razbolio i u siječnju 1850. opet vratio u Zagreb, gdje je oporavljajući se boravio do svibnja. Već 6. siječnja održao je koncert, a zatim postao vodeća osoba glazbenog života kao organizator i dirigent. Lisinski je u Pragu započeo pisati operu *Porin*, a nastavio u Zagrebu gdje je izradio čistopis partiture prvog i drugog dijela. Nadao se da će dobiti dozvolu za polaganje apsolutorijskog ispita na Konzervatoriju te piše idilu *Večer* s kojom je želio doći Kittlu s molbom da se to prihvati kao njegov rad za ispit iz skladanja. *Večer* je Kittla oduševila i odlučio je da se pod njegovim ravnanjem izvede na javnoj produkciji u Staleškom kazalištu 7. kolovoza. O uspjehu govori kritika u njemačkom listu *Bohemian*: »U idili Lisinskoga, koju je izveo mладенаčki orkestar, upoznali smo novog skladatelja koji budi mnoge nade. Skladba, široko razrađeni Andante, nije laka zadaća za orkestar. G. Lisinski pripada neoromanticima, koji žele s pomoću slušanoga više djelovati na unutrašnjost te iznenađujućim miješanjem zvučnih boja, pa čak i pokušajima oponašanja prirode, dočarati njenu sliku, koju slušalac na svoj individualan način slušanja može sebi naslikati. Poetsko djelovanje takvih idila je izvan svake sumnje, naročito ako ideja, forma i orkestracija odaju pravog pjesnika, temeljitog glazbenika i vještog instrumentatora, kao to je to ovdje slučaj.« U kolovozu je Lisinski skladao i solo popijevku *Ribar* te izdaje knjižicu *Šestero českých písní*, koja je pohvaljena u novinama *Včela*: »Već prva pjesma, *Vltava*, s romantičnim prisjećajem na staročeške slavuje i Lumire, sadrži mnogo izvornih narodnih elemenata i u dobroj izvedbi je vrlo zanimljiva. Druga pjesmica, *Slaviček a starost*, očituje nježan primjer lepršave osjetljivosti. U trećoj, *Zavist*, sličnoj nekom umiljatom nocturnu, zapaža se mnogo nježne finoće. Četvrta, *Matce*, predstavlja sredinu između slobodne romantike i ozbiljnosti crkvene pjesme te djeluje melankolično. Peta, *Má vlast*, u svojoj svježini – kako se čini – prikazuje da je Češka – gdje je Lisinski časno završio svoju glazbenu naobrazbu – postala draga njegovu slavenskom srcu i da će je se u svojoj hrvatskoj domovini rado sjećati. Šesta pjesma, *Pouštevník*, predstavlja sliku utišanje oluje i vraćenog mira, ali je oluja ostavila trag u duši koja se poslije smirene boli ipak ne može otvoriti radosti. Duh i smisao cjeline kao i pojedini mnogostrukti obrati u ovim pjesmama izričito su slavenski, bez ikakve štete za slobodni razvoj pjesničkog osjećaja i odlične umjetničke izvedbe.« Krajem kolovoza 1850. Lisinski međutim doživljava najteži udarac – iako je imao i preporuku bana Jelačića, iz Konzervatorija dobiva negativan odgovor jer je prekoračio propisanu dob. Potpuno utučen spremao se na konačan povratak u Zagreb, a od svojih privatnih učitelja dobio je pohvalne svjedodžbe, no u Zagrebu će ih tretirati kao dokumente privatnog karaktera. Ipak, u Pragu je Lisinski proširio svoje glazbene horizonte i produbio stručno znanje. Početkom rujna 1850. vratio se u Zagreb, a zadnji kontakt s Češkom bilo je pismo Václavu Hanki 1852. kojeg je zamolio da se zauzme da dođe do prikazivanja *Porina* u Pragu.

Hanka mu međutim nije ni odgovorio, a nije pomoglo ni to što je Lisinski uglazbio tri Hankine pjesme – *Život, Růže i Pohreb skřivánka*. Lisinski je umro u Zagrebu 31. svibnja 1854., siromašan i zaboravljen i tek je nakon više desetljeća ubrojen među hrvatske nacionalne velikane.

Opus Vatroslava Lisinskog broji 142 djela, od čega 66 solo popijevki, a njih 19 je skladano na češke tekstove. Uz već navedene to su i *Máj*, *Co blaho mé*, *Vystěhovanec*, *Jinochovo přání*, *Po boji*, *Budoucí lůžko*, *Nedůvera*, *Otčina*, *Nad Berounkem pod Tetínem* i *Na lůnu*. Na češke tekstove skladao je i tri zborска djela – *Dobrou noc*, *Na Krkonoších* i *Vojenská píseň*. U tim se djelima vidi utjecaj češkog melosa pa je tako Lisinski u određenoj mjeri bio prethodnik kasnijih nastojanja Bedřicha Smetane i Antonína Dvořáka, kao i njihovih nasljednika. Svakako je zanimljivo da je Lisinski napisao djela s naslovima *Vltava* i *Má vlast* oko 20 godina prije Smetane koji je istoimenim djelima stekao svjetsku slavu.

AMELIJA JURKOVIĆ

Hrvatica kao prva dama Praga

- Karel Baxa sa suprugom Amelijom Jurković

Između dva svjetska rata prva dama Praga bila je Hrvatica Amelija Jurković, supruga Karelja Baxe koji je od 1919. do 1937. bio praški gradonačelnik. Zanimljivo je da je od 1920. do 1928. gradonačelnik Zagreba bio Vjekoslav Heinzel čija supruga je bila Pražanka Berta Picková, tako da je istovremeno uz Hrvaticu kao prvu damu Praga, prva dama Zagreba bila Čehinja.

Amelija Jurković rođena je u Opatiji 1883. u uglednoj obitelji pomorskih kapetana, a kad je imala 22 godine 1905. upoznala je 20 godina starijeg pravnika iz Praga Karela Baxu s kojim se iste godine vjenčala. Baxa je bio aktivан i u politici, zastupnik u Saboru Češkog kraljevstva i u Carevinskom vijeću u Beču, a nakon osnutka Čehoslovačke izabran je 1919. za praškog

gradonačelnika. Tri godine kasnije postao je prvi *primátor* njegovom zaslugom tada nastalog Velikog Praga s novopripojenim predgrađima. Po uzoru na druge europske metropole tada se u vremenu od 15 godina uspjelo ujediniti četrdesetak manjih gradova i sela u milijunski grad Veliki Prag (Velká Praha). Tri puta je izabran za gradonačelnika glavnog grada na čijem je čelu bio punih 18 godina. Za vrijeme Baxinog upravljanja Prag je doživio gospodarski i kulturni procvat o čemu svjedoči niz značajnih pothvata i realizacija. Započela je rekonstrukcija Praškog dvorca, dovršena je katedrala sv. Vida i knjižnica u Klementinumu, utemeljena je Gradska knjižnica, sagrađena Velesajamska palača, Trojski most (nazivan i Baxin most, danas Libeňský), plinara u Michli, spomenički kompleks narodnog oslobođenja na Žižkovu, Masarykovi domovi – monumentalni projekt izgradnje stanova za socijalno ugrožene uključujući i bolnicu u Krču, Jirásekov most, Filozofski fakultet, zvjezdarnica na Petřínu. Bio je osnovan i zoološki vrt, sagrađen aerodrom Ruzyně i uveden trolejbusni promet. Osim gradonačelničke funkcije Baxa je godinu dana obnašao dužnost predsjednika Ustavnog suda, a od 1923. bio je i predsjednik Upravnog odbora Češke banke. Baxa je podnio ostavku na gradonačelničku funkciju u travnju 1937., a umro je 5. siječnja 1938. Brak Baxinih bio je uspešan i harmoničan. Amelija je uz supruga izgradila zapaženu karijeru u Češkoj, no ljubav prema rodnom kraju zauvijek je nosila u srcu i prenijela ju i na supruga. Bila mu je nenadoknadiva podrška u obavljanju gradonačelničke funkcije i u njegovim diplomatskim kontaktima i službama, a Karel Baxa je doprinio razvoju i dobrim odnosima Opatije i Praga, ali i Zagreba i Praga. Baxa je 1928. tijekom posjeta Zagrebu prihvatio molbu da Grad Prag preuzme pokroviteljstvo nad gradnjom Češkog doma u glavnom gradu Hrvatske, a kad ga je ponovno posjetio 1930., zagrebački gradonačelnik najavio je da će Grad Zagreb darovati zemljište za izgradnju Češkog doma u Šubićevoj ulici, kao i da će jedna ulica u centru Zagreba dobiti ime Tomáša Masaryka, što se i ostvarilo. Amelija je u Pragu osnovala studentski dom nazvan Alexandrova kolej u kojem su našli smještaj mnogi studenti iz Hrvatske i iz cijele tadašnje Jugoslavije, za koje je gotovo majčinski skrbila. Nakon banketa koje je priređivala zajedno sa suprugom dala je uvijek otpremiti svu preostalu hranu u studentski dom u kojem su živjeli Hrvati. Amelija je poslije Baxine smrti u Pragu ostala još punih 30 godina. U Hrvatsku se je vratila početkom 1968., nakon više od 60 godina boravka u Pragu, te je umrla u Opatiji 1976.

BOŽO LOVRIĆ

I hrvatski i češki književnik

- Božo Lovrić

Jedan od vodećih hrvatskih književnika svoga doba, danas uglavnom zaboravljen, više od polovice života proveo je u Pragu. Bio je to Božo Lovrić, rođen u Splitu 1881. koji se u Prag trajno preselio 1911. i ondje umro 1953. Za Prag ga je vezala ljubav: zaljubio se u Čehinju Tinu Kraupovu s kojom se vjenčao i ostao u njenoj domovini. Najprije je radio u Češkoj banci, a nakon uspostave Čehoslovačke od 1919. do 1939. radio je u odjelu za tiskar Ministarstva vanjskih poslova gdje je izdavao bilten na hrvatskom jeziku *Centropress*. U doba Drugog svjetskog rata vlasti Nezavisne Države Hrvatske nagovarale su ga da se vrati u domovinu, ali je odbio.

Lovrić je bio sin bogatog trgovca kožom koji ga je poslao na studij prava u Beč i Graz, no nakon četiri godine studiranja, ostavši bez novčanih sredstava, došao je u Zagreb i postao dio boemsko-književničkog kružoka na čijem je čelu bio Antun Gustav Matoš. S prijateljem književnikom Josipom Kosorom od 1907. do 1911. putovao je Europom, a Prag je prvi put posjetio 1905. Grad ga se već tada dojmio, o čemu je 1936. pisao: »Mjesto mi se neobično svidjelo. Svuda stroga gotika i bujni barok. Ta dva različita sloga pjevali su u meni svoje razne melodije, jednu o nebu, drugu o zemlji. U Pragu, a to je glavna karakteristika starog češkog glavnog grada, spojila su se oba stila u jednu cjelinu. ne samo mjesto, nego također i svaki izgrađeni Čeh ima u sebi u ravnoteži ta dva kontrasta: zanos i smisao za realnost. Zavolio sam te uske, tamne ulice koje se protežu uzduž Vltave. Učinilo mi se da sam u Dalmaciji, u svojem rodnom mjestu Splitu, gdje je sve staro, arhitektonski savršeno i uzvišeno. Patina vjekova obojila je palače, zabate, portale, svodove i tajne prolaze... Kraljevska palača, sa starim gotičkim hramom čini se kao orgulje na kojima pjeva vječnost. Propinju se visoke palače, crkve, veže, zelene kupole, prostrani balkoni... nepobjedivim uzletom približavanja nebu arhitektura se pretvorila u himnu... Ne čudim se što su Česi glazben narod.

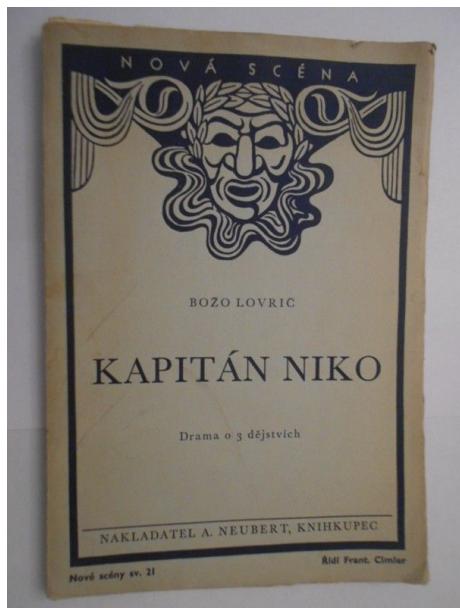
Prag je mjesto Smetane, Dvořaka, Janačeka, Suka i Novaka. Osjećaš glazbu u zraku. Praška arhitektura podsjeća na Bachovu fugu, uvijek blisku nebu i bogu... U toj apoteozi ozvanjaju mučni glasovi zaposlenih ljudi, čuje se... udaranje čekića, lomot tramvaja, pisak lokomotiva i zveka... i taj kontrast oplođuje osjetljivu dušu umjetnika. Protivurječja novog i starog svijeta nisu nigdje tako primjetna kao u Pragu. Iz tog antagonizma vrcnula je iskra, češki genij, češka nepobjediva volja, češki neumorni rad. Za mene... čovjeka juga, bio je Prag izvrsna škola. Razbudio se u meni osjećaj dužnosti i odgovornosti. U Pragu sam prvi put shvatio da se bez ustrajnosti i rada gubi i najveći talenat... Prag mi se tako svidio da sam se odlučio vratiti. da nisam zaboravio na svoju odluku, zahvaljujem prijatelju Zvonimiru Beziću kod koga sam se tada smjestio u Pragu. Dana 1. veljače 1911. po drugi puta sam došao u Prag na Masarykov kolodvor. I tako već 25 godina živim i radim u mjestu Husa, Žiške, Havlička i Masaryka...«

U romanu *Neodoljiva mladost* iz 1929. Boško Jurčić piše prijatelju Draganu Masovčiću u Split. Pismo je pisano oko 1900., ali to su zapravo Lovrićevi doživljaju Praga iz 1905., 1911. i kasnije: »Prag, kad se magla digla, a sunce se ukazalo, iznenadio me je krasnim, neusporedivim vidicima. Stajao sam čitav sat na obali Vltave i gledao i uživao u apoteozi Hradčana. Vjekovi ih sagradiše. Dižu se palače sve do vrhunca brijege, a u sredini streme tornjevi orguljaste katedrale... Mjesto kamenja vidjeh velmože, vođe, kraljeve, careve, crkvene dostojanstvenike, pape, vojsku, narod i zlato, zbog koga su se borila i uništavala prošla pokoljenja... A nad njima se uzvinuo jedan jedini plamen lomače, da svojim krvavim žarom obasja su tu ludu igru vjekova... U tom plamenu ukaza se tragični lik čovjeka i mučenika Husa, koji mjesto laži zavoli istinu i kao izazov i uvredu baci je u lice čitave Evrope... Zbog toga što se usudio da bude potpun čovjek – osudiše ga na smrt... Ali srećom taj glas i tu osudu ne čuju nebrojeni tornjevi i zvonici, koji nijemo režu mutno nebo i upiru svoje pozlaćene vrhove i križeve u nemirne oblake, što bacaju goleme sjene na praške brežuljke, kroz koje se vijuga rijeka. Zelena kubeta, kruništa, smjeli lukovi, zidovi palača i utvrda natječu se da ti dočaraju sliku tmurne ali prekrasne varoši. Mistični duh gotike spojio se s raskalašenim barokom da u jedan skladni akord spoje dušu i tijelo, zemlju i nebo!... I tada se – pun utisaka i neizrečenih misli - spustih niz Nerudovu ulicu (koja je krcata starih palača) i ubrzo stigoh na Karlov most; što spaja obje obale mutne Vltave. Prolaziš kroz dva reda baroknih kipova koji u plesnim odorama i namještenim pozama hvale svoga boga. Čudno je, da je jedna ista vjera stvorila gotiku i barok, tolika je opreka između ta dva stila... jedan stremi prema nebu, jer je u njemu utjelovljena ideja leta, ideja visine, dok se drugi drži zemlje u oblim, putenim formama hvali zemlju, hvali ženu, a očiju ka s nebom. Uđeš u baroknu crkvu i čini ti se, da si ušao u kazalište. Čekaš, kad će zaplesati

parovi, a kad tamo, na majstorski izrezuckanim klupama mole se starci i starice i gledajući u golišava tijela anđela, bogorodice i ugodnika božjih, misle na dušu i na onaj drugi svijet.«

Lovrić se tijekom života u Pragu s njim doista srođio. Volio je šetati njegovim ulicama i parkovima. Ostao je temperamentni Dalmatinac, trajno vezan s Hrvatskom, ali da nije došao u Prag vjerojatno ne bi svoj književni dar razvio do prave visine i širine. Sam je rekao da je tek u Češkoj shvatio što je dužnost, odgovornost i rad. Naviknuo se na češku marljivost, strpljivost, urednost i disciplinu. Lovrićev književni opus je mješavina sjećanja na zavičaj i doživljaja u novoj domovini. Mnoga djela napisana nakon 1911. događaju se u Splitu i Dalmaciji. Neka od njih najprije su se pojavila na češkom, a neka nikad nisu ni objelodanjena na hrvatskom, primjerice knjiga *Smrt i život*, objavljena na češkom u Pragu 1925., sa 75 priča i pjesama u prozi. No Lovrić nikad nije pisao češki: uvijek je stvarao na hrvatskom, a zatim rukopis dao prevesti. Ipak, s pravom ga se može nazvati hrvatsko-češkim književnikom, ili hrvatskim i češkim književnikom, a time i pravim posrednikom između dviju kultura. U hrvatskim časopisima pisao je zbivanjima u češkom i slovačkoj kulturi, a u češkim časopisima o hrvatskoj i jugoslavenskoj kulturi. Bio je prijatelj Vlaha Bukovca te je uredio njegovu knjigu *Moj život*, objavljenu 1918.

- Naslovnica češkog izdanja drame Bože Lovrića
Kapetan Niko

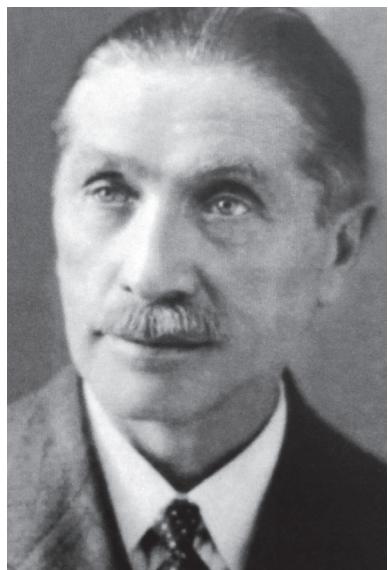
Božo Lovrić napisao je zbirke pjesama *Iris*, *Hrizanteme*,

Impromptu, *Luka Botić i Sveti proljeće*, zbirke pjesama u prozi *Oganj i pepeo* i *Očišćenje*, zbirku priča *Šareno kolo*, romane *More*, *Neodoljiva mladost* i *Traženje*, no najpoznatiji je bio po dramama kojih je napisao više od 20. Mnoge od njih s uspjehom su bile izvođene na hrvatskim i češkim pozornicama. Neki od naslova su: *Prije noći*, *Dugovi*, *Sin*, *Kapetan Niko*, *Maramica*, *Žene*, *Povratak u Split*, *Rina*, *Apostata*, *Dalmatinac*, *Strasti*, *Vršovice*, *Kralj i umjetnik* te *Griješnica*. Mnoga djela ostala su mu neobjavljena u rukopisima, među njima dvije zbirke pjesama i čak sedam romana te antologija češke poezije.

Književnik je bio i njegov sin Pavel Lovrić (1913.–1997.) koji je pisao humoreske, romane i knjige za djecu, isključivo na češkom, a na češki je preveo očeve drame *Kapetan Niko*, *Apostata*, *Maramica* i *Povratak u Split*. Na češki je preveo i kriminalističke romane Nenada Brixyja (pod pseudonimom Timothy Tatcher), od kojih je *Mrtvacima ulaz zabranjen* doživio tri izdanja u ukupno 140.000 primjeraka, što je najtiražniji prijevod neke hrvatske knjige na češki.

DRAGUTIN PROHASKA

Promotor hrvatske književnosti u Češkoj

Hrvatski književni povjesničar i kritičar Dragutin Prohaska (1881.–1964.) u Pragu je živio od 1920. pa sve do smrti. Od 1920. do 1933. radio je kao referent u prosvjetnom inspektoratu jugoslavenskog veleposlanstvu i kao lektor na novoutemeljenom Odsjeku za jugoslavenske jezike i književnosti Karlovog sveučilišta, a zatim je do umirovljenja 1955. bio docent Visoke škole za trgovinu u Pragu. Godine 1947. dobio je čehoslovačko državljanstvo. Prohaska se u Pragu posvetio kulturnoj suradnji Čehoslovačke i Jugoslavije. Pisao je za časopise i novine *Slovanský přehled*, *Ilustrovaný sborník*, *Prager Presse*, *Československá Republika*, *Lidové noviny*, *Země*, a pisao je i enciklopedijske članke o jugoslavenskim književnostima te kazališne osvrte i prikaze čeških dramatičara i prevoditelja čeških pisaca. Njegovo životno djelo je knjiga *Srbocharvatská literatura* iz 1928., moderno književnopovijesno djelo koje je značajno utjecalo na recepciju hrvatske književnosti u Češkoj, U njemu je Prohaska stavio naglasak na suvremene pisce, posebno na Miroslava Krležu, s kojim je ranije vodio žestoke polemike, i na Tina Ujevića. Prije ove knjige Prohaska je napisao knjige *Srbocharvatská literatura za posledních 30 let (1895 do 1925)* i *Hlavní proud literatury srbocharvatské*. U Pragu je pisao i drame: *Kralj Petar i junaci bez zakletve* koja je bila politički nepočudna, *Tamburaši ilirski*, u kojoj su likovi Pajo Kolarić, Josip Juraj Strossmayer i Josip Runjanin, te *Klementina (Crvena princeza)* o Dori Pejačević.

• Dragutin Prohaska

IVO RAIĆ

Praški Romeo

• Ivo Raić

Hrvatski glumac i kazališni redatelj Ivo Raić Lonjski (1881.-1931.) završio je 1898. u Zagrebu glumačku školu Stjepana Miletića, a zatim se u glumačkom umijeću usavršavao u Berlinu i Pragu, gdje je u Narodnom kazalištu djelovao od 1902. do 1905. Bilo je to u vrijeme istaknutog dramaturga Jaroslava Kvapila koji je tražio darovite i ambiciozne mlade glumce pa je rado primio i 20-godišnjeg Raića koji se brzo uklonio u češku sredinu i naučio češki. Praško razdoblje presudno je utjecalo na Raićevo umjetničko sazrijevanje jer se afirmirao kao glumac i tumač najznačajnijih dramskih modernističkih uloga. Jedna od prvih i najvažnijih uloga u njegovom

trogodišnjem angažmanu bio je Romeo u Shakespeareovoj tragediji *Romeo i Julija*. U svojim je sjećanjima Kvapil zapisao da je Raić Romeoa igrao iznenađujućom zrelošću i krepkom svježinom svoje mladosti. »Začuđujuće je kako je srastao sa svjetom naših mlađih literata. Bio je dobrodošao i u nekoliko istaknutih praških obitelji koje su cijenile njegovu uglađenosť. .. Stariji kolege gledali su na njega sa zavišću, a mlađi su bili ljubomorni na njega... «, zapisao je Kvapil o Raiću kojem su kolege predbacivali da se kao glumac druge narodnosti previše nameće, dok se istodobno mnogo mlađih talentiranih glumaca pati po češkoj provinciji. Raić je u Pragu, u Sardouovoj komediji *Razidimo se*, glumio i s hrvatskim glumicama Ninom Vavrom i Ljerkom Šram koje su tada gostovale u Češkoj. U Pragu se Raić uključio i u prvi praški kabaret koji je djelovao u sklopu Malostranske besede.

JOSIP MANDIĆ

Odvjetnik koji je skladao opere

Među Hrvatima glazbenicima koji su živjeli i djelovali u Pragu, Josip Mandić (1883.–1959.) izdvaja se po tome što je bio jedan od rijetkih hrvatskih skladatelja koji su stekli ugled na češkoj glazbenoj sceni. Mandić je rođen u Trstu u obitelji porijeklom iz Kastva. Otac Frane bio je liječnik, a stric Matko političar, kao i brat Ante. Pohađao je gimnaziju na Sušaku i u Zagrebu te u Beču završio studij prava nakon kojeg djeluje kao odvjetnik u Trstu. Bio je aktivan u Političkom društvu za Hrvate i Slovence u Istri te je u Trstu utemeljio Narodnu radničku organizaciju. Od rane mladosti je pokazivao

• Josip Mandić

i talent za glazbu pa je već s 18 godina napisao operu *Petar Svačić* praizvedenu 1904. u Ljubljani kamo je publika iz Zagreba putovala autobusima. Bila je to naime jedina hrvatska opera napisana između 1902. i 1909. kada opera u Zagrebu odlukom bana Khuena Hedervaryja, nije djelovala. Tijekom studija u Beču Mandić je pohađao i tamošnji konzervatorij gdje je upisao orgulje, kontrapunkt i instrumentaciju. U vrijeme Prvog svjetskog rata boravio je u Švicarskoj, a 1920. seli se u Prag gdje je ostao do kraja života. Otvorio je odvjetnički ured i zahvaljujući dobrom obrazovanju i poznavanju nekoliko jezika postao zastupnik brojnih inozemnih tvrtki. U Pragu se ponovno vratio glazbi te je pohađao privatne poduke kod slovenskog skladatelja Slavka Osterca, a kasnije i kod slavnih profesora praškog konzervatorija Jaroslava Kričke i Karla Boleslava Jiráka. S novim skladbama za glas i glasovir javio se 1927., a 1928. u Pragu je praizведен njegov *Gudački kvartet* koji glazbeni kritičari proglašavaju »majstorskim djelom«. Njegove orkestralne skladbe – *Prvu* i *Drugu simfoniju*, simfonijsku pjesmu *Noćno lutanje*, *Tri balade* i *Malu suitu*, u Pragu i drugim europskim gradovima izvodili su najveći dirigenti onoga vremena s orkestrima Češke filharmonije, Dresdenske državne kapele i Kraljevske škotske filharmonije.

U *Prvoj simfoniji* koju je praizveo slavni Václav Talich s Češkom filharmonijom, prvi put u povijesti hrvatske glazbe u simfonijskoj su formi korišteni elementi istarskog folklora. U Pragu se Mandić kao ugledni

odvjetnik i bogat čovjek, družio s intelektualnom elitom koju su uz ostale činili Franz Werfel, Max Brod, Josef Suk, Alexander Zemlinsky, Beniamino Gigli, Zdenka Ziková, a hrvatski ga je tisak percipirao kao »velikog promicatelja hrvatske glazbe u Pragu«. Mandić je između dva svjetska rata napisao i operu *Kapetan Niko* na libretu Bože Lovrića te skladao *Treću i Četvrtu simfoniju* te *Varijacije na Mozartovu temu za orkestar*. Kruna Mandićevog skladateljskog rada bila je opera *Mirjana*, na libretu Franza Werfela i Maxa Broda, svojevrstan pandan Gotovčevoj operi *Ero s onoga svijeta*, praizvedena 1937. u Olomoucu. Česi su Mandiću zapamtili i veliku gestu kada je mladom skladatelju Jaroslavu Ježeku, čuvši njegov diplomski koncert, platiti cjelokupni jednogodišnji studijski boravak u Parizu. Prema svjedočenju Mandićeva unuka, Mandić bi, došavši kući iz svog odvjetničkog ureda, bacao aktovku na pod i sjedao za klavir. Bio je u svojevrsnom transu: ne bi ni jeo ni pio, već bi jednom rukom svirao klavir, a drugom zapisivao note te istovremeno i pjevao, i to s cigaretom u ustima koju bi unuk vadio iz usta strahujući da mu se dijed ne zapali.

Preokret u Mandićevom životu nastao je njemačkom okupacijom Češke 1939. Kao politički nepodobnog Gestapo ga je s obitelji izbacio iz stana, a njemačke su mu vlasti zatvorile odvjetnički ured. Nakon rata jednak je bio sumnjiv i komunističkim vlastima pa je 1957. osuđen na pet godina zatvora. Zbog bolesti, kaznu je služio u zatvorskoj bolnici i tek pred smrt pušten je kući. Nažalost, mnoga Mandićeva djela su izgubljena jer je obitelj, bježeći nakon njegove smrti iz Praga u Beč, ostavila pun ormara nota s Mandićevim djelima. Sačuvane su međutim i pronađene note opera *Mirjana*, koja je 2008. izvedena u Zagrebu, i *Kapetan Niko*, te simfonijske poeme *Noćno lutanje*. Zasluge za to ima muzikolog Davor Merkaš koji je svojim istraživanjima i entuzijazmom u posljednje vrijeme Josipa Mandića uspio izvući iz povjesnog zaborava pa čak i rekonstruirati neka njegova djela.

FRIDRIH RUKAVINA

Zajčev i Dvořákov učenik za dirigentskim pultom

Hrvatski dirigent Fridrih Rukavina (1878.–1940.) imao je zapaženu međunarodnu karijeru pa mu se i ime, rijetko među Hrvatima, navodi u različitim oblicima, kao Fridrik, Fride-rik, Friedrich, Federiko, Miroslav, a u Češkoj i kao Bedřich. Nakon što se u Zagrebu školovao u školi Hrvatskog glazbenog zavoda i privatno kod Ivana Zajca, od 1900. do 1902. studirao je na Konzervatoriju u Pragu gdje mu je jedan od profesora bio i Antonín Dvořák. Njegov potpis nalazi se i na Rukavininoj diplomi jer je u to vrijeme bio ravnatelj Konzervatorija. Rukavina je najprije djelovao kao operni korepetitor i dirigent u Lavovu (1904.,

• Fridrih
Rukavina

1906.–1909.), u Ljubljani (1905.), u Zagrebu (1914.–1918.), dirigirao je i u operama u Varšavi i po Italiji, ali i u San Franciscu i Los Angelesu. Od 1918. do 1925. bio je direktor opere u Ljubljani gdje je upoznao češku opernu pjevačicu Zdenku Zikovu s kojom se vjenčao. Zatim je do 1926. bio intendant HNK u Osijeku, a od 1927. do 1929. direktor opere u Zagrebu, gdje je tada djelovala i njegova supruga. Na čelo zagrebačke opere postavljen je u vrijeme kad je ministar prosvjete Kraljevine SHS bio Stjepan Radić, a uvođenjem diktature kralja Aleksandra postao je politički nepodoban te je smijenjen. Razmišljaо je o odlasku u Ameriku te je imao preporuku Vladka Mačeka, no odlučio se za odlazak u Prag gdje je djelovao od 1929. do 1938. kao gostujući dirigent praške opere i Češke filharmonije. Velik zagovornik bio mu je Josip Mandić, dok je jugoslavenska vlada inzistirala da za gosta dirigenta bude pozvan neki Srbin jer su već ranije bili Hrvat Krešimir Baranović i Slovenac Niko Štritof. U Prag je s Rukavinom dakako otputovala i njegova supruga, ali par se 1931. rastao. Tijekom devet godina djelovanja u Pragu Rukavina je dirigirao 38 opernih predstava, među njima opere *Tosca*, *Aida*, *Madame Butterfly*, *Traviata*, *Turandot*, *La Bohème*, *Prodana nevјesta* i *Rusalka*. Za razliku od domovine, gdje je bio žrtva podmetanja, intriga i nerazumijevanja, Rukavina je u Češkoj nailazio na pozitivne kritike. Posebno se hvalio njegov pozitivan odnos prema češkoj glazbi. Nakon Praga, kratko je vrijeme dirigirao u operi u Bratislavi, a po povratku u Hrvatsku brzo se razbolio i umro u Novom Marofu. Ondje je i pokopan, no grob mu je danas nepoznat.

ZVONIMIR ROGOZ

Najbolje od sto godina proveo u Pragu

- Zvonimir Rogoz u Pragu 1940.

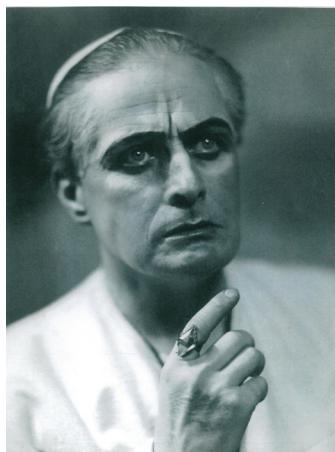
Glumac Zvonimir Rogoz (1887.-1988.) u Hrvatskoj je najpoznatiji po svojoj dugovječnosti, dok je u Češkoj u kulturnim krugovima do danas ostao upamćen kao veliko ime češkog kazališnog i filmskog života između dva svjetska rata. Upravo u Pragu je naime Rogoz proveo svoje stvaralački najplodnije godine. Glumiti je počeo u Beču 1907., a zatim u rodnom Zagrebu, nastavivši karijeru u Varaždinu i Osijeku. Kao član putujuće glumačke družine 1910. je u Slavonskom Brodu upoznao češku glumicu Ludvíku Kaucku, s kojom se 1916. vjenčao u Varaždinu. Od 1918. do 1929. zajedno sa suprugom djelovao je u Ljubljani gdje se paru 1921. rodila kći Libuše.

Rogoz je u Pragu prvi put boravio 1914., upravo u vrijeme početka Prvog svjetskog rata, a sa suprugom je ondje redovito odlazio svake godine kako bi uživao u tamošnjim kazališnim predstavama. U Pragu je Rogoz 1927. nastupio kao Hamlet i oduševio ravnatelja Narodnog kazališta koji mu je ponudio angažman pod uvjetom da nauči češki. Uz supruginu pomoć u tome je i uspio pa je u Pragu utjelovio i kneza Miškina u *Idiotu* i 1929. dobio stalni angažman u Narodnom kazalištu gdje je djelovao sve do 1945. »Prelazeći s Male strane preko Mosta legije, ugledao sam prekrasnu kazališnu zgradu, moj novi umjetnički dom, i srce mi je na trenutak zastalo. Je li to zaista moguće? Ja, nekadašnji član putujućega kazališta da sam sada član jedne od najuglednijih europskih kuća? To mora da je neka čarolija. Opipao sam svoje srce, pogledao zgradu – ne, nije nikakva čarolija, to je stvarnost! Zvonimir Rogoz, član praškog Narodnog divadla. Kako to zvuči gordo«, zapisao je mnogo kasnije Rogoz u svojoj autobiografskoj knjizi *Mojih prvih 100 godina*.

Kao glumac glumio je velike dramske uloge, a kako bi se usavršio u češkom jeziku okušao se i kao prevoditelj i režiser. Na prašku kazališnu scenu je tako postavio i *Hasanaginicu* Milana Ogrizovića 1930. i u skraćenoj formi *Gospodu Glembajeve* Miroslava Krleže 1937. U obje je predstave i glumio,

u prvoj Imotskog kadiju, a u drugoj Pubu Fabriczyja. Glembajevi su bili proglašeni najboljom predstavom u sezoni te su s pomoćne pozornice Sta-leškog kazališta prenesene u Narodno kazalište, što se rijetko događalo čak i dramama tadašnjeg vodećeg češkog književnika Karel Čapeka. *Glembajevi* su trebali biti Rogozova oproštajna predstava jer se namjeravao vratiti u Zagreb. Angažman u HNK je već bio dogovoren, no budući da je Krleža kao ljevičar bio nepodoban tadašnjim jugoslavenskim vlastima, Rogozu je onemogućen povratak u domovinu te je ostao u Češkoj. Ipak, od 1940. do 1941. bio je angažiran u Splitu gdje ga je zatekao Drugi svjetski rat. Uspio se vratiti u Prag gdje je djelovao u ograničenim okolnostima njemačke okupacije. U svojoj autobiografiji opisao je koliko je Česima u to vrijeme značilo kazalište, kao »katakombe češkog rodoljublja«: »U zlu koje ih je snašlo, ljudi su se obratili kazalištu, jer su jedino ondje mogli čuti čistu i neizobličenu narodnu riječ, jedino su u gledalištu bili pošteđeni zaglušnih marševa i propagandnih ispraznosti javnih njemačkih radio-emisija. Umjesto mrskih zelenih uniformi, ovdje su uživali u slikovitim, živopisnim češkim narodnim nošnjama i osjećali se među svojima, u pravoj češkoj sredini. Češke muze nisu šutjeli, one su svojom milozvučnom riječi i glazbom pružale narodu duševnu snagu da izdrži uvrede i poniženja okupatora. Zato je svaka kazališna predstava prerastala u pravu narodnu svećanost.... Poneseni nadom u skoro oslobođenje, glumci su sve češće počeli ubacivati u tekstove dvosmisljene replike koje je publika dobro razumjela i združno pozdravljala, ali su to razumjeli i njemački doušnici, pa su zabrane predstava postale svakodnevna praksa. Bio je to naš skromni udio u borbi protiv okupatora, naš mali rat.« U rujnu 1944. zatvorena su sva kazališta, a glumci su se morali uključiti u rad za ratne svrhe pa je Rogoz postao čuvar u Vinohradskom kazalištu. Vrlo ga je pogodilo što je kazalište razoreno u američkom bombardiraju Praga u veljači 1945. Rogoz je bio spreman sudjelovati i u praškom ustanku u svibnju 1945. Naime, preostali djelatnici konzulata NDH, antifašistički orijentirani, pozvali su sve ljude s područja Jugoslavije da dođu braniti zgradu konzulata od njemačke vojske koja je bila pred povlačenjem, ali branitelja je skupilo toliko da im Rogozova pomoć nije bila potrebna.

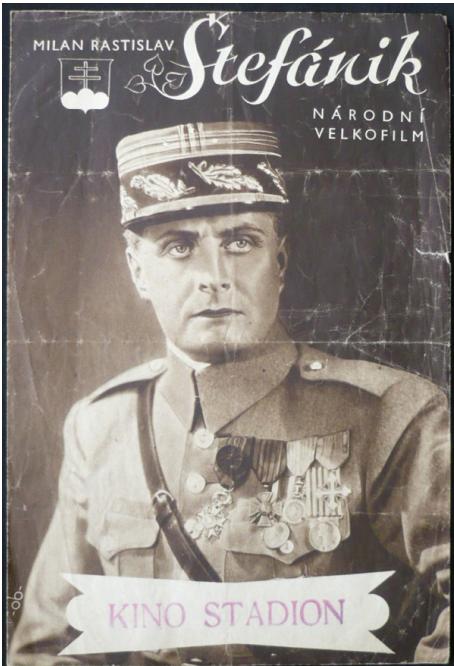
Rogoz je u međuratnom razdoblju glumio u dvadesetak filmova, od kojih je najpoznatija *Ekstaza* iz 1934. s Hedy Lamarr, gdje se po prvi put na filmu

• Zvonimir Rogoz u ulozi svećenika Wulfharia u drami *Gero Aloisa Jiráseka* u Narodnom kazalištu u Pragu u sezoni 1935./1936.

pojavilo golo žensko tijelo. Iste je godine glumio i u filmu kojeg je sam inicirao, *A život teče dalje*, snimljen u čehoslovačko-jugoslavenskoj koprodukciji. Slavu i popularnost stekao je naslovnom ulogom u filmu *Milan Rastislav Štefánik* iz 1935., gdje je utjelovio lik slovačkog političara i generala, jednog od suosnivača Čehoslovačke.

- Zvonimir Rogoz u ulozi Milana Rastislava Štefánika u istoimenom filmu iz 1935.

Nakon Drugog svjetskog rata djelovao je kao glumac i režiser u Českim Budějovicama (1945.–1946.), Kladnu (1947.–1948.) i Hradecu Králové (1949.–1950.). Glumio je u još osam čeških filmova, a posljednja uloga bio mu je kancelar Metternich u filmu o revoluciji 1848. Čehoslovačku je napustio 1950. zbog političkih razloga nakon sukoba Jugoslavije s ostalim socijalističkim zemljama, budući da je odbio poduprijeti antijugoslavensku kampanju. No iste godine umrla mu je i ljubavnica Jaroslava nakon čije smrti mu je Prag, kako piše u knjizi Mojih prvih 100 godina postao »prazan i tužan grad«.

Vratio se u Zagreb gdje je glumio sve do smrti, odigravši zadnju ulogu kao stogodišnjak u filmu *Glembajevi* 1988. u kojoj izgovara rečenicu: »Samog bogat narod može biti i slobodan.«

Amerikanci su Rogoza nakon filma *Ekstaza* prozvali Jaromír Rogoz jer im je bilo teško izgovoriti ime Zvonimir. Česi su ga potpisivali u obliku Zvonimír Rogos jer sva imena s nastavkom -mir u češkom imaju dužinu, a s u prezimenu je dobivao zbog pisanja i izgovora germanizama u češkom (iako riječ rogoz dakako nije germanizam). Zanimljivo je da je Rogoz 1944. u Pragu fiktivno prešao na islam kako bi mogao oženiti svoju ljubavnicu Jaroslavu. Prva supruga Ludvíka naime nije željela razvod, a od Katoličke crkve ga ionako ne bi dobio pa se obratio Šerijatskom sudu u Pragu koji mu je dao ime Mohamed Ahmed Rogoz i odredio da bivšoj supruzi uplati 10.000 kruna. No kao stranac Rogoz nije potpadao pod češki, nego pod njemački sud koji je njegovu rastavu poništio pa se Rogoz vratio katoličkoj vjeri i s Jaroslavom se nastavio povremeno viđati. Nakon njene smrti vratio se i svojoj supruzi Ludvíki koja se s njim preselila u Zagreb gdje je umrla 1964. Rogoz se 1970. oženio svojom drugom

suprugom Agatom s kojom je 1980. dobio sina Rafaela. Kći Libuše u Pragu je završila gimnaziju te bez ikakvog glumačkog obrazovanja 1939. počela glumiti u Kazalištu Anne Sedláčkove. Od 1940. bila je glumica Zemaljskog kazališta u Brnu, sve dok ga njemačke okupacijske vlasti 1941. nisu zatvorile. Nakon toga djelovala je u Pragu gdje je glumila u Narodnom kazalištu. Smatrali su je jednom od najboljih glumica mlađe generacije toga doba. Nakon komunističkog prevrata u Čehoslovačkoj 1948. sa suprugom i sinom Karelom emigrirala je u Švicarsku, a zatim preko Australije došla u SAD gdje je ostala do kraja života. Radila je kao spikerica čehoslovačkog programa Glasa Amerike čiji urednik je bio njen drugi suprug Jan Kocourek. Umrla je 2016.

• Zvonimir
Rogoz s kćeri
Libuše

GABRIJELA HORVAT

Češka operna primadona, ljubav Leoša Janáčeka

- Gabrijela Horvat

Niz hrvatskih opernih pjevača djelovao je ili barem gostovao u Pragu, počevši od Franje Stazića i Alberta Štrige sredinom 19. stoljeća, a u 20. stoljeću slijedili su ih Leonija Brückl, Marko Vušković, Maja Strozzi, Nikola Zec, Noe Matošić Mira Korošec, Milena Šugh-Štefanac, Mario Šimenc, Zlata Gjungjenac-Gavella, Mario Gjuranec, Gustav Remec, Vera Misita, Ida Juranić, Tino Pattiera i Tomislav Neralić. U Pragu je u više navrata nastupao i najslavniji hrvatski dirigent Lovro Matačić koji je 1984. na festivalu Praško proljeće kao prvi stranac ravnao izvedbom Smetanine *Moje domovine*.

Najdužu karijeru u Pragu od svih je hrvatskih glazbenih umjetnika ostvarila opera pjevačica Gabrijela Horvat (1877.–1967.), u Hrvatskoj nepoznata široj javnosti. Rođena je u Varaždinu, a već s 15 godina nastupila je u Zagrebu u Hrvatskom glazbenom zavodu gdje je učila glasovir kod Anke Barbot, sestre prerano umrlog violinskog virtuoza Franje Krežme te pjevanje kod Mare Schneider-Kiseljak. Prvi put nastupila je na kazališnoj sceni 1896. kao Maddalena u Verdijevom *Rigolettu* na produkciji učenika Glazbenog zavoda i iste godine maturirala te debitirala kao Siebel u *Faustu*. Nastup u ulozi *Carmen* u Pragu 1903. bio je sudbonosan za daljnji život Gabrijele Horvat i iste godine je stupila u stalni angažman praške Opere. Za Pražane je postala njihova Gabinka i od 1913. prvakinja Horvátová. U stalnom angažmanu u Narodnom kazalištu ostala je do 1929., a posljednji je put nastupila 1947. uz proslavu svojega 70. rođendana kao Kneginja u Dvořákovoј operi *Davo i Kata*. U početku angažmana Horvátová je tumačila manje uloge, među njima i Cherubina u Mozartovu *Figarovu piru*, ali vrlo je brzo postala nositeljicom glavnih i naslovnih uloga i prvakinjom Narodnog kazališta. Najprije je pjevala altovske uloge ali s vremenom se usmjerila prema visokom mezzosopranskom i sopranskom repertoaru. Osim kultne uloge češke opere, Libuše u istoimenoj Smetaninoj operi, vrhunac njenog pjevačkog i glumačkog majstorstva bila je Crkvenjarka

(Kostelnička) u operi *Njezina pastorka (Jenůfa)* Leoša Janáčeka. *Jenůfa* je prvo izvedeno u Brnu 1904. ali je tek zahvaljujući i Horvátovoj nakon prve izvedbe u Narodnom kazalištu u Pragu 1916. prodrla u svijet. Janáček je *Jenůfu* posvetio svojoj 21-pokojnoj kćeri Olgi i stoga je Crkvenjarku zamisljao kao relativno mladu četrdesetogodišnju ženu, ponosnu i dostojaanstvenu, lijepu i lijepo odjevenu u bogato izvezenoj narodnoj nošnji. Horvátová je odgovarala tim zahtjevima i između nje i Janáčeka planula je ljubav. Svoju suradnju s njim ovako je opisala: »Učiti Kostelničku znači putovati s Janáčekom po Moravskoj. On je uporno tražio da upoznam način života i običaje njegova naroda u najsitnjim pojedinostima. Počeli smo naše putovanje u njegovim rodnim Hukvaldyma u pet ujutro. Bio je toliko ponosan na svoje siromašno ali prekrasno brdovito Lašsko. Trebali smo vidjeti svaki kutak toga kraja. Posjećivali smo ljude i kuće: najvažnije je bilo da ja upoznam seosku ženu Hudečkovu, kraljevska držanja, plemenitu i lijepu koja mu je poslužila kao uzor za Kostelničku. Trebala sam je promatrati i proučavati. Išli smo u selo – bilo je to za vrijeme rata – kada su žene u znak žalosti nosile bjelinu: u crkvi su izgledale kao jato miroljubivih golubića. Trebala sam upoznati glazbenike iz Južne Moravske, mlade seoske djevojke na plesu i slično. A kakva se tek pozornost posvećivala njihovim lijepim narodnim nošnjama! [...] On je bio moj prijatelj, moj umjetnički bog, moja sveta ljubav, i ja sam bila njegova. Bilo je dana kad se nismo ni trenutka odvajali. On je sa mnom razmatrao svoje planove i pitao me za savjet. Bila je to posve posebna umjetnička i ljudska veza između pjevača i skladatelja.« Veza je inače bila razlog pokušaja samoubojstva Janáčekove supruge Zdenke, a zbog nje se 1918. nakon deset godina raspao i brak Gabrijele Horvat s češkim posjednikom i tvorničarem Bedřichom Nolčom.

U Zagrebu je Gabrijela Horvat nastupila jednom, 1917., a 1930. je došla u Varaždin njegovati bolesnu majku i priredila 1931. koncert. Ondje se i preudala za umirovljenog potpukovnika Dragutina Perka, od kojeg se rastala 1933. i vratila u Prag gdje uživala sve počasti. Za ljubitelje glazbe bila je jednostavno »naše Gabinka«, obožavana, cijenjena i voljena umjetnica. Divio joj se i Gustav Mahler kad ju je slušao u svojoj simfoniji

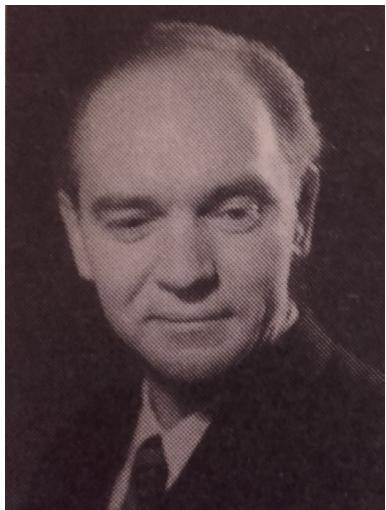
- Gabrijela Horvat u ulozi Crkvenjarke u operi *Jenůfa* Leoša Janáčeka u Narodnom kazalištu u Pragu 1916.

pod ravnanjem Oskara Nedbala. Bila je i izvrsna koncertna pjevačica i brojnim koncertnim nastupima zasluzna je za promicanje češke popijevke. Ostvarila je tonske zapise za Ultraphon i Supraphon, a nastupila je i u triigrana filma: 1913. bila je Hata u *Prodanoj nevjesti* redatelja Maxa Urbana, 1929. u filmu *Její pastorkyňe* redatelja Rudolfa Měšťáka igrala je glavnu ulogu, a 1951. nastupila je u filmu o velikom češkom slikaru Mikolášu Alešu redatelja Václava Krške.

MIROSLAV ŠLIK

Humlov učenik u Pragu

- Miroslav Šlik

Hrvatski skladatelj i violinist Miroslav Šlik (1898.–1986.) polovicu svog dugog života proveo je u Pragu. U rodnom Zagrebu učio je na Muzičkoj akademiji violinu kod Vlaclava Humla te kompoziciju kod Frana Lhotke i Franje Dugana, nakon čega se usavršavao na Konzervatoriju u Pragu kod Otakara Ševčíka i Karelja Habe te u Londonu. »Poslali ste mi u Prag umjetnika«, pisao je Ševčík u Zagreb Humlu hvaleći Šlika. Od 1920. do 1921. radio je kao koncertni majstor Zagrebačke opere, zatim do 1931. kao nastavnik na College of Music u

Southamptonu, nakon toga je nastupao kao violinist, a od 1941. do 1948. bio je profesor violine na Mužičkoj akademiji u Zagrebu. Od 1948. do 1960. djelovao je u Pragu koncertni majstor Praške opere i ondje ostao do smrti. Koncerete je održavao i po Evropi, SAD-u i Kanadi, često izvodeći djela hrvatskih skladatelja. Skladao je veći broj djela uglavnom nadahnutih narodnim melosom.

ZINKA KUNC

Preko Praga do Metropolitana

Angažman u Pragu bio je odskočna daska za svjetsku slavu jedne od najvećih hrvatskih opernih pjevačica Zinke Kunc (1906.–1989.) koja je pjevanje, osim kod Milke Trnine, u Zagrebu učila i kod češkog glazbenika Jana Ouřednika, a zatim se usavršivala kod F. Carpija u Pragu i u J. Stückgolda u New Yorku. Debitirala je 1927. u Ljubljani ulogom Leonore u Verdijevom *Trubaduru*, a kao Margareta u Gounodovom *Faustu* iste je godine prvi put nastupila u zagrebačkom HNK. Gostovala je i u Dresdenu, Pragu, Hamburgu, Sofiji, Grazu, Ostravi, Brnu, Beogradu i Sarajevu, a u sezoni

• Zinka Kunc

1936/37. dobila je stalni angažman u Njemačkom kazalištu u Pragu. Ondje ju je čuo Bruno Walter i pozvao da 1937. nastupi kao Aida u Bečkoj državnoj operi te ju potom preporučio Arturu Toscaniniju za Verdijev *Requiem* na Salzburškim svečanim igrama. Iste je godine u Pragu pred dirigentom Arturom Bodanzkim položila audiciju i potpisala ugovor za stalni angažman u Operi Metropolitan u New Yorku, gdje je u prosincu prvi put nastupila kao Leonora u *Trubaduru* te ubrzo postala prvakinjom. Uz jednu trogodišnju stanku, ondje je djelovala do 1966. Nazivana je »prima donna assoluta«, »la regina della casa« i »The First Lady of Met«, a kad se povukla sa scene kritika je pisala da se »njezinim odlaskom zatvorio veliki luk veličanstvenog pjevanja«.

IVANA TOMLJENOVIC MELLER

Kriva za gužve pred praškim izlozima

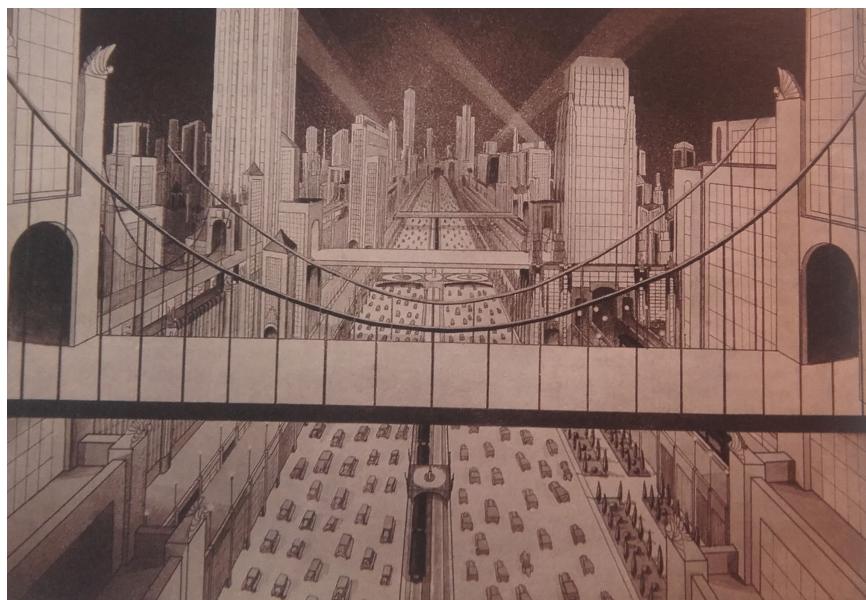
- Ivana Tomljenović Meller

Zvjezdane trenutke svoje umjetničke karijere tijekom nekoliko godina života u Pragu doživjela je Ivana Tomljenović Meller (1906.–1988.), slikarica, dizajnerica i sportašica, jedna od najzanimljivijih Hrvatica 20. stoljeća. Potjecala je iz ugledne obitelji (otac joj je bio Tomislav Tomljenović, posljednji hrvatski ban prije konačnog ukidanja ostataka hrvatske državnosti u Kraljevini SHS), što joj je omogućilo vrhunsko obrazovanje. U Zagrebu je završila Akademiju likovnih umjetnosti u klasi Ljube Babića, zatim se usavršavala na poslijediplomskom studiju u Beču na Visokoj školi za umjetnički obrt, a

od 1923. do 1931. školovala se u Dessauu u školi za arhitekturu i primjenjenu umjetnost Bauhaus, kao jedna od rijetkih hrvatskih studentica. Od mladosti je bila bliska ljevičarskim krugovima pa je 1930. izradila svoje najpoznatije djelo, fotomontažu za izložbu *Diktatura u Jugoslaviji* na kojoj kralj Aleksandar, prikazan kao egzekutor s mačem u ruci, stoji nad lešom revolucionara. Zanimljivo da je Ivana Tomljenović 1922. bila djeveruša na Aleksandrovom vjenčanju s rumunjskom princezom Marijom. Ivana Tomljenović uspješno se bavila i s više sportova, a najveći uspjeh ostvarila je u hazeni (preteći rukomet), osvojivši 1924. s jugoslavenskom reprezentacijom srebrno odličje na svjetskom prvenstvu u Pragu. Nakon karijere u Berlinu Ivana Tomljenović je 1932. došla u Prag koji je, s usponom nacizma u Njemačkoj, postao sve omiljenije odredište avangardnih umjetnika. Ondje je susrela inženjera iz Jihlave Alfreda Mellera, poznatog u filmskom svijetu po specijalnim efekatima. Meller je tada bio u drugom braku, ali se rastao kako bi se 1933. vjenčao Ivanom Tomljenović koja se sa suprugom posvetila aranžerskom poslu. Meller je naime bio direktor tvrtke *ROTA Pohyblivá reklama* koja je izrađivala mehaničke naprave za pokretne reklame. Ivana je osmisljavala aranžmane namijenjene izložima otmjenih dućana koje je Meller elektonički oživljavao. Primjerice, izlog s djećjom odjećom oblikovala je tako da je postavila lutke koje plešu kolo vrteći se na rotirajućoj ploči i idu u školu klizeći na tekućoj traci. Za dućan trgovca Efraima Löbla osmisnila je oblak iz kojeg se svjetlosnim efektima formira

logo koji nestaje te vatru izvedenu od papira, osvijetljenu i pokrenutu ventilatorom. Također je kreirala simulaciju kiše i izlog s fotoćelijom koja se aktivira kad se na izlog stavi ruka. Ti luminokinetički aranžmani bili su onodobna senzacija i izazivali su gužve pred praškim izlozima pa je nekolicu puta morala intervenirati i policija. U Pragu je Ivana Tomljenović Meller izvela i seriju modnih crteža koji otkrivaju njenu nadarenost za tekstilni dizajn. Bavila se i grafičkim dizajnom pa je izradila i plakat filma *Pobjednici noći*, u stilu Bauhausa i drvoreza, kao i futuristički crtež Praga.

• Futuristički
crtež Praga
Ivane
Tomljenović
Meller

Ivana Tomljenović Meller i u Pragu se nastavila baviti hazznom: učlanila se u klub Sokol Vinohrady, a zatim u Slaviju koja je bila državni prvak i za koju je igrala do povratka u domovinu 1935. Te je godine naime Meller nakon teške bolesti preminuo pa je njegova supruga, ostavši udovica s 28 godina, napustila Prag i vratila se u Zagreb gdje je sve do umirovljenja radila kao profesorica likovnog odgoja na Trećoj ženskoj gimnaziji. Nakon ubojstva kralja Aleksandra 1934. čehoslovačka policija je privela Ivana Tomljenović Meller jer nije bio zaboravljen njen raniji angažman protiv ubijenog diktatora.

ANA MILIĆ PECL

Hrvatica u češkom pokretu otpora

- Ana Milić Pecl sa suprugom Oldřichom Peclom

Zanimljivu, ali i tragičnu biografiju imala je i Ana Milić Pecl (1906.–1984.). Rodila se u Sarajevu u uglednoj i bogatoj obitelji, a gimnaziju je završila na Sušaku gdje se počela baviti pisanjem kazališnih komada i filmskih scenarija (među kojima i o češkoj književnici Boženi

Němcovoj i češkom slikaru Josefu Mánesu). Kad je 1933. boravila u Pragu gdje je pregovarala o snimanju filma o bosanskim muslimanima, upoznala je svog budućeg supruga, pravnika Oldřicha Pecla za kojeg se nakon šest godina udala. Tijekom Drugog svjetskog rata oboje su bili aktivni u češkom pokretu otpora koji je suradivao s izbjegličkom vladom u Londonu. Pecla je dvaput uhapsio Gestapo, no budući da je bio imućni poduzetnik (bio je vlasnik rudnika antracita), preko političkih veza supruga ga je uspjela osloboditi.

Nakon rata Pecl se nastavio baviti svojim poslovima, ali nakon što su u veljači 1948. komunisti preuzeли svu vlast u Čehoslovačkoj došao je na popis nepoželjnih, iako je svojedobno bio jedan od osnivača omladinske komunističke organizacije. Uhapšen je 1949. i bez ikakvih dokaza osumnjičen kao britanski špijun, a u zajedničkom procesu u kojem se sudilo i političarki Miladi Horákovoj Pecl je proglašen krivim za veleizdaju i osuđen na smrt. Njegova supruga bila je također uhićena i zatvorena u zloglasnom praškom zatvoru Pankrác gdje je provela 14 mjeseci. U tom je razdoblju onđe pogubljen i njen suprug, o čemu nije imala informaciju. Kao suprugu »narodnog neprijatelja« čehoslovačke vlasti su ju odlučile deportirati u Jugoslaviju, bez ikakvih dokumenata i sredstava jer joj je sva imovina bila konfiscirana. Ana Milić Pecl pisala je na brojne adrese kako bi se rehabilitirao njen suprug, no bez većeg uspjeha. Tek 1968. u vrijeme Praškog proljeća Pecl je doživio djelomičnu rehabilitaciju, a punu 1990., šest godina nakon smrti svoje supruge. Svoju i sudbinu svog muža Ana Milić Pecl opisala je u knjizi *Zašto* izdanoj 1975., koje je 2017. objavljena i u češkom prijevodu.

Hrvatski studenti u Pragu

Jedna od prvih asocijacija na hrvatsko-češke veze kroz povijest jesu Hrvati koji su studirali u Pragu. Neka od najznačajnijih imena, tj. one studente koji u Pragu imaju svoje trgove, ulice ili spomen-obilježja, obradili smo u jednom od ranijih poglavlja, dok ovdje donosimo opći prikaz ove zanimljive teme uz opise studentskih dana pojedinih velikana.

Prvi Hrvat za kojeg je utvrđeno da je studirao u Pragu bio je Martin iz Križevaca koji je 1402. stekao status bakalara, a promovirao ga je tadašnji rektor Karlovog sveučilišta Jan Hus, slavni češki vjerski reformator. U svom govoru na promociji Hus je kao Martinovu domovinu spomenuo Dalmaciju, za koju je rekao da je vrlo daleka od Češke i da graniči neposredno s Turskom. Te informacije očito je dobio od hrvatskih praških studenata.

O Martinovom kasnijem životu nema podataka pa ne znamo je li bio pristaša Husovih ideja, no to se sa sigurnošću može prepostaviti za drugu dvojicu Hrvata praških studenata, Antuna Rojca iz Rovišća i Jurja Mihajlova iz Drenove. Oni su 1411. bili među potpisnicima bilježničkog dokumenta koji je potvrđivao Husovo obrambeno pismo papi. Za herezu je bio optužen Dominik iz Zagreba koji je sa skupinom praških studenata s područja Zagrebačke biskupije 1413. zaustavljen u Beču. Završio je u tamnici iz koje se oslobodio odreknuvši se vjerskog učenja engleskog vjerskog reformatora Johna Wycliffa, a u istrazi je rekao da je za njega čuo od Husa u njegovim propovijedima. Zagrebački biskup i kaptol obaviješteni su o »opasnosti viklifičke zaraze« pismima profesora na bečkom sveučilištu Johannesa Sybarta, zbog čega je Hus protestirao kod bečkog sveučilišta.

U 19. stoljeću mnogi hrvatski studenti su studirali u Pragu, ali većina ih nije ondje završila studij, a još manje ih je steklo doktorsku titulu. Uglavnom su se vraćali u Zagreb i тамо završavali studij ili su odlazili u neko drugo sveučilišno središte u Monarhiji. Bila je neuobičajeno snažna pokretljivost hrvatskih studenata. Od 1882. kad se Karlovo sveučilište podijelilo na njemački i češki dio pa do 1918., u Pragu su na češkom sveučilištu studirala 444 hrvatska studenta, iz Banske Hrvatske 206, iz Dalmacije 203, a iz Istre 35. Najviše ih je studiralo na pravnom fakultetu, njih 290, 91 na filozofskom, a 63 na medicinskom. Najpoznatija skupina studenata bili su oni koji su nastavili studij u Pragu nakon što su bili izbačeni sa zagrebačkog sveučilišta zbog sudjelovanja u spaljivanju mađarske zastave u listopadu 1895., no radilo se tek o tridesetak studenata. Među njima su bili Milan Šarić, Andrija Kaparović, Marko Ivančić, Ivan Božičević, Jakov Bertić i Antun Vidnjević, a u proljeće 1896. pridružili su im se Ivo Dobžanski,

Milan Metelka, Stjepan Šiletić, Bogdan Barbot, Živan Bertić, Milan Heimrl, Svetimir Korporić, Franjo Poljak i Josip Šikutrić. Oni su činili jezgru oko koje će se okupljati ostali hrvatski i južnoslavenski studenti.

Idejni vođa tih studenata bio je Stjepan Radić koji je s Karlovog sveučilišta bio izbačen 1894., no u pismu posланом Šimi Mazzuri iz zatvora u Bjelovaru, gdje je služio šestomjesečnu kaznu zbog sudjelovanja u spaljivanju mađarske zastave, preporučivao je mladima da studij nastave upravo u Pragu: »Moje je mnjenje da im svima valja ići u Prag. Prag, dotično Česi bit će još dugo nama Hrvatima učitelji u svem, a ponajpače u politici i državnopravnoj, gdje valja dobro razlikovati cilj od sredstva i u narodnosnoj, gdje se valja kaniti uzrujavanja i „oduševljenja“ i primiti se drobnoga rada na temelju sigurnih statističkih dana. Znam, da će Hrvat u Českoj ako i raširi ili bolje „produbi“ svoj djelokrug misli ostati malim čovjekom i da će mu valjati pogledati u veliku gospodarstvenu i socijalnu školu rusku, u parlamentat i upravu englesku ili barem francusku da duboke misli imadu i široki djelokrug, ali ipak držim, da je svaki prijelaz mimo Praga prenagao.«

Novi studenti nastojali su naći smještaj u blizini starijih kolega, a redovito su se sastajali u kavani Slavia. Tako se zvalo i studentsko društvo čiji su bili članovi i gdje su imali priliku doći u bliži dodir s Česima. U sklopu tog društva 1896. osnovan je hrvatsko-slovenski klub čiji je predsjednik bio Lav Mazzura. Jedna od prvih akcija bio mu je protest protiv sudjelovanja Hrvatske na milenijskoj izložbi u Budimpešti, a iste su godine organizirali koncert povodom stote godišnjice rođenja Antuna Mihanovića. Takve aktivnosti dovele su do ideje o pokretanju časopisa *Hrvatska misao* koji bi se bavio suvremenim temama iz područja gospodarstva, politike, filozofije, književnosti i kritike, u duhu ideja sveučilišnog profesora Tomáša Masaryka. Časopis je pokrenut u siječnju 1897. U uredništvu su bili Živan Bertić, Milan Heimrl, Svetimir Korporić, Franjo Poljak i Milan Šarić, a odgovorni urednik i izdavač bio je Čeh František Hlavaček, student koji je od ranije surađivao s hrvatskim studentima pomažući im u praktičkim životnim potrebama, ali i približavajući im Masarykove ideje. Glavni tekst u prvom broju, pod nazivom *Što hoćemo*, napisao je Stjepan Radić koji je tada studirao u Parizu. *Hrvatska misao* izlazila je do srpnja kao mjesečnik, ali imala je značajan utjecaj na mlade u Hrvatskoj i mnoge je potakla na studiranje u Pragu. Krajem 1897. u Pragu je počeo izlaziti novi časopis, *Novo doba* koje je uređivao i izdavao student iz Šibenika Vicko Iljadica Grbešić. List je izlazio do srpnja 1898. i imao je podnaslov *List sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine, za književnost, politiku i socijalna pitanja*. I ovdje je Radić bio jedan od glavnih autora.

Najviše hrvatskih studenata upisalo se na sveučilište u Pragu 1908. u vrijeme studentskog štrajka uzrokovanoj umirovljenjem profesora Đure Šurmina, inače Masarykovog pristaše i saborskog zastupnika Hrvatske

pučke napredne stranke. Čak 650 studenata otišlo je u Prag, no većina ih se nakon nekoliko mjeseci poslije prekida štrajka vratila u Zagreb. Na praške fakultete tijekom 1908. upisala su se ukupno 123 hrvatska studenta, ali neki su se upisali samo formalno, do okončanja studentskog štrajka. Među njima je bio i najpoznatiji hrvatski odvjetnik Ivo Politeo (1887.–1956.) koji osobno kao student nije ni otišao u Prag. No 1937. bio je jedan od osnivača i prvi predsjednik Društva bivših đaka čehoslovačkih škola osnovanog u Zagrebu. Tijekom boravka u Pragu Karlovo sveučilište je studente štrajkaše oslobodilo plaćanja školarine i omogućilo polaganje ispita na hrvatskom jeziku, dok su im gradske vlasti osigurale smještaj. Pražani su za hrvatske studente prikupljali novčanu pomoć, a Stjepan Radić koji se u to vrijeme zatekao u Pragu organizirao im je tečaj češkog jezika. Mnogi od studenata slušali su i Masarykova predavanja, tako da su zagrebačke režimske novine *Ustavnost* pisale da su naprednjaci iskoristili Šurminovo umirovljenje da »svim silama pobune sveučilištarce i da ih namame u Prag pod okrilje svog miljenika prof. Masaryka«. Gostoljubivost Pražana i ozračje slavenskog bratstva i solidarnosti na koje su naišli hvalili su i studenti ranijih generacija.

- Članovi društva hrvatskih studenata u Pragu »Matija Gubec« sa Stjepanom Radićem i suprugom Marijom u travnju 1928.

Nakon raspada Austro-Ugarske 1918. u Prag je na studij odlazilo manje Hrvata, tim više što se i u Zagrebu osnivaju novi fakulteti, poput medicinskog i tehničkog, no i u tom razdoblju neki istaknuti Hrvati studiraju u Pragu. Imali su i svoje društvo *Matija Gubec* s čijim članovima se u travnju 1928., četiri mjeseca prije smrti, susreo i fotografirao i Stjepan Radić sa suprugom Marijom.

Osim na Karlovom sveučilištu, mnogi Hrvati u Pragu su studirali na Češkom visokom tehničkom učilištu (ČVUT), visokoj školi namijenjenoj obrazovanju tehničke inteligencije, osnovanoj 1707. Hrvatski su studenti

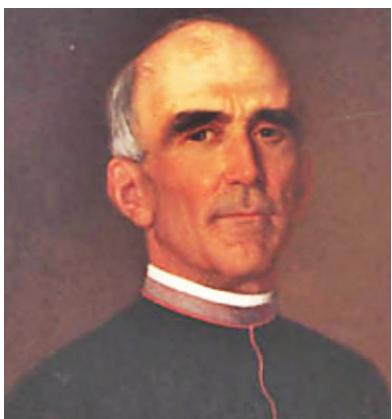
ondje većinom studirali građevinu, geodeziju, arhitekturu, strojarstvo i kemiju.

Za razvoj hrvatskog školstva važno je bilo i školovanje hrvatskih učitelja u učiteljskom zavodu Budeč u Pragu nakon 1848. zahvaljujući suradnji zagrebačkog i praškog društva Slavenska lipa. Među njima je bio i Samoborac Skender Fabković koji se u Pragu oženio učiteljicom Marijom Frechovom koja će kao Marija Fabković biti prva učiteljica tjelovježbe u Hrvatskoj, novinarka, prevoditeljica i borac za prava žena. S Fabkovićem su 1854., na poziv bana Josipa Jelačića, u Hrvatsku došli i češki učitelji Sebald Cihlář, Antonín Truhelka (očevi književnika Milutina Cihlara Nehajeva i Jagode Truhelke) i Václav Zaboj Mařík koji su Hrvatsku prigrili kao novu domovinu i uključili se u učiteljski pokret pod vodstvom Ivana Filipovića.

MATIJA MESIĆ

U Pragu studirao i pisao udžbenike

- Matija Mesić

Povjesničar i svećenik Matija Mesić (1826.–1878.) u povijesti je upamćen kao prvi rektor modernog Sveučilišta u Zagrebu osnovanog 1874., a velike su mu zasluge i za hrvatsku historiografiju i nastavu povijesti kao autoru prvih hrvatskih povijesnih udžbenika. Studij povijesti započeo je 1851. u Beču, no već nakon prvog semestra nastavio ga je na Karlovom sveučilištu u Pragu. Ondje je proveo godinu i pol dana, osjećajući se, kako je sam rekao, kao preporođen jer je stekao

više poznanika u prvih mjesec-dva boravka nego što ih je ikad stekao u Beču. Imao je priliku slušati slavne povjesničare, Karla Adolfa Höflera koji je predavao opću povijest, predavanja Václava Vladivoja Tomeka o austrijskoj povijesti i Františeka Palackog o češkoj povijesti, predavanja Vacela iz arheologije i kulturne povijesti te Františeka Ladislava Čelakovskog iz jezika i književnosti. S Palackim i Tomekom uspostavio je prisne odnose, kao i sa slavistom Pavolom Jozefom Šafárikom kojem je pomagao u njegovim istraživanjima hrvatske glagoljice i s kojim se kasnije dopisivao, jednako kao i s povjesničarom i političarom Josefom Jirečekom. Od njega će kasnije

je, kao rektor zagrebačkog sveučilišta, tražiti pomoć u vezi popunjavanja profesorskih mjesata kvalitetnim kadrovima iz Češke.

Tomek se četrdesetak godina poslije sjećao Mesića kao ugodnog sugovornika i gorljivog slušača njegovih predavanja. Mesić je svake nedjelje zajedno s Tomekom i drugim praškim intelektualcima i studentima redovito sudjelovao u šetnjama po praškim povijesnim znamenitostima.

U proljeće 1853. Mesić je u Pragu položio profesorski ispit i postao profesor na zagrebačkoj gimnaziji. Po povratku u Zagreb postao je jedan od posrednika između čeških učitelja i hrvatskih škola pa su mu se češki znanci obraćali s molbama za preporuku kod traženja službe u Hrvatskoj.

Uslijed reformi provođenih u doba neoapsolutizma u Habsburškoj monarhiji razvija se i školstvo. Budući da nije bilo povijesnih udžbenika na hrvatskom jeziku ban Josip Jelačić raspisao je natječaj na koji se javio Mesić. On je još u Pragu preveo i sastavio dva udžbenika napisavši dodatke koji su se ticali povijesti Hrvata i drugih slavenskih naroda. To su bili udžbenici *Obris zemljopisa i povjestnice za c. k. niže gimnazije te Početnica zemljopisa za I. razred niže gimnazije i niže realke*, oba izdana 1854. Mesić je preveo i djelo svog profesora Tomeka *Pověstnica austrijske države za porabu gimnazijah*. Od 1854. bio je profesor austrijske povijesti i crkvenog prava na Pravoslovnoj akademiji, preteći modernog Sveučilišta. Kao rektor imao je čast u Zagrebu ugostiti svog praškog profesora Höflera koji je bio iznimno ponosan što mu je bivši student dosegao tako visoku čast.

NAPOLEON ŠPUN-STRIŽIĆ

Jedini stranac među Majevcima

Napoleon Špun-Strižić (1839.–1913.), hrvatski književnik, pravnik, političar i sveučilišni profesor, studirao je pravo u Pragu od 1857. do 1860. i za to vrijeme se, slično kao i August Šenoa, bavio i književnim i publicističkim radom uspješno se uključivši u češke književne krugove, zahvaljujući svom prijatelju pjesniku Vítězslavu Háleku. Špun je bio jedini Hrvat i jedini stranac koji je objavljivao u almanahu *Máj* s kojim počinje novi period u

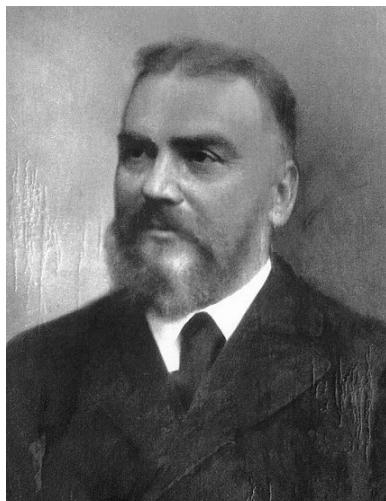
• Napoleon
Špun-Strižić

češkoj književnosti. Pokrenula ga je 1858. mlada generacija čeških pjesnika prozvanih *Majevci*. Već u drugom broju *Mája* Špun je objavio opsežan tekst *Obrazy ze Slavonie* (Slike iz Slavonije) koji počinje oduševljenim opisom slavonskog pejzaža, a potom opisuje običaje i obiteljske odnose u patrijarhalnoj Slavoniji. Na taj se tekst u časopisu *Obrazy života* osvrnuo jedan od vodećih Majevaca i jedan od najpoznatijih čeških književnika Jan Neruda koji je Špunu pomalo ironično zamjerio idealiziranje slavonskog puka: »Svatko će pri čitanju članka *Obrazy ze Slavonie* Napoleona Dragutina Špuna poznati, da je ovaj tekst pisan s oduševljenim rodoljubljem. Govori samo o lijepim stranama slavonskog puka, lirskim načinom slika njegovu dojmljivu odanost obitelji, a kada pak mora progovoriti o njegovoj nesklonosti radu, ispričava ga rodnošću zemlje, koja mnogo rada niti ne zahtijeva, i opisuje lijenoga Turčina, koji je u usporedbi sa Slavoncem svakako puno ljeniji.« Iako stranac, Špun je nakon svog prvog priloga smatrao da ima pravo sudjelovati i u uređivanju *Mája*, pogotovo stoga jer je stanovaо s Hálekom, urednikom almanaha od drugog godišta. U trećem broju *Mája* iz 1860. Špun je objavio duži tekst *Hajduk Veljko* koji je imao povoljan odjek u češkoj javnosti zbog opisa herojske borbe Srba protiv Turaka. Špun je iste godine diplomirao i napustio Prag, ali nastavio je objavljivati u časopisu *Lumír* gdje mu je izašla pjesma u desetercu povodom proslave 100. godišnjice smrti Andrije Kačića Miošića. Špun je imao prilog i u zadnjem broju *Mája*, za 1862., gdje je objavio jedini opsežniji tekst s temom iz hrvatske kulturne povijesti, o pjesniku Ignjatu Đurđeviću.

Napoleon Špun Strižić je po dolasku u Prag slao priloge u tada jedini hrvatski književni časopis *Neven*, u rubriku *Iz zlatnog Praga* koju je 1856. pokrenuo student prava Bartol Sakač-Vojnovečki. Uglavnom je pisao o književnicima iz kruga oko almanaha *Máj*, najviše o Vítězslavu Háleku, te o književnicima bliskima krugu Majevaca (Boženi Němcovoj i Gustavu Pflegeru Moravskom) te o češkom književnom klasiku Josefu Kajetánu Tylu (autoru češke himne). Preveo je i dva Hálekova teksta, novelu *Přívoznič* i ulomak iz poeme *Alfréd*. U *Nevenu* je pisao i o sumnjama u izvornost Královédvorskog i Zelenohorskog rukopisa. Pisao je i za časopise *Glasonoša*, *Slavonac*, *Bosiljak*, *Vila sinjega morja*, *Srpski letopis* te *Danicu*. Iz Špunovih tekstova vidljiva je njegova panslavistička orijentacija koje se oslobođio šezdesetih godina pod utjecajem svog punca Ivana Mažuranića, u vrijeme kad se posvećuje politici i pravu te prestaje s književnim radom. Iako je s vremenom pao u zaborav, ostaje činjenica da je Napoleon Špun-Strizić bio jedan od rijetkih Hrvata koji je u Pragu bio cijenjen i poštovan kao ravnopravan sudionik češkog kulturnog i književnog života.

TADIJA SMIČIKLAS

Zlatne godine u Zlatnom Pragu

Hrvatski povjesničar Tadija Smičiklas (1843.–1914.), kao autor prve cijelovite sinteze hrvatske povijesti *Poviest hrvatska* prozvan i hrvatskim Herodotom, u Pragu je studirao povijest i zemljopis na Filozofskom fakultetu od 1864. do 1865., nakon čega je studij nastavio u Beču. U jednom pismu koje je poslao iz Praga svom stricu, križevačkom biskupu Đuri Smičiklasu nalazimo ovu rečenicu: »Moje nauke vesele me sve više, čim više dolazim do one svrhe, da sasvim samostalno ob ovom ili onom mislim i razmišljam«.

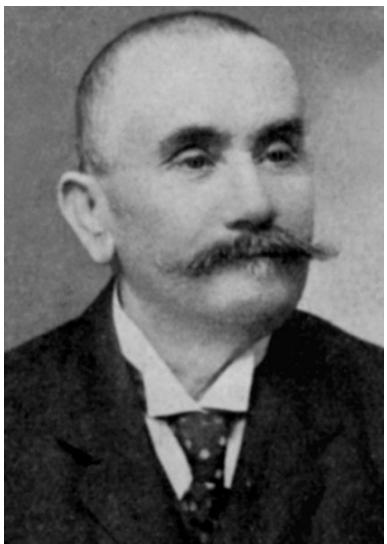
• Tadija
Smičiklas

Smičiklas nije htio biti običan učitelj, nego povjesničar, a uzor mu je Franjo Rački kao »slavni historik«. Boravak u Pragu Smičiklas je smatrao zlatnim godinama o kojima ovisi njegova budućnost. Strica je izvijestio i da je bio u posjetu moravskim Hrvatima »kod kojih još nikad nije bio nijedan Hrvat«, a iz članka Augusta Šenoe iz 1865. u novinama *Glasonoša* doznajemo da je Smičiklas u Třeboňu pronašao i prepisao srednjovjekovni roman *Aleksandridu* na hrvatskom jeziku koju je vojskovođa Nikola Jurišić darovao nekom velikašu iz obitelji Rožemberk. Šenoa piše i da je Smičiklas u knjižnici knezova Lobkowicza u Roudnicama pronašao izvore vezane za zrinsko-frankopansku urotu, među njima i vlastoručna pisma Petra i Nikole Zrinskog, Frana Krste Frankopana, njegove žene Julije i Nikoline žene Sofije Zrinske, kao i izvorna izvješća Nikole i Petra Zrinskog gdje su opisali svoje bitke. Našao je i promemoriju karlovačkog generala grofa Herbersteina koji je nakon gušenja urote, kako piše Šenoa, radio na otcjepljenju Hrvatske od ugarske krune, te opisao svoj put po Hrvatskoj i političko mišljenje građana i velikaša. Smičiklas je, prema Šenoi, pronašao i rukopis generala kneza Liechtensteina upućen Josipu II. gdje opisuje stanje u Hrvatskoj i Bosni, a u dvorcu u Roudnicama video je i portrete dvojice posljednjih Zrinskih, Nikolinog sina Adama i Petrovog sina Ivana Antuna, kao i Sofije Zrinske, Julije Frankopan i Eve Zrinski, supruge Nikole Šubića Zrinskog.

IVAN MILČETIĆ

Na braniku hrvatstva u Pragu

- Ivan Milčetić

Hrvatski književni povjesničar, filolog, etnograf i folklorist Ivan Milčetić (1853.–1921.) značajan je za problematiku Hrvata u Češkoj jer je 1895. posjetio moravske Hrvate i ostavio vrijedne zapise o njihovom životu, tradiciji i jeziku (o tome opširnije u poglavljtu o moravskim Hrvatima). Nakon gimnazije u Rijeci, Milčetić se 1874. upisao na novootvoreno Sveučilište u Zagrebu na studij slavistike gdje ga je profesor, Čeh Lavoslav Geitler, nagovorio da studij nastavi u Pragu. Milčetić se 1876. prijavio kao dobrovoljac u vojsku koju je služio u Pragu, a iste je godine ondje upisao i studij slavistike i

završio treću godinu studija. S još 15 kolega Milčetić je iste godine osnovao Društvo hrvatskih studenata »Hrvat« i bio mu prvi tajnik, a iduće godine po povratku u Zagreb sudjelovao je u osnivanju društva »Hrvatski dom« koji je objedinio studentska društva »Velebit« iz Beča, »Hrvat« iz Praga, »Hrvatska lira« iz Zagreba i Društvo hrvatskih tehnika iz Beča te je izabran za predsjednika. »Hrvatski dom« održavao je akcije među đacima radi širenja hrvatske ideje, posebno u Srijemu. Hrvatstvo i njegov integritet Milčetiću su bili važni i tijekom boravka u Pragu pa je po njegovim riječima jedan od razloga zašto su hrvatski studenti osnovali društvo s imenom »Hrvat« bilo to što su ih Česi često izjednačavali sa Srbima, s kojima društvo nije uspjelo uspostaviti suradnju, za razliku od studenata Slovenaca i Bugara (o tome je bilo riječi u ranijem dijelu ove knjige posvećenom Andriji Mohorovičiću). Kako je 1876. napisao u članku u zagrebačkim novinama *Obzor*: »Hrvatom treba, da se i u Pragu pokažu kao posebno tielo, kao jeka hrvatskog duha i misli. Kudgod se krenemo, svuda nas silom krste imenom, koje nije naše; svuda nam se namiču svojstva, koja nas neidu. Ako je komu narodu nepravda mnogo skrivila, to je zaista nam Hrvatom.«

FRAN MAŽURANIĆ

S praške tehnike među husare

Praški student kratko je vrijeme bio i književnik Vladimir Fran Mažuranić (1859.–1928.), član ugledne književničke obitelji, sin putopisca Matije Mažuranića i nećak pjesnika i bana Ivana Mažuranića, vjerojatno najveći pustolov među hrvatskim književnicima, autor poznatih zbirki pjesama u prozi *Lišće* iz 1887. i *Novo lišće* iz 1888., vrhunskih proznih minijatura. Nemiran duh vodio ga je diljem svijeta, o čemu su nastale i mnoge legende, i dugo se vremena nije znalo niti je li uopće živ, sve dok godinu dana prije smrti u Berlinu nije objavio zbirku kratkih proznih tekstova *Od zore do mraka*.

Nakon što je kao darovit učenik u Zagrebu završio realnu gimnaziju, Mažuranić 1876. prema očevoj želji odlazi u Prag u srednju tehničku školu kako bi izučio za građevinskog poduzetnika, što mu je bio i otac. No osim tehnike više ga je zanimala politika, zbog čega se sukobio s ocem te je 1876. prekinuo školovanje u Pragu i otišao u Hranice u Moravskoj u kojnjaničku (husarsku) kadetsku školu. Završio ju je 1881. te zatim službuje u hrvatskim i slovenskim mjestima. Iz vojske je 1900. otpušten kao kapetan zbog kršenja stege i kockanja te mu se gubi svaki trag, sve do potkraj života. Iz praškog razdoblja života sačuvana je fotografija Frana Mažuranića.

• Fran Mažuranić,
fotografija iz
Praga

VJENCESLAV NOVAK

Romani o praškim studentima, pivu i Dvořáku

- Vjenceslav Novak

Senjanin Vjenceslav Novak (1859.–1905.), po ocu Čeh, u Pragu je studirao od 1884. do 1887. na Konzervatoriju te je kasnije djelovao kao učitelj glazbe, no slavan je postao kao književnik, najbolji pisac hrvatskog realizma, prozvan i hrvatskim Balzacom. Smatrao je da je zadaća pisca upirati prstom u gnojne rane društva pa je u svojim romanima i pripovijetkama progovarao o glavnim društvenim problemima tadašnje Hrvatske, kao što su raslojavanje sela, raspad seljačkih zadruga i osiromašenje seljaka, nastanak urbanog proletarijata. Problematizirao je tamnu stranu gradskog života s razvijenim socijalnim osjećajem prikazuju-

ći sirotinju, ljude s ruba društva i upozoravajući da društvene nepravde nagrizaju zdravo narodno tkivo i troše mu moralnu energiju. Praški period života ostavio je traga na Novakovom stvaralaštvu pa se radnja dva od sedam njegovih romana odvija dijelom i u Pragu te vjerojatno sadrži i mnoge autobiografske elemente. Već godinu dana nakon povratka iz Praga piše svoj prvi roman, *Pavao Šegota*, u kojem prikazuje život nadarenog seoskog mladića Pavla Šegote koji odlazi u Prag studirati prirodne znanosti, no velik dio vremena provodi u druženju po gostionicama, zapada u dugove, te propada i materijalno i duhovno, zbog čega život završava samoubojstvom. Iako ga je u Senju čekala zaručnica Evica, Pavao Šegota se u Pragu oženio Pražankom Lorom koja ga je varala, a djevojka Boženka koja je bila zaljubljena u njegovog prijatelja Rikarda nakon njegove smrti skače u Vltavu. Iako se radi o ljubavnim pričama s nesretnim ishodima, Novak njima u hrvatsku književnost uvodi motiv ljubavi između hrvatskih studenata u Pragu s Pražankama. Kako je to formulirao Šegotin prijatelj Rikardo: »Praškinje su vrlo lijepе.... Hajd do bijesa! Kakva je to krv, kad se čovjek više naslađuje u ovakovoj ropotarnici, nego li med živim ljudima, gdje ti svako žensko novi ubavi svijet otvara! Govori, šta te volja, a što se mene tiče, ja sam ih vidio dvadeset, u koje bih se smjesta zaljubio!«

Poput Šenoe, i Novak opisuje druženje hrvatskih studenata. Oni su se svake subote sastajali u jednoj gostonici prozvanoj Hrvatska gostonica, smještenoj »u omanjoj ulici staroga Praškoga grada« gdje su imali svoju sobu, ondje su primali dvoje novine, čitali, razgovarali i pijuckali. Uz Hrvate, ondje su se okupljali i Srbi, Česi, Poljaci, Bugari, Slovenci i jedan Rus, »dakle sama slavska braća na bratinskom okupu«. Kad je Pavao Šegota prvi put posjetio Hrvatsku gostonicu, bila je hrvatska večer te su sví morali govoriti hrvatski. Iduće subote bila je češka večer, a zatim bugarska. »Time se vježbamo u svim slavenskim jezicima, a to vam nije Slavenu nikakva teškoća. Dakako, da se griješi i mnogo smiješnih riječi padne, ali to je ta prava bratinska zabavica, smijeh bez zamjere i grijeha.« Za razliku od Šenoe, realist Novak ova hrvatska druženja opisuje s manje romantike: »-Nu, Rikardo, što veliš o današnjoj večeri? Upita ga Pavao, kad su ostali sami. - Ja? Znam, da se ne ćeš sa mnom slagati, ali ja velim: dosadno, do zna Boga dosadno! - Ali molim te! - Ta da... Ako ču čitati, našao bih pametnijih stvari kod kuće u svojoj struci. Ako ču slušati glazbu, ima je po Pragu za njekoliko novčića koliko te volja, a one pjesme, što ih je Cvejić gudio, pjeva naša prostacina po ulicama i krčmama.« Hrvatsko društvo se s vremenom razišlo, ali je ostalo u dobroj uspomeni svojim domaćinima: »Rastali se, razišli na sve strane. A dobra su to gospoda bila! Ova soba, to vam je bila prava škola. Čitali su, pjevali, igrali, nikada se nije čula riječ o svađi, a nikada nije bilo straha, da će tko reći: - Čujete li, ja ču vam drugi put platiti. Ni novčića nije nitko dužan ostao.«

Osim u Hrvatskoj gostonici, dio radnje romana *Pavao Šegota* odvija se i u gostonici Slavenska braća, gdje se »pije, da se oduševi za narodnu stvar, a oduševljuje se, da se pije«, kako kaže Šegotin prijatelj Vrlić koji mu preporučuje da se radije uključi u druga društva: »Česi obiluju time, napredni su to i umni ljudi!« Čest motiv u Pavlu Šegoti je pivo. Šegotin prijatelj Ledenić jednom iznosi ovakvu misao: »Gle – ovo pivo pije se kao voda. Moraš se priviknuti pivu;... koliko krasnih misli otkrije se tek na dnu petoga vrča!« Kasnije su se dvojica prijatelja posvađala pa je Ledenić Šegotu rekao »Jesi li poludio ili si sav mozik u pivu utopio?« te mu čak i bacio vrč piva u glavu nakon čega je Šegoti »u glavi zvonilo pivo i zvonjavina od Ledenićeva udarca.«

A Šegotin prijatelj Rikardo u slavu Češke i češkog piva izriče ovakvu pohvalu: »- Pavle, reče mu, naši kolege na Jupitru, Saturnu i ostalim planetima ne piju ovakvog piva kao mi; na njihovu zemljovidu doista nema Češke ni Plzna, gdje se ovaka kapljica vari.«

Kao i u Šenoinom *Prijanu Lovri*, i u Novakovom romanu *Pavao Šegota* nalaze se opisi praških vizura: »Posve zadovoljan spremi pismo i otputi se na ranu šetnju k Vltavi. Bilo je to njegovo najmilije šetalište. Tu se divio

živahnosti radinoga svijeta, krasnomu pogledu na impozantni Hradčin, na zeleni Petřin, historičke zgrade Male strane, pa veličanstvenomu mostu kralja Karla. Sve to bijaše u ranoj maglici tri puta slikovitije, sve obavito ljepotom i nakićeno pripoviješću o borbi i slavi českoga naroda. A prateći lagani tok valovlja srebropjene Vltave i slušajući tih žubor veličanstvene rijeke, zanijela bi ga mašta da je tu kraj morske obale, i u snatrivoj mu duši razvijala bi se nježna pripovijest poput mile pjesme o Evici«; »Bila je zima. Ledena kora nad Vltavom sjala se kao glatka, vijugasta cesta; iz oblaka se spuštale laganim lijetom krupne sniježne pahuljice gomilajući na zemlju debelo bijelo pokrivalo«; »Dugo se Pavao šetao obalom Vltave. Na glatkoj površini ledene kore drktahu veselo plinski plameni s ogromnih mostova, te je cijeli taj okoliš u zimskom ruhu bio sjajan i svojim mirom veličanstven kao crkva.«; »Tiko se spuštala lagana maglica nad praškim kućama, sitni plameni žmirili su u noći kao prijazne očice, a pod ogromnim svodovima veličanstvenih mostova ljeskala se vijugasta kora ledene Vltave.«

U Pragu se događa i velik dio radnje Novakovog romana *Dva svijeta* iz 1901., koji vjerojatno također sadrži autobiografske elemente. Glavni lik romana je Amadej Zlatanić, glazbeni genij iz malog hrvatskog grada čiji talent otkriva mjesni glazbenik Čeh Jan Jahoda. Njegovom zaslugom Amadej odlazi na Konzervatorij u Prag gdje se bori s neimaštinom, ali doživljava i prve glazbene uspjehe i priznanja. Po povratku u domovinu okolina ga ne shvaća te on završava u ludnici. Glavna tema romana je odnos umjetnika i malograđanskog društva, a u njemu se nalazi i mnogo čeških motiva. Novak, sin češkog doseljenika, vjerojatno prvi u hrvatskoj književnosti piše o češkim glazbenicima doseljenima u Hrvatsku utjelovljenima u liku Jana Jahode koji je, sve dok nije upoznao Amadeja Zlatanića, bio vrlo skeptičan prema smislu Hrvata za glazbu. Kao mlad, u Primorju je pokušao sastaviti crkveni zbor, ali bez uspjeha. Nesuđenim pjevačima je dao zanimljivo objašnjenje: »Vi nijeste za to... Vaše je uho odviše naviknulo na šum morskog valovlja, pa će to biti krivo što ne možete razaznavati muzikalne glasove, ogluhnuli ste za nje kao topdžije.« Na drugom mjestu Jan Jahoda Hrvatima predbacuje i ovo: »Vama je samo do toga da plešete uz glazbu i da njome zaslăđujete vino.« Novak u romanu spominje događaje u Češkoj 1848., kad se »češki narod poslije književnoga preporoda već i politički preporodao«, kao i Slavenski kongres u Pragu kad su »oduševljeni Česi otvorili bratsko srce Rusima, Poljacima, Slovacima, Hrvatima, Slovincima i Srbima.« Amadej Zlatanić je po dolasku u Prag »osjetio kako ga nestaje u mnoštvu ljudi velikoga grada«, a teško ga se dojmio hladan i služben odnos na koji je naišao na Konzervatoriju. No srdačno ga je dočekala ugledna obitelj Liptovský u kojoj je nekad kao učitelj glazbe djelovao Jan Jahoda. Dokumentarno najvredniji dio romana je opis praizvedbe oratorijske kompozicije *Stabat mater* Antonína Dvořáka koja se doduše

odigrala prije nego je Novak studirao u Pragu, no iz načina na koji je prikazao Dvořáka kao dirigenta i ozračje u koncertnoj dvorani može se zaključiti da je Novak osobno nazočio nekom od Dvořákovih koncerata i to iskustvo prikazao u liku Amadeja Zlatanića:

»Kad je izlazio nesigurnim korakom, skroz tuđ dugačkim hodnikom, opazi na jednom zidu velik oglas štampan crvenim slovima. Tu pročita da će danas točno u dvanaest sati u podne pjevati pjevačko društvo Hlahol prvi put remek djelo maestra Dvořáka Stabat mater. Izvedbom glazbe ravnat će sam skladatelj. – Moram poći tamo – pomisli veselo Amadej. Bilo je već jedanaest sati i po, dakle posljednji čas da se požuri u koncertnu dvoranu.

Ulaznina je bila osjetljiva, no što je to moglo odlučivati u iščekivanju što ga je obećavao velik oglas. – Rijeka ljudstva što je navaljivala u Rudolfinum, ponese Amadeja sa sobom u krasnu dvoranu gdje je već tisuću ljudi žamorilo tihim, prdušenim žamorom. Odmah mu bude ugodno tu među tolikim otmjenim licima, nadahnutim radosnim očekivanjem i ponosom. Novine, društva, gostione, kavane, privatni saloni – sve je to već raznijelo glas o Dvorakovom veledjelu i sva su lica s toga odražavala radost, uvjerenje i ponos da Česi izlaze pred svijet opet dijelom svoga duha kakvo nemaju ni Nijemci. Taj ponos i tu narodnu slavu morao je tu počutjeti i Amadej i on poželi da mu je tu bilo dovesti Adelku i njezinu majku pa da im pokaže: nu vidite kakvo se poštivanje daje glazbenoj umjetnosti.

Stotina glazbenika već je sjedila na svom mjestu pred podiumom. Oni su ugađali svoja glazbala, a Amadeju su ti dugi glasovi sa raznih glazbala, pasaže što su ih pojedini glazbenici izvađali, kao da se prije produkcije intimno razgovaraju sa svojim glazbalima, pače i sami udari u bubanj napunjali dušu nekom jakom, a neizvjesnom žudnjom.

Malo zatim stao se puniti podij gospođama i gospodom. Gospoda su bila odjevena u svečanoj crnini, a jedni su i drugi sa sveskom nota u ruci važno zapremali mjesto što se za tako ogroman zbor činilo pretjesno. Dvoranom je još uvijek šumio onaj prdušeni žamor, ali sve je očito kao i sam Amadej bilo zahvaćeno uzbuduštim iščekivanjem nečega što je nepristupno odijeljeno od svega vanjskoga svijeta, koji nije mogao svojom svakidašnjošću ovamo doprijeti.

Najednom kao od čarobnjačkoga dodira zavlada dvoranom grobna tišina, a na povišeno mjesto među pjevačima i pjevačicama popne se u crnini odjeven odebeo i onizak gospodin s punom progrušanom bradom. Jedva što se taj gospodin pokazao, potrese se dvorana od silnoga pljeska tisuće ruku i gromornog pozdrava umjetniku čije je ime ispunilo dvoranu. I Amadej je, ponesen hiljadom oduševljenih ljudi, digao ruke, a kad se usudio i sam da izvikne i on ime "Dvořák", bude mu kao da je bio i on

dignut od prijestolja velikoga slavenskoga genija i od toga mu se brecnula duša srhom neizreciva zanosa.

Veliki se skladatelj naklonio gotovo kao da se ti slavni povici njega ni ne tiču. Digao je u vis svoj štapić i tim štapićem utišao u jednom hipu svu dvoranu, kao da ju je jednim čarobnim kretom pretvorio u kamen. Nitko nije disao. Pjevači i pjevačice stajale su mirno kao u slici, stotina glazbenika s njima uprla je oči u maestra. Njegova se ruka ganu, a dugačak, mekan, pun i topao ton jeknu dvoranom, kao da je protekao s toplim mlazom krvi iz ljudskoga srca. Onda se plašljivo i bolno izvio uza nj i drugi i treći ton, sve širi valovi zvukova razlijevali su se tišinom dvorane poput rijeke, potresli naglo zrak gromkim akordom kao potres zemlje, pa opet uginuli jedan za drugim, a u očajnoj tišini, punoj tjeskobe ostao je samo onaj mekani ton ljubavi i boli koji je tekao s krvlju iz srca najuzvišenije Majke...

Amadejev duh bio je ponesen tim glasovljem u tajanstveni svijet, gdje su se manifestirala svojim životom nadosjetna bića, dozvana snagom duše velikoga umjetnika, da pod vlašću njegovom govore svojim nadzemskim govorom. Tisuću glava sa svom sjajnom dvoranom iščeznulo je pred Amadejevim očima, on je negdje u eterskim visinama slušao jezikom glazbe govoriti neviđena lica bol: Stabat Mater dolorosa... Ali ta je bol bila uzvišena i sveta, s njom se u najvelebnijem osjećaju družila njegova duša, čeznula za njom i plivala s njome u harmoniju svemira.

Burni pljesak uz bučni, oduševljeni pozdrav velikomu umjetniku prene Amadeja. Mjesto sjajnog eterskog svjetla, kojim je plovio njegov duh, bila je opet pred njim dvorana puna ljudi koji nijesu mogli da prestanu svojim poklicajima. Dvořák se s jedva vidljivim podsmijehom na licu morao pokazati zanesenomu općinstvu, a Amadej je htio da nađe na tom ljudskom licu genija koji je stvarao onakovu ljepotu. A nije našao ništa. Obično ljudsko lice koje pokazuje pače izraz nestrpljivosti.

I opet je umjetnik digao u vis svoj štapić i umirio s njime u jednom hipu burnu dvoranu što se bijaše ustalasala kao more. Prvi akordi druge toke preniješe Amadeja s mjesta hipnotičkom snagom na pozorište drugoga svijeta, gdje je plovio na talasu glasovlja, sve dok nije s nova uminuo taj svijet kao prikaza pred poklicima i burom kojom je provalilo oduševljenje slušalaca.

Tako je protekao područi sat života kao u divnom snu – dok se nije poput trubalja anđeoskog kora stao oriti dvoranom veličanstveni zaključni zbor: Halleluja! A na to je zagrmio dvoranom pljesak, cika, oluja zanosa, a na podiju se stala odigravati apoteoza umjetnika: Dvořaka su krunili vijencima od lovora, srebra i zlata u neprestanoj pratinji neobuzdanoga zanosa, što je poput bujice zahvatio tisuću ljudi kao jednoga čovjeka.

Takovo klanjanje geniju gledao je Amadej prvi put u svom životu, njegove su se grudi od nečega neizrecivoga stezale, kao da ga guši vlastito srce, grč mu bijaše onijemio usta – a onda je stao plakati od prejakih osjećaja, koji su prelazili u fizičku bol. – To je, da to je taj pravi život – govorio je on sebi izlazeći iz dvorane kao da ga nosi nevidljiva snažna sila iznad zemlje.« Roman *Dva svijeta* je 2015. objavljen u češkom prijevodu pa je ovaj slikovit opis Dvořákova koncerta dostupan i Česima.

EUGEN KUMIČIĆ

U Pragu potajno studirao medicinu

Hrvatski književnik i političar Eugen Kumičić (1850.–1904.), jedan je od najistaknutijih književnika hrvatskog realizma, blizak naturalizmu pod utjecajem Emila Zole. Njegov roman *Olga i Lina* iz 1881. smatra se prvim hrvatskim naturalističkim romanom. U svojim djelima osim hrvatskog građanskog društva toga doba opisivao je i rodnu Istru, a pisao je i povjesne romane. Bio je i jedan od vodećih ljudi

• Eugen Kumičić

Stranke prava i njen zastupnik u Hrvatskom saboru te blizak prijatelj Ante Starčevića.

U Pragu je Kumičić studirao kratko, tek jedan semestar 1870., na Medicinskom fakultetu, no uz to je vezana zanimljiva priča. Kumičićeva majka htjela da bude svećenik, a njegov 13 godina stariji brat Tomo, kojem je otac bio prepustio mjesto glave obitelji, htio je da Eugen postane profesor »jerbo su mu na Rijeci kazali, da je to lijep stališ, a što je glavnije, da se najprije svrši«. Kumičić je otišao u Prag ostavivši obitelj u uvjerenju da je upisao studij filozofije, ali upisao je medicinu koja ga je u to vrijeme privlačila. U Pragu mu nije odgovarala klima pa je najviše vremena boravio kod kuće te se posvetio učenju njemačkog i češkog. Kad se vratio iz Praga na praznike, obitelj je saznala što je napravio. Brat mu je zaprijetio da se okani medicine ili neka se brine sam za sebe, što je podržao i otac, te je Kumičić otišao u Beč i upisao na studij povijesti, filozofije i zemljopisa. Kratak boravak u Pragu nije ostavio traga u Kumičićevu stvaralaštvu.

VLADIMIR JELOVŠEK

Prvi dekadentni hrvatski pjesnik

- Vladimir Jelovšek

Hrvatski pjesnik, publicist i liječnik Vladimir Jelovšek (1879.–1934.) u Pragu je od 1897. do 1905. studirao medicinu i iako je kasnije bio istaknuti oftalmolog i urednik *Liječničkog vjesnika*, poznatiji je po svom književnom i uredničkom radu. Jelovšeka se smatra začetnikom slobodnog stiha u hrvatskom pjesništvu, a pod utjecajem češke sredine bio je i prvi dekadentni hrvatski pjesnik. U doba Moderne razvijaju se dva različita shvaćanja umjetnosti: utilitarno, pod utjecajem Tomáša Masaryka, koje se najviše odrazilo u kritici te larpurlartističko

koje je isticalo isključivo estetsku funkciju književnosti, što je kod nekih književnika rezultiralo određenim moralnim i etičkim relativiziranjem. Tako se Jelovšekova pjesma *U samoći* iz 1897. s naglašenim individualizmom i introvertiranošću razlikuje od socijalno angažirane lirike po uzoru na Kranjčevića. Najznačajnije Jelovšekovo djelo objavljeno u Pragu su zbirke pjesama *Sinfonije I. i II.* U Jelovšekovom pjesničkom vidokrugu su praške krčme, prostitutke i alkohol. Iako dekadentne junake u svojim priповijetkama ranije opisuju Janko Leskovar i Ksaver Šandor Gjalski, Jelovšek je prvi u hrvatsku književnost uveo dekadentno pjesničko »ja«, odnosno prvi dekadentni lirska subjekt. No u Hrvatskoj, za razliku od Češke, takav pravac nije bio osobito prihvaćen i Jelovšek se ubrzo prestaje baviti pjesništvom. U Pragu se 1903. vjenčao sa svojom prvom suprugom, slovenskom književnicom Zofkom Kveder, a njihova unuka bila je hrvatska književnica Sunčana Škrinjarić. Sa suprugom je u Pragu uređivao časopis *Sijelo*, a uređivao je i *Zbornik pouke i zabave* u kojem je 1902. objavio dramu *Myrrha* Milana Begovića. U drami se obrađuje tema incesta i bilo ju je nemoguće objaviti u Hrvatskoj, dok ju je dekadent Jelovšek objeručke prihvatio i objavio u Pragu. No kako bi mu se zaštitio identitet, Begović je naveden pod pseudonomom Stanko Dušić. Kasnije će se u Pragu s uspjehom prikazivati Begovićeve drame.

Jelovšek je objavljivao i u češkom književnom časopisu *Moderní revue*, pišući o hrvatskoj književnosti 1890-ih godina, kao i o likovim umjetnicima. Surađivao je i s drugim češkim modernističkim časopisima, dok je o češkom umjetničkom životu pisao za Kranjčevićev časopis *Nada*.

FRAN GALOVIĆ

Prag simpatičniji od Beča

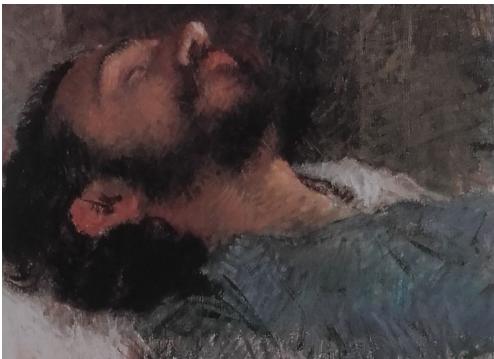
Od hrvatskih književnika u Pragu • Fran Galović
je jedan semestar 1908., u vrijeme
štrajka studenata u Zagrebu, klasičnu
filologiju studirao i pjesnik Fran
Galović (1887.–1914.) te o tome
zapisao i svoje dojmove: »Iza dugačkih,
jednoličnih i do za Boga dosadnih
madžarskih ravnica, iza „carskog“
– praterskog Beča – pojavio se pred
našim izmučenim, neispavanim i
„lokomotivskim“ dimom napunjениm
očima grad, željkovani grad naših
prognaničkih čežnji – u magli crnog,
sodomskog i mutnog dima, težak i
grozan kao prokleti Babilon!... Prag

me – štono riječ – osvojio prvi dan. Simpatičniji je od Beča, jer je slavenski
i jer u njem nalazite vrlo malo – oficira! Danas istom osjećam neku čudnu
i bolnu nostalгију za tim zadimljenim gradom, za tom tobožnjom mekom
naših realnih mislilaca. Simpatičan mi je taj grad, jer je narodan, jer je
eminently češki... Prve večeri bijah upravo frapiran, kad me u nekoj
gostionici blizu izložbenog prostora pozdraviše – pozamislite – zvukovi
hrvatske himne!« Prag je Galovića oduševio, a osim studiranja rado se i
zabavlja, posebno u kazalištima u kojima je gledao opere i balete o čemu
je ostavio kritičke zapise.

MIRKO RAČKI

Pridruženi član obitelji Bukovac

- Slika Vlaha
Bukovca *Krist u grobu* za
koju mu je u
Pragu pozirao
mladi Mirko
Rački

Hrvatski slikar Mirko Rački (1879.–1982.) studirao je od 1903. do 1905. u Pragu na Akademiji likovnih umjetnosti u klasi Vlaha Bukovca. Od 1901. studirao je u Beču gdje je upoznao tada najslavnijeg hrvatskog slikara koji je očekivao dobiti profesorsko mjesto u Pragu te mu obećao da će ga pozvati k sebi. Čim je 1903. došao u

Prag Bukovac je ispunio obećanje. Rački je sjajno položio prijamni ispit i bio primljen na drugu godinu studija slikarstva. Odnos Bukovca i Račkog prerastao je u dugotrajno prijateljstvo. Budući da nije imao materijalnih sredstava, Bukovac je Račkoga uzeo k sebi i prigrlio kao člana obitelji. Kad se 1905. oženio posudio mu je novac i poslao na bračno putovanje u Rijeku dubrovačku gdje će mladi par ljetovati i nekoliko idućih ljeta i ondje se redovito sastajati s Bukovcem. Rački je u Pragu skromnu zaradu ostvarivao ilustracijama za listove *Sijelo* i *Domaći prijatelj* koje je uređivala književnica Zofka Kveder, a ilustrirao je i njenu knjigu *Iskre*. Kad je završio Bukovčevu opću školu, Rački je studij nastavio u Beču jer Bukovac tada još nije imao svoju »specijalku«. Sve do kraja svog dugog života Rački je osjećao poštovanje i zahvalnost prema svom profesoru. Iznoseći svoja sjećanja, mnoge pojedinosti iz mladosti u Pragu je bio zaboravio, ali ne i uspomene na Bukovca. O tome koliko je Bukovac bio velika osoba tadašnjeg hrvatskog i europskog slikarstva kazao je sljedeće: »Da to nije bilo tako, zar bi jedan Hrvat postao redovnim profesorom na Akademiji u Pragu, a Vlaho je to postigao 1903. i na tom mjestu djelovao sve do svoje smrti 1922. godine? Štoviše, zar bi ga Češka akademija proglašila svojim počasnim članom? A to je učinila 1915. godine! Zar bi bilo prošireno, a bilo je, uvjerenje kako je Vlaho Bukovac najbolji odgojitelj na Akademiji u Pragu? A odista je bio najbolji... A mene je veoma volio!« Rački je pamtilo Bukovca kao širokogrudnog i blagog profesora koji je želio kod svakog studenta probuditi i osamostaliti slikarski dar. Spomenuo je i zgodu kada je Bukovac jednom naslikao cijeli razred, sve svoje studente »tako vjerno da smo urlikali od zadovoljstva i snebivanja.« Rački je pamtilo kako je Bukovcu pozirao za sliku *Krist u grobu*. Prikaz glave bio je gotov nakon samo četvrt sata slikanja. »Iz njega je govorio Tintoretto«, zaključio je Rački.

MILAN PRELOG

Najmlađi doktor među hrvatskim studentima

Hrvatski povjesničar Milan Prelog (1879.–1931.) danas je najpoznatiji po tome što je bio otac nobelovca Vladimira Preloga i povjesničara umjetnosti Milana Preloga, no u svoje vrijeme bio je jedan od vodećih istraživača prošlosti Hrvata i drugih naroda. Maturirao je 1896. u rodnom Zagrebu, kao dio generacije koja je bila pod utjecajem Tomáša Masaryka posredstvom njegovih praških studenata. Studij povijesti je započeo u Zagrebu, a dovršio u Pragu 1901., doktoriravši sa samo 22 godine kao najmlađi među svim Hrvatima praškim studentima. Tema disertacije bila je borba Hrvata s Mlečanima za narodne dinastije, a 1900. ju je

• Milan Prelog
sa suprugom
Marijom
i sinom
Vladimirom

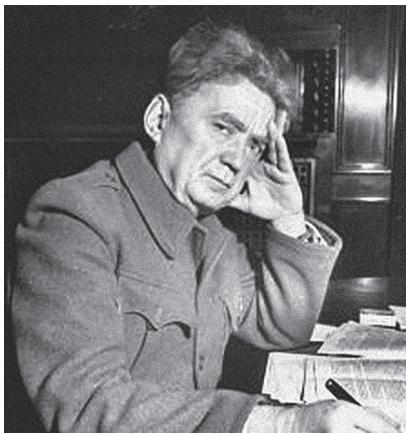
u Pragu objavio u knjizi *Boje Chorvatů s Benáťany za národní dynastie*. Iste je godine u Pragu objavio prijevod Krejčijeve knjige *Kako se razvijao moderni svjetovni nazor* koji svjedoči o idejnim i političkim streljenjima njegovih vršnjaka otvorenih prema modernim idejama. U Pragu je Prelog slušao i predavanja iz filozofije, kod Františeka Drtine i Tomáša Masaryka uz kojeg je ostao vezan cijeli život pa je 1923. preveo njegovo djelo *Jan Hus, češki preporod i češka reformacija*, a 1911. ga je branio reagirajući na jednu knjižicu protiv Masaryka objavljenu u Sisku napisavši među ostalim: »Ne sumnjam, da bi se s mnogim Masarykovim nazorima dalo polemizovati, ali ne sumnjam ni o tome, da je velika većina njegovih nazora takova, da možemo samo poželjeti, da njegov nazor o životu i svijetu nadje u nas što više pristaša. Bilo bi to u korist narodnog našeg razvitka i napretka.« Prelog je službovao kao gimnazijski profesor u Petrinji, Banja Luci, Sarajevu, Osijeku i Zagrebu, Od 1922. do 1926. predavao je opću povijest srednjega i novoga vijeka na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a od 1927. opću povijest srednjega vijeka na Filozofskom fakultetu u Skoplju. Proučavao je povijest Bosne i hrvatsku povijest u doba narodnoga preporoda, a u svom glavnom djelu *Slavenska renesansa 1780.–1848.* (1924.) dao je prvi cjeloviti prikaz preporodnih pokreta u svim slavenskim narodima. S češkog je 1924. preveo *Povijest Rusije* Jaroslava Bidla, a 1924. kritički je pisao o

knjizi Stjepana Radića *Češki narod na početku XX. stoljeća* smatrajući da je knjiga preopširna i jer Radić o europskim narodima sudi na osnovu generalizacije i stereotipa. Ujedno je upozorio na premalo znanje Čeha o Hrvatima napisavši da Česi u srednjoj školi o Hrvatima nauče oko 25 redaka.

IVAN RIBAR

Prvi predsjednik Jugoslavije student prvog predsjednika Čehoslovačke

- Ivan Ribar

Od svih Hrvata koji su studirali u Pragu najvišu političku dužnost postigao je Ivan Ribar (1881.–1968.) koji je od 1945. do 1953., kao predsjednik Prezidijuma Narodne supštine Jugoslavije, formalno bio šef jugoslavenske države. Tek 1953. uvedena je funkcija predsjednika Republike na koju je izabran stvarni vladar Jugoslavije Josip Broz Tito, dotadašnji predsjednik vlade (što je ostao do 1963.) i vođa Saveza komunista Jugoslavije, što je ostao

do smrti 1980. Ribar je još kao srednjoškolac na gimnaziji u Karlovcu bio pod utjecajem ideja Tomáša Masaryka koje su širili njegovi studenti. Oni su održavali ilegalne političke škole u sklopu omladinskih kružoka u svim većim hrvatskim gradovima gdje su postojale gimnazije i srednje strukovne škole, držali predavanja o aktualnim problemima i organizirali tečajeve češkog za one koji će nakon mature otići u Prag i ondje slušati Masarykova predavanja. U Karlovcu su takav tečaj češkog održavali Franjo Poljak i Dragan Šešel, a u političkom kružoku su predavanja držali i Stjepan Radić i Svetozar Pribićević. Kao član omladinskog kružoka Ribar je naučio češki i spremao se za studij prava u Pragu, no od 1899. do 1900. studirao je u Beču. Ondje mu se nije sviđalo ozračje i profesori koji su bili pobornici legitimizma i konzervativci, jer je bio pod utjecajem demokratskih i realističnih Masarykovih koncepcija. Od 1900. do 1901. studirao je u Pragu, a zbog znanja češkog koji je naučio u Karlovcu mogao je odmah pratiti predavanja čeških profesora. Naročito se oduševio Masarykom kojeg je napokon mogao čuti i i vidjeti za katedrom. Studij je

nastavio i završio u Zagrebu 1902., gdje je doktorirao 1904. Uključio se u rad napredne omladine koja je bila pod Masarykovim utjecajem i koja je 1904. osnovala Hrvatsku naprednu stranku. Ribar je 1913. kao kandidat Hrvatsko-srpske koalicije izabran u Hrvatski sabor, a postao je i član hrvatskog izaslanstva u zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru. Nakon osnutka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kao pristaša integralnog jugoslavenstva postaje istaknuti član Demokratske stranke Svetozara Pribićevića. Nakon izbora 1920. postaje predsjednik Ustavotvorne skupštine te je 1921. proglašio Vidovdanski ustav. Zalagao se za suradnju s Hrvatskom seljačkom strankom i Stjepanom Radićem, a nakon uvođenja šestosiječanske diktature 1929. povukao se iz politike i djelovao kao odvjetnik. Pod utjecajem svojih sinova Ive Lole i Jurice Ribara približio se komunistima i 1942. otisao u partizane. Iste godine izabran je za predsjednika AVNOJ-a kao privremene skupštine federativne Jugoslavije u nastajanju pa je izbor za predsjednika Prezidijuma Narodne skupštine nakon 1945. bio logičan nastavak Ribarove političke karijere. Iz aktivne politike povukao se 1960. te se iz Beograda vratio u Zagreb gdje je napisao i svoja sjećanja. U Drugom svjetskom ratu izgubio je oba sina i suprugu.

BOŽIDAR ADŽIJA

Zbog Masaryka odustao od medicine

Božidar Adžija (1890.–1941.), hrvatski političar, publicist i borac za radnička prava, pogubljen kao jedna od prvih žrtava ustaškog režima, u Pragu je na Karlovom sveučilištu studirao pravo i pohađao Trgovačku akademiju od 1909. do 1914. kad je promoviran u doktora prava. Nakon mature zapravo je htio studirati medicinu, ali oduševljen Masarykom odlučio se za drugu struku kojom bi kao humanist pomagao drugim ljudima. Kao student posjetio je Petrograd i Moskvu, što je uz studij u Pragu utjecalo na njegovo intelektualno i ideoško

formiranje. U Češkoj su ga se dojmile češke emancipatorske tendencije u odnosu na vlasti u Austro-Ugarskoj, upoznao je socijaldemokraciju i radnički pokret i stekao znanje potrebno da bolje shvati složene društvene i

• Božidar Adžija

političke odnose. Nakon Prvog svjetskog rata Adžija se u Zagrebu zaposlio kao perovođa u Zemaljskoj blagajni za potporu bolesnih radnika i za osiguranje proti nezgodama te 1919. odlazi u Prag gdje proučava reforme i uredbe radničke zaštite i osiguranja u Čehoslovačkoj. Od 1922. do smrti radio je kao načelnik pravnog odjeljenja u Središnjem uredu za osiguranje radnika (SUZOR) istodobno aktivno djelujući u sindikalnom i radničkom pokretu. Prag je posjetio i 1925. kad je održao predavanje o radničkom zakonodavstvu u Kraljevini SHS koje je tiskano kao knjižica. Kao plodan publicist pisao je i o Masaryku pa u članku iz 1929. piše da je Masaryk socijalist čiji je životni rad u bliskoj vezi s modernim radničkim pokretom. Adžija pojašnjava da Masaryk smatra da osim ekonomskih motiva u razvoju ljudskog društva presudan utjecaj imaju i ideološki motivi (moral, pravo, religija) i da stoga nije dovoljan samo ekonomski preobražaj društva, nego i moralni preporod čovjeka, odnosno revolucija srca i razuma. Adžija je 1938. napisao i članak *Češka demokracija*.

ANTE CILIGA

Praški student trajno vezan uz Moravsku

- Ante Ciliga

Praški student bio je i hrvatski političar i publicist Ante Ciliga (1898.–1992.), osoba burne i zanimljive biografije, pionir hrvatskog antifašizma i dosljedni borac za slobodnu i samostalnu Hrvatsku koju je potkraj svog dugog života uspio i dočekati. Kao istaknuti komunistički aktivist šest je godina proveo u sibirskim logorima i bio među prvima koji su svijetu kazali istinu o komunističkoj ideologiji i Staljinovoj strahovladi. U doba Drugog svjetskog rata bio je zatočen u logoru Jasenovac, a nakon 1945. u emigraciji je kao novinar i publicist pisao knjige

o Rusiji i Jugoslaviji očekujući povoljne prilike koje će dovesti do sloma komunističkog sustava i osamostaljenja Hrvatske.

Rođen u Šegotićima u Istri, Ciliga je nakon izbjivanja Prvog svjetskog rata s obitelji, kao i još 4500 stanovnika Istre, prebačen u Moravsku, u selo Klobouky pored Brna gdje je završio gimnaziju. Ciliga je iz Moravske 1917. vodio delegaciju izbjeglica u Carevinsko vijeće u Beču zastupnicima

Matku Luginji i Antonu Korošecu od kojih je zatražio da isposluju vraćanje Istrana kući, što se i dogodilo. U Moravskoj je Ciliga naišao na svijet razvijenog društva, potpuno različit od onog u Istri, gdje dominira moderni industrijski kapitalizam. Mladog Ciligu dojmio je fenomen da su moravski protestantski seljaci nacionalistički odani češkoj kulturi i neprijateljski nastrojeni prema vlasti, ali da s druge strane izdaju nacionalnu stvar jer odbijaju u doba gladi pomoći siromašnijim katoličkim seljacima i žitne viškove prodaju vlasti u Beču. Već ranije privržen hrvatskoj državotvornoj ideji, mlađi Ciliga pod dojmom viđenog u Moravskoj polako prihvata socijalističke ideje i krajem rata, kao polaznik Više poljoprivredne škole u Križevcima, postaje član Socijaldemokratske stranke, a 1919. i član Komunističke partije Jugoslavije te sudjeluje u komunističkoj revoluciji u Mađarskoj. Iste godine odlazi u Prag gdje upisuje studij filozofije i istodobno organizira studente iz Kraljevine Srbaca, Hrvata i Slovenaca te osniva Jugoslavenski marksistički klub. Ondje je zalazila i grupa bugarskih komunista, a među njima i Makedonka Ljuba Volčeva s kojom se 1922. vjenčao. Budući da je odlično znao češki, Ciliga je dobio posao u novinarskom uredu Komunističke partije Čehoslovačke, a redovito je zalazio i u Moravsku. U ljeto 1920. vratio se u Istru, tada pripojenu Italiji, gdje organizira Proštinsku bunu, prvi oružani ustanak protiv fašističkog terora, dvije godine prije dolaska fašizma na vlast. Prije gušenja bune uspio je pobjeći u Prag, što ga je spasilo od hapšenja. Nakon što se 1935. uspio osloboditi iz logora u Sibiru, Ciliga je na putu prema Parizu navratio i u Čehoslovačku. Vizu je u Varšavi dobio iznenađujuće lako – u čehoslovačkom veleposlanstvu su mu naprsto rekli: »Vi ste, pane, novinar? Vizu dobivate besplatno. Pravo boravka neograničeno...« »To je malo drukčije nego u Poljskoj ili Rusiji!«, prokomentirao je Ciliga svom članku *Povratak iz Rusije* objavljenom 1936. u zagrebačkom časopisu *Nova Evropa*. Tijekom boravka u Čehoslovačkoj Ciliga je prije Praga najprije posjetio Brno i prisjetio se svog boravka tijekom Drugog svjetskog rata. Nakon iskustva u Sibiru grad ga se vrlo dojmio: »Prvi moj dojam o Brnu bio je, da je ustala iz mrtvih Austrija! Došao sam s Istoka, iz Sibirije, iz Azije, nakon desetogodišnjeg lutanja po beskrajnim pučinama Evroazije, i odjedanput vidim: isto Brno kao godina 1915.–1917., iste ulice, isti ljudi, isti način hodanja i razgovora. Njemački se govori mnogo i slobodno baš kao i nekad (Brno je napola njemački grad). I, što me je najviše na Austriju podsjetio, – ista policijska uniforma!... I željeznička služba i funkcioniranje svih državnih ureda u Češkoslovačkoj, sve je to zapravo produženje starog austrijskog sistema, samo malo demokratizirano. Posve su drukčije organizirane te službe u Rusiji ili u Poljskoj.« U Pragu i Brnu Ciligu se dojmilo i to što ljudi, za razliku od onih u Moskvi i Varšavi, na ulici govore slobodno i ležerno i što su pacifički raspoloženi. No kritizirao je političku apatičnost, ilustriravši to opisom svoje vožnje vlakom u okolicu Brna upravo u vrijeme izbora

Edvarda Beneša za predsjednika Čehoslovačke: iako su svi putnici čitali novine, nitko nije poveo diskusiju o ovoj važnoj temu, dok bi desetak godina ranije u vlakovima bile česte oštре rasprave o manje važnim temama iz novina. U člancima u *Novoj Evropi* Ciliga je hvalio rješenje nacionalnog pitanja u Čehoslovačkoj koje manjinama daje velika prava, a pisao je i o stanju u Čehoslovačkoj nakon Minhenskog sporazuma 1938.

JOSIP ANDRIĆ

U Pragu zavolio Slovake i Lužičke Srbe

- Josip Andrić

Δz Josip Andrić

Josip Andrić (1894.–1967.), istaknuti hrvatski katolički intelektualac rodom iz Bačke, bio je svestrani javni i kulturni djelatnik: pravnik, književnik, skladatelj, muzikolog, novinar i prevoditelj, autor tri romana i četiri opere. Čak 33 godine bio je urednik Hrvatskog književnog društva svetog Jeronima te je uredio i izdao oko 500 knjiga. Od 1913. studirao je pravo u Zagrebu, a iduće godine paralelno upisuje i Trgovačku akademiju u Pragu. Oba studija završio je 1917., boraveći uglavnom u Pragu. Većinu slobodnog vremena posvetio je glazbi za koju je bio nadaren od malih nogu pa je više vremena provodio na praškom Konzervatoriju nego na svom fakultetu. U Pragu je pisao studije o Smetani i Dvořákovi te skladao pjesme za solo, glas i klavir. Andrića se danas pamti i kao možda najvećeg promicatelja hrvatsko-slovačkih odnosa u povijesti. Iz Praga je često putovao u Slovačku i trajno zavolio Slovake. Bio je prijatelj i sa slovačkim vođom Andrejem Hlinkom kojeg je 1938., boraveći u Pragu sa skupinom novinara iz Jugoslavije, posjetio dok je bio interniran, zbog čega je dobio izgon iz Čehoslovačke. Andrić je zaslužan i za promicanje veza slovačkih Hrvata s Hrvatskom, kao i za popularizaciju gradišćanskih Hrvata. Među prvima u Hrvatskoj pisao je i o Irskoj. Tijekom studija u Pragu među svojim kolegama imao je i nekoliko Lužičkih Srba pa se zainteresirao i za taj mali zapadnoslavenski narod te je 1928. u Zagrebu

i Dvořáku te skladao pjesme za solo, glas i klavir. Andrića se danas pamti i kao možda najvećeg promicatelja hrvatsko-slovačkih odnosa u povijesti. Iz Praga je često putovao u Slovačku i trajno zavolio Slovake. Bio je prijatelj i sa slovačkim vođom Andrejem Hlinkom kojeg je 1938., boraveći u Pragu sa skupinom novinara iz Jugoslavije, posjetio dok je bio interniran, zbog čega je dobio izgon iz Čehoslovačke. Andrić je zaslužan i za promicanje veza slovačkih Hrvata s Hrvatskom, kao i za popularizaciju gradišćanskih Hrvata. Među prvima u Hrvatskoj pisao je i o Irskoj. Tijekom studija u Pragu među svojim kolegama imao je i nekoliko Lužičkih Srba pa se zainteresirao i za taj mali zapadnoslavenski narod te je 1928. u Zagrebu

osnovao Društvo prijatelja Lužičkih Srba kojem je bio tajnik sve do smrti. Napisao je i lužičkosrpsku gramatiku, pisao lužičkosrpsko-hrvatski rječnik te istraživao lužičkosrpsku glazbu.

IVAN ESIH

Oduševljeni pobornik hrvatsko-čeških veza

Hrvatski književnik, publicist i prevoditelj Ivan Esih (1896.–1966.) u Pragu je od 1919. do 1920. studirao slavistiku i trajno ostao povezan s Češkom i njenom kulturom te bio oduševljeni pobornik hrvatsko-čeških veza. Radio je u više mjesta kao službenik, a zatim kao profesor na gimnaziji u Zagrebu te pomoći tajnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti od 1928. do 1940. Nakon 1947. bio je stručni suradnik Instituta za književnost JAZU. Prevodio je s bugarskog, češkog, danskog, engleskog, njemačkog, turskog, latinskog, rumunjskog i grčkog jezika.

Među ostalim, s danskog je preveo popularnu knjigu za djecu *Pale sam na svijetu* Jens Sigsgaarda, a s engleskog roman *Zameo ih vjetar* Margaret Mitchell.

Ivan Esih bio je pasionirani pratitelj i kroničar kulturnih i znanstvenih zbivanja, posebno na području slavistike, autor brojnih književnih, kazališnih, likovnih kritika te informativnih članaka o različnim temama kojima je uspoređivao i povezivao kulture i tradicije. Mnoge od tih članaka posvetio je i češkim i hrvatsko-češkim temama, a posebno značajan je njegov feljton *Što su Česi i Slovaci dali Hrvatima?: uloga Čeha i Slovaka u izgradnji hrvatske kulture* koji je od 24. studenog do 15. prosinca 1938. objavljivao u časopisu *Nova riječ* te 1939. tiskao kao knjižicu. U tom je djelu, prevedenom i na češki, Esih po prvi put na jednom mjestu naveo brojne Čehe i (znatno manje) Slovake važne za hrvatsku povijest i kulturu, od prvog zagrebačkog biskupa Duha pa do tada suvremenih glazbenika Frana Lhotke i Vlastava Humla. Bilo je to u vrijeme kad su se Česi osjećali izdanima, razočaranima i malodušnima nakon Minhenkog sporazuma kojim su pod diktatom velikih sila bili prisiljeni prepustiti pogranično

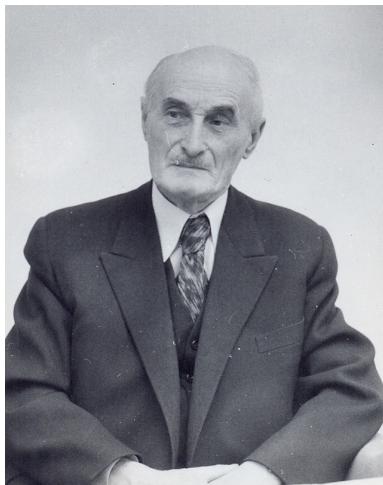
• Ivan Esih

područje nacističkoj Njemačkoj. Esihov tekst bio je stoga izraz solidarnosti s Česima i gesta zahvalnosti prema doprinosu koji su njihovi sunarodnjaci dali Hrvatskoj, a ujedno i dokaz kako se hrvatsko-češko prijateljstvo potvrđuje u nevolji. No direktni povod za Esihov feljton bio je tekst *Masaryk prema Hrvatima* predsjednika Matice hrvatske Filipa Lukasa u *Hrvatskoj reviji* u kojem je pozvao na uklanjanje Masarykovih ulica u Hrvatskoj, a Čehe optužio da su »kao strani kolonisti pomagali sva nasilja protiv Hrvata«. Referirajući se na to, svoju knjižicu Esih počinje citatom povjesničara Vjekoslava Klaića iz 1921: »Brojni Česi bili su naši učitelji i pomagali nam izgrađivati dom hrvatske prosvjete«. Vrijedi citirati i ove uvodne, odnosno zaključne rečenice iz Esihove knjižice: »Mi Hrvati smo od Čeha primili više vrednota, nego što smo njima dali. Dinamika češke i slovačke kulturne tradicije i njezina ekspanzija odrazila se i u razvitku hrvatskog naroda. Češki narod – a to mi Hrvati uvijek i svuda priznajemo – nosi primat u svestrano izgrađenoj i praktično provođenoj slavenskoj kulturnoj orijentaciji i u širenju sveslavenske bratske uzajamnosti... Dosadašnja prošlost i sadašnjost Hrvata potvrđuje, da su češki i slovački utjecaji unapređivali hrvatsku duhovnu i materijalnu kulturu, pa će ti utjecaji u našem vlastitom interesu rasti i jačati se i zato, jer tisućgodišnja češka kultura imala je i ima... i etičku misiju, misiju oplemenjene čovječnosti u duhu demokracije i istine.«

MILOVAN GAVAZZI

Praški korijeni hrvatske etnologije

- Milovan Gavazzi

Milovan Gavazzi (1895.–1992.) smatra se začetnikom hrvatske etnologije kao znanosti koju je trajno obilježio djelujući kao znanstvenik i pedagog punih sedam desetljeća odgojivši generacije hrvatskih etnologa i stekavši međunarodni ugled. U Zagrebu je studirao filozofiju i slavistiku, a osmi semestar, iz slavenskih jezika, starine i folklora, slušao je u Pragu kod vodećeg češkog etnologa Lubora Niederlea od 1918. do 1919. opredijelivši se trajno za bavljenje etnologijom. Radio je kao kustos u Etnografskom muzeju u

Zagrebu od 1922. do 1927., a od 1927. do umirovljenja 1965. bio je profesor na Odsjeku za etnologiju Filozofskog fakulteta. Potaknuo je snimanje etnoloških filmova i etnološku kartografiju, proučavao folklornu glazbu i glazbala, istraživao pojave tradicijske kulture u Hrvata i drugih južnoslavenskih naroda te ih uspoređivao s pojavama u ostalih slavenskih, odnosno europskih i neeuropskih naroda. Bavio se istraživanjem praslavenske etnografske baštine s kojom se počeo baviti upravo tijekom studija u Pragu te od 1925. do 1926. kada se ondje usavršavao na području slavenske etnografije. Kako je sam zapisao u autobiografiji, »U svrhu usavršavanja i samostalnog naučnog rada napose u području slavenske etnografije i paleoetnografije dobio sam za g. 1925./26. stipendij za studij u Pragu gdje sam u rečenom smjeru radio u muzejima, univerzitetskim institutima pa i medju Malorusima (Verhovincima) u Karpatima...«. U Pragu je u časopisu *Slavia* 1925. objavio raspravu *Slavenske mjere za predivo i tkivo prema seksagezimalnom sistemu*.

ANTE ŠERCER

U Pragu zavolio otorinolaringologiju

Ante Šercer (1896.-1968.) jedan od velikana hrvatske medicine, posebno otorinolaringologije, studij je započeo 1914. u Grazu, no zbog sudjelovanja u protudržavnim demonstracijama krajem 1918. izbačen je s tamošnjeg Medicinskog fakulteta pa studij nastavlja u Pragu. U pismima majci žalio se na skupoću, slabu hranu i loše stambene prilike, a u početku se tužio i da ne zna govoriti češki koji je s vremenom ipak svladao, položivši na češkom ispit iz porodništva. Diplomirao je 1919. Još 1915. upoznao je utemeljitelja hrvatske otorinolaringologije Dragutina Mašeka na čijem je odjelu po povratku u Zagreb radio kao praktikant. U

• Ante Šercer

siječnju 1920. Šercer se vratio se u Prag gdje radi u Kirurškoj klinici svojih profesora Otakara Kukule i Otakara Kutvira do kraja travnja, a u otorinolaringologiju ga je uveo Antonin Přecechtěl. U pismu stricu Adolfu ovako

je objasnio zašto se odlučio za područje uha, grla i nosa: »Struka koju sam si izabrao mila mi je ne samo zato, jer u njoj imam prilike dosta pomoći bližnjem, nego još više zato, jer je to područje tako slabo obrađeno, a tako puno zagonetaka.« U zadnjem pismu majci iz Praga piše: »S druge strane će mi biti neugodno rastati se s ovdašnjim liječnicima, jer su mi išli u svemu na ruku, misleći, da će ovdje ostati dulje vremena. Za par mjeseci bi bio po svoj prilici i ovdje imenovan asistentom.« Po povratku u Zagreb Šercer postaje asistent Klinike za uho, grlo i nos Kliničke bolnice Sestre milosrdnice koja će kasnije pod njegovim vodstvom steći međunarodni ugled, no trajno je zadržao vezu s češkom medicinom i tamošnjim kolegama pa je odlazio na kongrese, a 1930. bio je gostujući profesor na Medicinskom fakultetu u Brnu.

LJUBOMIR LETICA

Balneolog s praškom diplomom

Liječnik Ljubomir Letica (1897.–1961.) započeo je studij medicine u Beču 1918., a zatim ga nastavio u Pragu gdje je diplomirao 1925. Imao je vrlo aktivran društveni život. Od 1922. bio je predsjednik novoutemeljenog Društva jugoslavenskih medicinara, a bio je i jedan od utemeljitelja podružnice Jadranske straže i tajnik tog društva koje je poduzimalo akcije za popularizaciju Jadranskog mora i suradnje Kraljevine SHS i Čehoslovačke. Nakon diplome ostao je u Pragu i radio kao asistent u Zavodu za balneologiju i klimatoterapiju. Pisao je na hrvatskom i češkom o klimatskim značajkama Dalmacije i zdravstvenom turizmu. U tom je sektoru radio nakon što se 1928. sa suprugom i dvoje djece vratio u Hrvatsku. U Korčuli je otvorio pansion koji je nazvao Praha. Sudjelovao je na čehoslovačkom stomatološkom kongresu u Pragu 1947. kada je iznio svoja iskustva s novim lijekom koji je dobio destilacijom dalmatinskih biljaka. Sin Ljubomira Letice bio je Zvonko Letica, rođen 1924. u Pragu, kasniji poznati hrvatski televizijski novinar. Zbog izvještaja o sovjetskoj okupaciji Čehoslovačke 1968. bio je persona non grata za Sovjetski savez i druge istočnoeuropske komunističke režime sve do njihova sloma 1989.

ANTUN DOBRONIĆ

Praški Konzervatorij završio s lakoćom

faktički su to za me prave zabave i naslade. Predmeti su za me vanredno zanimivi i laki.«

Upisao je i tečaj češkog u Berlitzovoj školi, a nastanio se u ulici Podolí 139. Kasnije je stanovaо u Dlouhoj 52. Studij u Pragu bio je presudan za Dobronićev umjetnički život. Ondje je naučio cijeniti vrijednost pučke glazbe Čeha i drugih slavenskih naroda u modernoj glazbi. Primljen je na treću godinu Konzervatorija u klasu Karel Steckera, a iduće godne je prešao u klasu Vítězslava Nováka, dok mu je učitelj dirigiranja bio František Spilka.

Novák je bio iznimno strog, a Dobronića spominje u memoarima: »Od južnih Slavena održavam kontakte s Dobronićem, koji je najviše oslonjen na narodnu melodiku, rado se sjetim divljaka Štolcer-Slavenskog s njegovom *Balkanofonijom* i Krste Odaka, koji lijepo napreduje.« Dobronić je sjećanje na Nováka napisao u zborniku povodom njegovog 60. rođendana 1923.: »Došao sam k njemu u zrelim godinama, ali bez dovoljno zrelih pogleda na umjetnost. O prvim radovima koje sam mu donosio "na cenzuru" otvoreno bi govorio: "Ima tu nešto... samo...". I ono "samo" me je poticalo na dugo razmišljanje. Toj kritici treba da zahvalim ono najviše, autokritiku.«

Iz Dobronićeva stava prema praškom studiju proizlazi da je tek ovdje postigao stvarne profesionalne kvalitete u svojoj skladateljskoj tehnici. »U razredu iz kontrapunkta bio sam od kolega i kolegica smatran najboljim, i

I dok je Vatroslavu Lisinskom, koji je imao 28 godina, 1848. bio onemogućen studij na praškom Konzervatoriju jer je dobna granica bila 20 godina, šezdesetak godina kasnije pravila su već bila blaža pa je 1910. Konzervatorij upisao 32-godišnji Antun Dobronić (1878.–1955.). Rodom iz Jelse na Hvaru, radio je kao učitelj u Drnišu, ali kako bi se glazbeno usavršio u Pragu dobio je jednogodišnji dopust. U Pragu se vrlo dobro snašao, a studij je pohađao s lakoćom. Kako je napisao prijatelju Đuri Nazoru: »Preksutra počinjem pohagjati predavanja, a

• Antun
Dobronić

stoji da mi je ovaj studij bio direktna zabava. Ja se čutim zadovoljnim, jer mi je ova godina razbistrla pogled, tako da sada posmatram umjetnost kao kroz kristal», pisao je Đuri Nazoru. Za Nováka je napisao i da je »isto tako ženialan kao što je kulturan umjetnik. Poznaje svu literaturu do najmanjih tančina. K tomu je vanredan kritik i esteta. Opaske, koje čini odmah smješta kompozicijama što mu đaci nose, prožete su najrafiniranijim ukusom. Ali to je i dobar čovjek. Uopće, to je pravi ideal.«

Studij je Dobronić završio 1912. simfonijskom skladbom *Dozivanje u kolo* koju je sam dirigirao na apsolventskom koncertu u velkoj dvorani Rudolfinuma, a izvedene su mu i još dvije solo pjesme, na stihove Jakova Carića i Vladimira Nazora. Diplomiravši u Pragu Dobronić se vratio na rodni Hvar. O njegovom studiju u Pragu ima dosta podataka, zahvaljujući uz ostalo i činjenici da mu je kćи bila povjesničarka Lelja Dobronić koja se osim poviješću Zagreba bavila i životom svog oca.

JOSIP SLAVENSKI

U Pragu svirao i u kinima

- Josip Slavenski kao student u Pragu

Hrvatski skladatelj Josip Štolcer Slavenski (1896.–1955.) studirao je u Pragu od 1920. do 1923., nakon što se prethodno, od 1913. do 1915., školovao u Budimpešti, no tri godine praškog studija, u klasi Vítězslava Nováka, bile su mu neusporedivo važnije iskustvo. Praški glazbeni život buknuo je upravo nakon Prvog svjetskog rata kad je stasao vitalan naraštaj mlađih skladatelja. Sa Štolcerom (pseudonim Slavenski koji je počeo koristiti 1923. kao službeno prezime ozakonio je 1932.) studirao je i Krsto Odak s kojim je ostao prijatelj do kraja života, a obojica su se družila sa studentom slikarstva Ivom

Režekom koji je napravio i crtež pod naslovom *Štolcer komponira*. O životu Josipa Slavenskog u Pragu nema puno podataka: zna se da je zarađivao svirajući klavir na kino-predstavama, ali ne osobito uspješno. Unatoč tim nedaćama, studij u Pragu bio je vrlo plodan. Ondje je napisao skladbe

Jugoslavenska suita, a praški zbor Hlahol 1922. je izveo pjesmu *Voda zvira*. Na diplomskom koncertu 1923. izведен je *Prvi gudački kvartet op. 3.* Diploma Josipa Slavenskog nosi datum 28. lipnja 1923. Slavenski se nakon toga vratio se u Hrvatsku i u Zagrebu preuzeo mjesto nastavnika teoretskih predmeta na nižoj i srednjoj školi Muzičke akademije. Iduće godine otisao je u Beograd gdje je djelovao do smrti.

KRSTO ODAK

Zbog studija u Pragu napustio svećenički red

Skladatelj Krsto Odak (1888.–1965.) u Pragu je studirao na Konzervatoriju od 1919. do 1922., no prije dolaska prošao je pravu životnu dramu. Rodom iz Siverića kraj Drniša, 1906. postao je franjevac pod imenom fra Konrad, a 1912. zaređen je za svećenika. Iste godine njegova franjevačka provincija poslala ga je u München na studij sociologije. U tamošnjem franjevačkom samostanu svete Ane upoznao je poznatog franjevca glazbenika Paula Hartmanna koji će u Odaku probuditi urođenu želju za studijem glazbe, što će biti prekretnica u njegovu dalnjem životu.

• Krsto Odak

Kod Hartmanna je Odak učio kompoziciju i orgulje. Nakon završenog jednogodišnjeg studija zamolio je poglavare da ga ostave u Münchenu na studiju glazbe, no želja mu nije ispunjena. Odak se vratio u Dalmaciju i djelovao dvije godine kao zborovođa i učitelj sjemeništaraca u Sinju, a zatim kao kapelan i župnik u obližnjem Otku. Nezadovoljstvo i apatija povećavali su Odakovu napetost s upravom provincije gdje nije bilo sluha za njegove glazbeničke ambicije. Odak je stoga donio radikalnu odluku i 1919. svojevoljno napustio župu Otok i otisao na studij u Prag, zbog čega je suspendiran sa župničke službe i iz svećeničkog reda, a kasnije je napustio i franjevce. Zahvaljujući studiju kod već spomenutog Vítězslava Nováka, Odak je stekao solidnu glazbenu naobrazbu. U Pragu je skladao svoje prve dvije skladbe, zbor *Radosna noć u gradu*, prizvoden 1922. u izvedbi poznatog praškog ansambla Hlahol, dok je *Sonata za violinu*

i klavir nagrađena je kao najbolji apsolventski rad. S tim opusom Odak 1922. dolazi u Zagreb gdje postaje jedan od prvih profesora na netom utemeljenoj Muzičkoj akademiji u kojoj djeluje sve do umirovljenja 1961. Velik broj Odakovih skladbi je vjerskog karaktera, među ostalim na staroslavenske tekstove u glagoljaškom duhu, no skladao je i četiri simfonije te operu *Dorica pleše*.

FRANO KRŠINIĆ

Od klesara do Myslbekovog učenika

- Frano Kršinić

Hrvatski kipar Frano Kršinić (1897.–1982.) u Češkoj se školovao osam godina: od 1912. do 1916. u Školi za kiparstvo i klesarstvo u Hořicama kod Quida Kociána, a zatim od 1916. do 1919. na Akademiji likovnih umjetnosti u Pragu, najprije u specijalnoj školi Josefa Václava Myslbeka, autora konjaničkog spomenika svetog Václava, te od 1919. do 1920. u specijalnoj školi Jana Šturse.

U intervjuu iz 1958. Kršinić je na pitanje tko je odigrao važnu ulogu u njegovu umjetničkom stasanju odgovorio: »To su svakako dva moja učitelja u Čehoslovačkoj, Kocian i Mislbek. Prvi me je naučio likovno gledati. Bio je gluhi čovjek, ali je imao neobično razvijeno likovno čulo. On mi je otkrio pravu razliku između zanata i umjetnosti u kiparstvu. Akademinski profesor Mislbek je imao originalan način primanja đaka: svaki kandidat trebao se samo potpisati na jednu cedulju. Prema potpisima on je izabirao svoje učenike. Treći moj češki učitelj Sturza je htio od đaka da pravi svoje isključive sljedbenike. Ja sam mu se odupro.«

Klesarstvom se Kršinić počeo baviti već na rodnoj Korčuli, pomažući ocu kamenaru u vađenju i obradi kamena. U Korčuli je tri godine pohađao zanatsku kamenarsku školu učeći modeliranje i klesanje, no njegov nastavnik mu je rekao da bi bilo šteta da zbog svog talenta ostane samo u klesarskom zanatu. Budući da je zakasnio dva mjeseca da se upiše na Obrtnu školu u Zagrebu, Kršinić se sa samo 15 godina uputio u Hořice gdje je tada bila jedna od najboljih kiparsko-kamenarskih škola u Europi.

Duboko ga se dojmila poznata tradicija češkog kamenoklesarstva, a blizu Hořica bio je i kamenolom poznat po kamenu pješčenjaku od kojeg su rađeni praški spomenici te po sivom granitu i nekoliko vrsta mramora. U početku mu je otac slao novac, a kasnije je Kršinić sam zaradivao radeći u kiparskim i klesarskim radionicama, čak i i tijekom praznika. Kasnije je znao zorno opisivati iscrpljuća popodneva koja je provodio u klesarskom atelijeru Palauš gdje je stekao spartansku disciplinu koju je zadržao cijelog života. »Kad bi svi za praznike odlazili kući, ja bih ostajao sam kao prst na ruci. U školi sam radio u pješčaniku, na studiju sam klesao mramor.« Nakon četiri godine dobrog zanatskog školovanja s puno crtanja i modeliranja Kršinić je 1916. dobio svjedodžbu kao obrtnik kipar u kamenu koji može samostalno voditi obrt. No prema Kociánovoj preporuci upisao je Akademiju likovnih umjetnosti u Pragu. Prema Kršinićevim riječima, Kocian mu je rekao: »Pustite sve ovo kamenarstvo i idite na umjetničku akademiju u Prag. Vi ste rođeni kipar.« Myslbek je na Kršinićev pristupni rad u glini dao urezati slovo M, što je značilo da je primljen. Podvorniku Akademije je pritom šapnuo: »Ovaj balavac i ne zna koliko je darovit.« U Pragu je Kršinić stekao umijeće dobrog modeliranja i izgrađivanja čvrste forme, a kako je bio spretan u obradi kamena redovito je zarađivao klesanjem za druge. »Školovanje na akademiji bilo je teško, jutro predavanja, poslije podne klesanje«, prisjećao se kasnije. Nakon što je Myslbek 1918. otišao s Akademije, Kršinić je studij nastavio kod Jana Šturne. Diplomirao je 1920. s diplomskim radom muškog akta (*Pastir sa granom*), portretom svog kolege Pešaneka. Za studija u Pragu Kršinić je izradio 34 rada od gipse, terakote i mramora, no gotovo sva su izgubljena osim *Ribara* i Pešanekova portreta. Radovi su bili izloženi 1921. u Zagrebu u salonu Ulrich, a kritika je isticala njihovu povezanost s Myslbekom i Šturnsom.

Osim Kršinića, na Akademiji likovnih umjetnosti u Pragu studirali su i ovi hrvatski kipari: Petar Pallavicini, Ivan Skokandić, Robert Jean-Ivanović, Petar Bibić, Nikola Bodrožić, Trpimir Ivančević, Dragutin Varlaj, Frano Meneghello, Viktor Samuel Bernfest, Ivan Mirković, Ignac Besedićek, Josip Ivan Wichra i Mirko Grozdenović.

JOZO KLJAKOVIĆ

Preko Praga do Klimta

Hrvatski slikar Jozo Kljaković (1889.–1969.), poznat ponajprije po svojim freskama s motivima iz Biblije i hrvatske povijesti (u crkvi svetog Marka u Zagrebu, u Zavodu svetog Jeronima u Rimu, u crkvama u Biskupiji, Vranjicu i Dobroti) 1908. se nakon mature uputio u Prag gdje je upisao

studij arhitekture na Češkoj visokoj tehničkoj školi. Nadaren za slikarstvo, uz pismo preporuke Emanuela Vidovića javio se Vlahu Bukovcu, no budući da je zakasnio na prijamni ispit kod Bukovca je pohađao privatne sate. Bukovac koji je volio meke forme nije bio zadovoljan Kljakovićevim naglašenim formama i čvrstim obrisima i suradnja nije bila dugog vijeka. No u Bukovčevom ateljeu Kljaković je opazio reprodukcije bečkog slikara češkog porijekla Gustava Klimta. O njegovom slikarstvu Bukovac nije imao dobro mišljenje, no Kljakovića se ono dojmilo i odlučio je školovanje nastaviti u Beču, što ga je postupno dovelo do vrha hrvatske likovne umjetnosti 20. stoljeća.

PRAŠKA ČETVORICA

Uzelac, Trepše, Gecan i Varlaj

- Autoportreti
Milivoja
Uzelca,
Marijana
Trepšea,
Vilka Gecana
i Vladimira
Varlaja

Među Hrvatima koji su u Pragu stjecali znanja na umjetničkim akademijama ističu se četvorica slikara za koje u povijesti umjetnosti postoji naziv Praška četvorica. To su bili Milivoj Uzelac (1897.–1977.), Marijan Trepše (1897.–1964.), Vilko Gecan (1894.–1973.) i Vladimir Varlaj (1895.–1962.). U Pragu su studirali na Akademiji likovnih umjetnosti u razdoblju od 1916. do 1923. te ih povezuju mnoge zajedničke teme (pejzaži, vedute, prizori iz krčmi, ljudi s dna društva), kao i motivska i stilска ishodišta u rasponu od kubizma do ekspresionizma. S tim su se stilovima susreli upravo u Pragu koji je početkom 20. stoljeća bio značajno europsko kulturno središte. Od četvorice slikara u Prag je najprije došao

Uzelac, 1915., ali nije bio upisan kao redoviti student jer je bio vojni dezerter te je privatno pohađao klasu Jana Preislera. Trepše je Akademiju pohađao od 1918. do 1919. u klasi Maxa Švábinskog, Gecan je u Pragu boravio u dva navrata 1919. i 1920., a privukli su ga crteži koje mu je na dopisnicama slao Uzelac, dok o Varlajevu boravku u Pragu, najvjerojatnije 1919., nema službenih podataka osim u sjećanjima njegovih prijatelja. Četvoricu slikara vezivalo je prijateljstvo i prije dolaska u Prag, ali nikad nisu osnovali umjetničku grupu, niti su se sami smatrali čvrsto vezanom skupinom. Već pri njihovom prvom zajedničkom pojavljivanju, na Proljetnom salonu u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1919. četvoricu je slikara kritika odmah izdvojila i u njihovim djelima prepoznaла neka zajednička načela. Osim studija u Pragu, povezuje ih i divljenje prema djelu rano preminulog Miroslava Kraljevića koji je upravo zbog njihovog afirmativnog odnosa dobio visok status u hrvatskoj povijesti umjetnosti.

• Milivoj Uzelac:
*U ateljeu
boema*

Praška četvorica priklonila se ekspresionizmu koji se kod Kraljevića tek začinjao i njihovom pojавom može se govoriti o ekspresionizmu kao dominantnoj liniji tadašnje hrvatske umjetničke scene. Najtipičnijom slikom hrvatskog ekspresionizma smatra se Gecanov *Cinik*. Uzelca i Gecana povezivala je i mlada Čehinja Viktorie koju su često portretirali, a njen akt Uzelac je ovjekovječio na jednoj od svojih najpoznatijih slika, *U ateljeu boema*, koja je slobodnija verzija Manetova *Doručka na travi*. Gecan se sjećao da je Viktorie bila odličan model jer je mogla nepomično stajati u istoj pozici satima bez odmora. Članovi Praške četvorice nastupali su mnogo puta zajedno, ali nikad kao grupa na vlastitim izložbama sve do 1956. kad su u Kabinetu grafike JAZU bile izložene njihove grafike, a prvu zajedničku izložbu slika imali su tek 2013. u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu.

IVO REŽEK

Studij u Pragu iz nužde

- Ivo Režek:
Autoportret s kapom

Hrvatski slikar, grafičar i karikaturist Ivo Režek (1898.–1979.) upisao je Akademiju likovnih umjetnosti u Pragu 1919. nakon što nije uspio dobiti stipendiju za studij slikarstva u Parizu. Time se i on pridružio darovitoj generaciji hrvatskih umjetnika (slikara, kipara i glazbenika) koja se upravo u to vrijeme školovala u Pragu. Studij je započeo kod Vlaha Bukovca, no nije mogao prihvatiti Bukovčevu maniru poentilizma i konzervativizam koji mu je gušio stvaralačku invenciju pa ga ubrzo napušta i studij nastavlja kod Franza Thillea. Režek je u Pragu 1923. bio jedan

od osnivača Kluba studenata likovnih umjetnika i postao njegov prvi tajnik te je sudjelovao u pripremi studentskih izložbi. Od hrvatskih studenata najviše se družio s Josipom Štolcerom Slavenskim i Krstom Odakom te su zajedno sa studentom medicine Grubišićem osnovali »hrvatski kvartet« poznat u studentskim krugovima kao GROŠ, što je bio akronim sastavljen od prvih slova njihovih prezimena. Prvu izložbu Režek je imao 1921. u Klubu jugoslavenskih studenata, dobivši povoljne kritike. Postao je i član

Umělecke besede koja ga je 1928. izabrala za člana Upravnog odbora. U Pragu je nastao Režekov *Autoportret s kapom*, pejzaž *Park Stromovka u Pragu*, obje s jakim kolorističkim kontrastima, te diplomski rad *Jezuš i Marija*. Naslikao je i *Mrtvu prirodu s jabukom i razbijenim vrčem*, slike *Vrč i žemlja* i *Krčma* te seriju ženskih aktova. U Pragu je Režek upoznao prvu suprugu Elu, ali brak nije dugo potrajavao. Nakon diplome 1924., Režek je otisao u Pariz gdje se usavršavao u fresko-slikarstvu i time mu se ispunio raniji plan, no činjenica je da specijalizacije u Parizu ne bi bilo bez studija u Pragu, makar i iz nužde, gdje se Režek izgradio kao umjetnik. Tijekom specijalizacije u Parizu, 1926. je u Pragu u Alešovoj galeriji održao izložbu.

IVAN ZEMLJAK

Projektant zagrebačkih škola

Hrvatski arhitekt Ivan Zemljak (1893.–1963.), jedan od najznačajnijih predstavnika moderne arhitekture u Hrvatskoj između dva svjetska rata, također je bio praški student. Nakon studija na Tehničkom fakultetu u Grazu od 1912. do 1914., došao je u Prag gdje je od 1916. do 1920. studirao i diplomirao na Njemačkoj visokoj tehničkoj školi. Iste se godine vratio u Zagreb i zaposlio kod arhitekta Viktora Kovačića, a zatim u projektnom odjelu gradske uprave. Najznačajnija Zemljakova djela su školske zgrade u tada novim dijelovima Zagrebu, građevine

• Ivan Zemljak

čistih oblika u kojima funkcija i konstrukcija postaju sastavni dio arhitekture. Time prekida s tradicijom austro-ugarskih učilišta reprezentativnih pročelja i svoje objekte gradi prema najnovijim načelima suvremene pedagogije i nove arhitekture. Zemljak je projektirao škole na Jordanovcu, Školskoj cesti, Koturaškoj cesti, na Knežiji, obrtnu školu na Savskoj cesti (danasa zgrada MUP-a), u Jakićevoj ulici te vrtić na Laščinskoj cesti. Projektirao je i stube uz crkvu svete Marije na Dolcu, Becićeve stube, vilu Rebar i vilu Weiss.

GUSTAV KRKLEC

Zagonetni boravci u Pragu

• Gustav Krklec

Hrvatski pjesnik Gustav Krklec (1899.–1977.) u Pragu je od 1920. do 1922. studirao režiju i radio kao novinar njemačkih novina *Prager Presse*, ali o tom periodu njegovog zanimljivog i intenzivnog života, tijekom kojeg je često mijenjao zanimanja i boravište, nema puno pouzdanih podataka. U njegovim se biografijama navodi da je 1922. bio asistent Karelju Čapeku kod pripreme njegove drame *Slučaj Makropulos*, no sam je 1951. zapisao da je Čapeka upoznao tek 1926. kad je posjetio Prag na poziv Društva čehoslovačkih književnika. O Čapeku je ostavio ove dojmove: »Glavni dojam koji sam stekao pri prvom susretu

s Karelom Čapekom u proljeće 1926. godine, bio je veoma čudnovat. Razgovarali smo na sunčanoj terasi velikog praškog hotela s prekrasnim pogledom na stari, barokni Prag, o temi jezika i njegovim izražajnim mogućnostima, i o tome kako učenje stranih jezika često ne proširuje nego sputava i ograničava mogućnosti pisca pri savladavanju vlastitog jezičnog materijala, toliko potrebnog u svakoj prilici i djelatnosti, a na Čapekovu se čelu jednako izmjenjivahu sjenke neke bolne zabrinutosti i skeptične veselosti. Neprestance je na njegovim malko orumenjelim obrazima nešto treperilo i poigravalo, kao proljetna igra iskričave svjetlosti i mrkih sjenki, ali povod toj igri, tim naizmjeninim odrazima nije bio vanjski, već unutrašnji, i kao da je izvirao iz skrovitog dna duše. Bio sam prilično mlad i neobuzdan, a usto još i prožet radosnim osjećajem što sam opet u Zlatnom Pragu, i to pod sasvim drugim okolnostima nego što su bile one iz oskudnih studentskih dana, pa mi je ta mukotrpna zabrinutost duhovitog i slavnog čovjeka, koji se čak bavio idejom da izmisli "pilule protiv dosade", bila nejasna i zagonetna.« Krklec je bio poznat i po brojnim anegdotama i pričama pa je sam ispričao kako je jednom u Pragu sjedio u kavani s Čapekom kad je pokraj njih prošao jedan književnik, odjeven u crno s polucilindrom na glavi. »Vidiš ovog momka, dobar je to pisac, samo je šteta što piše na njemačkom«, kazao mu je Čapek. Taj književnik bio je Franz Kafka koji je umro 1924., što bi značilo da se Krklec doista upoznao i družio s Čapekom i prije 1926. U Pragu se Krklecu 1921. rodio

sin Srđ kojem je kum bio Ivo Vojnović, a koji je umro nakon četiri godine. U svojim je zapisima Krklec spomenuo i svoj posjet slikaru i muzikologu Ludvíku Kubi koji je na prijelazu stoljeća istraživao glazbu i tradiciju južnoslavenskih naroda. S njim su u društvu bili i drugi Hrvati koji su studirali u Pragu, Josip Slavenski, Krsto Odak i Ivo Režek. Kuba ih je počastio turskom kavom te im pjevao sevdalinke i druge narodne pjesme. Krklec se osim kao pjesnik istaknuo i kao prevoditelj s više jezika, pa tako i s češkog. Među ostalim preveo je 1948. *Šleske pjesme* Petra Bezruča.

LJUDEVIT JONKE

Utemeljitelj zagrebačke bohemistike

• Ljudevit Jonke sa svojim studentima iz Zagreba i njihovim domaćinima u posjetu Pragu 1957. Drugi slijeva Dušan Karpatský.

Hrvatski jezikoslovac Ljudevit Jonke (1907.-1979.), ustrajan borac za samobitnost hrvatskog jezika pod njegovim nacionalnim imenom i predsjednik Matice hrvatske u vrijeme Hrvatskog proljeća ne manje je važan i za hrvatsku bohemistiku. Nakon što je 1929. diplomirao južnoslavenske jezike i književnosti u Zagrebu, Jonke je 1930. dobio čehoslovačku državnu stipendiju za specijalistički studij iz slavistike i bohemistike u Pragu gdje je ostao do 1932. Jonke je odlično naučio češki i sradio se s češkom kulturnom sredinom ostavši cijelog života posrednik dviju kultura. U Pragu mu je profesor bio slovenski slavist Matija Murko pod čijim mentorstvom je 1938. napisao svoj prvi znanstveni rad, *Mažuranićev ep i pjesme o smrti Smail-aginoj*. Kao lingvist bio je pod utjecajem Praškog lingvističkog kruga te je u kroatistici afirmirao standardološka načela praških

strukturalista o posebnoj naravi (autonomnosti) i različitim funkcijama (polifunkcionalnosti) književnog jezika te o njegovoј elastičnoј stabilitetu. Kao praški student, posredstvom svog »cimera« Ive Vejvode, Jonke je bio u kontaktu s Miroslavom Krležom koji je putem Jonkea 1932. dogovorio slanje iz Zagreba njegove knjige *Moj obračun s njima* kako bi se podijelila Hrvatima koji su studirali u Pragu. Supruzi Beli Krleža je iz Praga pisao da mu uredi da se pošalje još 20 komada knjige i to na adresu: »Ljudevit Jonke, Praha II, Lazarška 3 u p. Kočiho«. Još tijekom studija u Pragu Jonke je za hrvatske časopise pisao recenzije češkog prijevoda Krležinog *Hrvatskog boga Marsa*, kao i članke o književnicima Ivanu Olbrachtu, Jiříju Wolkeru i Jaroslavu Hašku. Već 1934. preveo je na hrvatski Olbrachtov roman *Hajduk Nikola Šuhaj*, a kasnije i kapitalna djela češke književnosti, Haškov roman *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata*, Bakicu Božene Němcove, *Malostranske pripovijesti* Jana Nerude te pripovijetke Karelja Čapeka. O češkim temama Jonke je objavio i oko 50 članaka u *Hrvatskoj enciklopediji*. Jonke je 1942. upravo kao bohemist započeo sveučilišnu karijeru, postavši asistent na Katedri za slavensku filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a od 1947. predavao je češki jezik i književnost. Tek od 1949. počeo je predavati i gramatiku hrvatskog jezika. Jonke se naziva utemeljiteljem zagrebačke bohemistike jer njegovom zaslugom se 1965. izdvojila iz studija slavistike i postala samostalan studij. Iako nije volio putovati, Jonke je kasnije uvjek rado odlazio u Prag uz koji su ga trajno vezale lijepo uspomene iz mladosti.

ZVONIMIR BAJSIĆ

Dokumentarist praških zvukova

- Zvonimir Bajšić

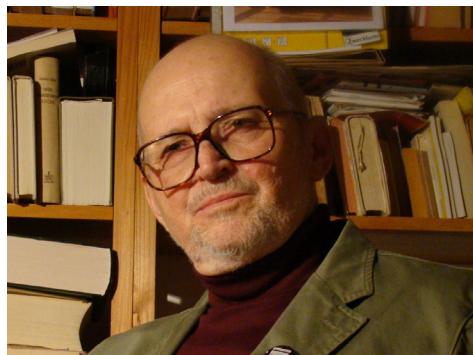

Zvonimir Bajšić (1925.–1987.), dramski pisac, redatelj i prevodilac, studirao je filozofiju u Pragu od 1946. do 1948., slušajući među ostalim i estetiku kod poznatog lingvista Jana Mukařovskog. Kao student u Pragu je objavio pripovijetke na češkom *Kříž rodiny* i *Případ Petra Filipiče* te članak *Jugoslávské divadlo*. Kasnije je među ostalim prevodio i češke pjesnike Jiříja Wolkeru, Jana Ortena i Stanislava Kostku Neumanna. Bajšić je ostao upamćen prije svega po brojnim

radio-dramama. Napisao ih je desetak, a režirao oko 250. Proslavio se kao autor žanra dokumentarne radiodrame (feature) u kojima uz vlastiti tekst koristi i dokumentarni zvuk. Njegov prvi feature iz 1968. nosi naziv *Zbogom*, a posljednji i najimpresivniji je *Praško proljeće 1984.* U njemu kroz prividnu kroniku istoimenog glazbenog festivala u Pragu govori o kulturi kao mogućnosti otpora. U toj dokumentarnoj radiodrami uz prikaze i komentare koncerata Bajsić iznosi i sjećanja na studentske dane provedene u Pragu, razgovara s nekadašnjim profesorom, kolegama i slučajnim prolaznicima na praškim ulicama i grobljima te u djelu postupno uvodi aktualnu društvenu i političku tematiku. Time daje sliku poretka uspostavljenoga u Čehoslovačkoj nakon sovjetske intervencije 1968., no otkriva i oazu svojevrsnog švejkovskog otpora koji je, na pozornici periferijske dvorane, iskazivala mala skupina kazališnih umjetnika na čelu s dramskim piscem i redateljem Ivanom Vyskočilom. U drami se čuje i glas hrvatskog dirigenta Lovre Matačića i njegove izvedbe Smetanine *Moje domovine.* Drama je bila nagrađena na Festivalu dokumentarne radiodrame u Beogradu 1986., ali nije smjela biti izvedena na Radio Zagrebu i prazvedbu je doživjela 1988. na Omladinskom radiju, godinu dana nakon Bajsićeve smrti.

PREDRAG JIRSAK

Bohemist koji je nadmašio i Jonkeu

Hrvatski književnik, bohemist, sveučilišni profesor i prevoditelj Predrag Jirsak (1941.–2011.), jedan od osnivača Hrvatsko-češkog društva, desetljećima je bio jedan od vodećih promotora češke književnosti i kulture u Hrvatskoj. Nakon završetka studija anglistike i komparativne književnosti u Zagrebu, od 1967. do

• Predrag Jirsak

1969. radio je kao lektor hrvatskog jezika i književnosti na Karlovu sveučilištu u Pragu, ujedno pohađajući poslijediplomski studij češke književnosti. Boravak u Pragu značajno je obilježio njegov profesionalni put. Ondje se uputio u teoriju Praške lingvističke škole, slušajući predavanja jednog od njezinih najuglednijih predstavnika, Felixa Vodičke, a 1968. bio je i

svjedok gušenja Praškog proljeća. U Pragu je upoznao svoju prvu suprugu, Bjelovarčanku češkog porijekla Evu Winkler, tada studenticu restauratorske škole Bohuslava Slánskog na Akademiji primijenjenih umjetnosti. Njihova kći je povjesničarka umjetnosti Libuše Jirsak.

Po povratku u Zagreb Jirsak postaje asistent za češku književnost na studiju bohemistike. Ljudevit Jonke ga odabire za svog nasljednika, ustvrdivši da ga u znanosti o književnosti višestruko nadmašuje, što je Jirsak i dokazao. Nakon što je Jonke 1973. udaljen s Filozofskog fakulteta zbog angažmana u Hrvatskom proljeću, Jirsak je preuzeo kolegije iz češke književnosti koje je vodio do umirovljenja 2007., a u jednom periodu održavao je predavanja iz gramatike i jezične vježbe. Bavio se češkim strukturalizmom, češkom književnom avangardom, kao i suvremenom češkom poezijom, prozom i dramom. Prevodio je djela najvažnijih čeških teoretičara književnosti, a češkim piscima bavio se i kao teoretičar i kao prevoditelj. Bio je poznat kao istinski entuzijast, odličan govornik, veliki erudit i vrstan poznavatelj jezika s kojeg i na koji je prevodio, s istančanim osjećajem za detalje i stil. Uz svoj nastavnički rad tijekom kojeg je odgojio brojne generacije hrvatskih bohemista, zapostavio je vlastito književno stvaralaštvo koje je uglavnom ostalo u rukopisima. Družio se s književnicima Milanom Kunderom, Josefom Škvoreckim i Ladislavom Fuksom, a blizak prijatelj bio mu je i povjesničar Vojtěch Zamarovský. Za opću kulturu važan Jirsakov pothvat bio je prijevod njegove knjige *Junaci antičkih mitova*. Knjigu je preveo zajedno s ocem, književnikom Mirkom Jirsakom (1909.–1999.) koji je u Pragu 1931. i 1936. studirao bohemistiku. Djelovao je kao profesor na učiteljskim školama (Srijemski Karlovci, Petrinja, Osijek) i bio ravnatelj Učiteljske škole u Osijeku (1954.–1956.). Od 1956. bavio se novinarstvom i bio suurednik kulturne rubrike *Vjesnika*, novinar u *Vecernjem listu*, tehnički urednik lista *Naša djeca* te suradnik *Telegrama*. Od srednjoškolskih dana objavljivao je pjesme, od kraja 1950-tih godina i prozu, a 1964. posvetio se isključivo književnom radu i prevodilaštvu. Prevodio je s češkog beletristiku i znanstveno-popularna djela, među ostalim i djela Karela Čapeka i Josefa Škvoreckog. Veći dio književnog opusa Mirka Jirsaka (romani, pripovijesti, memoarska proza, sjećanja, pjesme) rasut je po književnoj periodici ili je još neobjavljen u ostavštini. Objavio je djela *Pjesme* (1929.), *Lice za oknom* (pjesme, 1933.), *Sa ruba ravnice* (pjesme, 1953.), *Most* (pjesme, 1962.), *Karneval cvrčaka* (roman, 1974.), *Sadra i pjesak* (pjesme, 1981.) te *101 pjesma*, 2004. Bio je i član Hrvatsko-češkog društva.

Hrvatski grobovi u Pragu

Smrt je neizostavni dio života pa kao što mnogi Hrvati živjeli u Pragu, neki su ondje i umrli. Dio ih je u Pragu pronašao i posljednje počivalište i stoga dio ove knjige posvećujemo i hrvatskim grobovima na dva praška najveća groblja, Olšanskom i Vinohradskom groblju.

JOSIP FILIPOVIĆ

General kojem je Prag bio draži od Beča

Na Olšanskom groblju u Pragu među posljednjim počivalištima istaknutih osoba s kraja 19. stoljeća nalazi se i grob na čijem spomeniku čitamo ovaj tekst: »Hier ruhet der K. und K. Feldzeugmeister Josef Freiherr Philippović Grosskreutz des Leopold-ordens (K.D.) Commandeur des Militär Maria Theresien-ordens etc. etc. etc. commandirender General in Böhmen geboren 1819 am 28. April zu Gospic in Croatię gestorben 1889 am 6. August zu Prag.« Riječ je o grobu jednog od najslavnijih hrvatskih vojskovođa, generala Josipa Filipovića koji je u povijesti zabilježen prije svega kao zapovjednik austro-ugarskih postrojbi koje su 1878. okupirale Bosnu i Hercegovinu. Kao i mnogi

• Josip Filipović

grobovi hrvatskih velikana umrlih izvan domovine, i Filipovićev je grob prepušten zaboravu i propadanju, a do 2012. bila je nepoznata i njegova lokacija, sve dok ju nakon nekoliko mjeseci potrage nije otkrilo Hrvatsko-češko društvo koje je pokrenulo akciju da se grob obnovi. Filipović je najprije bio pokopan na vojnom groblju u Pragu, a nakon njegova ukidanja 1906. ostaci su mu preneseni na Olšansko groblje. Uz feldmaršala Svetozara Borojevića i generala Stjepana Sarkotića, general Josip Filipović jedan je od

najistaknutijih i najviše rangiranih Hrvata u austro-ugarskoj vojsci te jedan od najznačajnijih Hrvata koji su živjeli i javno djelovali u Pragu. O njemu se u Hrvatskoj danas premalo zna. Vjerovatno čak ni svi stanovnici njegove ulice u zapadnom dijelu Zagreba ne znaju u čijoj ulici žive jer ulica nosi ime u čast »baruna Filipovića«, kao da se radi o nekom anonimnom barunu kakvih je u prošlosti bilo mnogo.

- Nadgrobni spomenik Josipa Filipovića na Olšanskom groblju u Pragu

Filipovićev grob je uslijed nebrige obrastao mahovinom i mjestimično oštećen, a s donjeg dijela spomenika nestao je njegov kovani obiteljski grb. Kameni grb na vrhu spomenika je pak relativno dobro očuvan, kao i nadgrobni natpis. Mahovina prekriva i dva grobna poklopca na koja su upisana imena Filipovićeve žene Leontine i kćeri Olge, dok je kovana ograda groba nagrižena hrđom. Slaba je utjeha da niti ostali susjedni grobovi nisu u mnogo boljem stanju, jer u njima ne počiva nitko kalibra Josipa Filipovića koji nije bio samo »Freiherr« (plemeniti), »Feldzeugmeister« (topnički general) i nositelj uglednih odličja, nego u času smrti i vojni zapovjednik cijele Češke (misli se na povjesnu zemlju Češku). Filipović je rođen 1819. u Gospiću, u uglednoj vojničkoj obitelji koja je još 1781., u vrijeme Josipova djeda Ilike dobila plemički status s titulom baruna, a 1785. i pridjevak von Philppsberg, što se odnosi na ličko selo Filipoviće. Josipov otac Leopold također je bio vojnik, s činom satnika. Josip Filipović je 1834. stupio kao kadet u Ličku krajišku pješačku pukovniju. Zatim je 1836. postao pukovnijski kadet, a od 1837. do 1839. školovao se u Tullnu u Donjoj Austriji. Ubrzo je promaknut u čin potporučnika, zatim u potporučnika prve klase, a 1843. postaje natporučnik i službuje u glavnim stožerima zemaljskih zapovjedništava u Češkoj i Italiji. Satnik je postao 1847. i sudjelovao u burnim događajima 1848. i 1849. Vatreno krštenje doživio je kao zamjenik načelnika stožera Prvog korpusa bana Josipa Jelačića tijekom gušenja ustanka u Beču kad je bio lakše ranjen. Unatoč tome, sudjelovao je u dalnjim okršajima pa dobiva čin bojnika u Varaždinsko-križevačkoj krajiškoj pješačkoj pukovniji. Zbog zalaganja odlikovan je Vojnim križem za zasluge, a 1849., kad je sudjelovao u gušenju revolucije u Mađarskoj, odlikovan je viteškim križem Leopoldova reda. Daljnji napredak u karijeri Filipović je ostvario 1851. kad postaje potpukovnik i Jelačićev glavni pobočnik. Od 1853. kao pukovnik bio je zapovjednik Varaždinsko-križevačke krajiške pješačke

pukovnije. Oženio se Leontinom von Joelson 1856. i s njom imao pетero djece, dva sina i tri kćeri. Nažalost, svi su rano umrli.

Kao general bojnik, Filipović je 1859. sudjelovao u ratu protiv Francuske i Pijemonta. Zapovijedao je brigadom u VIII. korpusu, a tijekom bitke kod Solferina njegova brigada borila se punih 12 sati protiv nadmoćnijeg neprijatelja. Tu je bitku Austrija izgubila, ali su zato hrvatske pukovnije pod Filipovićevim vodstvom razbile neprijateljsku vojsku na svom dijelu fronte. Zbog zasluga je odlikovan ordenom Željezne krune II. klase, a 1860. potvrđena mu je titula baruna. Tijekom 1865. Filipović je zamjenjivao bolesnog hrvatskog bana Josipa Šokčevića, a iduće godine, tijekom rata s Pruskom, kao zamjenik zapovjednika 2. korpusa Sjeverne armije sudjelovao je u bitkama kod Kuksa, Sadove i Požuna i promaknut u čin podmaršala. Postaje zapovjednik 1. pješačke divizije u Beču, a 1867. i titularni pukovnik-vlasnik 35. linijske pješačke pukovnije sa sjedištem u Plzenju. Od 1871. bio je zapovjednik 8. pješačke divizije u Innsbrucku, a time i zapovjednik obrane Tirola i Vorarlberga, da bi 1874. kao general topništva postao zapovjednik vojnog zbora u Moravskoj sa sjedištem u Brnu. Nakon pet mjeseci je međutim bio premješten za vojnog zapovjednika Češke sa središtem u Pragu, a u Brnu ga je zamijenio njegov brat Franjo Filipović (1820.–1903.), koji je također ostvario zavidnu vojnu karijeru – bio je uz ostalo namjesnik Dalmacije i zapovjednik Vojne krajine. Uoči okupacije BiH, Josip Filipović je iz Češke premješten u Hrvatsku i imenovan zapovjednikom XIII. korpusa sa sjedištem u tadašnjem Brodu na Savi gdje je 29. srpnja 1878. prešao Savu i slamajući osmanlijski otpor preko Dervente, Doboja, Maglaja, Žepča, Vranduka, Zenice, Kakanja, Visokog i Kiseljaka napredovao prema Sarajevu u koje je ušao 19. kolovoza, preuzeo zapovjedništvo novoustrojene 2. armije te do 19. listopada dovršio okupaciju Hercegovine. Zbog zasluga je odlikovan Komanderskim križem Reda Marije Terezije. Kad je u studenom 1878. 2. armija raspушtena, Filipović je ponovno imenovan zapovjednikom Češke koja mu je očito prirasla srcu jer kad je 1881. imenovan na prestižnu dužnost zapovjednika Beča, već iduće godine je na vlastiti zahtjev vraćen u Prag gdje ostaje do smrti 6. kolovoza 1889. O Filipovićevoj slavi svjedoči činjenica da su u Češkoj njemu u čast skladane dvije koračnice – prvu je, pod nazivom *Philippovich-Marsch*, skladao Franz Schmid i 1897. je postala službena koračnica 35. linijske pješačke pukovnije, kojoj je Filipović od 1867. bio titularni pukovnik-vlasnik, a autor druge, s nazivom *Philippovich*, je Johann Nepomuk Král. Snimke obiju koračnicu dostupne su na internetskoj stranici YouTube.

U Češkoj je Filipović danas slabo poznat (često ga se u literaturi spominje u njemačkom obliku kao Philippovich), ali spomen na njega postoji u češkoj književnosti, u kratkoj pripovijetki Josefa Svatopluka Machara

Dobrovoljačka godina prevedenoj na hrvatski 1921. Ovaj češki književnik je 1886. godinu dana proveo u vojski kao jednogodišnji dobrovoljac pa pripovijetka vjerojatno ima autobiografske elemente. Machar je ostavio dragocjene opise Filipovićevog fizičkog izgleda, karaktera, ugleda i popularnosti koju je uživao pa ih vrijedi citirati:

- Grob Josipa Filipovića na Olšanskom groblju u Pragu

»Oko 10 sati dojahaо bi Filipović, strah i trepet oficira, a ljubimac običnog malog vojnika i sjedeći uspravno u sedlu na svom bijelom konju jahaо bi lagano, velik, veličanstven na čelu ogromne pratinje svih štapskih oficira cijele garnizone kao netko koji dolazi na veliki sud. Onda bi ustavio i promatrao; strašno je bilo njegovo rumeno lice, strašne njegove sive, oštре i pronicave oči i sijeda, razdijeljena brada. Bili su to časovi, kad bi i oholi pogledi bogu sličnih poručnika postajali neznatni i kao molili i zaklinjali noge jadnih, malih vojnika: "Drage moje, držite se zajedno, lijepo, čvrsto, jedan dva – jedan, dva!..." A stari bi Filipović gledao te noge, što su sjekle, udaraо bi jahaćom šibom o čizme i glasno govorio: "jedan – dva – kao grom!"

Često bi nam se pružila slika bez riječi: daleko od nas, daleko od svih vojnika uopće nastao bi jedan krug. Filipović u sredini, visoko na konju, a pred njim, skupljenih peta, naprijed nagnuta tijela, stajao bi kakav kapetan, major, pukovnik. Filipović bi gestikulirao jahaćom šibom, njegova pratinja ne bi se ni ganula, kao drveće pred buru – čak ni konji se nisu micali. I najednoć bi čitav krug salutirao, razletio bi se, pojedinci bi se žurili k svojim odjelima, a kakav kapetan, major ili pukovnik, crven u licu, zarežao bi poput pakla nad svojim stadom i mi bi čuli rikanje: "Pseta, kukavna pseta! Ja ћu Vas već naučiti! Ja ћu vam već pokazati!" – i kad bismo se vraćali kući,

grmjeli su ondje koraci marša, bljeskale sablje, zujale zapovijedi i psovke suhih grla, a kumpanija ili bataljun činio bi utisak kao da ima namjeru, da se danas ne rastane s Letnom... Za Filipovićevo je vrijeme u Češkoj kod vojništva cvao odmjereni korak, sličan pruskom paradnom maršu... Reglaman je tražio, da taj korak bude izvođen onako, kako je Filipović htio; reglamanu je korak bio samo sredstvo za marš i takt; starom je vojniku bio sam sebi svrha. I pravo je imao stari general: noge ojačaše, pa su lako podnosile sve i najteže marševe i tkogod je služio pod Filipovićem taj zacijelo još i danas blagosivlje odmjereni korak.... Val mladih tjelesa prohuji mimo Filipovića; stara, sijeda ekselencija gleda ti nekom blagom simpatijom u lice – ti vidiš da se on veseli twojoj mladosti, tvom zdravlju, da mu dobaciš veseo, radostan pogled – a glazba klikće kao vodopad, leti nebu pod oblake pada, raspršava se i samo bubanj tutnji. Ne osjećaš ništa drugo nego svoju zdravu mladost i ne osjećaš ništa, nego da bi tu svoju zdravu mladost smjesta dao za tu sijedu, očinsku ekselenciju. "Mi ćemo se svi dati ubiti za našeg generala", kako se to kaže u nekoj našoj davoriji.«

DRAGUTIN STRAŽIMIR

Enolog pokopan u gradu piva

Na Olšanskom groblju pokopan je još jedan istaknuti Hrvat, svećenik, političar i publicist Dragutin Stražimir (1821.–1891.) kojeg se smatra oce hrvatske enologije. Paradoksalno, smrt ga je zatekla u Pragu, gradu piva, a grob mu je bio zaboravljen gotovo 120 godina. Rodio se kao Karl Vahter u Bukovcu kod Ludbrega gdje mu je otac vodio imanje obitelji Drašković. Pučku školu pohađa u Petrijancu kod Varaždina, zatim pohađa gimnaziju u Zagrebu, a 1839. primljen je u sjemenište. Svoje ime pohrvačuje i 1849. mijenja u Dragutin Stražimir.

• Dragutin Stražimir

– *Vinogradar*. Tu po prvi puta piše o uzgoju vinove loze na armaturi. Knjiga ima još dva izdanja, dopunjena, četiri i šest godina kasnije. Knjigu

je napisao na temelju proučavanja uzgoja vinove loze u Češkoj koju je iznimno volio. Stražimir je prvi put bio u Češkoj još kao bogoslov 1843. Češka ga je oduševila i postao je pravi »čehofil«: naučio je jezik te kasnije čak i prevodio s češkog. Oduševljavala ga je češka kultura, ali najviše napredak u poljoprivrednoj proizvodnji.

Za svećenika ga je zaredio zagrebački biskup Juraj Haulik 1845., 1848. se politički veže uz narodnjake i Ivana Mažuranića te ostaje njegov pristaša cijelog života. Kao mladi svećenik od 1851. djeluje u Donjoj Zelini. Tu je osnovao osnovnu školu, a već 1852. u Svetom Ivanu Zelini osniva podružnicu Gospodarskog društva te 1860. organizira prvu izložbu raznih plodova, voća, vina, gomolja i ostalog. Na izložbi vina u Beču 1866. za svoju graševinu osvojio je brončanu medalju. Kao predsjednik podružnice Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u Svetom Ivanu Zelini određuje vrijeme početka berbe grožđa, provodi različite pokuse sa strojevima te puku objašnjava prednosti uzgoja vinove loze na armaturi, onako kako je to video u Češkoj. Piše za mnoge novine tog doba. Izdaje i knjižicu *Ratarstvo za puk*, a piše i poučnu knjigu za seljake *Mijat Briguša ili kako se može čovjek popeti s osla na konja* koju je nagradila Matica hrvatska.

Od 1875. bio je zastupnik u Hrvatskom saboru. Jedna je od ključnih osoba koje su se izborile za izgradnju ceste od Zagreba do Rijeke. Kako bi se izbjeglo plaćanje velike cestarine za robu koja dolazi iz Rijeke, njegovim zalaganjem ukinute su malte na toj komunikaciji. Silno je kritizirao cijenu prijevoza željeznicom na pruzi od Budimpešte do Rijeke.

- Nadgrobni spomenik Dragutina Stražimira na Olšanskom groblju u Pragu

Kako je cijelog života bio zaljubljen u Češku te proučavao češke gospodarske i druge časopise, u sedamdesetoj godini života, narušena zdravlja, odlučuje se za putovanje u Karlove Vary na liječenje. Na povratku boravi u Pragu gdje je i umro 7. svibnja 1891. U oporuci je napisao da ga ukopaju tamo gdje umre, a ovo se dogodilo u njegovoj ljubljenoj češkoj zemlji. Godinama su u Svetom Ivanu Zelini, gdje srednja škola nosi njegovo ime, razmišljali o obilježavanju mjesta Stražimirova ukopa, no nitko ništa nije poduzeo da i

pronađe mjesto ukopa Dragutina Stražimira. Konačno je to 2008. nakon dugog traženja uspjelo predstavniku češke manjine u Zagrebačkoj županiji Franji Vondračeku. Njemu je od izuzetne pomoći bio mladi arhivar u Praškoj nadbiskupiji Josef Faktor koji je u crkvenim arhivima konačno pronašao mjesto Stražimirova ukopa, i to 117 godina nakon smrti, te je uz dozvolu uprave groblja postavljen i mali nadgrobni dvojezični spomenik koji govori o tom hrvatskom velikanu. Povodom postavljanja nadgrobne ploče, 18. listopada 2008. u prvi posjet Stražimirovu grobu uputilo se veliko izaslanstvo u kojem su bili čelnici Grada Svetog Ivana Zeline i Zagrebačke županije, nekoliko svećenika, predstavnici zelinskih institucija, brojni vinari i ugostitelji. Ploču su otkrili gradonačelnik Vladimir Žigrović i hrvatski veleposlanik u češkoj Marijan Ramuščák, a blagoslovio župnik iz Donje Zeline Dragutin Toplak. Za Stražimira je u jednoj od kapelica katedrale svetog Vida služena misa zadušnica, što je bio prvi slučaj da se u praškoj katedrali služi misa na hrvatskom jeziku. Nekoliko godina kasnije uprava Olšanskog groblja postavila je i prikladne tekstualne zapise o važnim osobama koje su ukopane na tom groblju. Tako u blizini Stražimirova groba na češkom jeziku stoji prigodan tekst o njemu u kojem je naglašeno da je mjesto njegova ukopa pronašao novinar i turistički djelatnik, »rodak« (tj. sunarodnjak) Dragutina Stražimira František Vondraček.

ANDRIJA IVAN BORTULIN

Zagonetni Crešanin pokopan u Pragu

Na Vinohradskom groblju u Pragu nalazi se gotovo zaboravljen i nažalost neuređen grob jednog znamenitog, ali manje poznatog Hrvata, Andrije Ivana Bortulina, etnografa, novinara i prevodioca, rođenog 1876. u Belom na otoku Cresu, koji je zadnje godine života proveo u Pragu i тамо umro 1917. Do 2005. bila je nepoznata lokacija groba, no otkrivena je zahvaljujući Hrvatsko-češkom društvu koje se Bortulinom bavilo praktički od svog osnutka 1992. na zamolbu udruge Tramuntana – Društva za istraživanje i njegovanje povijesti i kulture Tramuntane – Beli. Bortulin je u hrvatskoj etnografiji poznat po člancima o Cresu koje je objavljivao u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena JAZU* od 1898. do 1914. Tijekom boravka u Zagrebu, gdje je studirao pravo, Bortulin je objavljivao i prijevode pripovijetki talijanskih i ruskih pisaca u onodobnim zagrebačkim novinama. Iako se njegovi etnografski zapisi i danas citiraju, Bortulinov život nije dovoljno istražen, a pogotovo ne njegovo praško razdoblje. Kad je umro, u pulskom *Hrvatskom listu* objavljen je ovaj napis: »Andrija Ivan

Bortulin. *Narodni Politika*, u Pragu javlja: Nedavno je ovdje umro Andrija Ivan Bortulin, Istranin, rodom iz Bela (otok Cres). Pokojnik je bio dobar prevodilac iz hrvatskoga jezika u češki te svojim marljivim radom na češkom jeziku upoznavao je češki narod s našim piscima. Svojoj je zadaći uzeo geslo: pobratimiti slavensku literaturu, a tu je zadaću vršio rijetkom marljivošću i ustajnošću. Radovi su njegovi štampani u češkim smotrama i dnevnicima kao *Češkom svijetu*, *III. Listovima, Narodnoj politici, Topičevom zborniku* itd. Pokojnik je u svoje vrijeme u zagrebačkim listovima prevodio različne stvari iz stranih književnosti. Laka mu zemlja!«

- Grob Andrije Ivana Bortulina na Vinohradskom groblju u Pragu

To je bio glavni putokaz za daljnja istraživanja pa je tajnica HČD-a Vlatka Banek u Hrvatskom državnom arhivu pronašla dokaze da je Bortulin 1903. upisao dva semestra prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Otkrila je i 14 Bortulinovih prijevoda (uglavnom s talijanskog i nešto s ruskog jezika) objavljenih u razdoblju od 1905. do 1907. u zagrebačkom listu za zabavu, znanost i umjetnost *Prosvjeta*, iz čega se dade naslutiti Bortulinov boravak u Zagrebu i tih godina. Ne zna se je li završio studij prava, ali pouzdano se zna da je jedno vrijeme živio u Pragu gdje je i umro. Vodeći češki kroatist Dušan Karpatský, na zamolbu HČD-a, pronašao je 43 Bortulinova prijevoda na češki, uglavnom djela hrvatskih književnika, primjerice romana *Usahlo vrelo* Viktora Cara Emina, novele Ksavera Šandora Gjalskog *U žutoj kućici* i romana Jagode Truhelke *Plein air*. Kad je 2005. otkrivena Bortulinova praška adresa (Královské Vinohrady, Hálkova 64) i lokacija njegovog groba na Vinohradskom groblju, Hrvatsko-češko društvo je, posredstvom hrvatskog veleposlanstva, podmirilo grobarinu koju nitko

nije plaćao od 1997. Tadašnji predsjednik HČD-a Zvonimir Kotarac i tajnik Marijan Lipovac u prosincu 2005. posjetili su Bortulinov zapušteni grob, obrašten bršljanom i bez ikakve grobne oznake, osim papira u prozirnom fasciklu s njegovim imenom kojeg je na grob položila Uprava praških groblja nakon što je HČD zatražio službenu potvrdu da je Bortulin ondje doista pokopan. U Arhivu glavnog grada Praga pribavljen je i izvadak iz Matične knjige umrlih praške Župe svete Ludmile koji potvrđuje da je Bortulin umro 4. travnja 1917., a kao uzrok smrti navedeno je iskrvarenje od čira na želucu. Također su ubilježeni i podaci da je rođen u Belom u Istri (Cres je u doba Austro-Ugarske bio dio markgrofovije Istre), da mu se otac zvao Dominik (ustvari Dinko), a majka Marija rođena Ratković, da je bio neoženjen i po zanimanju učitelj jezika. Iz toga se može zaključiti da se u Pragu osim prevodenjem bavio i poučavanjem jezika. Podaci o Bortulinu nađeni su i u Nacionalnom arhivu u Pragu, točnije njegov policijski dosje koji je zaradio radi kažnjavanja zbog uzimanja ptica pjevica iz gnijezda i krađe jedne njemačke knjige. Je li Bortulin doista kralj ptice zbog mogućeg preprodavanja ili ih je možda proučavao nije poznato. U svakom slučaju, ovaj podatak upućuje na to da je Bortulin u Pragu živio pomalo uzbudljivim životom. Koliko je Bortulin zagonetan i nepoznat svjedoči podatak da ni u zagrebačkim ni u praškim arhivima nije sačuvana njegova fotografija, ali upravo to može biti poticaj novim istraživačima da se pozabave životom ove malo poznate osobe koja je tijekom svog kratkog života dala nemali doprinos hrvatsko-češkim vezama na području književnosti.

- Natpis
na grobu
Andrije Ivana
Bortulina

Slavni Hrvati kao praški gosti

Tko je sve od poznatih Hrvata posjetio Prag nikad se neće točno utvrditi, a pogotovo ne što su ondje radili i kakvi su im bili dojmovi, osim ako o tome nema podataka u novinama, njihovim vlastitim zapisima ili drugim izvorima. Stoga smo izdvojili nekoliko hrvatskih velikana koji u Prag nisu navraćali samo turistički, već s određenim ciljem, što je nekima od njih značajno odredilo i daljnji život i karijeru.

MARIJA RUŽIČKA STROZZI

Trajan spomen na gostovanja u Pragu

- Marija Ružička Strozzi

Marija Ružička Strozzi (1850.–1937.) jedna je od najvećih hrvatskih glumica koja je tijekom gotovo 70 godina karijere ostvarila oko 600 uloga i više tisuća nastupa, kao nijedna hrvatska glumica prije ni nakon nje. Rodonačelnica poznate hrvatske glumačke i glazbene dinastije (sin joj je bio glumac i režiser Tito Strozzi, kći operna pjevačica Maja Strozzi Pečić, unuk Boris Papandopulo, snaha glumica Eliza Gerner, a praučnuka glumica Dora Fišter Toš), bila je rodom Čehinja, a kasnije je u dva navrata gostovala u Pragu i jednom u Brnu. Rodila se u Litovelu 3. kolovoza

1850. od oca Leopolda Josefa Růžičke i majke Therezie Otilie rođene Mauler. Podaci o najranijem djetinjstvu Marije Ružičke Strozzi nisu sasvim pouzdani. Prema jednima, roditelji su se nekoliko mjeseci nakon njenog rođenja doselili u Zagreb gdje je otac dobio posao u kazališnom orkestru, no ima i podataka koji upućuju da je obitelj Ružička živjela u Litovelu sve do 1852. Bilo je to u današnjoj ulici Palackého 94 gdje se Marija i rodila. Karijeru je Marija Ružička počela nastupom u zagrebačkom kazalištu 1868.,

a udajom za Ferdinanda Strozzija, potomka stare firentinske plemićke obitelji, od 1871. najčešće se potpisivala kao Marija markiza Strozzi.

Nakon što je 1883. u Pragu otvoreno Narodno kazalište, Marija Strozzi bila je jedan od njegovih prvih gostiju. Potrudila se naučiti češki i namjeravala u Pragu dobiti angažman. Prvi put se pojavila na pozornici praškog Narodnog kazališta 30. kolovoza 1886. kao Fedora u istoimenoj predstavi Victoriena Sardoua. Gostovanje se nastavilo 2. i 5. rujna ulogom Klare u Ohnetovom *Vlasniku talionica*, 6. rujna je odigrala naslovnu žensku ulogu u Shakespeareovom *Romeu i Juliji*, a sve je završila 10. rujna ulogom Eve u *Mageloni* Josefa Jiříja Kolára. Češki tisak je gostovanje vrlo intenzivno pratilo pa je izvjestio i o tome da je obišla i praške znamenitosti. Posjetila je i obitelji starog poznanika Josefa Václava Friča, nekadašnjeg urednika zagrebačkih novina *Agramer Zeitung* koji je 1874. osnovao Češku besedu Zagreb. Napuštajući 14. rujna u novinama je napisala ovu objavu: »U svom nelakom rastanku s predragim i toplo gostoljubivim Pragom imam srdačnu potrebu izraziti svoju najveću hvalu: Poštovanoj publici za ljubazno prihvaćanje, počasnim družicama i drugovima u Thaliji za kolegijalnu potporu, češkom novinstvu za prijazne i ohrabrujuće recenzije, slavnoj intedandaturi, direktorijatu i društvu Narodnog kazališta za primjernu susretljivost, Umjetničkoj besedi i Akademskom društvu za dojmljiva priznanja, a svim ovdje stečenim rijetkim i nezaboravnim prijateljima za svu iskrenu pažnju. Lijepi trenuci proživljeni u Vašoj sredini ostat će mi zauvijek najutješnijom uspomenom. Živite dobro! Marija Ružička-Strozzi, član zagrebačkog Nar. kazališta. U Pragu, 14. rujna 1886.«

Dojmove iz »mog prekrasnog Zlatnog Praga« opisala je u pismu Fričovoj kćeri Boženi: »Nije fraza ako Vam kažem da ne živim više u Zagrebu; duh moj prebiva neprekidno u Pragu i budite uvjereni da kad ne bih imala obitelj ... Počela sam osjećati da sam Moravljanka i nemam na pameti ništa drugo nego Prag ...«

U Zagrebu je Marija Strozzi nastavila uspješnu glumačku karijeru i počela intenzivno učiti češki. Boženi je o tome napisala: »Naučit ću ga, moram ga naučiti. Ne mogu i ne smijem čitati, ali gdje god hodam, govorim češki sama sa sobom«. Tokom sljedećih praznika (1887.) Marija Strozzi

• Rodna kuća
Marije Ružičke
Strozzi u
Litovelu

ponovno se pojavila u Pragu kao gost obitelji Frič. Kontakti su trajali i dalje: Frič je od 16. do 20. travnja 1889. posjetio Zagreb i svaki dan je boravio u njezinom stanu, gdje su počeli pripremati repertoar za novo gostovanje. Marija Strozzi je ne samo napredovala u učenju češkog jezika (»Češku Klaru poznam toliko dobro, da nju mogu igrati spavajuća; u sljedećih nekoliko dana moram igrati na hrvatskom i bojam se, da će imati na jeziku češke riječi. Nikakav zadatak u životu nisam pratila s takvom ljubavlju i strašcu.«), nego i prevela na hrvatski češku i francusku dramu *Gazdina roba* i *Adriene Lecouvreur*, s kojima je kasnije gostovala u Pragu.

Novo gostovanje u Pragu Marija Ružička Strozzi počela je pripremati 7. srpnja 1893, no ono se iz nepoznatih razloga realiziralo tek u studenom 1894. Marija Strozzi je u Prag stigla 6. studenog. Prva predstava bila je 9. studenog 1894. *Dama s kamelijama* Aleksandra Dumasa sina i bila je rasprodana, kao i druga predstava 12. studenog. Nakon trećeg nastupa u *Adrienne Lecouvreur* (15. studenog) i konstatacije kritike da je »nakon rezultata, koji je gospođa Ružička-Strozzi postigla moguće gledati unaprijed s najživljim interesom«, reagirali su sljedeći dan telegramom intendant Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu Stjepan Miletić i direktor drame Adam Mandrović. Marija Ružička Strozzi je 20. studenog nastavila gostovanje na češkom jeziku. Izabrala je glavnu ulogu u realističkom komadu *Gazdina roba* svoje prijateljice Gabriele Preissove koji je napisan u dijalektu. Komad je bio kasnije pod istim nazivom u prijevodu Marije Strozzi odigran jednom (1896.) u Zagrebu. Možda su i zbog toga kritika i javnost bile pune očekivanja, a novine su unaprijed najavljivale, da »...već sam izvanredni fenomen, da će umjetnica druge nacionalnosti od češke igrati češku ulogu u Narodnom kazalištu na češkom jeziku, sigurno će učiniti sutrašnju predstavu gospođe Ružičke-Strozzi iznimno zanimljivom.« Zadnja uloga Marije Strozzi na praškoj pozornici bila je 24. studenog Klara u Ohnetovoj drami *Vlasnik talionica* koju je trebala također odigrati češki. Marija Strozzi 26. studenog napustila je zauvijek kao glumica Prag i vlakom u pratinji Josefa Jana Friča oputovala u Brno. Njezino praško gostovanje i glumu je nakon nekoliko dana ocijenio pisac R. J. Kronbauer: »Pristojan broj rijetkih i odličnih gostiju izmjenio se na našoj pozornici, zvijezde prvog reda... sve to punim pravom ponavljamo o milom bratskom gostu, ali o nikome od njih se ne može reći, da se utisnuo tako duboko i u najintimniju dušu, kao umjetnost, narav i izgled gospođe Ružičke-Strozzi.«

Vijest da će Marija Strozzi 26. studenog doći na gostovanje u Brno i nastupiti dan kasnije kao Eva u *Gazdinoj robi*, a 28. studenog u *Dami s kamelijama*, pojavila se u novinama već 22. studenog. Repertoar gostovanja bio je isti kao u Pragu, no glumičin uspjeh bio je još veći. »Majstorska izvedba rijetke

slavenske umjetnice izazivala je mnogo puta gromoglasan pljesak nakon svakog čina na otvorenoj pozornici,« pisale su novine.

Marija Strozzi je 29. studenog posjetila u pratinji Josefa Jana Friča rodni Litovel, a 30. studenog odigrala je u Brnu u Kazalištu na Veverí zadnju predstavu na češkim pozornicama i otputovala u Zagreb, gdje je temeljem uspjeha u Češkoj bila imenovana počasnim članom Hrvatskog narodnog kazališta.

Uprkos pokušajima, novo gostovanje Marije Strozzi u Češkoj nikad se nije ostvarilo. Nekoliko puta se pojavila vijest da će gostovati ili biti angažirana u Brnu, a »iz razloga, koji su se nalazili izvan uprave kazališta i same umjetnice« nije došlo ni do planiranih predstava Vojnovičeve *Smrti majke Jugovića* u praškom Gradskom kazalištu na Vinohradima.

No poznato je da je Marija Strozzi privatno posjetila Čehoslovačku 1927. i 1931. i da je boravila kod obitelji Frič u Pragu. U vrijeme drugog boravka snimila je na praškom radiju gramofonsku ploču s monologom iz *Smrti majke Jugovića*. Kontakte s češkim glumcima Marija Strozzi je održavala i kad su gostovali u Zagrebu. Godine 1896. Otýlija Sklenářová-Malá posjetila je njezin stan i zapisala: »Tu sam tek dobila živo sjećanje na udaljeni zavičaj, na Prag, na Češku; gospođa Strozzi čuva u svom salonu kao oltar uspomene od nas dovezene: vrpce s posvetama, košare sa suhim cvijećem, portrete. Objesila se povjerljivo o moje rame šapćući emotivno: „Češka, zlatna Češka, kako mi je tamo bilo lijepo – uzmite me tamo sa sobom!...“ O Mariji Ružički Strozzi pisalo se u češkim novinama kao o slavenskoj Sarah Bernhardt, Eleonori Duse i Ellen Terry.

• Nekadašnja spomen-ploča na rodnoj kući Marije Ružičke Strozzi u Litovelu

»U mom srcu topla je ljubav za dvije domovine, Južna mi je bliža, dok je sjeverna jedna maglovita mila uspomena iz najranijeg djetinjstva. Onu prvu sjevernu pamtim više po pričanju svoje majke. Ona me nije zaboravila

„i još se danas brine o meni. Razumljivo da mi je sadašnja, Hrvatska bliža. Tu je moja obitelj, priatelji, ovoj sam poklonila sve svoje osjećaje i zanose“, rekla je jednom Marija Ružička Strozzi.

Najveća priznanja dobila je potkraj života kad je bila u mirovini. Na početku 1928. bila je odlikovana najvišim čehoslovačkim odlikovanjem – Redom bijelog lava prigodom 60. obljetnice umjetničkog djelovanja. Odliče joj je umjesto predsjednika Masaryka uručio čehoslovački generalni konzul u Zagrebu Odon Pára, koji je sa suprugom i ostalim članovima konzulata posjetio Mariju Strozzi u njezinom zagrebačkom stanu gdje se održala »intimna proslava«. U svim prilikama novine su istaknule njezino česko porijeklo i nezaboravno gostovanje u Narodnom kazalištu u Pragu 1886. i 1894.

Zadnji uspjeh Marije Strozzi u Čehoslovačkoj bio je vezan s proslavom 85. godišnjice njenog rođenja, kad je kao jedina strankinja ušla među počasne članove praškog Narodnog kazališta kojih do danas ima samo osam. Povodom 85. rođendana 24. lipnja 1935. imenovana je počasnom građankom Litovela, gradski muzej objavio je poseban godišnjak gdje su Mariji Strozzi posvećene čak 52 stranice, a 15. rujna 1935. otkrivena joj je spomen-ploča na rodnoj kući s ovim tekstom: »Slavna tragedinja, česka i jugoslavenska rodoljupka *Marie markýza Růžičková Strozzi* rođena je u ovoj kući 3. kolovoza 1850. Postavio kraljevski grad Litovel 1935.« Ploča je uništена u vrijeme nacističke okupacije i ponovno je, s izmijenjenim tekstrom, postavljena 2013. Sadašnji tekst glasi: »U ovoj kući se rodila slavna kazališna glumica Marie markiza Růžičková Strozzi (3. kolovoza 1850.–29. rujna 1937.) Izvornu ploču iz 1935. su uklonili nacisti. Novu spomen-ploču postavio je Grad Litovel 2013.«

- Današnja spomen-ploča na rodnoj kući Marije Ružičke Strozzi u Litovelu

IVO VOJNOVIĆ

Prag kao stari znanac i ljubavnica

Hrvatski književnik Ivo Vojnović (1857.–1929.) na poseban je način bio povezan s Pragom kojeg je toliko volio da je svoju dramu *Maškarate ispod kuplja* posvetio, kako je napisao na češkom, »*Praze, mé milence* (Pragu, mojoj ljubavnici)«, a ljepote Praga uspoređivao je s rodnim Dubrovnikom, što je za jednog Dubrovčanina doista rijedak kompliment. U tekstu *Prag i ja, stari smo prijatelji* iz 1924., Vojnović piše: »Sjećam se dobro da kad sam prvi put ugledao Vltavu, a to je bilo god. 1911, prigodom premijere *Trilogije* u Narodnom Divadlu, osjetio sam kao da sam se vratio doma. Kao Dubrovnik, tako i Prag budi u meni dušu prošlih, doživjelih vremena. Moj estetski osjećaj zadrhtao je kad god i snažnijim bilom

kad ugledah čudesa Rima, Firenze, Venecije i Pariza, ali to bješe više plod umjetničkog uživanja, i ako naslijegjenog i prefinjenog krvlju i umom; ali kad ugledah Prag, osim te poetske vizije, duša mi se razgali u naručju *Slavenske miline jedinstvenoga grada koji predstavljaše meni isti čar Dubrovnika u tradiciji slobode i kulture svog roda*. Pradavni instinkt jedinstva slavenskog "naroda" kako su ga svi stari pjesnici Dubrovački shvatali, postade u meni realnost i život, kad upoznah Prag i češki narod. Kako sam tek ovdje razumio zanos slavnog hrvatskog Ilirstva, kad je Gajev i Štrosmajerov Zagreb, taj autentični naslijednik istorijskih težnja staroga Dubrovnika, crpao u Pragu snagu i riječ da ostvari tradicionalni smisao ujedinjenja zarobljenog i pocijepanog nam roda! A to ne bje tek momentani čar, jer svaki put kad se vratih u Prag, a to bje god. 1912 za premijeru *Smrti Majke Jugovića*, pak god. 1918. u praskozorju našeg oslobođenja, a i sada eto na pragu starosti, kad mi se svi ti osjećaji spojiše u jedan jedini bljesak spoznanja. Za to rekoh sada samome sebi: Bogu hvala da je Prag, u ovo 5 godina slobode, otkada ga ja ne vidjeh, ostao onakav isti kakav bješe u dobi sudbonosnih borba – živo, naime, sijelo narodne tradicije i narodnog Jedinstva.«

• Ivo Vojnović
snimljen u
Pragu 1911.

Vojnović je često i rado odlazio u Prag. Posjetio ga je 1911., 1912., 1917., 1918., 1923. i 1927., a povod su uglavnom bile premijere njegovih drama. Češke novine njegove su posjete popratile člancima i intervjuiima. Za njegova života izvedena su djela *Ekvinocij*, *Dubrovačka trilogija*, *Suton* i *Smrt majke Jugovića*, dok je drama *Maškarate ispod kuplja* u Pragu 1923. imala svoju praizvedbu. O tome je u spomenutom članku *Prag i ja, stari smo prijatelji* zapisao: »O idealnoj pak predstavi moje *Maškarate ispod kuplja* mogao bih mnogo da govorim e da Vam ocrtam svoje udivljenje i svoje gnuće gledajući predamnom živu sliku mojih snova. Čarobnjak Jaroslav Kvapil, moj stari i mili prijatelj, dočarao je čitavi milieu starog Dubrovnika do najtanjih tančina – da sam časovito mislio da je to halucinacija. A tek glumci! Počamši od ženijalnih "djevojaka" Gjive i Mare, pak ganutljiva pojava Anice, pa uprav grandijozne figure gje Jele i Ane – i onaj Watteauov Pierrot – a nadasve divni ensembli maškarata starih gospogja i gospara i mladića Dubrovačkih, sve je to disalo pravim životom i neusporedivom intuicijom dobi u kojoj se kreće vās onaj svijet sitnih čina i velikih bolova.

Prvi je to put da se jedno moje djelo prikazuje na premijeri u drugome jeziku. Teška je to bila proba – ali tim zaslžniji uspjeh kad je utisak bio kao da je originalni češki komad. Velika je za to zasluga i izvrsnog prevajača, g. Pelišeka. – Pune kuće i jednodušno povlagjivanje praške publike neka bude putokazom kako da se slavenska pozorišta uzajamno podupiru i u poznavanju zajedničkih kulturnih i nacionalnih ciljeva oporedo kroče.«

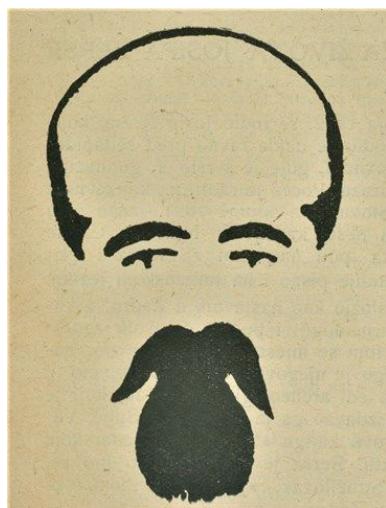
Očekujući premijeru *Dubrovačke trilogije* u Narodnom kazalištu, Vojnović 1918. u pismu Milki Grünwald ovako opisuje svoj doživljaj Praga: »Da Vam štograd pričam o mome životu u Pragu! (...) Ja posjećujem svake večeri divno kazalište i to skoro isključivo operu. Smetana, Dvořák, Fibich, Janáček, Suk, itd. Legije kompozitera! A svak je na visini one velike ideje svog naroda i najrafiniranije europske muzičke kulture! Pa taj orkestar! – Prošle nedjelje u matineji (3.000 osoba!) slušao sam cijelu "Ma vlast" simfoniju u 6 djelova od Smetane – i morao sam se povući u dno lože da me ne vide kako plaćem! – Domovina!... pa taj božanski genij koji joj dade živi glas da govori i da kaže svojoj djeci "...ne zdvajajte! – držite se! Ja sam tu!... I ono 3.000 osoba nije osjetilo da onog dana nemaju kruha!" (...) Sinoć sam bio na soireiji velikog nakladnika Otta, u moju čast, u palači koju je on iznajmio! – Činilo mi se sam kod kakvog rimskog 'principe'. Kraljevske dvorane u kojima se kretalo najlegantnije društvo. Sve frakovi, decoletti, briljanti. Večeralo se, pjevalo se, plesalo se do 7 sati ujutro. Ja sam otišao u 5 s. To je bilo ipak najljepše! Zamislite proći ovim divnim gradom kada još drijema a sunce se tek pomolilo! – Ispod ruke dobrog prijatelja ja sam razgledao sve palače, sve ulice, sve uličice, svaki vidik, svaki spomenik, pa kao u simfoniji došao do apoteoze na mostu gdje Vltava pjeva svojutajanstvenu uspavanku, a na kraljevskim Hradčanima

zasinulo sunce! - - - ‘Šuti i gledaj!’ šaptala mi je moja Imperatrix! I to sam učinio! – Jer riječi za tu ljepotu, nema!«

Zanimljivo je da je 1997. povodom stote godišnjice prve izvedbe drame *Ekvinocij* u Pragu u tamošnjem Narodnom kazalištu s istom predstavom gostovala Drama HNK iz Zagreba u sklopu Dana hrvatske kulture održanima pod pokroviteljstvom tadašnjeg češkog predsjednika Václava Havela. Havel je tom prigodom poručio da Vojnovičevu djelu danas služi kao poticaj da se ne zaborave dobre tradicije češko-hrvatskih odnosa.

IVAN MEŠTROVIĆ

Masarykov prijatelj i portretist

Najveći hrvatski kipar Ivan Meštrović (1883.–1962.) s Česima je gajio intenzivne odnose od mladosti, kad je započeo njegov put prema vrhu svjetskog kiparstva, pa do kraja života. Pri susret s Česima dogodio se u Beču gdje je došao na studij na Akademiji likovnih umjetnosti i smjestio se u bečkom predgrađu u stanu Františeka Sýkora, činovnika porijeklom iz Moravske. Godinu dana živio je s njim, njegovom suprugom i njihovom dvojicom sinova i tako usvojio osnove češkog jezika. Prema nekim izvorima, Sýkora je pomogao

Meštroviću nabaviti materijale, a možda ga je čak uputio na profesora koji ga je pripremao za Akademiju likovnih umjetnosti, Otta Königa. Dok se pripremao za Akademiju, radio je s nešto starijim kolegom, austrijskim kiparom češkoga podrijetla Antonom Hanakom.

Prvu izložbu izvan Hrvatske i Beča Meštrović je imao upravo u Pragu, 1903. na X. izložbi umjetničkoga udruženja Mánes. Na izložbi hrvatske likovne umjetnosti održanoj u paviljonu pod vrtom Kinský sudjelovali su i Joso Bužan, Bela Čikoš Sesija, Tomislav Krizman, Robert Frangeš Mihanović, Rudolf Valdec, Vlaho Bukovac, Celestin Medović, Robert Auer, Ferdo Kovačević, Oton Iveković, Josip Bauer, Ivan Tišov i Slava Raškaj. Meštrović je izložio pet svojih djela, od kojih je u katalogu bila reproducirana

• Ivan Meštrović
na crtežu
Karela Čapeka

skulptura *Bolesnica* pod nazivom *Madona*. Meštrović ponovno sudjeluje na izložbi društva Mánes 1909.

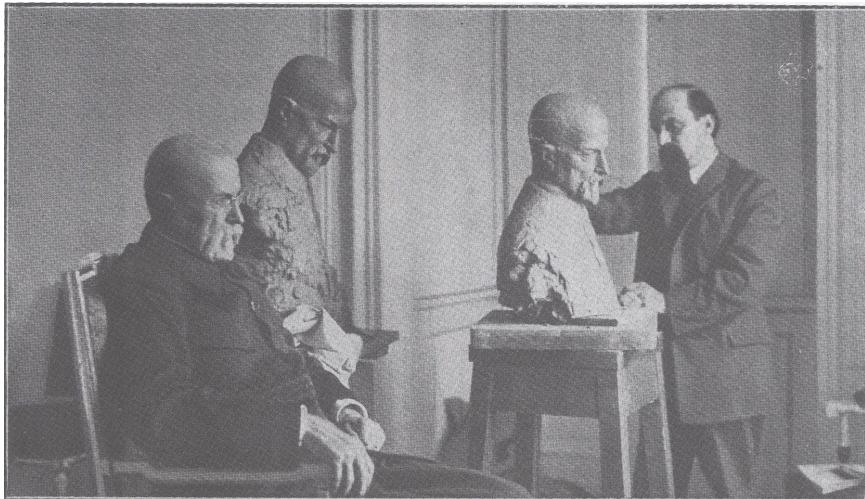
Meštrović je prijateljevao s češkim kiparom Bohumilom Kafkom i 1908. izradio njegov portret koji se danas nalazi u praškoj Nacionalnoj galeriji. Iste je godine Meštrović u Pragu portretirao i Vlaha Bukovca, koji je tom prigodom zauzvrat naslikao njegov portret.

Nastupi u Pragu od 1903. do 1909. kroz recepciju u češkim, hrvatskim i njemačkim novinama učvrstili su Meštrovićevu poziciju na domaćoj likovnoj sceni, ali i onoj srednje Europe. Primjerice, u časopisu *Máj* objavljena je iznimno povoljna kritika koja ističe Meštrovićevu jedinstvenu zrelost, sposobnost da virtuzozno kontrolira formu.

Jedno od svojih najpoznatijih djela, *Zdenac života*, Meštrović je 1910. dao izliti u poznatoj ljevaonici B. T. Srpek u blizini Praga, u Brandýsu nad Labem (danasa dio Stare Boleslavi). Bila je to jedna od najkvalitetnijih europskih, pa i svjetskih ljevaonica. Ondje je 1911. izliven i Meštrovićev reljef svetog Roka koji se nalazi u Drnišu, a 1913. i figura Meštrovićeva spomenika *Pobjednik* postavljenog 1928. na Kalemeđdanu u Beogradu.

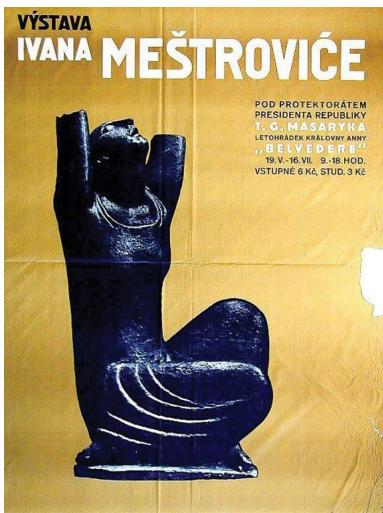
Početak Prvog svjetskog rata 1914. Meštrovića je zatekao u Rimu gdje se družio i sa svojim uzorom, slavnim francuskim kiparom Augusteom Rodinom kojeg je u nekoliko navrata portretirao olovkom. Jedan od tih crteža, naslovljen kao *Portret starca*, danas se čuva u Nacionalnoj galeriji u Pragu. Meštrović se u Rimu družio i s češkom slikaricom Růženom Zátkovom, suprugom ruskog diplomata, s kojom je razvio intenzivan odnos opisan u njegovom autobiografskom romanu *Vatra i opeklíne*. Njen lik je pretočio u nekoliko crteža i skulptura, pa i u likove anđela u mauzoleju obitelji Račić u Cavtatu. U Rimu je Meštrović upoznao i Tomáša Garriguea

- Tomáš Masaryk pozira Ivanu Meštroviću u dvoru Lány 1923.

Masaryka, a susret s njim opisao je u memoarima *Uspomene na političke ljudi i događaje*. Meštrović se kasnije upoznao i s Masarykovim najbližim suradnikom Edvardom Benešom koji mu je 1918. dodijelio čehoslovačku putovnicu, 15. po redu do tada izdanu.

S Masarykom, tada već predsjednikom Čehoslovačke, Meštrović se ponovno susreo 1923. u dvorcu Lány gdje je radio njegov portret, kao i njegove kćeri Alice. Susret i razgovor s Masarykom Meštrović je detaljno opisao u memoarima, a glavna tema bilo je stanje u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca prema kojem je Masaryk bio kritičan, ali su mu zbog načela nemiješanja u unutarnje stvari druge države bile vezane ruke. Meštrović je izradio dvije verzije Masarykova poprsja čiji gipsani odljevi se nalaze u Atelijeru Meštrović u Zagrebu, gdje se čuva i odljev poprsja Alice Masarykove. Brončani su odljevi, kao vlasništvo naručitelja Johna Cranea, bili izloženi na Meštrovićevoj izložbi u Brooklyn Museumu u New Yorku (1924.–1925.). Masaryk se Meštroviću odužio 1926. dodijelivši mu Red bijelog lava drugog reda, najviše čehoslovačko odlikovanje.

Jugoslavenski kralj Aleksandar Masaryku je za 80. rođendan poklonio Meštrovićevo brončano poprsje Mojsija koje se danas nalazi u stalnom postavu praške Nacionalne galerije. Meštrović je posjećivao Prag i kao član žirija za spomenik Janu Žižki, koji je 1931. povjeren njegovom prijatelju Bohumilu Kafka. Zahvaljujući Kafkinom zaloganju, Meštrović je 1929. postao počasni član Češke akademije znanosti i umjetnosti. Povodom Meštrovićevog 50. rođendana, u Pragu je 1933., pod Masarykovim pokroviteljstvom, održana njegova samostalna izložba,

• Plakat za izložbu Ivana Meštrovića u Pragu 1933.

u Belvederu kraljice Ane na Hradčanima. Interes javnosti bio je velik pa je izložbu posjetilo čak 50.000 posjetitelja. Izložbu su pratili katalozi na češkom, francuskom, njemačkom i engleskom jeziku, a otisnuta je i Meštrovićeva monografija, čiji je autor bio František Táborský. Do ove retrospektive praški muzeji nisu posjedovali Meštrovićeva djela, no ubrzo su počela pristizati u fundus Nacionalne galerije gdje ih danas ima desetak, a među njima su i glava Marka Marulića te jedna od studija za spomenik Grgura Ninskog. Na izložbu se u *Lidovim novinama* iz Brna osvrnuo i tada najslavniji češki književnik Karel Čapek koji je za Meštrovića zapisao: »U usporedbi s formatima svojih skulptura vrlo je sićušan; možda je

san o monumentalnosti dan baš ljudima, koji nisu zablistali nekakvom nezgrapnošću i nespretnošću. Ako ga usporedimo s patetikom vlastitih kipova, radi se o tihom i mirnom čovjeku, suzdržljiva govora, pragmatiku, nipošto upadljivom; bez imalo južnjačkog temperamenta, bez ikakve eksterne umjetnosti kojom bi se skretala pažnja, osim, oštrog zasvođenog čela koje kao da je bilo olako modelirano kiparskim prstima. Ivan Meštrović je jedan od onih umjetnika doista narodnih; ne samo sadržajem, patosom i formalnom monumentalnošću svog djela, nego također i čistom svijeću svog građanskog poslanja. Umjetnost mu nije izgovor za individualizam koji je razriješen osjećaja opkoljenosti brigom i zadaćama svog vremena i naroda. Kao što nije oklijevao ni tokom rata politički služiti svom narodu, tako i danas, služi mu univerzalnošću svoje umjetnosti, bez da je ikada prestajao pažljivo i kritički promatrati svijet i položaj svoje zemlje u svijetu. Ostao je trijezna i prosvuđujuća glava; premda kiparski utjelovljuje mit svoga naroda, realist je u odnosu na svoju nazočnost. Ovaj reprezentativni umjetnik je i veliki građanin svoje domovine.« Čapek je Meštrovića upoznao na međunarodnom kongresu PEN kluba u Amsterdamu 1931. o čemu je pisao u reportaži *Sličice iz Holandije*, a nacrtao je i njegovu karikaturu.

Osim s Tomášom Masarykom i kćerkom Alice, Meštrović se družio i s njegovim sinom Janom, veleposlanikom u Londonu. Njihov pariški susret 1933. također je opisao u memoarima, ističući njegovu kritiku diktature kralja Aleksandra i poruku:

»Srpska nadutost i Aleksandar upropastit će i sebe i nas.«

Kad je Tomáš Masaryk 1937. umro, Meštrović mu je posvetio nekrolog u praškim Lidovim novinama napisavši uz ostalo: »Mi ovdje, u Jugoslaviji, a poglavito mi u Hrvatskoj, shvaćamo i bol i spokoj svoje braće Čeha i Slovaka, dijelimo s njima i jedan i drugi osjećaj kao da se to događa u našem rodnom domu – domu koji još nije bio te sreće da ima svoga Masaryka.«

Meštrović je kontakte s obitelji Masaryk nastavio i nakon preseljenja u SAD nakon 1945. Jana Masaryka sreo je 1947. u New Yorku kad je kao ministar vanjskih poslova došao na zasjedanje Ujedinjenih naroda. Po Meštrovićevom svjedočenju Masaryk je bio jako potišten i predviđao je nadolazeće događaje, ali je smatrao da se mora vratiti u Prag, između ostalog i iz odanosti prema predsjedniku Benešu. Iduće godine komunisti su preuzeli vlast, a Jan Masaryk je poginuo pod sumnjivim okolnostima. Od 1959. do 1961. Meštrović se dopisivao s Alice Masarykovom koja je također živjela u SAD-u i na njenu molbu 1961. je izradio spomenik Antonínu Dvořáku koji se od 1997. nalazi u parku Stuyvesant Square u New Yorku.

Zanimljivo je kako su se 2016. susreli brončani Meštrovićev Masaryk i Dvořák. U Bohemian National Hallu u nazočnosti češkoga predsjednika Miloša Zemana Thomas Crane darovao je jednu od dvije Masarykove biste Češkoj, a tom je prigodom uz bistu bio izložen i sadreni odljev spomenika Dvořáku. Bista se danas nalazi u Nacionalnoj galeriji u Pragu.

AUGUST CESAREC

Zašto revolucionari vole gotiku?

Hrvatski književnik i revolucionar August Cesarec (1893.–1941.) od studenog 1919. do veljače 1920. živio je u Pragu kamo je pobjegao kako ne bi bio uhićen u sklopu Afere Diamantstein kojom su komunisti bili optuženi za pripremu revolucije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Svoj boravak u Pragu dokumentirao je kroz roman *Bjegunci* u kojem ima niz autobiografskih elemenata. Cesarec ga je počeo pisati brzo po povratku iz Praga u Zagreb pod naslovom *Izaci Velikog Maga*, no pripremao ga je desetak godina, da bi na koncu izašao 1933. uz cenzorske intervencije. Cesarec opisuje grupu emigranata koji

su u Prag izbjegli iz Kraljevine SHS i Mađarske od tamošnjih režima i prikazuje sukob različitih političkih opcija, od socijaldemokrata i komunista do građanskih političara, reformista i mistika. Roman je strukturiran oko središnjeg sukoba između studentice Buge Vlatković i njezine majke, aktivistice zagrebačkog građanskog feminističkog pokreta (radi se o književnici Zofki Kveder). Sukob između majke i kćeri nadrasta privatnu sferu i odražava cijeli dijapazon sukobljenih političkih strana 1920-ih godina. Cesarec sebe opisuje u liku Buginog kolege sa studija, umjetnika Ilike Korena koji kroz krize, maštanja i traženja dolazi do spoznaje da smisao života nije u povlačenju u intimni svijet, nego u aktivnoj borbi za ostvarenje pravednih društvenih odnosa. U liku Nikole Ljubića prikazuje svog suborca Đuku Cvijića. Na početku romana nalazi se posveta »Boški D.« – radi se o Cesarčevoj bliskoj prijateljici Čehinji Boženi

• August Cesarec

Dítětovoj, djelatnici čehoslovačkog konzulata u Zagrebu s kojom je od 1925. do 1931. bio i u ljubavnoj vezi, sve dok se nije vratila u Prag. Cesarcu je upoznala kad je prevodila njegov roman *Sudite me* koji je 1926. objavljen u Pragu. Jugoslavenske vlasti digle su uzbunu jer je roman jednog komunista prevela činovnica čehoslovačkog konzulata, no konzul Odon Pára, koji joj je dozvolio da radi na prijevodu, ustao je u njenu obranu. Božena Dítětová pomagala je Cesarcu u pisanju romana *Bjegunci* tako što mu je iz Praga donijela mnoge razglednice i slike mjesta o kojima je namjeravao pisati, a govorila mu je i pojedinosti o zgradama i ulicama. Prvi naslov romana trebao je biti *Na pragu*, što je bila aluzija na prag života glavne junakinje, a podsjeća i na Prag gdje se radnja zbiva. Iz romana možemo rekonstruirati kako je barem dijelom izgledalo Cesarčeve »progonstvo« u Pragu. Vrijeme je uglavnom koristio za proučavanje Sveučilišne knjižnice i razgledavanje povijesnih znamenitosti koje se često navode u romanu, poput Hradčana, obale Vltave s vodotornjevima, Staroměstskog trga, Prašne brane, kule Daliborke te parkova Petřina i Stromovke. Iako je živio oskudno, posebno trpeći zimu, Prag se Cesarcu očito dojmio, iako na jednom mjestu u romanu piše da se u njemu »sve nadima od megalomanije skorojevića«. Sam roman počinje ovom rečenicom: »Nečujno i podmuklo kao uhoda, plosnata i široka kao kakav gmaz, smeđa i mitna kao rastopljena rđa, vukla se i plazila Vltava sve do ispred malene terase, na kojoj je stajala Buga Vlatkovićeva.« U romanu se kroz opis šetnji glavnih likova, tijekom kojih vode filozofske i političke razgovore, donosi i detaljniji prikaz pojedinih praških znamenitosti, kao što je primjerice astronomski sat Orloj: »Stajali su na Staroměstskom namjesti, upravo pred tornjem stare gradske vijećnice, na kome je slavni orloj, čudo od astronomskog sata, trebao izbiti cijelu uru, pa je stojeći po strani od njegova kruga, počela da zvoni smrt, a nad krugom, vidljivo kroz dva prozorčića, stali dva po dva da prolaze apostoli. Buga i Iija su se zagledali u tu, kako posljednji reče, sredovječnu igru fanatizma, duhovitosti i groteske... Tu je dosad, uz odbijanje sata, smrt još uvijek zvonila zvoncem, a nad njom prolazili apostoli. A sad su se na prozorčićima zatvorila vrata, limen pijetao iznad njih dignuo glavu pa zakukurijekao kreštavo, promuklo i nenadano kao da se sat taj starovječni trg, na kome je svaki kamen govorio o vijekovima – a Husov spomenik je ujedno objašnjavao čiji su to bili vijekovi – pretvorio u pusto neko seosko dvorište.« Šetnja Hradčanima i Praškim dvorcem bila je prigoda za kritike na račun vlasti u Čehoslovačkoj, primjerice zbog topa na ulazu u predsjedničku palaču (»To je artiljerija današnjeg vijeka kulture i čovječnosti«), ali i za prave povijesnoumjetničke rasprave, uz slikovit opis praške katedrale: »A samo malo dalje, no još uvijek kanda u toj uvali, video se kroz granje hradčanski hram svetog Vida. Još pred koji čas bio je visoko nad njima, a sad je bio ispod njih, i bio je isto kao neka sablasna, nakostrušena ptica, koja je, mjesto da je glavu sakrila

pod krila, visoko ispela svoj vrat i kljunom, isprva debelim, pa sve tanjim, kanila kanda da raspara crni pokrov koji je nad njom navukla noć... Ili je to bila grabežljiva ptica koja se zavukla u guštaru, pa u toj svojoj zasjedi strpljivo i podmuklo vreba svoj plijen? Višnjić se, kao i ostali, zagledao u tu uvalu, pa promrsio kao u nekom srhu: – A ovo je zbilja vanredno! – Vanredno, da! Pogotovu ta crkva! – smrsio je i Koren, no odmah se vidljivo stresao, pa oživio. – Divno je to, i ja bih to gledao cijelu noć! No to je i strašno! To je gotika, zar ne? Šuma šiljaka, bezbroj kopalja, uperenih kao u nešto živo! To prijeti, to se grozi. Bodljikav, naježuren dikobraz što raskapa mravinjak i na rilo lijepi i guta svoje žrtve, mrave. A ako su ti mravi – ljudi? Šta onda? Ne koči li se ovdje oklopjen razbojnik, s bodljikavim vizirom na licu, sa šiljcima na šljemu, nogama i tijelu; crn vitez, oboružan mačem, strelicama i kopljem! I da prisustvujemo s uživanjem tom turniru barbarstva sa čovječnošću? To je ljudožderstvo, to se moglo roditi samo za inkvizicije... Kula gladi i veliki inkvizitor u službi sredovječnog dvora i kraljevstva na nebuh! To je mučilišni točak, greben sa čavlima na kojima su krvarila tjelesa i duše najsvjetlijih duhova... O, a šta još imaju u našem vijeku, u vijeku koji stremi za potpunom izmjenom svega, tražiti ta nakazna, sablasna inkvizitorska priviđenja? To se zove gotika? Ne, to je osuda Evrope i njene kulture... jer šta znači kultura kojoj je simbol inkvizicija? Pustili su ga da se izgovori, a kad je začutao, Višnjić mu je prigovorio: – Ti zaboravljaš, da se gotika rodila još prije inkvizicije... No to bi moglo biti i svejedno uzmemo li za inkviziciju, kako je i ispravno, mnogo širi vremenski pojam! No gotika je, za mene, izraz stremljenja i borbe, a svaka borba... ne dolazi do cilja bez veće ili manje inkvizicije! Zato ja, gledajući u njoj izraz borbe, volim gotiku! Na barok sam ravnodušan, on je po svojim oblinama i nakinđurenosti već prijelaz u dekadensu energiju, u sladunjavost, u nešto ženstveno, u uživanje, a ne u borbu!« Cesarcu je očito bila draga Zlatna uličica jer je njegov alter ego Ilija Koren razmišljao da se u njoj nastani. Uličicu je Cesarec opisao ovako: »Doista, baš su prolazili mimo toliko već spominjane Zlatne uličice. Ušli su u nju, a bila je to ulica kratka i slijepa, s kućicama uistinu poput igračaka. Malene, niske, u raznim bojama, bile su nalik na drvene kocke koje slažu djeca. Ovdje su ih pak poredali vijekovi, no kako su ih poredali, tako su ih i ostavili: bile su strogo zatvorene, nijeme, kao pomrle.« Cesarec je u Pragu bio nazočan dolasku čehoslovačkih legionara iz Rusije, ali kao komunist o njima nije imao dobro mišljenje, budući da su legionari, zatekavši se u Rusiji u vrijeme građanskog rata, uglavnom stali na stranu carista, a ne boljševika. Kroz Iliju Korenu Cesarec ustvrđuje da su »češki legionari renegati taborita Žižke. – A zašto bi legionari bili renegati? Oni su se borili upravo za ideju taborita; i ovi su htjeli samostalnost Češke...! – Da, ali su imali i socijalni program, koji legionari nemaju! – odvrnuo mu je živahno Ilija. – I još gore, ovi su se borili protiv najsocijalnijeg plana, što ga je

pokazala historija! I onda, uzmite samo tako: Hus, taboriti, Žižka, to je bio vrh češke historije, razdoblje kad su Česi bili u centru historije Evrope, protagonisti njenog progresa!« Cesarec je još 1919. u časopisu *Plamen* napisao da su »Česi simpatična rasa kad se govori o husitima, a žalosna kad se govori o čehoslovačkim legijama u Rusiji.« Negativan stav imao je i prema Masaryku jer je tobože napustio svoje ranije stavove. U pismima Boženi ironično ga je nazivao »Knez-filozof«. August Cesarec ponovno je posjetio Prag u listopadu 1934. na putu u SSSR, upravo u vrijeme ubojstva kralja Aleksandra u Marseillesu. Tada se dakako susreo i s Boženom kojoj je kazao da je jugoslavenskim građanima bilo preporučeno da ne govore hrvatski nego njemački kako ne bi bili uhapšeni zbog sumnji u umiješanost u atentat. Božena Dítětová, udana Šťastná, Zagreb je ponovno posjetila 1963. kad je na znanstvenom skupu povodom 70. godišnjice rođenja Augusta Cesarca detaljno govorila o svojim sjećanjima na ovog tragično stradalog hrvatskog književnika, predviđajući među ostalim i svoju korespondenciju s njim.

MIROSLAV KRLEŽA

Iz Praga u Zagreb s Filipom Latinoviczem

- Miroslav Krleža

Miroslav Krleža (1893.–1981.) u Pragu je boravio dvaput, 1924. i 1931.–1932., a budući da se radi o najznačajnijem hrvatskom književniku 20. stoljeća (možda i uopće), svojedobno popularnom i u Češkoj, zaslужuje da se njegovim vezama s Pragom posveti pozornost, pogotovo zbog činjenice da je u Zbraslavu kraj Praga 1932. napisao roman *Povratak Filipa Latinovicza* koji je iste godine objavljen u Zagrebu. Zahvaljujući najvećem

češkom kroatistu Dušanu Karpatskom, u Češkoj su izašla čak dva ciklusa Krležinih sabranih djela (1965.–2000. i 2013.). Počevši od pripovijetke *Tri domobrana* objavljene 1926., ukupno je do danas u Češkoj izašlo ukupno 34 svezaka Krležinih djela u češkom prijevodu. Krležine drame premijerno su izvedene 17 puta. Od 11 prijevoda Krležinih djela na strane jezike između dva svjetska rata, šest je bilo na češki, a dva na slovački.

Prvi put je Krleža Prag posjetio 1924., putujući prema Berlinu i Rusiji. O posjetu je kasnije pričao Enesu Čengiću koji je zapisao ove Krležine riječi:

»- Godine 1924 – priča Krleža - doputovao sam na nekoliko dana u Prag. Nisam uspio ni ruke oprati u svojoj sobi, a zvoni telefon. "Pane Krleža, čeka vas dolje grupa novinara!" Sidem odmah, sjedam u fotelju foajea, a oni očito raspoloženi traže da dam izjavu.

Miroslav Krleža (1)	Miroslav Krleža (2)	Miroslav Krleža (3)	Miroslav Krleža (4)	Miroslav Krleža (5)	Miroslav Krleža (6)	Miroslav Krleža (7)
/Charvátsky bùh Mars	/Tisíc a jedna smrt	/Vrazi a falešní hráči	/Návrat Filipa Latinoviče /Na pokraji rozumu	/Banket v Blíťáni	/Golgoty a kalvárie	/Planetárium

- Sabrana djela Miroslava Krleža na češkom objavljena 2013.

“Ne znam što će Vam moja izjava. ja ne predstavljam nikoga, osim sebe.”

“Ali recite, kakvi su barem Vaši dojmovi iz Praga i kako se ovdje osjećate?”

“Ono što ja Vama kažem, Vi sigurno nećete objaviti, pa zašto da bespotrebno brbljam. Uostalom napišite, saznao sam da se kao gost predsjednika republike Tomaša Masaryka, nalazi ovdje književnik Romain Rolland. I drago mi je da će imati priliku da dišem isti zrak koji dišu Masaryk i Rolland.”

Ohladili su se. A onda se javio drugi novinar:

“Kako Vi kao republikanac gledate na republiku Čehoslovačku?”

“Isto kao i na Kraljevinu SHS. I ovdje, kao i kod nas, grupa ljudi je na vlasti i u ime takozvane većinske češke nacije vlada nad onima koji nisu Česi.”

Oborili su nosove. Nitko nije više ništa pitao, ni jedna riječ nije u novinama objavljena, ali je moje ime u češkoj policiji bilo zapisano masnim slovima i tamo sam ostao trajno na indeksu. Tako je to bilo s mojim prvim boravkom u Pragu.« Mali dojam s posjeta Pragu Krleža donosi u *Putu u Rusiju* gdje piše da je »pogled sa Hradčana intiman i sentimentaljan kao Smetanina “Ma vlast”«.

Krleža je Prag ponovno posjetio u prosincu 1931., došavši iz Brna gdje je prisustvovao izvedbi svoje drame *Gospoda Gembajevi* u režiji Branka Gavelle. Nadao se da će napokon doći do izvedbe neke njegove drame i u Pragu, ali bez uspjeha – dramaturg u Narodnom kazalištu primio ga je »hladno, gnjilo, kao rastavljena vaseržemlja.«

U pismu supruzi Beli ovako je opisao praško ozračje: »U Pragu je tempo predratnopeštanski: osjeća se pobeda i u ovih sedam godina toliko se toga

diglo i život je tako nabujao, da je Beč spram Praga bidermajerska idila... Evo su prošla već dva tjedna što sam se krenuo i spremao se da napišem između ovog promicanja slika i dojmova jedan opširniji prikaz, ali nisam dospio što ne znači da ga ne će napisati. Osjeća se mnogo grozničavosti u životu tih mračnih i čadavih gradova: tempo je furiosan u svakom smislu.« U pismu posланом на Staru godину dao је и kratak opis Brna: »Brno ima najmanje 300 takvih građevina i kult. historijskih dokumenata i fakata, da kad bi bili u Zgbu, onda bi taj grad (naime Zgb) mogao biti nekakav kult. centar ili barem onim što sebi umišlja da je. A što je Brünn in Mähren? Tko za njega zna? Jedan prljavi istočni bezimeni grad, na rubu evropske crte Danzig-Triest. Nula. Gdje mi tek živimo i kako je to žalosno. Lavež seoskih pasa na periferiji.« Novu 1932. godину Krleža je dočekao u Brnu s Gavellom u njegovom društvu za bridž, a 10. siječnja otišao je u Prag, gdje je najprije bio u hotelu Atlantica, a zatim se preselio u pansion Flora, pokušavajući naći stan gdje bi radio na dovršenju romana *Povratak Filipa Latinovicza* za što mu treba, kako piše Beli, najmanje 50 radnih dana. U pismu posланом u siječnju nailazimo na ovaj opis Praga: »Prag, Pražani, praško se mijenja. "Die Dame", "Sport in Bild" djeluje mnogo jače od crkve katoličke na životni način pojedinog naroda. Narodi mijenjaju karakter kao gospođe kostime: Pražani nisu više slovački deminitivni knedličky, dušečke, nego postaju velegrađani na svakom koraku: šuster Bata leti u Indiju, kradu se milijoni, lichtsreklame, u centru grada izgleda kao na Tanzenzienstrasse u Berlinu.«

- Hotel Chlad u Zbraslavu kraj Praga gdje je Miroslav Krleža 1932. napisao *Povratak Filipa Latinovicza*

Krleža se iz Praga preselio u obližnji Zbraslav, u hotel Chlad, poznat i kao vila Zálužanka u predjelu Závist, odakle Beli piše: »Ja sam se preselio u Zbraslav kao što sam Ti javio i tu sam danas prvi dan poslije prospavane noći. Tu će ostati svakako najmanje tako dugo dok

ne svršim roman u glavnim potezima: naime u Zbraslavu. Hotel leži u šumi na Vltavi, achziger Jahre vila s tornjićima, terasama, ali kako sam ja jedini gost u kući to sam se preselio u gospodarsku zgradu gdje su kuhinje: spava se u jednom katu, jer se čitava zgrada hotela ne loži, te su me uvjerali da mi tamo neće biti ugodno samome, a i hladno. Ovaj drugi argument sklonuo me je na promjenu sobe.« Važno pismo Beli poslano je 12.

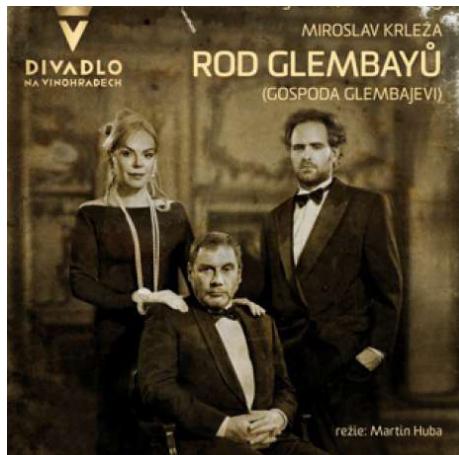

veljače 1932. kad Krleža piše: »Danas je petak, 12. februara, danas sam svršio svoj roman. Nakon nepunih četrnaest radnih dana napisao sam oko dvijestotine i pedeset stranica proze: do sada sigurno najbolje proze što sam je napisao. Mnogo probdivenih noći, bilo je lijepo i ja sam zadovoljan. Da imam samo vremena, da stvar leži pola godine, pak da mogu da je iz nova preradim, bila bi sto posto dobra. Međutim: u tih pola godine ja se spremam napisati još mnogo toga, te nema smisla zaustavljati se. To će ići odmah u štampu, čim prijepis bude gotov.« U to vrijeme u Pragu je u emigraciji živio političar Svetozar Pribićević, koji će ondje i umrijeti 1936. i Krleža se sastao s njim, prema nalogu KPJ, nagovarajući ga da pođe u Moskvu. Krleža se u Pragu povezao i s hrvatskim studentima posredstvom Ive Vejvode, kasnijeg jugoslavenskog diplomata, koji je studirao tehniku, te je za njih naručio 30 primjeraka knjige *Moj obračun s njima* za koju je vladao »priličan interes«. Beli piše da mu uredi da se pošalje još 20 komada i to na adresu: »Ljudevit Jonke, Praha II, Lazarska 3 u. p. Kočiho«. Ljudevit Jonke, kasnije vodeći hrvatski kroatist i bohemist, kao student stanovao je zajedno s Vejvodom. Krleža se ponovno javlja Beli iz Zbraslavu u veljači kad joj piše da je u Berounu posjetio svog prevoditelja Otakara Kolmana, a u Zbraslavu se susreo s književnicima Vladislavom Vančurom i Janom Olbrachtom. Vančura je bio liječnik i u Zbraslavu je imao reprezentativnu vilu koju je projektirao Jaromír Krejcar, suprug Kafkine prijateljice Milene Jesenske, a godinu dana prije susreta s Krležom objavio je svoj roman *Izreke* prožet stotinama poslovica starih čeških govora, praktički neprevodiv, po ishodištu i postupku srodan kasnjim Krležinim *Baladama*. Kod Vančure je sreо Ivana Olbrachta koji je poput Krleže pisao reportaže o životu u sovjetskoj Rusiji, a velik odjek je imao njegov roman iz rusinskog života *Hajduk Nikola Šuhaj* kojeg je 1934. preveo Ljudevit Jonke: »Danas poslije podne bio sam u posjetima kod Vančure /on je književnik, jedno istaknuto ime današnje mlade čs. knjige/ a stanuje kao liječnik u Zbraslavu. Tu je bio: Jan Olbracht, pedesetogodišnjak centarfor češke beletristike na lijevoj strani. Među takvim ljudima više-manje centralnoevropejscima trebalo bi pozivjeti iz sve snage, koja se tako često jalovo gubi u raznim prepirkama one naše zaostalosti, tu bi se dole i te kako pozitivno plasirali.« Nakon Zbraslava Krleža je nekoliko dana opet proveo u Pragu, prije nego se uputio u Varšavu, a tom ga je prilikom novinar Vaclav Kaplický zamolio za intervju u časopisu *Panorama*: »Pokušali smo dobiti intervju – ali se čini da Krleža nije prijatelj intervjuja. "Ako vas zanima neko pitanje – rado ću vam napisati članak", kaže.« Kaplický je umjesto intervjuja napisao članak *Nekoliko sati s Miroslavom Krležom* u kojem piše: »Krleža nije tako nepristupačan kako izgleda na fotografiji... Razumije šalu, pa i sam rado priča viceve. Star je 37 godina, u punoj je stvaralačkoj snazi, jednostavno neskrušen sredinom u kojoj mora stvarati. Slobodan duh, široka formata, on je jedan od onih koji svjesno pripremaju novu budućnost svoje zemlje i cijelog svijeta«.

ta. Književna mu je slava odavno prešla granice Jugoslavije... Smatraju ga najmarkantnijim predstavnikom hrvatske književnosti... Krleža dobro čita i razumije češki. Poznaje S. K. Neumanna, J. Wolkera, O. Březinu, a posebno Langrove kazališne komade. Iz hrvatske književnosti najviše cijeni Nazora, Matoša, Kosora i Kranjčevićevu liriku. Najboljom hrvatskom knjigom u posljednje vrijeme smatra Bosanske motive Ive Andrića.... Krležu češki čitatelj poznaje relativno dobro. Na češkom su tiskane već 4 nje-gove knjige: *Tri domobrana*, *Na frontu* (2 izdanja), *Baraka 5B* i u izdanju Zadružnog rada Hrvatski bog Mars. U Brnu je Zemaljsko kazalište u režiji Branka Gavelle uspješno prikazalo Glembajeve. Krležu poznaju u Brnu, Varšavi, Vilnu, Berlinu – ali nikako u Pragu. Glembajevi su već 3 godine najavljuvani u praškom Narodnom kazalištu. Pitamo Krležu kada će premijera. Krleža se smiješi: »Upravo sam vas to htio pitati ja.«

- Plakat za predstavu *Gospoda Glembajevi* Miroslava Krleže u Vinohradskom kazalištu u Pragu 2014.

To će se dogoditi pet godina kasnije, 29. travnja 1937. kad su u Staleškom kazalištu prikazana *Gospoda Glembajevi* u skraćenoj formi u režiji Zvonimira Rogoza. *Glembajevi* su bili proglašeni najboljom predstavom u sezoni te su s pomoćne pozornice Staleškog kazališta prenesene u Narodno kazalište, što se rijetko događalo čak i dramama tadašnjeg vodećeg češkog književnika Karel Čapeka. Predstava je zainteresirala kritiku koja je visoko ocijenila Krležinu snažnu dramatičnost i temperament, a inscenaciju označila kao dramaturško otkriće. Od Krležinih drama, u Brnu je 1934. izvedena *U agoniji*, u Gavellinoj režiji. Zbog Drugog svjetskog rata i kasnijeg prekida odnosa Jugoslavije s državama socijalističkog bloka, prošlo je mnogo vremena dok češka publika ponovno nije mogla uživati u Krležinim dramama. *Gospoda Glembajevi* su 1959. izvedeni na Čehoslovačkom radiju, 1960. i u Komornom teatru u Pragu, a 1963. u Kolínu. *Aretej* je 1964. izведен u Brnu, a 1965. u Pragu. *Glembajevi* su 1967. doživjeli televizijsku adaptaciju, a 1977. opet su izvedeni u Pragu te 1982. u Olomoucu. U Ostravi je 1973. izведен *Kristofor Kolumbo*. Na radiju su 1965. izvedeni *Na rubu pameti* i *U logoru*, a 1983. *Leda*. U Pragu je 2010. izvedena *Leda*, u Činohernom klubu, a od 2014. do 2017. u Pragu su se ponovno prikazivali *Glembajevi*, u Vinohradskom kazalištu. Ulogu barunice Castelli igrala je Dagmar Havlová, udovica Václava Havela. Vjerojatno Krleža nije ni slutio da je ulogu koju je pisao za svoju suprugu

jednog dana igrati supruga češkog predsjednika i dramatičara. Kritika je hvalila aktualnost *Glembajevih* i danas »kad nedužni stradavaju pod automobilima bahatih tajkuna kao nekada pod kopitima gospodskih kočija.«

FRANJO TUĐMAN

Prijateljstvo sa Svobodom i Husákom

Prvi predsjednik samostalne Hrvatske Franjo Tuđman (1922.–1999.), prema poznatim podacima, Prag je posjetio dvaput, 1963. i 1968. O prvom posjetu svjedoči fotografija 41-godišnjeg Tuđmana, tada direktora Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu koji je sudjelovao na trećem međunarodnom kongresu povjesničara europskog pokreta otpora u Karlovim Varima, snimljena na Václavskom trgu. Svjedočanstvo o tom posjetu ostavila je u svojoj knjizi *Moj život s Francekom* i Tuđmanova supruga Ankica koja ga je pratila u Češku, zajedno s povjesničarom Vasom Bogdanovim i njegovom suprugom Nadom: »Jednog dana, za trajanja kongresa, veoma sam se naljutila na Franceka. U rano prijepodne otišao je na neki sastanak i nije se vratio sve do večere. Ugledavši ga konačno, povиšenim sam glasom upitala: – Pa gde si, za Boga miloga, celi dan? – Nisam ti mogao objasniti jer sam pozvan telefonom i odmah sam morao krenuti, a ti nisi bila ovdje. – Pa kaj je tak važno da mi nisi mogao ni poruku ostaviti, nego se za cijeli dan živciram i mislim da te netko otel. – Bio sam cijeli dan s generalom Ludvíkom Svobodom.«

Ludvík Svoboda, bivši ministar obrane i kasniji predsjednik Čehoslovačke (1968.–1975.), u to je vrijeme bio u prisilnoj mirovini i surađivao s Vojnim povijesnim institutom u Pragu. Bavio se poviješću Drugog svjetskog rata pa je s Tuđmanom imao mnogo zajedničkih tema, a uz to su i obojica bili generali. Svoje poznanstvo nastavili su održavati putem pisama. Tuđman se 1963. upoznao s nekoliko čeških i slovačkih povjesničara, a najintenzivnije veze uspostavio je s

Gustávom Husákem, također budućim čehoslovačkim predsjednikom (1975.–1989.) i generalnim sekretarom Komunističke partije Čehoslovačke (1969.–1987.), koji je tada radio u Povijesnom institutu Slovačke akademije

• Franjo
Tuđman u
Pragu 1963.

u Bratislavi, nakon što je devet godina proveo iza rešetaka osuđen na doživotni zatvor kao »buržoaski nacionalist«. Husák je tada Tuđmanu poklonio svoju knjigu *Svjedočanstvo o Slovačkom narodnom ustanku*, s posvetom, a u svojim *Bespućima povijesne zbilnosti* Tuđman se prisjetio da je »Husák bio zaokupljen činjenicom da i najnapredniji češki marksisti nemaju ništa više sluha za rješavanje slovačkog pitanja negoli okorjeli staljinisti.« S Husákom se Tuđman zadnji put sastao u Pragu u njegovom kabinetu potpredsjednika čehoslovačke vlade u kolovozu 1968., nekoliko dana prije sovjetske okupacije, tijekom VI. međunarodnog slavističkog kongresa, a iste godine Husák je Tuđmana posjetio u Zagrebu.

U knjizi *Velike ideje i mali narodi iz 1969*. Tuđman je osudio okupaciju Čehoslovačke i napisao: »Ljudski se um sa snebivanjem pita: šta bi bilo od nacionalne i državne suverenosti evropskih naroda i od suvremenog svijeta uopće da SAD kao najveća kapitalistička sila počnu vršiti vojnu okupaciju u svim onim zemljama gdje djeluju marksističko-lenjinističke stranke i drugi socijalistički pokreti zbog toga što je kapitalističko društveno-političko uređenje u opasnosti od revolucije?... Okupacija Čeho-Slovačke kolovoza 1968. bila je nesumnjiv znak da je SSSR pretvorio Varšavski pakt, kojega je stvaranje bilo opravdano potrebom obrane socijalističkog svijeta od zapadnog imperijalizma, u sredstvo svoje neoimperijalističke politike unutar samog socijalističkog svijeta. To prvo oružano porobljavanje jedne socijalističke zemlje od bloka socijalističkih država pod vodstvom socijalističke velesile pokopalo je najzad sve iluzije da socijalističko društveno uređenje, odnosno pripadnost istom socijalističkom svijetu (točnije rečeno polusvijetu), samo po sebi osigurava normalne odnose među različitim ili srodnim narodima, jer se na kraju i pred očima socijalističke javnosti svijeta nemilosrdno rastvorila zgoljna istina da se i u socijalizmu veći narodi, radi održanja svoje hegemonije, služe ne samo bezobzirnom redarstvenom silom nego su spremni i na vojnu intervenciju, što se ni po čemu ne razlikuje od klasičnog imperijalističkog postupka po još oštijem, ideološki tobože opravdanom zahtjevu za posvemašnjim, totalitarnim podređenjem cjelokupnog društveno-političkog ustrojstva i materijalnih izvora, uključivši i sav duhovni život i međunarodni suverenitet, male socijalističke zemlje velikoj socijalističkoj sili.«

Tuđman je 1972. nakon sloma Hrvatskog proljeća završio u zatvoru i bio osuđen na dvije godine, a zanimljivo je da je uz ostalo bio optužen i da je bio »istočni« špijun. Dokaz su bile njegove veze sa Svobodom i Husákom, premda su te 1972. obojica bili ne samo politički rehabilitirani, nego na najvišim pozicijama u Čehoslovačkoj. U izvještaju zagrebačkog SUP-a iz veljače 1972. stoji da je Tuđman kontaktirao sa slovačkim povjesničarom Jánom Sirackim koji je radio na slovačkom izdanju Tuđmanove knjige *Rat protiv rata u Jugoslaviji* koja je trebala biti objavljena 1968., što se nije dogodilo zbog gušenja Praškog proljeća. U istom izvješću za Tuđmana se tvrdi da je »za vrijeme boravka Gustava Husaka u Zagrebu 1968. Tuđman

ostvario i lični kontakt s njime. Nije razjašnjen karakter ovih veza, ali su se one iskazivale kao dosta intenzivne u vrijeme neposredno prije i u toku poznatih čeških događaja. U posljednje vrijeme ovi kontakti više nisu registrirani.« Tuđman na kraju ipak nije osuđen i zbog špijunaže, a razlog je, kako se uobičajeno smatra, Titova intervencija i poruka »Tuđmanu ne pakovati«. No u tome bi određenu ulogu mogao imati i Husák, o čemu svjedoči Tuđmanov dnevnički zapis od 26. ožujka 1981. Tuđman piše da mu je njegov prijatelj Dragutin Šćukanec prenio ono što je čuo od Šime Đodana: »da me je Tito 1972. oslobođio teže kazne na prijedlog Bakarića i Krajačića i još nekih generala, a i da je Gustav Husak pisao Titu posebno pismo«. Je li bilo neke Husákovе intervencije kod Tita u korist Tuđmana ostaje tema za buduća istraživanja, međutim, znakovito je pismo koje je 1975. Bruno Bušić poslao dirigentu Ivanu Cerovcu, a koje se tiče i Tuđmanova odnosa s Husákom. Bušić piše: »Preko ljudi koji su bili na Sajmu knjiga dobio sam poruku od Franceka da zasada sve obustavim. Izgleda da će mu njegov prijatelj Husak ipak isposlovati odlazak u Tatre, a odatle može i na drugu stranu, ako prilike u Jugi budu nepovoljne.« Iz Bušićeva pisma proizlazi da je Tuđman i sredinom sedamdesetih godina bio u nekoj vezi s Husákom i da je namjeravao zatražiti politički azil u Čehoslovačkoj, iako o tome nema podataka u Tuđmanovoj dnevniku niti u Tuđmanovim biografijama.

U svom dnevniku u razdoblju od 1972. do 1989. Tuđman u nekoliko navrata spominje Husáka ili se referira na zbivanja u Čehoslovačkoj, a u nekoliko ga je navrata tijekom boravka u zatvoru čak i sanjao. Kao hrvatski predsjednik Tuđman nije nikad posjetio Prag. Onde su u službene državničke posjete, dočekani sa svim počastima, došli tek njegovi nasljednici Stjepan Mesić i Ivo Josipović. U Pragu je 1997. objavljena Tuđmanova knjiga *Povijesna sudba naroda* u češkom prijevodu (Dějinný úděl národu).

MLADEN BJAŽIĆ

O Pragu u stihovima

Književnik, novinar i televizijski urednik Mladen Bjažić (1924.–2017.) bio je član Hrvatsko-češkog društva i u više je navrata posjetio Prag. Svoje dojmove izrazio je u stihovima, u pjesmi *Prag, sjećanje*, objavljenoj prvi put u glasilu Hrvatsko-češkog društva *Susreti* 1995. i ponovno 2015.

• Mladen Bjažić

Prag, sjećanje

Dragulj Europe
usred Češke zavale,
izdržao brojne kušnje
i navale,
bio uvijek srce
i duša nacije,
uz teške patnje
i defenestracije

Uz Vltavu Hradčany s lijeva
i uz njih Malá strana,
a s desne Staré město i Nové
uz Vyšehrad tu se grana

Da li je mogla Libuša,
snujući Prahu, sniti
da će najljepši od svih
europskih gradova biti?

Kameni Karlov most,
svih praških mostova kita,
a iznad Hradčany stoje
s katedralom svetoga Vite.
Čuva ih Ulička zlatna
i kuća Franza Kafke,
gdje samo golubi slijjeću
i svrate ponekad čavke.

A dolje – spomen na Tyrša,
Masaryka i Husa
i sjećanje na vojske
Sasa, Šveđana, Rusa,
od dalekih, teških i mučnih,
pa sve do naših dana
uz vječni spomen na žrtvu
mladoga Palacha Jana.

Tu slavni je živio Čapek,
Neruda, Vančura, Sova,
Seifert, Halas, Březina,
Světlá i Němcová
– stotine slavnih imena,
muškaraca i žena,
lako se ovdje smjesti
kod Václavské náměstí.

Uz Hašekova Švejka
U Kalicha se piće,
ali ni kod Fleka
nikada prazno nije.

Tamo su svratiti znali
i Bukovac i Gaj,
sva sila našega svijeta,
a Prag je i kolijevka
hrvatskog nogometa.

Grad nisu zgrade samo,
pivnice ni kavane.
Najljepši spomen Praga
Božene su, Libuše, Jane,
i prijatelji mili
s kojima skupa smo pili.

Kao prijatelj drag
svima je mio Prag,
pa kažem i ja bez straha:
najljepša za me je Praha.

Praški Hrvati danas

Hrvati u Pragu žive i danas, a uglavnom se radi o hrvatskim građanima koji su u jednom trenutku života odlučili ostati u Pragu i ondje nastavili djelovati, ili su potomci hrvatskih doseljenika. U nastavku donosimo životne priče nekolicine njih.

OBITELJ MARDEŠIĆ

Od riblje industrije do ginekologije

Godine 1902. u Komiži na Visu Jakov Mardešić osnovao je tvornicu za prerađu sardina. Posao je nastavio 1918. najstariji sin Antun koji je u Beču završio Trgovačku akademiju. Na istoj godini i na istoj akademiji školovao se i njegov neistomišljenik Ante Pavelić, kasnije poglavnik NDH. Antun je dvadesetih godina obnašao i funkciju gradonačelnika Komiže. Tu se upoznao i s češkom turistkinjom Jarmilom i veza je završila brakom. Pogon u Milni na Braču otvorili su 1932. a 1934. godine preselili su se u Prag. Iste godine zaštitili su ime Mardešić kod Svjetske organizacije za

• Tonko
Mardešić

intelektualno vlasništvo. Tijekom vremena otvaraju i pogon u Francuskoj te dva na jugu Italije a na otoku Siciliji imaju i ribarsku flotu koja ih snabdijeva sirovinom.

Zbog prijašnjih odnosa Antuna Mardešića i Ante Pavelića, 1941. je Antunu zabranjen povratak u Hrvatsku. Nakon Drugog svjetskog rata nacionalizirane su tvornice i u Hrvatskoj i u Pragu. Prašku su dobili natrag u restituciji oduzete imovine i tu tvornicu nakon smrti Antunova sina Jaroslava, koji ju je vodio i pregovarao o povratku imovine u Hrvatskoj,

danas vodi Jaroslavov sin Savo Mardešić. Godine 2008. dobili su spor o zabrani korištenja imena s tvornicom ribe iz Salija s Dugog otoka i odgovarajuću odštetu, a za tvornicu ribe u Komiži dobili su dionice Osječke pivovare koje su prodali Švicarcima. Na taj način realizirali su povratak imovine u Hrvatskoj.

Drugi Antunov unuk, odnosno Jaroslavov sin, Tonko Mardešić, rođen 1955., uvaženi je praški ginekolog. Posjeduje sanatorij Pronatal, kliniku za medicinski potpomognutu oplodnju. Ova klinika djeluje od 1996. i u njoj su zatrudnijele i mnoge Hrvatice. U sklopu ove veoma moderne i suvremeno opremljene klinike postoji i hotel u kome su bračni parovi ili pojedinci smješteni za vrijeme realizacije umjetne oplodnje. Klinika je inače među najboljima za umjetnu oplodnju u Češkoj i Europi, a njen vlasnik Tonko Mardešić izvanredno dobro govori hrvatski jezik koji je u njegovu obitelj u Češku donio djed Antun.

IVO ŠPALJ

Poznato ime s odjavnih špica

- Ivo Špalj

Filmski i tonski snimatelj Ivo Špalj, rođen 1940., poznat je u cijeloj filmskoj industriji Češke i šire, ali malotko zna da ima hrvatske korijene. Preci mu potječu iz Krivog Puta iz zaseoka Špalji koje bi vrlo rado posjetio. Djed, koga nije upoznao, umro je 1908. i zvao se Franjo. Radio je u Ledeču nad Sázavou kao pružni radnik. Otac Ivo rodio se 1904., a kasnije je došla i kći Zdenka. Baka je umrla 1930. Slabo situirani živjeli su u općinskom domu u socijalnom stanu.

Otac Ivo bio je trgovac i činovnik i radio u Strakonicama gdje se sin Ivo i rodio. Nije upoznao nikoga iz obitelji svog oca, a očeva sestra Zdenka preminula je 1987.

Prije 15-ak godina kontaktirao ga je izvjesni Špalj iz praške Pisecke ulice, no preminuo je prije nego su se susreli.

Ivo Špalj 1963. je završio školovanje za televizijskog tehničara i započeo raditi u filmskim studijima na Barrandovu. Sada ima status slobodnog

umjetnika, uz mirovinu, i trenutno s redateljem Janom Švngajmerom radi na filmu *Hmyz*.

Živi u Pragu, a u Strakonicama ima seosku kuću, vikendicu (*chalupu*). Izuzetno je vitalan, aktivno se bavi biciklizmom, skijanjem i drugim aktivnostima. No dobrom stanju, kako tvrdi, najviše pridonosi rad.

Kao »tonac« dobio je nagradu Češki lav za film *Faust* iz 1995., isto i 1996. za film *Učitelj plesa*, 2000. za film *Eliška* i 2015. za film *Mala iz ribarnice*. Još pet puta je nominiran za tu nagradu. Radio je i na filmovima *Otesanko* i *Ludilo* s Milošem Formanom, također i na filmu *Amadeus*, te na filmovima *U bijedi*, *Čarobni Pavao* i još nekim filmovima. Ime Ive Špalja hrvatska publika mogla je zapaziti i na odjavnoj špici animirane serije *A je to*.

LORDAN ZAFRANOVIĆ

Dalmatinac u praškoj magli

O Lordanu Zafranoviću, hrvatskom režiseru sa zagrebačkom i praškom adresom, već je toliko toga napisano tako da ga u knjizi spominjemo kao značajnog redatelja o kome se u Hrvatskoj ali i u Češkoj gotovo sve zna. Rođen je 1944. na Šolti u obitelji Ivana Zafranovića, pomorca iz Šibenika i majke Marije sa Šolte. U Splitu nakon završene Pomorske škole nastavlja studij književnosti i likovne umjetnosti na Visokoj pedagoškoj akademiji a nakon toga upisuje studij režije u Pragu, u klasi oskarovca

• Lordan Zafranović

Elmara Klosa. Taj studij završava 1971. U jednom intervjuu prisjetio se svog dolaska u Prag, kamo se uputio zajedno sa svojim kolegom Rajkom Grlićem, također praškim studentom. Po dolasku na praški željeznički kolodvor u šest ujutro dočekala ih je magla, gusta kao mlijeko, zbog koje se nije mogao vidjeti prst pred okom. Lordan je istog časa odlučio vratiti se misleći da neće izdržati prašku klimu, ali izdržao je i ostao.

Snimio je oko sto filmova od kojih su najznačajniji i medijski najeksponirani filmovi *Okupacija u 26 slika*, *Pad Italije*, *Večernja zvona*, *Ujed anđela i Haloa – praznik kurvi*. Od dokumentarnih filmova svakako mu je najznačajniji *Krv i pepeo Jasenovca*. Životna mu je želja snimanje

filma *Karuzo*, priče o Splićaninu koga su uvjerili da pjeva kao Caruso. Cijeli Split organizirao mu je na jednoj strani grada ispraćaj brodom, tobože u New York, a nekoliko kilometara dalje organizirali su mu doček. Za ovaj film pokušava zatvoriti finansijsku konstrukciju.

Ovaj kontroverzni režiser kojeg prate raznorazne etikete od 1991. do 1994. živi u Parizu, s prekidom 1992. kada živi u Beču, a zatim od 1994. do 2005. živi u Pragu i predaje na Filmskoj akademiji. Od 2005. živi između Zagreba i Praga jer češko državljanstvo i mogućnost stvaralaštva nepovratno ga vežu za ovaj grad.

Lordan je u 63. godini života sa suprugom Gordanom dobio blizance Lava Lordana i Loredanu koji žive u Pragu. Sin Ivan iz prvog braka kao slikar živi i stvara u Bruxellesu.

KREŠIMIR ŽIGIĆ

Praški Slavonac

- Krešimir Žigić

Krešimir Žigić rođen je 1958. u Zagrebu, ali kao Slavonac djetinjstvo i prvo mладенаštvo proveo je u Županji. Nakon zagrebačkog studija koncem 1980-ih radi kao asistent na Ekonomskom fakultetu. Na odjelu na kojem je radio bio je običaj da znanstveni asistenti prije rada na disertaciji provedu godinu dana u SAD-u na doktorskim studijima. Upravo u to vrijeme kada Krešimir treba ići u Ameriku, profesor Jan Švejnar sa Sveučilišta u Pittsburghu

dolazi u svoju domovinu Češku nakon Baršunaste revolucije te osniva američki PhD program u Pragu s profesorskim kadrom iz SAD-a i zapadne Europe. Na njegov poziv Krešimir odlazi u Prag i umjesto prve godine doktorskog studija u SAD-u uspješno završava četverogodišnji doktorski studij u Pragu u Centru za ekonomska istraživanja i doktorske studije / Ekonomski institut (CERGE-EI). Profesor Švejnar se kasnije aktivirao i politički: bio je protukandidat češkom predsjedniku Václavu Klausu. Trenutno je profesor i direktor Centra za globalnu ekonomsku politiku na uglednom sveučilištu Columbia u New Yorku.

Prije dolaska u Prag Krešimirova supruga, također Slavonka, iz Đakova, radila je kao profesorica ekonomskog grupe predmeta na velikogoričkoj srednjoj školi. U vrijeme početka Domovinskog rata u Hrvatskoj školu zatvaraju na tri tjedna te ona odlazi s djecom u posjet suprugu u Pragu. Prvog dana nakon povratka u Veliku Goricu susreće suprugu jedine stradale osobe u raketiranju Banskih dvora, što ju je ostavilo u šoku te već sljedeći dan daje otkaz u školi i ubrzo se vraća s djecom u Prag gdje trajno ostaju. Sin Vladimir tada je imao devet godina, a kći Sandra 20 mjeseci. Prvi posao gospode Žigić bio je prodaja Kraševih proizvoda po praškim prodavaonicama i slastičarnicama. Nakon toga se zapošljava u jednoj američkoj korporaciji gdje je radila sedam godina kao koordinator osiguranja kvalitete proizvoda. Danas radi kao samostalni finansijski konzultant.

Nakon preseljenja cijele obitelji u Prag, Krešimir je osim njegove škole s jednogodišnjom stipendijom pomogla i Soroseva zaklada u Pragu. Da bi se kvalificirao za doktorski studiji, Krešimir je morao uspješno apsolvirati pripremni seminar za studij u ljetu 1991. Završetkom školovanja dobio je ponudu da ostane na CERGE-EI kao docent. CERGE-EI je inače zajednički institut Karlovog sveučilišta i Akademije znanosti Češke Republike, a uz to doktorski program škole ima permanentnu američku akreditaciju države New York. Ovaj studij ne plaćaju studenti: biraju se najbolji i škola njima plaća studij i stipendije. Krešimir je na svoj studij uspio dovesti i nekoliko darovitih studenata iz Hrvatske koji su mahom završili PMF u Zagrebu. Obje djece, Vladimir i Sandra, uzeli su češko državljanstvo. Vladimir je menadžer u jednoj multinacionalnoj korporaciji, a Sandra, nekadašnja češka predstavnica na natjecanju u Bikram jogi, radi danas kao slobodni projekt menadžer. Prije osamostaljenja djece živjeli su zajedno kao obitelj u obiteljskoj kući u prigradskom praškom naselju.

ANDREA MAJSTOROVIĆ

Centar Zagreba za Prag

- Andrea Majstorović

Andrea Majstorović, rođena 1966. u Zagrebu, pravo je zagrebačko dijete centra grada. Nakon srednjoškolskog obrazovanja upisuje Filozofski fakultet u Zagrebu, studij češkog jezika. Na toj katedri tada je kao lektor češkog jezika radio Zbyněk Kňourek, Čeh čija majka je porijeklom Hrvatica. Dogodila se ljubav i posljedično Andrein odlazak u Prag. Upisala je i završila studij dokumentarne režije na Filmskoj akademiji. Studij je završila 1989. kada je pao socijalistički sustav, kad je

Češka postala sasvim otvorena za sve vrste stvaralaštva i kada se izuzetno puno radilo i na filmu i u filmskoj i televizijskoj industriji.

Andrea je već na trećoj godini studija započela raditi na Češkoj televiziji. Radila je niz dokumentarnih 15-minutnih epizoda o češkoj eliti pod naslovom *Galerija naroda*. Kasnije je radila i dokumentarac pod naslovom *17 mjeseci Dagmar Havlove* koji govori o zadnjim izborima na kojima je sudjelovao Václav Havel, o bračnom životu njega i supruge mu Dagmar i o njegovim posljednjim godinama života. Danas priprema niz emisija koje se nedjeljom u 20 sati emitiraju na Češkoj televiziji, a govore o znanstvenim radnicima, piscima, umjetnicima, osobama koje su ostavili trag u Češkoj u bilo kojem segmentu i koje su po nečemu značajne za državu. Do sada je snimila i niz dokumentarnih filmova o Česima koji žive u dijaspori i tako obišla gotovo cijeli svijet, ali obrađivala je i teme i osobe s društvene margine. Tako su nastali filmski zapisi pod naslovom *Bojim te se, svijete*. Prije je radila kao direktor razvoja programa, a sada radi na poslovima kreativnog producenta i stalno prati sve aktualne društvene i političke teme.

Andrea ima dvojno, hrvatsko i češko državljanstvo, ali nekako je uobičajeno zvati je Majstorovičová jer navikla se na tu češku varijantu vlastita prezimena. Na istoj televiziji radi i njen suprug koji je i bio razlog njena odlaska u Češku.

MARIJA VLAŠIĆ

Praška Mostarka

Marija Vlašić rođena je 1974. u • Marija Vlašić Mostaru gdje je završila gimnaziju koja nosi ime Alekse Šantića. Nakon toga u Zagrebu upisuje studij kroatistike i bohemistike. Godine 2002. natjecala se za stipendiju češke vlade za nastavak obrazovanja u Češkoj koju je i dobila. Studij je nastavila na Filozofskom fakultetu Karlovačkog sveučilišta u Pragu.

Još kao studentica u Zagrebu na pitanje zašto studira češki odgovorila je da će raditi ili na fakultetu ili u veleposlanstvu. To »proročanstvo« se i realiziralo.

Radila je u hrvatskom veleposlanstvu kao prevoditeljica za češki i engleski jezik. Nakon toga radi u Slavenskom zavodu na Odjelu slavenske lingvistike i leksikografije i radi na *Velikom hrvatsko-češkom rječniku*. Radi i na Filozofskom fakultetu na Katedri južnoslavenskih i balkanskih studija gdje predaje hrvatski jezik i intenzivno radi na suradnji čeških i hrvatskih kulturniji institucija. Marija radi i u Jezičnoj školi Dane Čepkove kao lektor za učenje hrvatskog jezika na svim razinama, kako individualno, tako i u grupnoj nastavi.

Neko vrijeme radila je i izvan Praga na sveučilištu u Pardubicama gdje je predavala hrvatski jezik na Katedri kulture i slavistike. Sada radi u Narodnoj knjižnici Češke Republike u Slavenskoj knjižnici Clementinum, posebno na akviziciji knjiga iz bivše Jugoslavije. Taj odjel za nabavku knjiga ima veoma bogat fond, a Marija ga svakodnevnim radom još proširuje i nadopunjava. Kao i kod većine Hrvata u Pragu. i njena odluka je da gotovo sigurno ostaje živjeti i raditi u Pragu, iako joj majka živi u Zagrebu, a sestra u Mostaru.

ANGELO BOŽAC

Praški Babilon

- Angelo Božac

Angelo Božac rođen je u Loborikama kod Pule 1959. Već potkraj studija započeo je u Puli raditi kao profesor. Kao stariji omladinac odlazi u vojsku i tamo se upoznaje s bivšim praškim studentom sa Filmskoj akademiji Svetolikom Zajcem koji je u Pragu diplomirao filmsku montažu. To poznanstvo bilo je presudno. Dosta je čuo o praškom studiju i nakon vojske 1988. uputio se u Prag i položio prijemni ispit za studij fotografije na

Filmskoj akademiji. Studij je završio 1995., a 2001. upisao je doktorat na temu *Teorija i povijest fotografije* koji je 2006. i završio. Upisao je i drugi doktorat iz politologije na temu *Raspad bivše Jugoslavije i stvaranje Hrvatske* koji je ostao nezavršen. Tijekom života u Pragu ondje se i oženio. Supruga je iz Rige, Latvijka, ali Židovka porijeklom. Djeca tako imaju latvijsko, hrvatsko i talijansko državljanstvo (Angelo ima hrvatsko i talijansko državljanstvo). Sva djeca pohađaju jedinu židovsku školu u Češkoj i u njoj uče i hebrejski. U ovoj obitelji najviše se govori češki, ali povremeno i hrvatski i latvijski i hebrejski. Stoga je jedan njegov prijatelj, kad je tijekom posjeta video način komuniciranja, pitao nalazi li se u Babilonu. Djeca koja u vrijeme pisanja ove knjige imaju trinaest, deset i šest godina nose imena s dva slova A i sa slovom R u imenu zato jer takva imena zvuče snažno. Bio je to dogovor roditelja, a djeca se zovu: Aaron, Aart Battista i Aariyan Noah.

Govoreći o fotografiji Angelo ističe da mu ona omogućuje solidnu životnu egzistenciju. Ima status slobodnog umjetnika, a u zgradи u predjelu Vinohrady u kojoj živi na posljednjem katu ima i atelje. Ističe da se danas u Pragu dijelovi grada kao Vinohrady, Břevnov i Střešovice smatraju najkvalitetnijima za življenje.

Sudjelovao je u preko 300 grupnih izložbi te imao 35 samostalnih fotografskih izložbi u svijetu. Drži i komercijalna predavanja o fotografiji te radi za neke agencije. zajedno sa suprugom ima reklamnu agenciju iako ona kao diplomirana pravnica radi u drugoj reklamnoj agenciji. Privatno ima jednu od najvećih zbirk knjiga o fotografiji u Češkoj. Omiljeni Prag bio mu je tema dvije izložbe u Njemačkoj i Japanu (Tokio).

Angelo i obitelj donijeli su definitivno odluku da ostaju živjeti u Pragu. Smatraju ga »svojim« gradom jer, kako ističe, ovdje imaju baš sve: egzistenciju, školovanje djece, mogućnost umjetničkog nesputanog stvaralaštva i, jednostavno, ovdje se osjećaju doma.

SLAVICA KROČA

Dosljedno u službi čovjeka

Slavica Kroča rodila se 1958. u Puli, iako joj roditelji potječu iz drugih krajeva Hrvatske: majka je bila podrijetlom iz okolice Zagreba, a u Puli je radila kao učiteljica, dok je otac, podrijetlom s Korčule, bio kapetan duge plovidbe.

• Slavica Kroča

Nakon završene klasične gimnazije u Puli put ju je odveo na studij u Zagreb gdje je na Filozofskom fakultetu diplomirala hrvatski jezik i

književnost i neko vrijeme na tom fakultetu predavala na tečaju hrvatskog jezika za strance.

Godine 1985. otišla je sa suprugom u Čehoslovačku na specijalizaciju iz prevođenja i tumačenja te je na Karlovom sveučilištu u Pragu stekla titulu doktora filozofije.

Zahvaljujući životom zanimanju za filozofiju, povijest, arheologiju, sociologiju, umjetnost i mnoge druge grane ljudske djelatnosti, upoznala je različite kulture i naučila španjolski jezik. Danas prevodi sa španjolskog knjige, članke i stručnu literaturu. Puno putuje te je posjetila brojne zemlje kako bi na licu mjesta mogla proučavati ostavštinu drevnih civilizacija i približiti kroz održavanje predavanja i pisanje članaka ovaj aspekt kulture.

Slavica Kroča djeluje i kao direktorica Nove Akropole, filozofske škole na klasičan način, koja u Češkoj ima 10 podružnica, a u svijetu postoji u više od 60 zemalja. Istovremeno je i glavna urednica časopisa *Ogledalo kulture* (izašlo je 50 brojeva u periodu od 1997. do 2009., a danas izlazi u elektronском obliku) u kojem je objavljivala članke iz različitih tematskih područja. Organizira umjetničke i kulturne programe za djecu, kao što su kazalište lutaka, tečajevi bojanja arheoloških reprodukcija, predavanja o starim civilizacijama i kulturama, te humanitarnu pomoć za napuštenu

djecu i djecu izbjeglica. Rad sa slijepim i slabovidnim osobama urođio je plodom u obliku »putujućih« izložbi arheoloških reprodukcija po mnogim gradovima Češke, kao i kazališnih predstava u kojima glume. U suradnji s Praškim Planetarijem postavila je na njihovu zgradu spomen-ploču Giordanu Brunu, jednom od najnaprednijih filozofa iz doba renesanse, a kazališna predstava o njegovim posljednjim danima života gostovala je u svim većim gradovima Češke. Volonteri Nove Akropole organizirali su nekoliko puta prikupljanje potrebnih artikala za ugroženo stanovništvo u vrijeme rata, kao i u vrijeme velikih poplava prije nekoliko godina u različitim zemljama bivše Jugoslavije.

»Radim na polju filozofije, kulture i volonterstva 33 godine i uvijek me obraduje kad vidim da ljudi nisu ravnodušni prema nesreći ostalih. Ohrabrujuće je vidjeti mlade ljudi, koji su spremni dobrovoljno se obrazovati ne samo zato, kako bi sami bili uspješniji, nego i zbog toga, da bi mogli pomagati drugim ljudima«, kaže Slavica Kroča.

Na češkom jeziku su joj tiskane dvije zbirke eseja, *Ogledalo Filozofije* (Zrcadlo Filozofie) i *Filozofija za Dušu* (Filozofie pro Duši). U posljednjoj su i eseji njenog supruga izdani post mortem.

Budući da voli životinje i prirodu, zajedno s volonterima organizira ekološke aktivnosti i pomoći životinjama u udrugama za zaštitu životinja. »Spasili smo mnogo napuštenih mačaka i pasa i dali im novi dom, da ne bi uginuli na ulicama, te očistili mnogo parkova i prirodnih površina od raznog smeća i opasnog otpada. Brinemo se za sve aspekte života na zemlji: prirodu, životinje, djecu, starije i nemoćne u nadi da će jednoga dana svi naći bolji smisao života i da neće biti potrebna pomoći, jer ju nitko neće trebati, jer ćemo svi živjeti dostojanstveno, a ne na margini društva. Svi ćemo biti glavni junaci našeg vlastitog života, a ne robovi predrasuda i siromaštva. To što sam se rodila u zemlji, koja više ne postoji i otišla u zemlju, koja također više ne postoji, to, što se od 1985., kad sam iz Jugoslavije otišla u Čehoslovačku, karta svijeta promijenila nekoliko puta, još više me utvrdilo u tome da na prvom mjestu moram biti dobar čovjek, ljudsko biće koje je okruženo drugim ljudima, koji isto tako imaju snove i nade, bez obzira gdje živim i kojim jezikom govorim«, zaključuje Slavica Kroča.

MIRJANA RAKELA

Pražanka jednako kao i Dubrovkinja

Mirjana Rakela rođena je 1955. u Dubrovniku. Diplomirala je na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu te od 1978. do 1985. radila na Radio Dubrovniku. Izvještavala je za informativne emisije Radio Zagreba i bila voditeljica Radio Jadrana, a 1981. pola godine je bila glavna urednica časopisa *Polet*. Od 1985. radila je u Zagrebu na Radio Sljemenu, najprije kao novinarka i voditeljica, a potom i urednica redakcije. Krajem 1980-ih

• Mirjana Rakela

radila je u Večernjem programu Radio Zagreba i bila urednica emisije *Našim građanima u svijetu*. Uspostavom višestranačja, 1990. je vodila dvosatnu informativnu emisiju *Stranački forum* u kojoj su sudjelovali lideri novih političkih stranaka. U vrijeme Domovinskog rata izvještavala je s prvih crta bojišnice, a pratila je i humanitarni konvoj Libertas za pomoć opkoljenom Dubrovniku u listopadu 1991. Od 1995. radi kao novinarka i urednica u praškoj redakciji Radija Slobodna Europa.

Na taj novi početak u životu Mirjana Rakela i danas ima živa sjećanja: »Savjet prije odlaska iz Zagreba za Prag je bio: Moraš naučiti tri riječi: namjesti, nadraži i nevadi. Mislila sam: Mogli ste nešto pametnije smisliti. Značenje – trg, kolodvor i nema veze.

U ožujku 1995 stižem u Prag. Upute mog direktora su jasne: uzmi taksi do hotela na Palmovki, jedan metro pa drugi, na Museumu izlaziš i tu je Radio Slobodna Europa. To je zgrada bivšeg čehoslovačkog parlamenta. Václav Havel, dobri duh Radija, iznajmio je cijelu zgradu za jednu krunu godišnje na deset godina. Prethodno se parlamentarci nisu mogli dogоворити kako će se zvati država. Češka i Slovačka, Češka-Slovačka i demokratski su se rastali. Pomisao na zemlju u kojoj sam se rodila.

Dolazak u glavni grad Češke za mene je bio novi početak u životnom i profesionalnom smislu. Počinjem raditi u Programu za južnoslavenske jezike Radija Slobodna Evropa.

Profesionalne mogućnosti ogromne. Nema „savjeta“ što se može, što se ne smije pisati, profesija na prvom mjestu. Vijest se provjerava s najmanje dva izvora, a mržnja je ono što ne smije ići eterom. Naši novinari se javljaju

s ratnih područja. To je ono što je Radiju Slobodna Europa donijelo epitet radija koji se sluša u kriznim vremenima. Samo činjenice, i to za svih strana u sukobu. Radio je jedna zajednica ljudi raznog porijekla, kulture, običaja.... Od Europe, Baltika, preko Rusije i Dalekog istoka, do Afganistana, Irana. Pakistana.

Izlazak prvog radnog dana s Radija. Václavske náměstí i potraga za kapučinom. Nema kafića. Jedna pizzerija kod Kotve.... Dani protječu u potrazi za stonom. A nagledala se svega i svačega, poput zagrebačkih studenata. Ali zato je grad čaroban, poput bajke. Dobro raspoloženje na ulicama, ljudi se vesele, sve nekako drugačije nego u Zagrebu. Konačno nalazim stan kod kazališta na Vinohradima. Dolaze sin i suprug. Obitelj na okupu. U susjedstvo često navraća Václav Havel, kazališni čovjek, sjedi pored vozača, bez pratnje. Jednostavan, simpatičan, i ponekad mislim da ga Česi nisu zaslužili.

Mogla bih ispričati niz anegdota iz svakodnevnog života prvih godina. Odlazak u prodavaonicu i molba: molim vodu sa bramborima. – Može, odgovara čovjek ozbiljno. Moja fraza: – Oprostite. ne govorim dobro češki, a on odgovara: – Ma što vam je, odlično govorite. Tražila sam mineralnu vodu, mjehuriće (bublinke), a zamijenila sam ih s bramborima (krumpirom).

Suprug je još bolji. Ide u kazalište i kaže: "Dobar dan. Ja sm hrnec iz Hrvatske." Žena na blagajni ga pogleda, pozove čistačicu i kaže joj: "Pogledajte hrneca iz Hrvatske." Pita ga: "Imate li pokličku?" Umjesto hereca (glumac) postao je lonac, a žena ga je najnormalnije pitala ima li i poklopac.

Smisao za jednu specifičnu vrstu humora koju su njegovali i Čapek i Škvorecký, otac i sin Svěrák (dobitnici Oscara za film *Kolja*), da najbrojim samo neke češke velikane, mogu se prepoznati kod običnog taksista. Nakon tenisa suprug se ukočio. Ne može se pomaknuti. Hitna i u prvu bolnicu. Nakon injekcije stao na noge i polako do taksija. Taksist pita što je bilo. – Krivi pokret na tenisu. – Eh gospodine, trebate pogledati u osobnu kartu. Pijte pivo, a ne trčite za teniskom lopticom.

Danas sam nešto bolja u sporazumijevanju s Česima. Redovito idemo u kazalište. Neke predstave su me oduševile. Krležina *Leda* igrana kao komedija, *Gospoda Gembajevi...* ali pravu čaroliju kazališta sam shvatila gledajući *Amadeusa* u kazalištu Na Vinohradech.

Jednom, mislim da je bila 2000., Jiří Menzel režira *Umišljenog bolesnika* u kazalištu Komedija u Zagrebu i s istom predstavom gostuje na Dubrovačkim ljetnim igrama. Poslije predstave sjedimo na skalinima kod Frana u Taliru, a ja s Menzelom razgovaram češki. Pero Kvrgić sluša i onda će Menzelu:

“Ti nemaš pojma, ona bolje govori češki od tebe. Sve je razumijem.” I provala smijeha!

Zamjeram li što Česima? Možda njihovu sumnjičavost prema nepoznatima, strancima, u posljednje vrijeme ludilo s imigrantima i možda njihovu štedljivost.

No daleko su Česi od onih koji su dolazili na Jadran za vrijeme bivše Jugoslavije. Prag gotovo ima nultu stopu nezaposlenosti, na češkim fakultetima, ne samo na umjetničkim akademijama, studiraju mladi iz cijelog svijeta. Sve češće vidim mlade obitelji s troje djece.... Pražanka sam jednako kao i Dubrovkinja. Trećinu života sam u Češkoj. Što volim u Pragu? Svoj posao, češki humor, kazalište, muzeje, koncerte, Vltavu, Malu stranu. Mogla bih danima šetati ulicama i uvijek vidjeti nešto novo što mi je promaklo u ove 23 godine. Obožavam Zlatnu Prahu!«

MIROSLAV PERAICA

Prag obogatio knjigama i staklenim pregradama

Miroslav Peraica rođen je 1969. u Livnu, ali već s nekoliko godina njegova obitelj seli se u Zagreb, tako da se smatra istovremeno Zagrepčaninom i Pražaninom. U Zagrebu je 1995. završio Višu ekonomsku školu – smjer marketing, a već iduće godine je u Pragu.

• Miroslav
Peraica

Onde se bavi intelektualnim radom: već 1998. osnovao je knjižaru te izdavačku kuću Anagram bookshop pa 2005. uz finansijsku pomoć hrvatskog

Ministarstva kulture na češkom jeziku izdaje knjige *Posljednji dani Punka* Gordana Nuhanovića i *Vodič po otoku* Senka Karuze.

Od 2007. postaje vlasnik knjižare i izdavačke kuće Big Ben Bookshopp, te knjižare Bendox kao sastavnog dijela Centra za modernu umjetnost DOX. Nju i danas vodi njegova bivša supruga.

Velikim uspjehom smatra 2013. kada je zajedno s Dušanom Karpatskim, zasigurno najboljim hrvatsko-češkim prevoditeljem i uz pomoć udruge Lastavica koja okuplja osobe iz bivše Jugoslavije izdao sabrana djela (sedam

knjiga) Miroslava Krleže – *Spisy Miroslava Krleži*. Taj projekt finansijski je pomoglo i hrvatsko Ministarstvo kulture, a riječ je o reizdanju iz šezdesetih godina, ali s novim prijevodom. U samom prevođenju sudjelovalo je više prevoditelja, kao npr. Irena Wenigova, Otakar Kolman...

Uz izdavačku djelatnost kao stručni savjetnik djelovao je i u jednom praškom građevinskom poduzeću čiji vlasnik je Škot. Za ovo poduzeće je, uz pomoć kolega Stefana Kiss-a dizajnirao te kreirao sistem interijerskih staklenih pregrada u aluminijskim okvirima i uključio u to i Hrvatsku. Pregrade su poznate pod imenom CLARUS, a njihov aluminijski dio dovozi se iz Zagreba.

U privatnom životu iz bivšeg braka ima dvoje djece, blizance Luku i Andriju. Oba u vrijeme tiskanja ove knjige imaju 19 godina i pri koncu su pohađanja Austrijske gimnazije u Pragu. Miroslav ima hrvatsko državljanstvo i ne planira uzeti češko, iako ovdje trajno živi. Češko državljanstvo omogućilo bi mu kao jedini privilegij glasanje na izborima a to ga, ionako, ne zanima. Sinovi Andrija i Luka imaju dvojno, češko i hrvatsko državljanstvo.

TAJANA MANČALOVÁ

U znaku svetog Vida

- Tajana
Mančalová

Tajanu Mančalovu u Hrvatskoj znaju pod imenom Tajana Gašparović. Rođena je 1974. u Rijeci. U Zagrebu je diplomirala dramaturgiju na Akademiji dramskih umjetnosti. Dugi niz godina radila kao kazališna kritičarka i dramaturginja na radiju i u kazalištima. Od 2009. zaposlena je urednica i dramaturginja u Dramskom programu Hrvatskog radija, a 2014. je postala umjetnička ravnateljica Međunarodnog festivala radio-drama

i dokumentaraca Prix Marulić koji se svake godine organizira u Hvaru. Godine 2015. preselila se u Prag zbog ljubavi koja se desila upravo na navedenom festivalu. U braku sa suprugom Petrom Mančalom, radijskim i kazališnim redateljem, 2018. je rodila sina Vít-a, čije je ime spoj Rijeke i Praga, odnosno Tajane i Petra. Naime, zaštitnik Rijeke je sveti Vid, a Praga sveti Vít. Radi se dakako o istom sveću. U Pragu Tajana radi kao vanjski

suradnik Češkog radija – uređuje emisiju posvećenu manjinama. Osim toga, aktivno se bavi pripovijedanjem priča, odnosno storytellingom koji je izučava u Engleskoj. Nemirnog je duha i ne baš dubokog džepa, pa radi još sve i svašta: prevodi literarne tekstove, podučava hrvatski jezik, školuje se za turističkog vodiča, a u Hrvatskoj je još uvijek povremeno aktivna kao dramaturginja i voditeljica okruglih stolova na Međunarodnom festivalu malih scena u Rijeci. Voli vanjska i unutarnja putovanja.

LIDIJA KOVAŘÍK

Ususret novoj razini svijesti

Lidija Kovařík, djevojačkim prezimenom Gazić, također je jedna od praških Hrvatica koje je u Češku dovela ljubav, a Prag joj pružio priliku za razvoj karijere u skladu sa svojim talentima i interesima. Ovo je njena priča: »Rođena sam u Požegi 1979. Ukratko smo se preselili u Babinu Gredu, očuhovo rodno mjesto, za koje me vezu predivnih pet godina djetinjstva. Obiteljski se vraćamo u Požegu koja je nudila veće poslovne mogućnosti ro-

• Lidija Kovařík

diteljima, gdje nastavljam svoje obrazovanje. Nakon odličnih uspjeha tijekom pohađanja osnovne škole Julija Kempfa i Gimnazije Požega, upisujem Pravni fakultet u Osijeku. Simpatije prema Osijeku su se stvorile već pri prvom pogledu. Tada još nisam znala da će me moja fasciniranost ljepotama njegovih građevina nekoliko godina kasnije odvesti u Zlatni grad u kojem će očaravajuća arhitektura zaokupljati svaki moj pogled.

Nakon završetka fakulteta zapošljavam se u Požeško-slavonskoj županiji. Odlazim na ljetovanje kod roditelja u Dubrovnik i upoznajem onoga tko će me odvesti sjevernije, tamo gdje nisam niti sanjala.

Osoba sam koja rado prihvata izazove u životu pa sam 2011. savršenu priliku za radom u tada željenom odvjetničkom uredu dubrovačkog kraja zamijenila odlaskom u Prag. Šarmantan grad s milijun mogućnosti koji živi 24 sata na dan. Grad koji mi ispunjava sve želje pa su i ljeta u njemu postala duga i topla. Trenutno moja mirna luka. Svojim preseljenjem sam se vratila korijenima svojih predaka koji potječu iz grada Karlovy Vary. Odluku

sam hrabro donijela preko noći, poprativši budućeg supruga preseljenjem koje mi je donijelo apsolutni izlaz iz zone komfora. Rado se suočavam s novim situacijama u životu znajući da će mi uvijek donijeti pregršt radosti, novih prilika za uspjehom te ostvarenje mojih kreativnih ideja. Odmah se zapošljavam u britanskoj, a potom i američkoj kompaniji, završavam na Karlovom sveučilištu tečajeve češkog jezika te postajem majka dvije djevojčice, Anne i Emily. U međuvremenu završavam belgijsku Akademiju za coaching ispunivši svoju davnu želju o većim znanjima psihologije. U slobodno vrijeme započinjem s online i uživo predavanjima i radionicama psiholoških tema, otvaram svoj YouTube kanal i specijaliziram se za Holistic Visionary Leadership. Svoj talent za pisanim izražavanjem i znanja vezana za teme iz psihologije objedinujem 1918. u svoju prvu knjigu *Živite život svojih snova*. Motivacija i pomoć ljudima kako bi otkrili svoje talente, pronašli načine pronalaska najboljeg rješenja u svakoj situaciji, postaje mi dio svakodnevnice, a uspjesi stotine klijenata jedan od razloga moje potpune ispunjenosti i zadovoljstva življenja svoje životne svrhe.

Dok sjedim i pomislim na činjenicu o svom okruglom rođendanu za nekoliko mjeseci, neopisiva radost me preplavi i strašno mu se poradujem. S veseljem idem ususret novim iskustvima i osjećajima, novoj razini svijesti.

Niti jednu svoju godinu, mjesec, tjedan, čak niti noć, ne bih mijenjala za nešto lakše, bolje, drugačije. Niti jednu suzu, emociju tuge, gubitka ili pada ne bih dala da se pripisu autobiografiji druge osobe. Ponosna i mirna na sve sto sam proživjela, radujem se svemu što mi život donosi.«

ANDREA GOLUBIĆ

Trešnjevčanka u Muzeju osjeta

- Andrea Golubić

Andrea Golubić rođena je 1981. u Zagrebu te je većinu svog života provela na zagrebačkoj Trešnjevcu. Od malih nogu bila je izuzetno maštovito i znatiželjno dijete, što je rezultiralo velikom željom za istraživanjem svijeta, učenjem jezika i brojnim putovanjima s kojih se vraćala puna radosti i inspiracije. Nakon završetka gimnazije, upisuje Pravni fakultet u Zagrebu, te već na prvoj godini počinje raditi za marketing Erste banke, gdje ostaje devet godina. Prvi susret s Česima imala je 2002., kada je kao studentica radila u Makarskoj u ulozi turističkog vodiča i animatora u češkom hotelu, naučivši ondje što znači *zmrzlina*.

Nakon završetka Pravnog fakulteta, shvaća da je u njenom slučaju pravo=krivo te da to nije njen iskonski poziv. Andrea se tada odlučuje okrenuti kreativnijim projektima i postaje asistentica direktora prodaje i marketinga u jednoj poznatoj zagrebačkoj tvrtki, a istovremeno počinje s aktivnim radom u networking grupi BNI (Business Network International), gdje je proglašena Umrežavateljem godine 2016.

Kroz široku mrežu poslovnih suradnika blisko surađuje s tvorcima ideje Museum of Senses te ubrzo prihvata novi izazov na poziciji direktorice muzeja i ovoga puta odlazi na nešto duže putovanje. Preselivši se u Prag, zaljubljuje se u njega na prvi pogled. A ljubav između Praga i Andree produbljuje se kroz otkrivanje čarobne energije grada te brojnih skrivenih mjestošča koja odišu duhom prošlosti.

Museum of Senses (Muzej osjeta) koji Andrea vodi nalazi se u samom centru Praga, nadomak Václavskog trga, u Jindříšskoj ulici. Posebno ju ispunjava i veseli njen tim suradnika, sada već i prijatelja, na koje je izuzetno ponosna. Vođenje pozitivne, energične i multikulturalne skupina entuzijasta – uvijek je bila njena želja. Ta sinergija i suradnja rezultirala je, već u prvoj godini rada, uvrštanjem Muzeja na visoko četvрto mjesto ljestvice Trip Advisorsa svih 350 muzeja u Pragu.

»Prag je toliko čaroban grad. Istovremeno mističan i topao. Prepun posebnih susreta s ljudima čije me životne priče i iskustva ispunjavaju i obogaćuju. Biti sugrađanka Praga za mene je velika čast i svaki dan koristim da na 'praški' način zadovoljim sva svoja osjetila«, zaključuje Andrea Golubić.

SLAVKO I MARINA ZAMUDA

Praška ljubavno-poslovna priča

- Marina i Slavko Zamuda u svom kafiću u Pragu u predjelu Vršovice

Od ulaska Hrvatske u Europsku uniju intenziviralo se iseljavanje hrvatskih građana u druge zemlje, nažalost i velikog broja mlađih koji u svojoj domovini ne vide životnu perspektivu. Osim Irske kao najpopularnijeg odredišta, mnogi Hrvati odlaze i u Češku. Među njima je i mladi bračni par, Slavko i Marina Zamuda, rođeni 1987., koji imaju zanimljivu ljubavno-poslovnu priču. O tome Slavko Zamuda priča: »U Prag sam se doselio u listopadu 2013. s planom ostati godinu dana, skupiti dragocjeno iskustvo u stranoj IT kompaniji, te se s tim iskustvom vratiti se u Hrvatsku i pronaći dobar posao.

Nazalost, nakon 2013. hrvatska ekonomija tone sve više i više, dok je češka ekonomija nezaustavljivo rasla. Odluka ostati ovdje još malo nije bila teška. Jednom kad vidite kakve su vam sve mogućnosti u životu, teško je sve to ostaviti i vratiti se na staro. Što bi značilo pola plaće na crno, neplaćeni prekovremeni, nedostatak godišnjeg odmora ili slobodnih dana, nemogućnost napredovanja itd? U travnju 2015. upoznajem u Zagrebu svoju sadašnju suprugu Marinu, te vrlo brzo započinjemo vezu. Odmah smo shvatili i usuglasili se da veza na daljinu nema smisla niti budućnosti, te smo odlučili da se Marina preseli u Prag te da ovdje započnemo zajednički život. Preselila se u rujnu iste godine. Kako je po struci diplomirani fizioterapeut, te je imala iskustva sa samostalnim radom u Zagrebu, odlučili smo da započne svoj obrt i ovdje. Otvoriti obrt u Pragu vrlo je jednostavno,

uz trošak od 250 kuna za tri dana možete početi s poslovanjem. Budući da su najamnine vrlo visoke, a već smo plaćali najamninu za stan u kojem smo živjeli, odlučili smo se na kupnju vlastitog stana gdje smo jednu sobu uredili za potrebe fizioterapije.

Stan koji smo kupili bio je u originalnom stanju, star oko 30 godina. Svu rekonstrukciju i uređenje odradili smo sami. Bio je to mukotrpan posao, zahtjevan i naporan, ali mislim da nas je to na neki način još više zbljžilo. S renovacijom smo krenuli na Novu godinu 2016., a preselili se na Valentino iste godine. Ubrzo smo uredili fizioterapiju i Marina je počela s radom. Kao i svaki početak, bilo je teško u početku. Ali vrlo brzo stigli su prvi klijenti koji su ju preporučili dalje i nije trebalo dugo da Marini raspored bude svakog dana ispunjen.

Iste godine zaručili smo se u Parizu na zajedničkom putovanju te krenuli s planovima za svadbu koju smo imali u Hrvatskoj.

Još jedna velika prekretnica u našem životu bila je ljubav prema specialty kavi. Sve je počelo tijekom jednog izleta u Bratislavu, gdje smo posjetili zanimljiv kafić, pomalo hipsterski ureden. Odmah se rodila ljubav prema takvim mjestima te smo ubrzo počeli istraživati specialty coffee scenu u Pragu. Otkrili smo jedan potpuno novi svijet, pun zanimljivih mjesta, događanja, i onog najvažnijeg – ljudi! Oduševili smo se koliko su ljudi u specialty coffee svijetu pristupačni, zanimljivi, uvijek voljni pomoći. Prekretnica i odluka da otvorimo jedno takvo mjesto, vlastiti kafić sa specialty kavom, dogodio se nakon predavanja legendarnog barista Gwilyma Daviesa. Njegovo predavanje na Prague Coffee Festivalu u listopadu 2016. pod nazivom “Coffee Bussines” toliko me oduševilo i inspiriralo da smo odlučili u potpunosti se posvetiti specialty kavi i otvaranju coffee shopa.

Planiranje i pripreme za otvoranje specialty coffee shopa trajale su pune dvije godine. Više od godinu dana dnevni boravak nam je ukrašavao profesionalni espresso bar La Marzocco, dva mlinca za kavu, sustav za filtraciju te sva prateća oprema. Shvatili smo da savršeni espresso nije uopće jednostavno pripremiti, te da postoji milijun faktora koji utječu na okus. Pored same kave, također smo eksperimentirali s vodom, različitim šalicama za posluživanje itd. Nakon vježbanja u stanu, čitanja knjiga, gledanja raznih videa, hodanja po predavanjima i kušanjima kave odlučili smo se otići i na privatni tečaj kod istog čovjeka koji nas je inspirirao - Gwilyma Daviesa, koji zajedno sa svojom suprugom ima školu za bariste. S obzirom da nismo imali iskustva u radu u ugostiteljstvu, Marina je pronašla posao u jednom kafiću koji također ima i vlastitu pržionicu kave. Tamo je pola godine radila kao baristica.

Tokom ljeta 2018. napokon smo se osjećali spremni otvoriti dugo planirani kafić. Našli smo prekrasan prostor u povijesnom dijelu Praga, u Vršovicama, uredili ga uz pomoć obitelji i prijatelja, te otvorenje imali 3. rujna, što je ujedno bio i Marinin 31. rođendan. Dvostruko slavlje i početak jednog novog perioda u zajedničkom životu.«

STJEPAN PRŠEC

Poduzetnik i dobrotvor

- Stjepan Pršec

Stjepan Pršec živi u mjestu Valašské Meziříčí u istočnoj Moravskoj, a uz Prag je vezan poslovno jer ovdje je sjedište njegove tvrtke koja se bavi uvođenjem centralnog grijanja, klima uređaja, plina, ventilacije, kanalizacije i drugih instalacija. Tvrtka ima oko 30 zaposlenih, a Stjepan joj je dao ime koje će ga podsjećati na domovinu – Croatherm. Njegova životna priča je naizgled uobičajena za brojne hrvatske iseljenike druge polovice 20. stoljeća.

Rodio se 1960. u Svetom Ivanu Zelinu, a u Zagrebu je završio srednju školu za montera centralnog grijanja. Zaposlio se u tvrtki Toplota koja je imala poslove u tadašnjoj Čehoslovačkoj. Ondje je otisao raditi 1982. i to je bila prekretnica u Stjepanovom životu. Tijekom pet godina života upoznao je svoju buduću suprugu Ludmilu s kojom je dobio dvoje djece, Kristinu rođenu 1985. (danas majka četvero djece) i Martina rođenog 1992. Obitelj se 1987. vratila u Stjepanovu rodnu Zelinu, no Ludmila tijekom tri godine života nije mogla dobiti trajno boravište, a Stjepan nije mogao otvoriti obrt jer nije bio član zadruge. U međuvremenu je radio u Rusiji, a stvaranjem novih političkih, društvenih i gospodarskih prilika nakon Baršunaste revolucije obitelj Pršec odlučila je ponovno se vratila u Česku 1991. gdje je Stjepan otvorio tvrtku i započeo uspješnu poslovnu karijeru.

U Hrvatsku dolazi rijetko, a kada i dođe, dovoljna su mu tri dana. Kaže da ne može shvatiti poduzetnički duh kakav vlada u Hrvatskoj, za razliku od onog u Češkoj. »Česi su vrlo kulturni narod, ne mogu se ravnati s nama Balkancima. Ne razumijem naše ljudi ovdje koji ogovaraju Čehe kao narod, a Češka im je dala sve. Zašto su onda došli ovamo? Česi nažalost zaboravljaju, a mladi niti ne znaju što je bilo nekad, prije 1989.

Danas imaju sve i ne moraju se nikoga bojati, a nije tako uvijek bilo«, kaže Stjepan Pršec. Dodaje da u Češkoj nikad nije imao problema zbog toga što je stranac, a kad je došao posebno ga je oduševila stara arhitektura. Veseli ga što se fasade u zadnjih dvadesetak godina mijenjaju i što je Prag postao prekrasan grad koji u njemu pobuđuje osjećaj poštovanja prema velikim ljudima koji su u proteklim stoljećima izgradili njegove znamenitosti.

Kao razlog svog poslovnog uspjeha Stjepan ističe činjenicu da mu je supruga dala otvorene ruke da radi. Nije se miješala u biznis, već se brinula o djeci. Veliku ulogu u životu bračnog para Pršec ima i vjera. I Stjepan i Ludmila su praktični katolici koji redovito odlaze na misu, a u tom su duhu odgajali i djecu. Stjepan smatra da je vjera razlog dugovječnosti njihovog braka, u situaciji kada se mnogi brakovi raspadaju, posebno u većinski ateističkoj Češkoj. Stjepanov angažman ne iscrpljuje se samo na poslovima u njegovoj tvrtki. Aktivan je i u udruzi Lastavica koja okuplja stanovnike Češke iz zemalja bivše Jugoslavije i član je njenog Upravnog odbora. Kao poduzetnik, organizacijski i finansijski pomaže aktivnosti udruge, posebno one humanitarne, kao što je zbrinjavanje djece iz SOS dječjih sela iz Hrvatske, Srbije, BiH i Makedonije koje se odvija svakog ljeta. Također je pomogao objavljivanje *Sabranih djela Miroslava Krleže* 2013. jer, kako kaže, nije mogao dozvoliti da Dušan Karpatský ostane na pola puta. Iako se nerado hvali time, Stjepan je doista pravi dobrotvor mnogih aktivnosti kojima se u Češkoj promovira Hrvatska i njena kultura ili djelatno pomaže ljudima, naročito djeci. Time služi kao pozitivan primjer i uzor i drugim Hrvatima koji se u Češkoj bave poduzetništvom.

MORAVSKOM

Česka Republika sastoji se od tri povijesne zemlje: Češke (na češkom Čechy, na latinskom Bohemia), Moravske (na češkom Morava) i Šleska (na češkom Slezsko, s time da se zapravo radi o manjem dijelu ove pokrajine čiji se veći dio, s glavnim gradom Wroćlavom, od 1945. nalazi u Poljskoj, dok je od 1742. bila dio Pruske, a zatim Njemačke). U hrvatskom se pojmovi za državu Česku i povijesnu zemlju Česku poklapaju, ali ne i u češkom, gdje za Česku Republiku postoji zemljopisni termin Česko. No on je relativno nov i nije svima sjeo u uši. Dok je u hrvatskom slučaju pojam Hrvatska i njegove strane izvedenice, koji je do prije stotinjak godina označavao samo današnju središnju Hrvatsku, danas općeprihvaćen za cijelu Republiku Hrvatsku, u češkom slučaju pojam Čechy, odnosno Bohemia, nije pokrio i područja Moravske i Šleske, budući da se granice čeških povijesnih zemalja, za razliku od hrvatskih, nisu mijenjale od srednjeg vijeka. Dok su se teritoriji hrvatskih zemalja Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Istre kroz stoljeća mijenjali i isprepletali, Česi su uvijek znali što je Česka, što Moravska, a što Šleska. Moravska je nazvana po rijeci Moravi i s 22.349 četvornih kilometara površine i s oko tri milijuna stanovnika danas čini oko trećine Češke Republike. U Moravskoj dominira ravničarski reljef i mlado gorje, dok je u zemlji Českoj staro gorje. Od zemlje Češke Moravsku razdvaja drugačiji folklor, koji je sličniji mađarskom, te za razliku od tradicionalnog češkog pivarskog umijeća izraženija kultura vina.

Prestiž Moravske bio je jak i zbog činjenice da je u devetom stoljeću bila sjedište prve države na prostoru današnje Češke i Slovačke nazvane Velika Moravska. I nakon što je u 11. stoljeću trajno postala dio češke države, Moravska je zadržala poseban status, dobivši 1182. status markgrofovije koji je zadržala do 1918. Česka je istodobno imala status kraljevine koji su u hrvatskom slučaju imale i Hrvatska i Slavonija i Dalmacija, dok je Istra, poput Moravske, bila markgrofovija. I kao što rascjepkanost hrvatskih zemalja nije spriječila stvaranje jedinstvene hrvatske nacije, tako se ni Moravljani nisu razvili u zasebnu naciju, već su postali dio češke nacije, no i danas imaju jak regionalni identitet, kao uostalom i Dalmatinци, Slavonci i Istrani unutar hrvatskog korpusa.

Hrvatsku i Moravsku na razini simbola povezuju njihovi povijesni grbovi: hrvatski grb sastoji se od crvenih i bijelih šahovskih polja, a ona se nalaze

i na tijelu bijele orlice koja je moravski grb. To dakako nisu sve hrvatsko-moravske poveznice. Ima ih još i njima posvećujemo završno poglavlje ove knjige.

Brno – Grad prijatelj Zagreba

Glavni grad Moravske je Brno, sjedište Južnomoravskog kraja, grad smješten na ušću rijeke Svatavu, čiji uspon počinje 1641. kad umjesto Olomouca postaje moravska metropola, a posebno u 19. stoljeću razvojem industrije kad Brno nazivaju »češkim Manchesterom«. Od osamostaljenja Češke 1993. Brno je sjedište sudske vlasti jer se ovdje, a ne u Pragu, nalaze Ustavni sud, Vrhovni sud, Vrhovni upravni sud i Glavno državno odvjetništvo. Panoramom grada dominiraju dva brežuljka, onaj viši na kojem se nalazi tvrđava Špilberk i niži, Petrov, na kojem je smještena katedrala svetih Petra i Pavla. Kao drugi po veličini i važnosti grad u Češkoj Brno je po mnogo toga manje od Praga, počevši od broja stanovnika (manje od 400.000) pa do uloge koju je imalo u povijesti, a koja se ipak ne može mjeriti s Pragom koji je i nakon gubitka češke samostalnosti ostao jedno od središta Habsburške monarhije i srednje Europe, uz Beč i Budimpeštu. Brno je u toj konstellaciji snaga ostalo u nižoj kategoriji gradova, kao uostalom i Zagreb. Moravska i hrvatska metropola stoga imaju dosta toga zajedničkog u urbanističkom i arhitektonskom smislu, a od 1977. su i gradovi prijatelji. Sasvim je stoga primjерeno da u Brnu postoje Hrvatska i Zagrebačka ulica.

- Ploča s imenom Zagrebačke ulice u Brnu

U Brnu djeluje i hrvatski počasni konzulat koji od osnutka 2013. vodi poduzetnik Ivo Nešpor čijim posredovanjem je uspostavljen partnerski odnos između Južnomoravskog kraja i Zadarske županije koji donosi mnoge rezultate na gospodarskom i kulturnom planu. Brno je važno visokoškolsko središte s dva sveučilišta (Masarykovo sveučilište i Mendelovo sveučilište) koja surađuju s hrvatskim fakultetima. Perspektiva za razvoj veza Brna s Hrvatskom u budućnosti dakle ima. Što se prošlosti tiče, te su veze bile slabije nego u slučaju Praga pa je i hrvatskih tragova u Brnu manje.

- Tvrđava Špilberk u Brnu

FRANJO TRENK

Najslavnija mumija u Brnu

Hrvatima koji posjećuju Brno neizostavno mjesto je kripta kapucinske crkve u kojoj počiva barun Franjo Trenk (1711.–1749.). Legendarni vojskovođa i pustolov, slavonski velikaš pruskog porijekla, utemeljitelj postrojbe nazvane panduri s kojom je tijekom Rata za austrijsku baštinu (1741.–1747.) stekao kontroverzan status ratujući uz ostalo i po Češkoj, posljednje dvije godine života proveo je u tamnici u tvrđavi Špilberk iznad Brna, a prema vlastitoj želji pokopan je u kapucinskoj kripti,

u habitu člana kapucinskog reda, zbog čega je kapucinima darovao 4000 zlatnika. Neposredno prije smrti od čuvara je zatražio da mu na glavi naprave tonzuru poput kapucina i odjenu u redovnički habit, a zatim je pozvao posadu tvrđave, priznao svoje grijeha, upozorio ih da ne ponove njegove greške i da mole Boga za oprost njegovih grijeha. Do 1872. Trenk je bio pokopan poput kapucina, ispružen na zemljanom tlu i s dvije cigle pod uzglavljem, no 1872. na traženje svog pranećaka Heinricha von Trencka, zadnjeg pripadnika njegove obitelji, premješten je u veliki lijes sa staklenim poklopcem koji je od 1925. dostupan i posjetiteljima. Naime, zbog blagog strujanja zraka u kripti Trenkovo tijelo se osušilo i mumificiralo i tako postalo turistička atrakcija, ali i predmet znanstvenih istraživanja. Prvo antropološko istraživanje Trenkova tijela, visokog oko 180 centimetara, provedeno je 1983. kako bi se otklonile sumnje da se ne radi o njegovom tijelu, ili da lubanja koja je dugo vremena bila odvojena od tijela nije njegova, a 1998. je obavljena i DNK analiza. Napokon, 2017. Trenkovo mumificirano tijelo skenirano je CT uređajima na odjelu radiologije Fakultetske bolnice Brno, a 2018. rekonstruirano mu je i lice. Na temelju kostiju lubanje i sačuvanih mumificiranih mekih tkiva, ustanovljeno je da je Trenk imao robusno široko lice, lagano udubljeno čelo, krivudav prijelaz između čela i nosa, izražene lukove očnih šupljina i dominantan širok orlovski nos. Tijekom života Trenk je bolovao od Zubobolje, dok su u desnoj gornjoj čeljusti očiti tragovi intenzivne upale i nedostaje jedan Zub. Hranu je dugo vremena žvakao na lijevoj strani, što je

- Izgled Franje Trenka prema rekonstrukciji iz 2018.

- Mumificirano tijelo Franje Trenka

rezultiralo asimetrijom cijelog lica. Bio je redoviti pušač keramičke lule koja mu je doslovno izglođala prvi gornji lijevi sjekutić.

Prema povijesnim izvješćima, Trenkovo lice je imalo tragove baruta nalik na tetovaže nakon što je u jednoj od bitaka pred njim eksplodirala zaliha streljačkog eksploziva.

Trenkova kosa i brkovi rekonstruirani su na temelju njegovih slikovnih prikaza, a pretpostavljeno je i da je imao plave oči, budući da je po ocu potjecao iz Pomeranije, a majka, iako Talijanka, potjecala je iz Latvije.

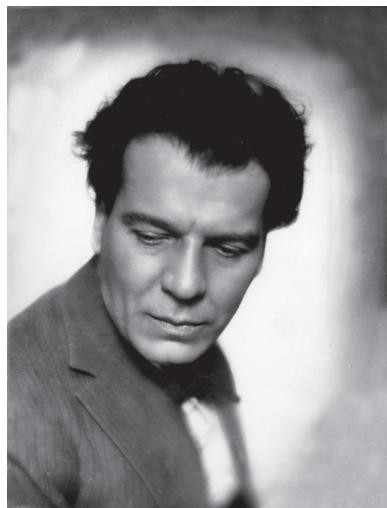
U blizini kapucinske crkve nalazi i restoran U pandura, a u Brnu se proizvodi i pivo Baron Trenck.

- Podmetač za pivo Baron Trenck

BRANKO GAVELLA

Devet sezona u Brnu

izravno prenosio Radio Zagreb. Ondje je inozemnu premijeru 1936. imala najpoznatija Gotovčeva opera *Ero s onoga svijeta*.

U takvom okruženju čak devet kazališnih sezona, od 1931. do 1940., odradio je vjerojatno najslavniji hrvatski kazališni redatelj Branko Gavella (1886.–1962.). Bilo je to jedno od najplodnijih razdoblja u njegovoj karijeri, budući da je režirao ukupno 54 opere, devet drama i dvije baletne predstave. Iako je Gavella poznat prije svega kao dramski redatelj, u Čehoslovačkoj se proslavio kao operni redatelj jer je priređivao čak jednu operu mjesečno.

Tijekom prve sezone, u Brnu je režirao sedam opera i dvije dramske inscenacije: Fibichovu predstavu *Šárka te Gospodu Glembajeve* Miroslava Krleže, što je bila njena premijera u Čehoslovačkoj. Imala je dobar odjek i publike i kritike, kako zbog teksta i radnje, tako i zbog režije. Nekoliko mjeseci kasnije Gavella je postavio dramu Milana Begovića *Bez trećega*, no ona nije naišla na dobar odjek jer je kritizirana zbog suvišnog shematizma i preopterećenja dijaloga metaforama. Veće priznanje Gavella je dobio za režiju opera *Otmica iz Saraja*, *Boris Godunov*, *Otello*, *Pikova dama*, *Plameni*, *Parsifal* i *Falstaff*.

U sezoni 1932./1933. Gavella je u Brnu pripremio jednu dramsku predstavu, francusku komediju *Mercadet* koju je već prije režirao u domovini te devet opera, od kojih je najveće priznanje dobila opera srpskog skladatelja Petra Konjovića *Koštana*. I u idućoj su sezoni brojčano prevladavale opera, a

Brno i tamošnje Narodno kazalište odigralo je važnu ulogu o hrvatsko-češkoj kulturnoj razmjeni u razdoblju između dva svjetska rata. Ondje je od 1918. do 1941. izvedeno 17 drama hrvatskih autora: Ive Vojnovića, Milana Ogrizovića, Petra Pećije Petrovića, Ante Tresića-Pavičića, Milana Begovića, Miroslava Krleže i Slavka Batušića te još sedam drama po jednog srpskog, slovenskog i bosanskog autora, Branislava Nušića, Ivana Cankara i Ahmeda Muradbegovića. U Brnu je 1930. praizvedena opera Jaka Gotovca *Morana*, a praizvedbu je

• Branko Gavella

kod kritičara i kod publike mnogo veći uspjeh imale su drame, osobito Vojnovićeva *Smrt majke Jugovića*. U sezoni 1934./1935., Narodno kazalište u Brnu slavilo je pedeset godina svog postojanja pa je Gavella za tu prigodu pripremio Krležinu dramu *U agoniji*, koja je kod publike ponovila uspjeh *Glembajevih*, ali kritika joj nije bila sklona.

U jesen 1935. Gavella je postao ravnatelj drame u zagrebačkom kazalištu, ali ipak nije prekinuo suradnju s Brnom. U narednim je godinama režirao opere *Boris Godunov*, *Dimitrij*, *Oluja*, *Prodana nevjeta*, *Tiki Don* te Shakespeareovu komediju *SanIvanjske noći* i jednu dramu Ahmeda Muradbegovića. Radilo se o zadnjoj južnoslavenskoj premijeri na brnjanskoj kazališnoj sceni prije nacističke okupacije, kao i o zadnjoj drami koja je bila u Gavellinoj režiji postavljena u Čehoslovačkoj.

U Pragu je Gavella djelovao na sceni Narodnog kazališta ukupno pet kazališnih sezona, od 1932. do 1940. režiravši šest opera: *Louisa* francuskog autora Gustava Charpentiera, *Knez Igor* Aleksandra Borodina, *Moć sudbine*, *O nevidljivom gradu* Kitežu, *Don Pasqualle* te *Arijadna na Naksosu*.

U Čehoslovačku se Gavella vratio nakon ratne stanke u jesen 1945., ali ne u Brnu, nego u Bratislavu te kasnije u Ostravu.

U Narodnom moravsko-šleskom kazalištu u Ostravi Gavella je djelovao kao stalni redatelj u sezoni 1946./1947., režirajući isključivo operne predstave. Priredio je ukupno četiri opere od kojih tri češke, *Libuše* i *Prodanu nevjestu* Bedřicha Smetane te *Rusalku* Antonína Dvořáka. S čehoslovačkom kazališnom scenom oprostio se operom *Faust i Margareta* Charlesa Gounoda.

- Narodno kazalište u Brnu

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC

Hrvatska zastava na ulicama Brna

Od Hrvata koji su posjetili Brno izdvaja se blaženi Alojzije Stepinac (1898.–1960.), budući da je fotografija koja dokumentira taj posjet sačuvana i predstavlja jedan od najvrednijih i najpoznatijih dokumenata iz mладости kasnijeg zagrebačkog nadbiskupa i kardinala čije se proglašenje svetim očekuje.

• Alojzije Stepinac nosi hrvatsku zastavu na orlovskom sletu u Brnu 1922.

U Stepinčevim životopisima od podataka iz njegove mладости vrlo se često navodi da je 1922. bio u Brnu na sletu orlovske organizacije i ondje ispred 1200 Hrvata i Slovenaca odjeven u narodnu nošnju nosio hrvatsku zastavu. Sačuvana je i fotografija tog događaja, a u Muzeju blaženog Alojzija Stepinca pored zagrebačke katedrale čuva se i njegova bijela rubača i crveni lajkak. Bilo je to vrijeme kad je 24-godišnji Stepinac živio u Krašiću i bavio se gospodarskim poslovima na očevom imanju, nakon što je prethodno kratko vrijeme u Zagrebu studirao agronomiju, budući da je po povratku iz Prvog svjetskog rata odustao od svećeničkog poziva. Orlovi su bili katolička tjelovježbena organizacija slična Sokolu, nastala krajem 19. stoljeća u Češkoj i Sloveniji, a nakon 1920. proširila se i u Hrvatskoj, gdje je 1923. osnovan Hrvatski orlovska savez čiji idejni začetnik je bio blaženi Ivan Merz. Slet u Brnu održavao se od 12. do 15. kolovoza 1922., a uz domaćine sudjelovali su i predstavnici orlovske organizacija iz Francuske, Belgije i Švicarske te katolički sokoli iz SAD-a. Najbrojniji su

ipak bili Hrvati i Slovenci koji su bili oduševljeno dočekivani i pozdravljeni dok su, sa Stepincom kao barjaktarom, prolazili ulicama Brna, od parka Lužánky, preko Trga slobode i Starog Brna do današnjeg velesajma gdje se održavao slet. »Jugoslaveni u crvenim košuljama (Hrvati), osunčani, bili su slika svoje ponosne, stjenovite domovine«, pisalo je u kronikama sleta. Stepinac se u Brnu najviše družio s Mijom Cizerleom iz Prelošćice kod Siska. Zajedno su razgledavali grad i njegove znamenitosti, ali najviše su se zanimali za gospodarsku izložbu koja se održavala tih dana u Brnu te su je svakodnevno posjećivali. Cizerle je 1934., kad je Stepinac imenovan nadbiskupom-koadjutorom, zapisaо оve njegove riječi: »Miško, vidi se da smo mi pravi seljaci i seljačka djeca. Ovi drugi lete po kojekakvim paradama, pa, nažalost, i naši seljački omladinci koji su došli ovamo.« Kao uspomenu iz Brna Stepinac je sačuvao keramičku kriglu koju je držao na radnom stolu tijekom zatočeništva u Krašiću gdje se i danas čuva.

Olomouc - Najveća grobnica Hrvata u Češkoj

Olomouc, smješten na rijeci Moravi u središnjem dijelu Moravske, u pokrajini Haná, grad od oko 100.000 stanovnika, sjedište Olomouckog kraja, ima važnu ulogu u češkoj povijesti i kulturi, budući da je od 1019., kad je Moravska trajno postala dio češke države pa sve do 1641. bio glavni grad Moravske. Na mjestu današnjeg Olomouca krajem sedmog stoljeća nastala je najstarija slavenska gradina u Češkoj, a nedaleko grada nađeni su i ostaci rimskog logora iz prvog stoljeća, što je najsjeverniji trag o boravku Rimljana sjeverno od Dunava u srednjoj Europi.

U Olomouce je 1306. ubijen češki kralj Václav III., posljednji pripadnik dinastije Přemyslovaca nakon koje na vlast dolazi dinastija Luksemburg. Ovdje je 1848. iz revolucionarnog Beča pobegao i habsburški dvor (Olomouc i Kromeríž) i upravo u Olomoucu dogodila se abdikacija cara i kralja Ferdinanda V. koji je vlast prepustio svom 18-godišnjem nećaku Franji Josipu, najdugovječnijem hrvatskom i češkom vladaru koji je na prijestolju proveo 68 godina. Olomouc je od 1063. sjedište biskupije koja je 1777. podignuta na rang nadbiskupije i metropolije. Najznačajniji spomenik u Olomoucu je 35 metara visok barokni kužni pil Presvetog Trojstva iz 18. stoljeća koji je upisan na popis svjetske baštine UNESCO-a.

Zanimljivo je da Olomouc od 2008. ima logo koji podsjeća na slične simbole nekih hrvatskih mjesta ili institucija: radi se o tri kvadratična bijele boje na crvenoj podlozi, što je izvedeno iz starog gradskog grba u kojem se nalazi moravski grb – orlica s crvenim i bijelim šahovskim poljima na tijelu.

• Mauzolej
južnih Slavena
u Olomoucu

Hrvatsku i Olomouc međutim povezuje jedna druga gradska znamenitost, svjedok tragične povijesti dvaju naroda i cijele Europe. U Bezručovom vrtu (Bezručove sady) od 1926. nalazi se neobična građevina u neoklasističkom stilu, nalik na antički hram. Riječ je o mauzoleju 1187 južnoslavenskih vojnika stradalih u Prvom svjetskom ratu u kojem počivaju posmrtni ostaci pripadnika austro-ugarske vojske koji su do 1928. bili pokopani po 49 mjeseta u Moravkoj i Šleskoj gdje ih je kao ranjenike zatekla smrt u tamošnjim bolnicama i lazaretima. Najviše ih je bilo s područja Bosne i Hercegovine, njih 388, 264 iz Hrvatske, 255 iz Srbije (uglavnom Vojvodine, ali pokopano je i 37 srbijanskih vojnih zarobljenika) i 236 iz Slovenije. Mauzolej se sastoji od kosturnice u podnožju i kapelice okružene s 12 dorskih stupova, visoke 11 metara. Do ulaza u kapelicu vode dva reda stepenica. Na kapelici se nalazi natpis na češkom i hrvatskom: »Věrnost za věrnost – Ljubav za ljubav.« Iznad ulaza u kosturnicu je portal s likom ožalošćene žene i grbovima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Čehoslovačke.

Mauzolej je podigla Čehoslovačko-jugoslavenska liga u suradnji s Kraljevinom SHS koja je postala vlasnik parcele. Godine 2015. započela je obnova mauzoleja, a dogovorom država sljednica bivše Jugoslavije vlasništvo nad mauzolejom prenijeto je na grad Olomouc koji je za obnovu prikupio sredstva kroz europske fondove i donacijom češkog Ministarstva

obrane. Mauzolej je projektirao arhitekt Hubert Aust, a izgradnju je vodio graditelj Jan Valihrach.

Prvobitna ideja bila je da se na vojnom groblju u Olomoucu-Černovíře sagradi pravoslavna kapelica, no u ožujku 1926. Čehoslovačko-jugoslavenska liga promijenila je plan i od gradskih vlasti u Olomoucu zatražila dodjelu zemljišta u Schillerovim (danas Bezručovim) vrtovima i dozvolu za izgradnju. Gradsko vijeće prihvatiло je molbu shvaćajući da će mauzolej u parku pod gradskim zidinama povećati broj kulturnih spomenika na području grada te privući pojedince i skupine posjetitelja iz Kraljevine SHS. Mauzolej je dovršen i otvoren već u srpnju 1926. u nazočnosti jugoslavenske vladine i parlamentarne delegacije, uz pravoslavni vjerski obred koji je predvodio olomoucki pravoslavni episkop Gorazd Pavlik (1987. proglašen svetim kao žrtva nacizma, budući da je 1942. u crkvi svetih Ćirila i Metoda u Pragu skrivao atentatore na protektora Reinhardta Heydricha). Prikupljanje posmrtnih ostataka južnoslavenskih vojnika potrajalо je dvije godine i oni su pokopani u listopadu 1928., ovog puta uz katolički obred koji je vodio olomoucki nadbiskup Leopold Prečan. Naime, u popisu pokojnika utvrđeno je da među njima prevladavaju katolici. Vjerska pripadnost utvrđena je za 792 vojnika, a među njima bilo je 417 rimokatolika i 23 grkokatolika te 298 pravoslavnih, 94 muslimana, 19 evangelika i jedan vojnik židovske vjere. Među pokopanima su identificirana i trojica pripadnika češke manjine iz Hrvatske: Ivan Vrabec iz Ivanova Sela, Jan Kočí iz Končanice i Toma Jeřábek iz Zdenaca.

- Zgrada
Sveučilišta
Františeka
Palackog u
Olomoucu

Olomouc je sjedište drugog najstarijeg češkog sveučilišta koje danas nosi ime povjesničara i političara Františeka Palackog. Osnovano je 1566. kao isusovački kolegij, a status sveučilišta dobio je 1573. Već 1569. među studentima nalazimo jednog Hrvata, Marka Pitačića iz Siska. Prema istraživanjima hrvatskog povjesničara Hrvoja Petrića, do 1781., kad je sveučilište u Olomoucu degradirano na status liceja (ponovno je obnovljeno 1827., zatim ukinuto 1860. i opet obnovljeno 1946.) ondje je studiralo 56 Hrvata, a najviše iz Križevaca, njih četiri. Najpoznatiji je bio Ivan Zakmardi Dijankovečki (oko 1600.–1667.) koji se u Olomoucu školovao između 1615. i 1617. U povijesti je upamćen kao protonotar Hrvatskog kraljevstva koji je 1643. dao izraditi Škrinju privilegija u koju je pohranio hrvatske državne dokumente, isprave i zakone, čime je udario temelje Hrvatskom državnom arhivu.

• Ivan
Zakmardi

U Olomoucu je studirao i Martin Borković (1597.–1687.) koji je od 1667. bio zagrebački biskup, a prije toga general pavlinskog reda. Zaslужan je za spas hrvatske državnosti nakon gušenja Zrinsko-frankopanske urote 1670. Njegovom zaslugom 1684. je pronađen kip Majke Božje Bistričke, čime je započelo njen kontinuirano štovanje u središnjem hrvatskom marijanskom svetištu, a na Borkovićev prijedlog 1687. je Hrvatski sabor svetog Josipa proglašio zaštitnikom Hrvatske.

• Martin
Borković

»Plodna Haná« Mate Balote

- Mijo Mirković
(Mate Balota)

Sjeverozapadno od Olomouca smješto se Litovel, rodno mjesto Marije Ružičke Strozzi o kojoj je bilo riječi u poglavlju o Hrvatima u Pragu, a slijede gradići Mohelnice i Zabřeh oko kojih se nalaze mjesta Loštice, Moravičany, Klopina, Úsov, Veselé, Police, Starý Moletín, Nový Moletín, Vlčice, Pavlov i Palonín. Njih nalazimo u nedovršenom romanu *Na plodnoj Hani* kojeg je 1917. počeo pisati mladi Istranin Mijo Mirković (1898.–1963.), poznatiji pod pseudonimom Mate Balota. Jedan od najpoznatijih književnih velikana iz Istre, a ujedno i priznati ekonomski stručnjak, sveučilišni profesor i akademik, bio je među Istranima koji su u vrijeme Prvog svjetskog rata bili evakuirani u Moravsku te je to svoje životno iskustvo zabilježio na samom početku književne karijere. Tekst *Na plodnoj Hani* objavio je 1917. u pulskim novinama *Hrvatski list* u kojima je radio, najprije kao pomoćni slagar, a zatim i kao novinar. »Izmučene, gladne i isprebijane izbacio nas vlak onog lijepog vedrog dana, na prostrani kolodvor u Mohelnici«, rečenica je kojom počinje ovaj nedovršeni Balotin roman. Slijede opisi udomljavanja evakuiranih Istrana u pojedina moravska mjesta. Balota za sebe piše da je htio otići u Starý Moletín, ali mu je bilo rečeno da su тамо »sami Nijemci«, i da mu je bolje smjestiti se među Čehe u Moravičane, gdje je lijepo selo, udobno za život, a tamošnji seljaci su dobri ljudi.

Balota donosi i opise moravskog krajolika: »Kratica je vodila niz Moravu, koja je neobuzdanom snagom pjevala svoju drevnu pjesmu i nastavljala svoje nikad dovršeno putovanje. Tamo preko na lijevoj je obali ležala privlačiva šuma, a iza nje su se dizali plodni i obrađeni brežuljčići. Na desnoj se obali vijugala željeznička pruga, a između pruge i rijeke vodila je staza, kojom su oni išli. Najednom ih je put poveo preko pruge, i oni su hodali sad preko rosnoga žitnoga polja. Koliko li blaga božjega! Tu vitka raž, ondje pšenica, tamo ječam. Sve plodna zemlja, bez kamenčića, sve lijepo obrađeno, a da ni stopa nije ostavljeno u ledini. Kraj sve te vrsti žitarica osobito se isticala široka crna polja krumpira, a još više sladorne repe, koja je bila brižno posađena i njegovana... Nigdje nema ni kamena

Balota donosi i opise moravskog krajolika: »Kratica je vodila niz Moravu, koja je neobuzdanom snagom pjevala svoju drevnu pjesmu i nastavljala svoje nikad dovršeno putovanje. Tamo preko na lijevoj je obali ležala privlačiva šuma, a iza nje su se dizali plodni i obrađeni brežuljčići. Na desnoj se obali vijugala željeznička pruga, a između pruge i rijeke vodila je staza, kojom su oni išli. Najednom ih je put poveo preko pruge, i oni su hodali sad preko rosnoga žitnoga polja. Koliko li blaga božjega! Tu vitka raž, ondje pšenica, tamo ječam. Sve plodna zemlja, bez kamenčića, sve lijepo obrađeno, a da ni stopa nije ostavljeno u ledini. Kraj sve te vrsti žitarica osobito se isticala široka crna polja krumpira, a još više sladorne repe, koja je bila brižno posađena i njegovana... Nigdje nema ni kamena

međaša, ni zida, kojim bi polje bilo ograđeno. To mora biti vlasništvo jednog čovjeka, jer kako bi ti ljudi inače znali čija li je koja livada, dokle li seže tvoja pšenica, ječam, bob?«

Mijo Mirković u Moravskoj nije odmah mogao nastaviti školovanje započeto u gimnaziji u Pazinu pa je radio kao fizički radnik na željezničkoj pruzi u Mohelnicama. U svibnju 1916. je mobiliziran na talijansku frontu. Služio je najprije u pješadiji, a zatim je u svibnju 1917. prebačen u mornaricu te je služio u Puli gdje ujedno počinje raditi u *Hrvatskom listu*. Za to vrijeme uspio je u Zabřehu završiti šesti i sedmi razred gimnazije, a 1918. se vratio u Moravsku kako bi maturirao. Došao je u pješadijskoj kabanici s fesom na glavi, kako su se odijevali bosanski vojnici na talijanskog fronti. Ravnatelj je Mirkoviću htio odmah dati svjedodžbu, ali on je odbio rekavši da je došao po znanje, a ne po svjedodžbu. Stoga je redovito pohađao nastavu i 1919. maturirao. U gimnaziji je pokrenuo časopis *Jitro*, koji je izašao u pet brojeva, a druga skupina đaka kao opoziciju *Jitru* pokrenula je časopis *Drž za fes*, aludirajući na Mirkovićev fes. Mirković je u Zabřehu bio i predsjednik đačkog društva. Iz Zabřeha je otišao u Zagreb gdje je 1919. upisao studij filozofije i slavistike, a 1921. odlazi na studij ekonomije u Frankfurt gdje je 1923. doktorirao. I kao ekonomist i kao književnik Mijo Mirković–Mate Balota surađivao je i s češkim listovima, a unatoč bogatom književnom opusu roman *Na plodnoj Hani* ostao je nedovršen u rukopisu.

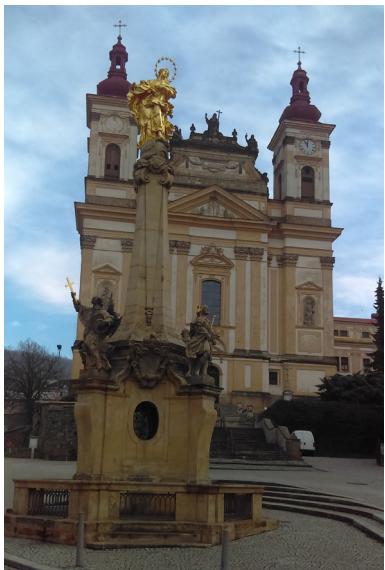
• Masarykov trg
u Zabřehu

Šternberk - Kapelica svetog Leopolda Mandića

- Kip svetog Leopolda Mandića u Šternberku

- Crkva Uznesenja Marijina u Šternberku

Sjeverno od Olomouca, u neposrednoj blizini Zabřeha, smjestio se grad Šternberk, s 14.000 stanovnika. Nalazi se u veoma lijepoj prirodi okružen šumama i sjevernomoravskim planinama, a s Hrvatskom ga povezuje sveti Leopold Mandić. U sklopu barokne župne crkve Uznesenja Marijina nalazi se njegova kapelica i njegov brončani kip kojeg je 1985. izradio kipar Otmar Oliva. Kip prikazuje svetog Leopolda u njegovoj karakterističnoj sjedećoj poziciji, kako sjedeći isповijeda i desnom rukom pokazuje uvis, upućujući na Božje milosrđe i pravednost. Da bi prikaz ovog hrvatskog sveca, koji je velik dio života proveo sjedeći u isповједaonici, bio što vjerniji, njegov brončani kip posjednut je u mјedenu stolicu. Na kamenom postolju kipa stoji natpis »Sveti Leopold Mandić, apostol jedinstva 1866.-1942.«, čime se ističe njegovo zalaganje za ekumenizam. Ovo je jedina kapelica i jedini kip svetog Leopolda Mandića u Češkoj, a Šternberk vjerojatno i najsjeverniji dio Europe do kuda se proširilo njegovo štovanja, ne računajući hrvatske katoličke misije diljem europskog kontinenta. Kapelica je uređena krajem 1980-ih godina na inicijativu kapelana Bohumila Směšnog, a replika spomenika od 1994. se nalazi i u Vatikanu. Mise se održavaju u petak i subotu u 18 sati.

Napajedla -Mjesto najveće radosti i žalosti bana Josipa Jelačića

• Portreti bana Josipa Jelačića i banice Sofije Jelačić

Napajedla leži na rijeci Moravi u Zlinskem kraju u jugoistočnom dijelu Moravske i za češke je pojmove malo mjesto, od oko 8000 stanovnika. Glavna gradska znamenitost je dvorac obitelji Stockau građen od 1764. do 1769. u stilu kasnog francuskog baroka, a 2008. ga je od mjesne tvornice Fatra kupila obitelj Gajdošík te ga započela uređivati kao ekskluzivni hotel namijenjen društvenim događajima, ali i pravom duševnom i tjelesnom odmoru. Osim velikog parka, pored dvorca od 1886. nalazi se i ergela za uzgoj engleskih punokrvnjaka. Posljednji vlasnik dvorca prije uspostave komunističke diktature u Češkoj 1948. bila je obitelj Baťa.

U tom su dvorcu hrvatski ban Josip Jelačić i njegova supruga Sofija rođena Stockau 23. srpnja 1850. sklopili brak, o čemu od 2013. svjedoči i spomen-ploča na pročelju dvorca. To je prvo spomen-obilježje u Jelačićevu čast podignuto izvan Hrvatske, ako se

• Ploča u spomen na vjenčanje bana Josipa Jelačića i Sofije von Stockau na dvoru u Napajedli

ne računa ono na njegovoj rodnoj kući u Petrovaradinu koji je u vrijeme banova rođenja bio dio Hrvatske.

Ploča je postavljena na inicijativu Hrvatsko-češkog društva, a uz tu udrugu akciju su realizirali i Grad Zaprešić, Zagrebačka županija, Češka beseda Zagrebačke županije i Matica hrvatska Zaprešić čija imena su i uklesana na mramornoj ploči s češkim tekstom koju je izradio akademski kipar iz Zaprešića Dragutin Grgas-Beli.

- Dvorac u Napajedli

U povijesti grada Napajedle nema puno podataka o Jelačićevom vjenčanju. Postoji tek kratka zabilješka da je svadba bila za to mjesto važan događaj, da je Jelačić došao s uglednim pratiocima i da je cesta od kolodvora do dvorca bila osvijetljena i ukrašena. Svadbena svečanost održavala se u

dvorcu, ali mladenkin otac Georg Adolf von Stockau priredio je veliko slavlje i za stanovnike Napajedle. Vjenčanje je obavio olomoucki nadbiskup kardinal Maximilian Josef Sommerau-Beckh. Zanimljivo je da je Jelačić na vjenčanje došao u pratinji stotinjak osoba, među kojima su bili i tada još mladi đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, njegova braća Đuro i Antun Jelačić, dvorski savjetnici Metel Ožegović i Herman Bužan te barun Franjo Kulmer i Stjepan Pejaković koji je Sofiju Jelačić učio hrvatski. Na primanju uoči vjenčanja Strossmayer je

održao govor na hrvatskom jeziku, a zatim se njemačkim obratio Sofiji, rekavši da se hrvatski narod nada da će supruga slavnoga hrvatskog bana

- Georg Adolf von Stockau

zavoljeti svoju novu domovinu te da je već postala miljenicom južnih Slavena udajom za hrvatskog bana. Na svadbenom ručku grof Lažanský u šali je prigovorio Jelačiću da je Moravsku prikratio za njeno najdragocjenije blago.

Jelačićev punac bio je od svoga zeta mlađi pet godina i imao je vrlo zanimljivo porijeklo. Njegova majka bila je vojvotkinja Therese von Mecklenburg uodata za kneza Karla Alexandra von Thurn und Taxisa, a otac mu je bio majčin ljubavnik grof Maximilian Lerchenfeld. On je uz ostalo bio vlasnik dvorca Stockau kod Ingolstadta po kojem je Georg Adolf 1812. na majčinu intervenciju od austrijskog cara Franje I. dobio grofovsku titulu. Knez Thurn und Taxis strpljivo je podnosio nevjerojatne svoje žene koja je rodila nekoliko izvanbračne djece sve do 1814. kad je Georg Adolf poslan na školovanje u Ženevu, a kasnije i u Bečko Novo Mjesto na tamošnju vojnu akademiju. Vlasnikom dvorca u Napajedli grof Stockau postao je 1830. oženivši se njegovom vlasnicom Franziskom von Fünfkirchen, nećakinjom zadnjeg vlasnika iz grofovske obitelji Kobenzl. I danas ga se u Napajedli pamti po zaslugama koje je imao za razvoj mjesta, posebno industrije koju je potaknuo dolazak željeznice 1841. Sa svojim budućim zetom upoznao se tijekom ratnih operacija revolucionarne 1848. Jelačić je Sofiju prvi put vidio 1850. u bečkom Hofburgu, na pokladnom plesu te se zainteresirao za nju, iako je imala tek 16 godina, 33 manje od njega. Po bečkim salonima brzo se počelo šaputati o skorom vjenčanju, što je došlo i do samog cara i kralja Franje Josipa koji je prigodom jedne vojne parade pred okupljenim časničkim zborom čestitao Jelačiću na skorom vjenčanju. Prema nekim mišljenjima, hrvatskom banu nakon toga nije drugo preostalo nego zaprositi Sofiju. Mlada grofica postala je tako hrvatska banica te je uživala veliku popularnost u Hrvatskoj, ali i izvan nje.

- Grobnica obitelji Dubský u Zdislavicama gdje je pokopana Sofija Jelačić

Zagreb je 1852. jednoj stazi na Tuškancu gdje je često šetala dao ime Sofijin put, od 1945. Dubravkin put. Kada se Franjo Josip 1854. oženio, Jelačić je imenovan grofom, a Sofija caričinom dvorskog damom.

Sofija i Josip Jelačić dobili su 1855. kćer Anicu koja je već nakon devet mjeseci u Napajedli umrla od kolere. Bio je to velik udarac za Jelačića koji je umro 1859. Sofija Jelačić se 1863. preudala za češkog grofa Adolfa Dubskog s kojim je imala dvoje djece. Umrla je 1877. u Beču u 43. godini života i pokopana je u Zdislavicama u mauzoleju obitelji Dubský pored obiteljskog dvorca. Ondje u parku nalazi se i mali Sofijin paviljon, nazvan Sofijin glorijet.

- Sofijin glorijet u parku dvorca u Zdislavicama

Moravski Hrvati - Najsjevernija hrvatska manjina

Prikaz hrvatskih tragova u Češkoj završavamo najživljim tragom, moravskim Hrvatima – hrvatskom manjinom koja i danas postoji, iako su joj prizeljkivali nestanak ili prognozirali brzu asimilaciju. Od 1125 osoba koliko ih se na popisu stanovništva u Češkoj 2011. izjasnilo Hrvatima procjenjuje se da ih oko 600 pripada moravskim Hrvatima.

Počeci povijesti moravskih Hrvata sežu u doba osmanskih osvajanja hrvatskih krajeva kad se velik dio Hrvata seli u susjedne zemlje. Prve obitelji koje iz Hrvatske odlaze put Češke su iz 1526. Riječ je o sitnom plemstvu koje kupuje posjede u južnoj Moravskoj od grofova Žabky i velikaške obitelji Liencheinstein. Riječ je o obiteljima Jakušić, Vratković, Sasći, Lubetić, Juvančić, Sikulić, Fiorović i drugima. Primjerice, Marko Lubetić kupio je posjede u južnoj Moravskoj i nedaleko Olomouca u sjevernoj Moravskoj. Utvrdu u graničnom gradu Mikulovu 1560. kupuje hrvatski podban Ladislav Kerečenji iz Zeline za svoju kćer Juditu i budućeg zeta Franju Frankopana Slunjskog. Utvrdu je počeo preuređivati u dvorac. No Franjo Frankopan je 1572. na putu prema Mikulovu, gdje je trebalo biti vjenčanje, umro u Varaždinu jer ga je, liječeći ga od upale uha, škorpionovim otrovom nehotice usmratio njegov liječnik pa njegova nesuđena supruga odlazi u Beč gdje postaje redovnica. Kerečenji stoga poluuređeni dvorac 1575. prodaje obitelji Franje Dietrichsteina, biskupa iz Olomouca.

Preci moravskih Hrvata doselili su se na opustjеле dijelove južne Moravske uglavnom iz porječja Kupe i Une, i iz zaleđa Kvarnera, na što do danas podsjeća često moravskohrvatsko prezime Slunský, tj. Slunjski. Prvi put se Hrvati u Moravskoj spominju 1539. u dokumentima obitelji Liechtenstein na čijim imanjima u okolini Břeclava nastaju prva dva hrvatska sela – Poštorná koja je po njima nazvana i Unter Krabatten, tj. Donji Hrvati, i Obern Krabatten (Gornji Hrvati), kasnije nazvano Charvátská Nová Ves (Hrvatsko novo selo), danas dio grada Břeclava. Ta su sela vjerojatno nastala oko 1533. jer te 1539. se spominju obaveze i davanja tih sela, a pravilo je bilo da sela pet godina nakon osnutka budu oslobođena davanja. Oko 1570. osnovali su i selo Bischofward, kasnije nazvano Hlohovec. Sva tri sela nalazila su se nedaleko sjedišta Liechtensteina, dvorca Valtice koji je danas, zajedno s obližnjim dvorcem Lednice i cijelim arealom površine 283 četvorna kilometra pod zaštitom UNESCO-a kao dio svjetske kulturne baštine. Taj je kraj tada pripadao Donjoj Austriji, ali pod utjecajem susjedne

jezično bliske češke sredine ti su se Hrvati s vremenom bohemizirali, iako i danas čuvaju uspomenu na hrvatsko porijeklo.

Proces asimilacije u tri sela oko Mikulova – u Frielištofu, Dobrom Polju i Novoj Preravi – išao je sporije, jer su u okolini uglavnom živjeli Nijemci.

- Charvátská Nová Ves

U Frielištofu se Hrvati doseljavaju 1538., iako se ranije smatralo da su doseljeni 1584., također na posjed obitelji Liechtenstein, na vlastelinstvo Drinovac, češki Drnholec, njemački Dürnholz. I jednu i drugu skupinu hrvatske manjine povezivalo je to što su živjeli na imanjima velikaške obitelji Liechtenstein, što je u vrijeme feudalizma za seljake bilo važnije od pripadnosti nekoj državi ili pokrajini. Liechtensteini su bili protestanti, no na svoje posjede koji su opustjeli tijekom ratova primali su i katolike Hrvate koji su bježali od Osmanlija cijeneći ih kao dobre ratare, voćare, vinare, pčelare i ribolovce. Hrvate u Moravskoj spominje Pavao Ritter Vitezović u svom djelu *Kronika aliti spomen vszega szvieta vikov* iz 1696.

Od 1805. u Frielištofu je djelovala škola, ali na njemačkom. Utjecaj njemačkog i češkog bio je velik pa čakavski jezik moravskih Hrvata uz brojne arhaizme karakteriziraju i mnogi germanizmi i bohemizmi.

Iz putopisa koje su krajem 19. stoljeća o moravskim Hrvatima pisali učitelj Đuro Kuten i folklorist Ivan Milčetić vidi se da je to bila cvatuća manjinska zajednica, gospodarski jaka i ugledna, svjesna svog hrvatskog identiteta i ponosna na njega, s ugledom među okolnim Nijemcima koji su im čak zavidjeli na bogatstvu. Najviše su se bavili vinogradarstvom, zatim voćarstvom i konjogođtvom, u velikoj mjeru su užgajali leću, ali na žalost nisu iz svojih redova imali intelektualce koji bi vodili brigu o očuvanju hrvatskog identiteta i borili se za njihove interese, niti su imali škole i bogoslužje na hrvatskom kao Hrvati u tadašnjoj zapadnoj Ugarskoj. Iako su bili ponosni što, za razliku od Nijemaca, govore tri jezika, bili su

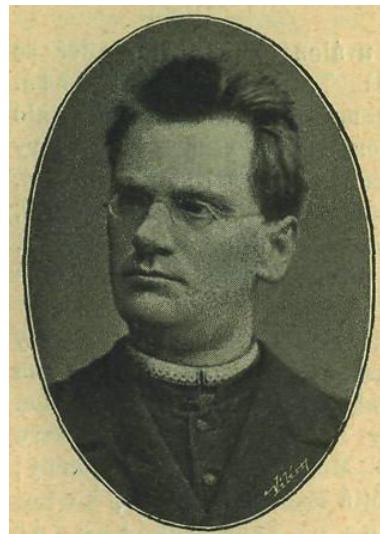
nepismeni na svom jeziku. Milčetić je bio začuđen time što se moravski Hrvati nisu ni trudili izboriti bolji položaj za hrvatski jezik ne buneći se što je nastavni jezik u školi njemački, a bogoslužje na češkom. U svom putopisu nagovješćeju daljnju sudbinu moravskih Hrvata te kaže da će se Česi jednom riješiti njemačkog gospodstva i da će Hrvati teško izbjegći asimilaciju s njima zbog jezične srodnosti Česima.

Đuro Kuten svjedoči da su Hrvati i među Nijemcima bili poznati po vinu i kaže da se tamo dokle žive Hrvati prostiru vinogradi, a gdje Hrvata nema počinju dimnjaci pivovara. Prema Kutenu, svi Hrvati svjesni su svog hrvatstva, te kaže da je sramota za svakog Hrvata koji ne bi znao hrvatske molitve, pjesme i litanije. Dobro su bili povezani s Hrvatima zapadne Ugarske, današnjeg Gradišća, a Željezno im je bilo pojam kao Francuzu Pariz jer su od tamo dobivali molitvenike.

U nedostatku vlastitih obrazovanih ljudi moravskim Hrvatima su pomogli Česi, ponajprije Alois Malec, župnik u Dobrom Polju koji je počeo propovijedati na hrvatskom i 1895. izdao molitvenik *Molitve i pjesme pro ljud hrvatski v Moravi*, uz pomoć svećenika Františka Venhude koji je ranije nekoliko godina bio župnik u Sarajevskom Polju. Molitve je preuzeo iz gradišćanskog molitvenika *Hiža zlata Lovre Bogovića* iz 1754. I župnici iz ostala dva hrvatska sela, također Česi, nastojali su pomoći Hrvatima u očuvanju njihova identiteta pa su se na svojim susretima, kako piše Ivan Milčetić, pozdravljali sa »Živjela Hrvatska«. Malec je ipak najzaslužniji, a o moravskim Hrvatima, njihovom životu i običajima pisao je i u češkim časopisima i tako ih popularizirao u češkoj javnosti.

Prvi je od Čeha o moravskim Hrvatima 1848. pisao profesor slavistike u Beču Alois Vojtěch Šembera, koji je o svojim istraživanjima obavijestio Stanka Vraza u Zagrebu. Pjesme mo-

• Alois Malec

• Grob Aloisa Maleca u Dobrom Polju

ravskih Hrvata snimio je 1910. na fonograf Čeh František Pospišil, a slike iz njihovog života napravio je Othmar Ružička, Čeh iz Beča.

Osnutkom Čehoslovačke 1918. moravski Hrvati snažnije su izloženi bohemizaciji pa se radi zaštite svojih prava priklanjuju brojnijoj i snažnijoj njemačkoj manjini. Hrvatska tada nije bila samostalna pa im nije mogla pomoći. Doduše, bilateralni sporazum Jugoslavije s Čehoslovačkom omogućavao je recipročnu razmjenu učitelja, što su Česi i Slovaci iskoristili za svoje manjine u Jugoslaviji, ali beogradskim vlastima nije bilo stalo do moravskih Hrvata i oni su ostali zanemareni. Prepušteni sebi, moravski Hrvati su 1934. podigli spomenik u spomen poginulima u Prvom svjetskom ratu na kojem piše: »Hrvatsko selo, hrvatski ljudi,/ hrvatski jazik Hrvat ljubi./ Hrvati si, gdo more reć/ da je nigdo ništo već./ Nek si ti, nek brat je tvoj,/ od selienia lijeta broji!« Iste godine umro je najistaknutiji pripadnik moravskih Hrvata, brigadni general Josef Slunský, rođen 1877. u Hlohovecu, jedini visoki časnik kojeg je dala hrvatska manjina u Češkoj. Završio je Pravni fakultet u Beču 1900., a zatim se školovao na vojnim učilištima u Pragu i Beču. U austro-ugarskoj vojsci do 1918. je napredovao do čina kapetana. U Prvom svjetskom ratu sudjelovao je u borbama na balkanskom i istočnoeuropskom bojištu, a nakon osnutka Čehoslovačke prešao je u njenu vojsku i sudjelovao u borbama za oslobođenje Slovačke od mađarske vlasti. Zatim je djelovao kao vojni zapovjednik u nekoliko slovačkih mjesta, sve do umirovljenja 1933. Čin brigadnog generala dobio je 1931.

- Spomenik doseljenju Hrvata u Moravsku podignut u Jevišovki 1884.

Kad 1938. pogranični dijelovi Češke i Moravske postaju dio Njemačke, počinje najtragičnije razdoblje u povijesti moravskih Hrvata. Preko noći su postali njemački državlјani i kao takvi bili prisiljeni ratovati i ginuti u njemačkoj vojsci na ruskom bojištu, pa su nakon 1945. proglašeni kolaboracionistima. Kao što su Nijemci Benešovim dekretima iseljeni u Njemačku, slična sudbina zadesila je i Hrvate. Prvi progoni dogodili su se 1946. i 1947., kad je formalno Čehoslovačka još bila građansko-demokratska država, ali komunisti su već bili preuzeli represivni aparat a kad su 1948. prigrabili svu vlast, sudbina Hrvata bila je zapečaćena. Zemaljski narodni odbor u Brnu je u lipnju 1948. donio odluku da se iseli 306 hrvatskih obitelji.

U odluci se daje vrlo perfidno obrazloženje i kaže da s protjeranim osobama treba postupati kao s pripadnicima hrvatskog slavenskog ogranka koji su, pod utjecajem dugogodišnjeg boravka u ponijemčenoj okolini, djelomično podlegnuli njemačkom utjecaju, te su kao dosadašnji pogranični stanovnici trpjeli u svojoj otpornosti spram njemačkom elementu, no da je s njihove strane sigurno za očekivati da će se u novom, čisto češkom okruženju, u najkraćem roku u potpunosti prilagoditi češkom elementu. Dakle, trebalo ih se raseliti i pomiješati s Česima da bi se tobože prilagodili životu u Češkoj i izlječili od njemačkog utjecaja, no pravi razlog za iseljenje bilo je bogatstvo moravskih Hrvata kojeg su se komunisti htjeli dočepati. Uzalud su Hrvati dokazivali svoju lojalnost Čehoslovačkoj, a naklonost komunista pokušali su zadobiti namjerom da Frielištof preimenuju u Titovo. Skoro sukob Tita i Staljina samo je, međutim, pogoršao položaj Hrvata, koji su uz raniju optužbu za suradnju s nacistima optuženi i da simpatiziraju Tita i da su jugoslavenski špijuni. U prilog moravskim Hrvatima nije išlo ni to što na izborima 1946. nisu glasali za komuniste, nego za Kršćansko-socijalnu stranku. Kao nepouzdani nacionalni element nisu mogli ostati uz hladnoratovsku granicu dvaju svjetova, pa su iz vinorodnoga kraja preseljeni u 118 mjesta sjeverne i srednje Moravske gdje prevladavaju šume, a oko 200 Hrvata uspjelo je pobjeći na zapad. Među njima je i Josef (Joza) Lavička, rođen 1933., koji se naselio u Beču i koji već desetljećima kao dobri duh moravskih Hrvata brine o tome da se njihova povijest, tradicija i jezik ne zatru. Upravo je Lavička prikupio slike Othmara Ružičke koji su do danas najljepši podsjetnik na vremena kojih se danas sjećaju tek rijetki, kad su u južnoj Moravskoj postojala tri hrvatska sela. U hrvatske kuće naseljeni su uglavnom Slovaci iz Bugarske, a Frielištofu je promijenjeno i ime u Jevišovka prema obližnjem potoku koji se na moravskohrvatskom naziva Jajšpica (prema njemačkom Jajspitz).

- Grobovi moravskih Hrvata u Jevišovki

Nijedna od hrvatskih manjina u 12 europskih država nije imala tu nesreću da ju se sustavno uništava i iskorjenjuje kao što se nažalost dogodilo Hrvatima u Češkoj. Međutim, kao što ni stoljeća germanizacije i bohemizacije nisu uspjela u potpunosti ugušiti hrvatsku svijest i identitet, tako su moravski Hrvati preživjeli i četiri desetljeća komunističke represije tijekom koje ne samo što nisu smjeli dolaziti u svoja bivša sela, nego su u strahu od progona i s vlastitom djecom izbjegavali govoriti hrvatski. Slobodom komunističkog režima nakon Baršunaste revolucije 1989. moravski Hrvati izlaze iz ilegale, počinju se organizirati i povezivati sa sunarodnjacima u susjednim zemljama, tražiti svoja prava i njegovati vlastiti identitet, tradiciju i kulturu. Od 1991. moravski Hrvati okupljeni su u Udrugu građana hrvatske narodnosti u Češkoj koju je utemeljila Hermína Opluštílová Slunská, a redovito se svake prve nedjelje u rujnu okupljaju u Jevišovki na Hrvatskom kulturnom danu ili kiritofu. Na tu tradicionalnu manifestaciju osim moravskih Hrvata dolaze i Hrvati iz Austrije i Slovačke, kao i izaslanstva iz Hrvatske te predstavnici čeških državnih i lokalnih vlasti. Uz kulturni program koji izvode razni folklorni ansamblji služi se misa u crkvi svete Kunigunde, na češkom, hrvatskom i njemačkom, zatim se drže prigodni govorovi kod spomenika doseđenju moravskih Hrvata iz 1884., a posjećuje se i mjesno groblje. Današnji stanovnici Jevišovke koji nisu krivi što žive u tuđim kućama ne sudjeluju u kiritofu i tek rijetki sa svojih kućnih pragova i prozora promatraju povorku koja svake prve nedjelje u rujnu prolazi seoskim ulicama.

- Kiritof
moravskih
Hrvata u
Jevišovki

Moravski Hrvati nadali su se da će im biti moguće vratiti se u svoja nekadašnja sela. Stoga su podnijeli su zahtjeve za povratak oduzete imovine, no zahtjevi su odbijeni s obrazloženjem da su od komunista za oduzetu imovinu dobili odštetu. Međutim, ona je iznosila samo nekoliko kruna, što je bilo dovoljno tek da se kupi nekoliko piva. Umjesto materijalne, Hrvati su od češke države dobili samo moralnu zadovoljštinu – vlada premijera Miloša Zemana, današnjeg češkog predsjednika, u rujnu 1999. usvojila je izja-

vu u kojoj je osudila progone hrvatske manjine, nazvavši ih nezakonitima, i izrazila žaljenje. Ujedno je odlučila financijski pomoći u gradnji spomenika u Jevišovki u spomen na prognane Hrvate. Na njemu je upisano 120 hrvatskih prezimena obitelji koje su nekad živjele u bivšem Frielištofu. Izjava Zemanove vlade glasi: »Iseljenje hrvatskih stanovnika iz njihovih domova iz triju južnomoravskih općina Dobro Polje, Jevišovka i Nova Pre-rava nakon veljače 1948., pod prozirnim izgovorom da predstavljaju opasnost za državnu sigurnost te njihovo raseljavanje po različitim općinama u Moravskoj, bio je čin politički motiviranog nasilja prilikom kojega je došla do izražaja primjena principa kolektivne krivnje, koji je u suprotnosti s temeljnim ljudskim i građanskim pravima. Vlada Češke Republike smatra navedeni progon nehumanim te izražava žaljenje zbog nepravdi i krivnje što su pogodile hrvatsku manjinu u našim zemljama. Podrška Vlade u svezi s podizanjem spomenika hrvatskim obiteljima, nekadašnjim stanovnicima Jevišovke, izraz je moralne rehabilitacije hrvatske manjine u Češkoj Republici.«

Nakon Hermíne Opluštikove Slunske koja je prerano umrla 1991. na čelu Udruge građana hrvatske narodnosti u Češkoj bili su Mila Šalamunová, Herwig Sitek i Josef Hubený, a od 2010. vode ju mladi ljudi, brat i sestra Jan Kopřiva kao predsjednik i Lenka Kopřivová kao potpredsjednica, po ocu Česi, po majci moravski Hrvati. Oni su oko sebe uspjeli okupiti mlađe ljude, također potomke moravskih Hrvata te se u očuvanju svog identiteta koriste i internetom, Facebookom i drugim suvremenim tehničkim mogućnostima. Udruga je 2010. pokrenula opsežan dokumentacijski projekt pod nazivom *Sudbine i jezik moravskih Hrvata*, u sklopu kojeg je Lenka Kopřivová snimila oko 50 razgovora sa starim moravskim Hrvatima

- Joza Lavička i svećenik Branko Kornfeind iz Gradišća tijekom molitve za preminule moravske Hrvate kod spomenika na groblju u Jevišovki na kiritofu 2012.

koji još govore svoj dijalekt i pamte stare običaje, predaje, legende i detalje iz svakodnevnog života prije 1945. Objavljena je i pjesmarica moravskih Hrvata te CD s njihovim pjesmama. Za očuvanje folklora moravskih Hrvata velike zasluge ima folklorni ansambl Pálava iz Mikulova koji je preuzeo repertoar pjesama i plesova moravskih Hrvata, iako ga sačinjavaju Česi.

- Nastup folklornog ansambla Pálava na kiritofu u Jevišovki

Od 2008. u Jevišovki postoji Hrvatski dom uređen u zgradbi bivšeg župnog doma koju je kupila hrvatska vlada. Dom je otvorio tadašnji hrvatski premijer Ivo Sanader. Prema sporazumu, Češka je trebala platiti rekonstrukciju zgrade kako bi se ondje uredio muzej, no češka vlada tek je 2014. osigurala sredstva za obnovu doma i pripremu muzejskog postava. Ti opsežni radovi traju već nekoliko godina. Cilj je da obnovljena zgrada bude pravi hrvatski centar u kojem bi se moglo i odsjeti i provoditi vrijeme.

- Hrvatski dom u Jevišovki

JAN KOPŘIVA

»Voda« moravskih Hrvata

Izbor Jana Kopřive za predsjednika Udruge građana hrvatske narodnosti u Češkoj 2010. označio je novu fazu u životu moravskih Hrvata već na simboličkoj razini jer je na njihovo čelo izabran 28-godišnji predstavnik mlađe generacije za koju se smatralo da među Hrvatima u Češkoj više i ne postoji. Jan Kopřiva rođen je 1982. u Valticama kao najstariji od troje djece Čeha Františeka Kopřive i njegove supruge Růžene (Roze), moravske Hrvatice iz obitelji Schneider iz Jevišovke. U Brnu je završio Visoku tehničku školu, i to studij upravljanja i ekonomike poduzeća na Poduzetničkom fakultetu te Fakultetu informacijskih tehnologija.

Doktorirao je na temi *Numerička matematika i paralelizacija* te radi kao developer informacijskog logističkog sustava. Živi u Brnu, oženjen je i otac je trojice sinova, Michaela, Davida i Jana.

U aktivnosti moravskih Hrvata uključio se 2009., godinu dana prije izbora za predsjednika i do 2015. bavio se svim projektima koje Udruga poduzima, a od tada se uglavnom posvetio projektu dogradnje Hrvatskog doma u Jevišovki i očuvanju izvornog jezika moravskih Hrvata. Činjenica da pripada tehničkoj struci, a ne nekoj od društveno-humanističkih struka, Janu pomaže u obavljanju dužnosti predsjednika Udruge građana hrvatske narodnosti u Češkoj i provedbi njenih projekata. »U školi sam morao dosta analizirati probleme i neodustajati pri njihovom rješavanju, što mi je dobro došlo pri osiguravanju potpore za naše projekte, posebno za dogradnju muzeja. Tehnika mi je dala žilavost i ustrajnost. Moj glavni cilj je dograditi muzej i stvoriti dostoјan spomen na pretke, kao i centar hrvatske manjine. Na to sam vrlo ponosan. Najviše me veseli kad vidim naše ljude kako se susreću i vide da se zahvaljujući našim aktivnostima na njih i naše pretke neće zaboraviti«, kaže Jan Kopřiva kojem je desna ruka njegova sestra Lenka, mnogo poznatija i prisutnija u javnosti, i u Češkoj i u Hrvatskoj i u drugim zemljama gdje žive hrvatske manjine.

• Jan Kopřiva

LENKA KOPŘIVOVÁ

Oživljavanje baštine moravskih Hrvata

- Lenka Kopřivová

Lenka Kopřivová rođena je 1984. u Valticama. Srednju školu pohađala je u Mikulovu i Brnu. Na Fakultetu društvenih znanosti Karlovog sveučilišta u Pragu 2009. je diplomirala ruske i istočnoeuropejske studije. Usavršavala se na Fakultetu za povijest u Freiburgu i na Fakultetu za povijest u Moskvi. Od 2009. do 2016. radila je kao kordinatorka projekta *Sjećanje naroda* kojem je cilj prikupljanje svjedočanstava žrtava fašističkog i komunističkog totalitarizma, a od 2016. radi u Češko-njemačkom fondu budućnosti.

Lenkin djed Josef Schneider bio je u vrijeme izgona Hrvata pripadnik čehoslovačke vojske i stoga je, kao i još desetak obitelji, mogao ostati živjeti u Jevišovki. Lenka je s braćom, starijim Janom i mlađim Josefom kod djeda i bake provodila skoro svaki vikend i tako je upoznala mnoge moravske Hrvate koji su im dolazili u posjet i slušala njihove priče. Bilo je to već u vrijeme nakon Baršunaste revolucije kad se osniva i Udruga građana hrvatske narodnosti u Češkoj i počinje održavanje kiritofa. Kad je u Udrudi zaključeno da bi vodstvo trebalo predati mladima, logičan izbor pao je na Lenku i njenog brata Jana, što su oni i prihvatali. Jan Kopřiva je 2010. postao predsjednik, a Lenka Kopřivová potpredsjednica Udruge. Glavni cilj, osim nastavka održavanja kiritofa, bio im je aktivirati svoje vršnjake, djecu i unuke moravskih Hrvata koji su do 1948. živjeli u svoja tri sela, u čemu su i uspjeli. »U vrijeme kad smo se počeli angažirati u Udrudi bilo je još samo par starih ljudi koji su se sjećali Jevišovke, Nove Prerave i Dobrog Polja jer su se ovdje rodili. Kad oni umru to će biti tema koja neće nikoga zanimati – ta je prognoza izgledala dosta deprimirajuće, no nakon svega što smo napravili mislim da to nije tako crno. U Češkoj živi dosta ljudi koji doduše ne govore hrvatski, ali im je važno to da su im preci bili moravski Hrvati i nekim čudom se događa to da nam stalno dolaze novi ljudi koji znaju da su im baka ili djed ili pradjet bili Hrvati i žele o tome saznati više jer se s tom temom identificiraju«, kaže Lenka koja dobro govori i moravskohrvatski dijalekt,

ali se služi i književnim hrvatskim koji je naučila tijekom ljetnog tečaja u Zagrebu 2012. »Meni je moravskohrvatski vrlo blizak jer kad sam bila kod djeda i bake oni su tim jezikom stalno govorili, ali moj otac je Čeh i s nama djecom se govorilo češki. Mislim da je generacija moje mame posljednja od moravskih Hrvata kojima je moravskohrvatski jezik onaj jezik u kojem su odrastali. Kasnije se to napuštalo. Mamina generacija i danas govori hrvatski, no to su više iznimke. Kod Hrvata koji su bili raseljeni često se događalo da su u hrvatskim brakovima, gdje su i muž i žena bili Hrvati, s djecom govorili hrvatski dok su bili mali, no kad su djeca počela ići u školu učiteljice su upozoravale da imaju problema, da ne razumiju, pa su ti roditelji radije prešli na češki. Tako je bio u velikom dijelu obitelji, a u nekim, kao u obitelji mog djeda, trudili su se naučiti i češki i hrvatski, ali oni su manji dio. Mi smo daljnja generacija i kad smo bili mali nitko nije računao s tim da bi Hrvati u Moravskoj još mogli nekoga zanimati i nije se davalo veliko značenje tome da se djecu uči hrvatski«, kaže Lenka Kopřivová koja nema dilema oko svog identiteta: »Ja za sebe uvijek kažem da sam moravska Hrvatica, to govorim uvijek otkad sam si to posvijestila jer s tim sam odrastala u Jevišovki u hrvatskoj obitelji. Iako se to nikad nije posebno definiralo, znalo se da smo Hrvati i da ovdje pripadamo. Hrvati smo, moravski Hrvati, i identificiramo se s tim mjestom gdje su naši preci živjeli dugo vremena i prema kojem su imali snažan odnos.«

Osim što je snimila oko 50 razgovora s moravskim Hrvatima, Lenka je 2014. uredila i njihovu pjesmaricu *Jačke moravskih Hrvatov*, 2015. CD s pjesmama, 2016. je uredila knjigu Aloisa Maleca *Tři perly – charvátské osady na Moravě*, a 2018., zajedno s Eliškom Leisserovom, i knjigu *Barvy chorvatske Moravy* (Boje hrvatske Moravske) posvećenoj povijesti i tradiciji moravskih Hrvata i namijenjenoj češkoj javnosti koja ni danas o hrvatskoj manjini i njenog tragičnoj судбини ne zna gotovo ništa. Također je organizirala izložbe i održala mnoga predavanja, a neizostavna je organizatorica kiritofa, posebno u dramaturškom smislu. Lenka Kopřivová primjer je mlade osobe koja baštinu svojih predaka čini živom, neprestano osvremenjuje i približava novim naraštajima i široj češkoj i hrvatskoj javnosti, prava veleposlanica hrvatske manjine u Češkoj.

ELIŠKA LEISSEROVÁ

Juha od graha kao simbol hrvatstva

- Eliška Leisserová
(snimila Jitka Janů)

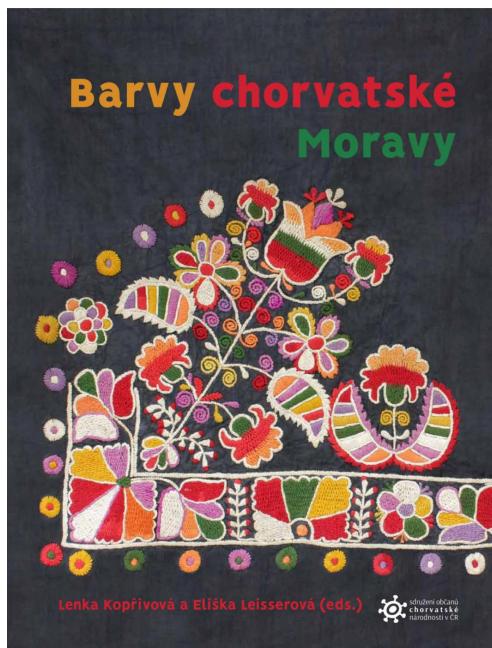
Eliška Leisserová još je jedna od mlađih obrazovanih potomaka moravskih Hrvata koja se aktivno bavi očuvanjem njihove baštine i identiteta povezujući svoju struku s obiteljskim korijenima. Rođena je 1989. u Znojmu, a 2015. diplomirala je etnologiju na Filozofskom fakultetu Masarykova sveučilišta u Brnu. Trenutno pohađa doktorski studij i kao temu deisetracije odabrala je vinarsku kulturu na području Znojma. Ujedno predaje izborni predmet studentima koji se zanimaju za problematiku iseljavanja moravskih Hrvata i naseljavanja češkog pograničnog područja. Eliškina baka Anna rođena je u Frielištofu 1935. u obitelji Slunský (s nadimkom Šuljer), a nakon što joj je otac 1949. umro, s majkom Marijom je protjerana na sjever Moravske u Hartmanice gdje je upoznala Boleslava Luzara s kojim se vjenčala 1960. Po zanimanju je bio kolar i iste je godine dobio posao u Kuřimu kraj Brna. Onđe se preselio sa suprugom i njenom majkom kojima se tako ispunila želja da se vrate u južnu Moravsku, iako ne i u svoje selo. Sve do smrti Annina majka nosila je moravskohrvatsku nošnju, no budući da su sumještanima morali tajiti svoju sudbinu, govorili su da su iz moravskog Slovacka. Kao niti mnogi drugi moravski Hrvati, niti Anna Lizarová nije svog sina i kćer naučila hrvatski, ali budući da ga je govorila s majkom, i djeca i suprug danas ipak razumiju hrvatski. Eliška, kao i većina mlađih moravskih Hrvata, hrvatski ne razumije dovoljno da bi njime mogla komunicirati pa primjerice s gradišćanskim Hrvatima iz Austrije, Slovačke i Mađarske razgovara njemački ili engleski.

No ono na što je Eliška ponosna je to što je zahvaljujući baki Anni i majci Jarmili savladala vještinu spravljanja *fržonove polévke* (juhe od graha), najomiljenijeg jela moravskih Hrvata koje je u survremeno doba opstalo i postalo svojevrstan simbol njihova identiteta. »Na svojim terenskim istraživanjima otkrivam da su nošnje nestale, da mlade generacije

slabo poznaju jezik, ali to jelo još uvijek se kuha u mnogim obiteljima i poznaju ga i tinejdžeri. Koliko god to zvučalo banalno, ta juha služi kao etnoidentifikacijski simbol hrvatstva u Češkoj. Svaka obitelj ima svoj recept, mi primjerice stavljamo cimet, ali osnova je ista: juha od graha i široki domaći *rizanci*», kaže Eliška.

Anna Luzarová redovito odlazi u Jevišovku na kiritof u čijoj organizaciji sudjeluje i njena unuka Eliška koja mnogo drži do svojih korijena, kao i njen brat Josef koji je od 2017. predstavnik hrvatske manjine u Češkoj u Savjetu za Hrvate izvan Hrvatske (ranije je predstavnica bila Lenka Kopřivová).

Eliška je s Lenkom Kopřivovom 2018. uredila knjigu *Barvy chorvatské Moravy*. »Zahvalna sam na tome što se danas o temi moravskih Hrvata može govoriti slobodno i što o njima mogu predavati, i stručno i na temelju vlastitog iskustva koje baštinim zahvaljujući svojoj baki koja je doživjela autohtonu kulturu moravskih Hrvata prije iseljenja«, kaže Eliška koja svoj identitet definira u širem srednjoeuropskom kontekstu, budući da osim hrvatskih korijena po baki ima i poljske korijene po djedu, kao i austrijske korijene s očeve strane. Rado odlazi u Hrvatsku, a posjetila je također i Bosnu i Hercegovinu, Kosovo i druge balkanske zemlje čija povijest i kultura su joj zanimljivi i zbog profesionalnih razloga, premda joj se ne sviđaju pretjerano izraženi nacionalizmi. Eliški Leisserovoj tek predstoji znanstvena karijera i vjerojatno će u budućnosti dati značajne doprinose još boljem upoznavanju i očuvanju kulture i tradicije moravskih Hrvata.

- Naslovnička knjige *Barvy chorvatské Moravy*

MIROSLAV GERŠIC

Hodajuća enciklopedija moravskih Hrvata

- Miroslav Geršic

Povjesničar iz Břeclava Miroslav Geršic prava je hodajuća enciklopedija moravskih Hrvata. Rodio se 1944. u Poštorni, najstarijem hrvatskom naselju u Moravskoj koje potječe iz 1533., kada je bilo dio Donje Austrije, dok je Češkoj s obližnjim Valticama pripojeno 1920., u vrijeme kad su njegovi stanovnici već odavno bili bohemizirani. Diplomirao je bohemistiku i povijest na Karlovom sveučilištu u Pragu gdje je 1976. i doktorirao s temom o iseljavanju iz Moravske u Ameriku. Radio je u srednjim školama kao profesor češkog, njemačkog i povijesti, baveći se istodobno povjesnim istraživanjima.

Područje Geršicova interesa bili su školstvo u južnoj Moravskoj, Česi u Beču, kao i doseljenje Hrvata u Moravsku. Autor je knjige o doseljenju Hrvata na područje Valtica i njihovom odnosu s obitelji Liechtenstein – *Příchod Charvátů na Valticko a knížecí rod Lichtenštejnů* iz 2013. Surađuje s folklornim sastavom Charvatčané i u posljednje vrijeme intenzivno radi na povezivanju potomaka Hrvata iz Břeclava s Hrvatskom kako bi se davnim povjesnim vezama u suvremeno doba dao novi smisao.

MARTIN RADKOVIĆ

Voda Charvatčana

Martin Radković, rođen 1971., od 2002. vodi glazbeno-folklornu skupinu Charvatčané kao osnivač ove grupe entuzijasta iz Břeclava, točnije, iz Charvatske Nove Vesi koja je danas dio tog grada i koji njeguju moravski folklor, ali i svoje hrvatske korijene.

• Martin Radković

Radio je u carinskoj ispostavi u Břeclavu, a profesionalno se bavi i graditeljstvom jer je obrazovanjem inženjer građevine. U veoma aktivnom životu bavi se i kinologijom, lovstvom i vinarstvom.

Bavio se i politikom i bio je dogradonačelnik Břeclava. Ukratko, izuzetno pozitivna, vesela i omiljena osoba u okruženju i dobra duša Charvatčana. Charvatčané su 2016. organizirano posjetili Hrvatsku i nastupili na smotri *Kaj su jeli naši stari* u Vrbovcu, dok su Vrbovčani, ali i glazbenici Češke besede Zagrebačke županije nastupili na Svetovaclavskoj svečanosti u Břeclavu 2015. Obje stvari organizirao je Franjo Vondraček, a dogovorio je i suradnju Charvatčana s Novim Vinodolskim jer znatan broj doseljenika u južnu Moravsku upravo je iz zaleđa Kvarnera. I tako potomci Hrvata koji su se u 16. stoljeću iselili u Moravsku u 21. stoljeću povezuju dvije države, domovinu Češku i pradomovinu Hrvatsku.

• Martin Radković s Franjom Vondračekom

Literatura

- Adžija, Božidar: *Izabrana djela*, Književni krug, Split, 1989.
- Adžija, Božidar: *Izbor članaka*, Kultura, Beograd, 1961.
- Agićić, Damir: *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Ibis grafika, Zagreb, 2000.
- Balota, Mate: *Poezija i proza*, Matica hrvatska, Rijeka, 1959.
- Barbieri, Marija: *Gabrijela Horvat*, <http://www.opera.hr/index.php?p=article&id=42> (8. 10. 2018.)
- Benigar, Aleksa: *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, Glas Koncila i Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1993.
- Bogner-Šaban, Antonija: *Ivo Raić – hrvatski i europski glumac i redatelj*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2018.
- Božić, Mate, Čosić, Stjepan: Nastanak hrvatskih grbova. Podrijetlo, povijest i simbolika od 13. do 16. stoljeća, *Gordogan* br. 35.-36., 2018.
- Cesarec, August: *Bjegunci*, Zora, Zagreb, 1950.
- Ciliga, Ante: *Svjedok najvećih laži dvadesetog stoljeća*, Dora Krupićeva, Zagreb, 2001.
- Čengić, Enes: *S Krležom iz dana u dan*, 1-4 sv., Globus, Zagreb, 1985.
- Deanović, Mirko: Frano Dživa Gundulića i njegov put u Moskvu 1655. godine. *Starine*, br. 41, 1948.
- Divac, Gordana: Slikar Vlaho Bukovac i Prag: Prijatelj i odgajatelj čeških slikara, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 33, 2015.
- Dobronić, Leđa: *Antun Dobronić*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
- Dosegović, Dubravko: *Češki mozaik*, Hrvatsko-češko društvo i Nova stvarnost, Zagreb, 2015.
- Dujmović, Tihomir: *Razgovori s dr. Antonom Ciligom*, Profil multimedija, Zagreb, 2009.
- Dvornik, František: *Vojtjeh Adalbert, Svetac Bijelih Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.
- Esih, Ivan: *Što su Česi i Slovaci dali Hrvatima?: uloga Čeha i Slovaka u izgradnji hrvatske kulture*, Štamparija Grafika (S. Kovačić), Zagreb, 1939.

Fran Galović online, <http://frangalovic.com/index.php?link=Bibliografija>
(8. 10. 2018.)

Graditelji mostova hrvatsko-slovačkoga prijateljstva (urednik Ante Vukasović), Društvo hrvatsko-slovačkog prijateljstva, Zagreb, 2000.

Gustav Krklec: 1899.-1977. 100 godišnjica rođenja, Laurana, Zagreb, 1999.

Herceg, Snježana: Od „Cvijeta Opatije“ do prve dame Praga, Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva 34, 2016.

Hribar, Svjetlana: Revitalizira se izgubljena simfonijska ostavština kastavskog skladatelja Josipa Mandića, *Novi list*, 24. 5. 2015.

Hrvatski biografski leksikon I-VIII., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1983. – 2013.

Ivana Tomljenović Meller: Zagrepčanka u Bauhausu [katalog izložbe], Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2010.

Ivanjek, Željko: »Ne, Hrvati nisu došli u stoljeću sedmom i ne, nisu stigli iz Karpata.« Kako je naš ugledni arheolog otkrio gdje su zapravo živjeli Hrvati prije seobe, *Globus*, 2. 3. 2018.

Ivo Režek: 1898 - 1979. (katalog izložbe), Umjetnički paviljon, Zagreb, 1998.

Jembrih, Alojz: *Tragom identiteta južnomoravskih Hrvata*, Pučko otvoreno učilište Sveti Ivan Zelina i Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima, Zagreb, 2017.

Jozo Kljaković: retrospektiva (katalog izložbe), Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2009.

Karel IV: statnicke dilo, Univerzita Karlova, Praha, 2003.

Kličinović, Božena: *Frano Kršinić*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1998.

Krleža, Miroslav: *Bela, dijete drago: pisma*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2015.

Krleža, Miroslav: *Dnevnik*, 1-5, Oslobođenje, Sarajevo i Mladost, Zagreb, 1977.

Krleža, Miroslav: *Planetarium*, Big Ben Bookshop i Lastavica, Praha, 2013.

Krsto Odak: život i djelo, radovi s međunarodnog muzikološkog skupa održanog u Zagrebu (urednica Eva Sedak), Hrvatsko muzikološko društvo, Hrvatski glazbeni zavod, Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU, Zagreb, 1997.

- Kružić-Uchytíl, Vera: *Vlaho Bukovac – Život i djelo*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005.
- Křepela, Miroslav: Izumitelj, leksikograf, diplomat i – Pražanin, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 35, 2017.
- Kvapil, Miroslav: *Češko-hrvatske književne veze*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- Lipovac, Marijan: „Bratski narod češki uvijek me gledao kao svog sina“, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 33, 2015.
- Lipovac, Marijan: „Česi su narod dobar i velik duhom“, Pragu, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 35, 2017.
- Lipovac, Marijan, Vondraček, Franjo: *Česi Zagrebu - Zagreb Česima*, Vijeće češke nacionalne manjine Grada Zagreba, Zagreb, 2009.
- Lipovac, Marijan: *Franjo Tuđman i Česi* (rukopis)
- Lipovac, Marijan: Hrvatski general kojem je Prag bio draži od Beča, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 31, 2013.
- Lipovac, Marijan, Banek, Vlatka: *Hrvatsko-češko društvo: prvih 25 godina*, Hrvatsko-češko društvo, Zagreb, 2017.
- Lipovac, Marijan: „I hrvatski Leonida“ bio je češki zet, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 33, 2015.
- Lipovac, Marijan: Književna karijera i ljubav prema Zagrebu začeti u Pragu, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 35, 2017.
- Lipovac, Marijan: *Marija i Stjepan Radić- supružnici i suradnici čiji je brak postao simbolom hrvatsko-češkog prijateljstva*, http://arhiva.croatia.ch/arhiva_0811.php (8. 10. 2018.)
- Lipovac, Marijan: Obitelj Štambuk proslavila 300 godina od dolaska svog pretka iz Praga na Brač, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 32, 2014.
- Lipovac, Marijan: *Spomen-pločom označeno mjesto vjenčanja bana Josipa Jelačića i Sofije Stockau*, <https://www.hrvatska-rijec.com/spomen-plocom-oznaceno-mjesto-vjencanja-bana-josipa-jelacica-i-sofije-stockau/> (8. 10. 2018.)
- Lipovac, Marijan: Sveti Ivan za Čehe je i dalje Hrvat, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 28, 2011.
- Lipovac, Marijan: *Vltavu i Moju domovinu* skladow prije Smetane, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 33, 2015.

Lipovac, Marijan: Volim arhitekturu, ne volim banke i advokate, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 33, 2015.

Loderecker, Petar: *Sedmerojezični rječnik*, Novi liber, Zagreb, 2005.

Majetić, Vanja: *Česi rekonstruirali lice jednog od najpoznatijih hrvatskih vojskovođa i najkontroverznejše osobe 18. stoljeća*, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/cesi-rekonstruirali-lice-jednog-od-najpoznatijih-hrvatskih-vojskovoda-i-najkontroverznejše-osobe-18-stoljeca-foto-20180807> (8. 10. 2018.)

Mali hrvatsko-češki biografski leksikon (priredili Jadranka Bošnjak, Dušan Karpatský i Zoran Pičuljan), *Velvyslanectví Chorvatské republiky v Praze* i Nakladatelství Lidové noviny, Prag, 2002.

Maštrović, Tihomil: „Prag i ja, stari smo prijatelji“, *Susreti - glasilo Hrvatsko-češkog društva* 34, 2016.

Matija Mesić i češki i slovački suvremenici: (pisma 1846. - 1875.), priredili Marijan Šabić i Marcel Černý, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, Prag, 2016.

Matasović, Josip: Milan Prelog, *Narodna starina*, Vol. 11, No. 28, 1932.

Mažuranić, Fran: *Dokumenti o životu i ličnosti Vladimira Frana Mažuranića* (priredio Ivan Brlić), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za suvremenu književnost, Zagreb, 1960.

Milušić, Anto: *Historiografski triptih Brlić - Mažuranić – Mesić*, Matica hrvatska, Osijek, 1998.

Novak, Vilko: Življenje in znanstveno delo Milovana Gavazzija, *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja*, Sv. 3-4, 1993.

Novak, Vjenceslav: *Otrov u duši*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2009.

Novak, Vjenceslav: *Pavao Šegota*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1888.

Orlić, Mirko: Studentski dani Andrije Mohorovičića u Pragu, *Geofizika*, vol. 15, 1998.

Orošnjak, Alexandr: „Češka, zlatna Češka, kako mi je tamo bilo lijepo“, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 35, 2017.

Padovan, Ivo: *Život i djela Ante Šercera*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997.

Pánek, Jaroslav: Hrabě z Rožmberka (Jan Zrinský ze Serynu, řečený »hrabě z Rožmberka«, a legendární Petr Vok v zápase o rožmberské dědictví), *Přehled*, číslo 30, 2012.

- Pecnik, Jaroslav: Djelo Ane Milić-Pecl: Knjiga o ljubavi i patnji u doba (ideološkog) ludila, *Novi list*, 20. 11. 2017.
- Petrić, Hrvoje: Studenti iz hrvatskih zemalja na sveučilištu u Olomoucu u ranome novom vijeku (1569. - 1781.) s posebnim osvrtom na studente iz križevačkoga kraja, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, Vol. XII, No.1, 2011.
- Pettan, Hubert: *Friderik Rukavina: Istaknuti hrvatski dirigent* (rukopis) *Pisma Iva Vojnovića*, knjiga prva (priredio Tihomil Maštrović), Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb i Matica hrvatska, Dubrovnik, 2009.
- Praška četvorica: Uzelac, Trepše, Gecan, Varlaj* (katalog izložbe), Umjetnički paviljon, Zagreb, 2013.
- Pražský uličník* 1.díl: A-N, Libri, Praha, 1997.
- Pražský uličník* 3.díl: Encyklopédie názvů pražských veřejných prostranství, Scriptorium, Praha, 2012.
- Prelog, Vladimir: *Moja 132 semestra studija kemije*, Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije, Zagreb, 2007.
- Premerl, Danijel, Kurelac, Iva: Sveti Ivan Pustinjač u hrvatskoj historiografiji i ikonografiji 17. i 18. stoljeća, *Croatica Christiana periodica*, Vol.36, No.69, 2012.
- Prkačin, Roko: *O. Petar Perica, DI: pjesnik i mučenik*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2014.
- Radić, Stjepan: *Praški zapisi: autobiografska proza*, Znanje, Zagreb, 1985.
- Ribar, Ivan: *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, Naprijed, Zagreb, 1965.
- Ribar, Ivan: *Politički zapisi*, Prosveta, Beograd, 1948.-1952.
- Rogoz, Zvonimir: *Mojih prvih 100 godina*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1986.
- Rudež, Tanja i suradnici: *Nikola Tesla: istraživač, izumitelj, genij*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- Samardžija, Marko: *Ljudevit Jonke*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1990.
- Sedak, Eva: *Josip Štolcer Slavenski: skladatelj prijelaza*, Muzički informativni centar Koncertne direkcije Zagreb, 1984.
- Simić, Tanja: Otkrivena tajna nestale opere, *Nacional*, 7. 4. 2008.

- Skoupý, Arnošt: Žrtve velikog rata u olomouckom mauzoleju Jugoslavena, *Zbornik Janković*, Vol. I, No.1, 2015.
- Stahuljak, Zlatko: *Zagrebačka violinistička škola*, Međunarodno violinističko natjecanje "Vaclav Huml", Zagreb, 2009.
- Šabić, Marijan: *Iz zlatnog Praga : češka književnost i kultura u hrvatskoj književnoj periodici : 1835. – 1903.*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2008.
- Šabić, Marijan: Vladimir Jelovšek i praški mostovi hrvatske dekadencije, *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, Vol.2 (32), No.2 (52), 2008.
- Šegvić, Kerubin: *Eugen Kumičić: pisac i političar 1850.-1904.*, naklada pisca, Zagreb, 1937.
- Šenoa, August: *Nepoznati rani radovi: na češkom i njemačkom jeziku*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
- Tuđman, Ankica: *Moj život s Francem*, Večernji list, Zagreb, 2006.
- Tušek, Miroslava: Šenoino praško razdoblje, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za suvremenu književnost*, Knj. 22 (429), 1988.
- Tomičić, Zlatko: Božo Lovrić, pisac hrvatski i češki, *Mogućnosti*, 10, 1963.
- Ungaro, Draga: *Sjećanja na slavne Hrvate*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 1997.
- U povodu proslave 70-godišnjice rođenja književnika Augusta Cesarca (urednik Marijan Matković), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za suvremenu književnost*, Knj. 8 (342), 1965.
- Uskoković, Jelena: *Mirko Rački*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1979.
- Vondraček, Franjo: *Češke povjesnice - dodiri s Hrvatima*, Pučko otvoreno učilište Sveti Ivan Zelina, Sveti Ivan Zelina, 2004.
- Vondraček, Franjo: *Hrvati južne Moravske: pod znakom šahovnice*, Zagrebačka županija, Zagreb, 2009.
- Vondraček, Franjo: Otac hrvatske enologije i zaljubljenik u Češku, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 34, 2016.
- Vondraček, Franjo: *Prag: vodič*, Pučko otvoreno učilište Sveti Ivan Zelina, Sveti Ivan Zelina, 2005.
- Vujanović, Barbara i suradnici: *Ivan Meštrović Česi*, Muzeji Ivana Meštrovića-Atelijer Meštrović i Hrvatsko-češko društvo, Zagreb, 2018.

Zahirović, Hasan: Dugovečni Maestro i danas zadihvjuje Čehe, *Susreti – glasilo Hrvatsko-češkog društva* 31, 2013.

Zavázel: Vladimír: *Tragovi Nikole Tesle u Češkoj* (rukopis)

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti posvećen 150. obljetnici rođenja Tadije Smičiklasa (1843.–1993.), Vol. 18, 2000.

Zbornik o Dragutinu Prohaski književnom povjesničaru i književnom kritičaru (glavni urednik Tihomil Maštrović]), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2003.

Zbornik o Ivanu Milčetiću, književnom povjesničaru, filologu (glavni urednik Tihomil Maštrović), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb i Matica hrvatska Varaždin, 2002.

Zmeškalová, Aloisie: Gavellino kazališno djelovanje u Češkoj i Slovačkoj, *Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 39, No.1, 2013.

Županović, Lovro: *Vatroslav Lisinski (1819-1854): život, djelo, značenje*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičku umjetnost, Zagreb, 1969.

O autorima

Marijan Lipovac rođen je 1976. u Zagrebu gdje je završio osnovnu i srednju školu te na Filozofskom fakultetu diplomirao povijest i češki jezik i književnost. Od 2013. radi u Uredu za odnose s javnošću i medije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a od 2001. do 2012. radio je kao novinar u dnevnom listu *Vjesnik*.

Bavi se istraživanjem povijesti hrvatsko-čeških odnosa i o temama iz tog područja objavio je više stručnih članaka i sedam knjiga: *Biskup Duh* (2006.); *Biskup Josip Salač*, u suautorstvu s Vjenceslavom Heroutom, (2009.); *Česi Zagrebu – Zagreb Česima*, na hrvatskom i češkom jeziku, u suautorstvu s Franjom Vondračekom (2009.); *Češki narodni dom u Zagrebu*, na hrvatskom i češkom jeziku, u suautorstvu s Jurjem Bahnikom (2012.); *Hrvatsko-češko društvo: Prvih 25 godina*, u suautorstvu s Vlatkom Banek (2017.); *Václav Havel. Politická biografija*, u suautorstvu s Jasnom Marcelić (2018.) te *Ivan Meštrović i Česi. Primjeri hrvatsko-češke kulturne i političke uzajamnosti*, u suautorstvu s Barbarom Vujanović, Daliborom Prančevićem i Jiříjem Kudělom (2018.). Bio je stručni suradnik kod nastanka knjiga Franje Vondračeka *Česi i Moravljani u Zagrebačkoj županiji* (2011.), *Češki sveci* (2014.) i *Česi kajkavci* (2017.), kao i u biografskom leksikonu hrvatskih Čeha *České stopy v Chorvatsku I. i II.* Josipa i Alena Matušeka (2015.). U *Leksikonu hrvatskog iseljeništva i manjina* (2015.) pisao je natuknice o moravskim Hrvatima. Autor je virtualne izložbe o povijesti hrvatsko-čeških odnosa objavljene 2013. na internetskoj stranici Hrvatsko-češkog društva. Novinske članke i publicističke tekstove, uglavnom povijesne tematike, objavio je u više tiskanih medija i internetskih portala. Član je Hrvatsko-češkog društva od 1997. Od 2005. do 2011. bio je tajnik, a od 2011. predsjednik je Hrvatsko-češkog društva i urednik glasila *Susreti*.

Inicijator je i voditelj brojnih akcija Hrvatsko-češkog društva kojima je cilj popularizacija Hrvatske u Češkoj i Češke u Hrvatskoj.

Franjo Vondraček rođen je 1957. u Zokovom Gaju nedaleko Orahovice, u obitelji prosvjetnih djelatnika. Po završetku gimnazije u Požegi upisuje studij novinarstva na Karlovom sveučilištu u Pragu koje završava kao redovan student, a nakon nostrifikacijskih ispita stiče zvanje diplomirani politolog.

Radio je kao novinar u Radio-Požegi i lokalnom *Požeškom listu*, kao glavni i odgovorni urednik Radio-Zeline, glavni i odgovorni urednik lista poduzeća *Tehnika*, kao novinar u *Vjesniku* i kao zamjenik urednika u političkom tjedniku *Slobodna Hrvatska*. Zatim je radio kao glasnogovornik u Zagrebačkoj županiji i u nekoliko putničkih agencija.

Od 2007. predstavnik je češke nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji, a 2009. osnovao je Češku besedu Zagrebačke županije kojoj je bio predsjednik do 2013.

Napisao je osam knjiga na teme vezane uz Češku ili hrvatsko-češke veze: *Češke povjesnice – dodiri s Hrvatima* (2004.); *Vodič grada Praga* (2005.); *Hrvati južne Moravske* (2009.); *Česi Zagrebu – Zagreb Česima*, na hrvatskom i češkom jeziku, u suautorstvu s Marijanom Lipovcem (2009.); *Česi i Moravljani u Zagrebačkoj županiji* (2011.); *Češka kuharica* (2013.); *Češki sveci* (2014.) te *Česi kajkavci* (2017.).

Osim mnogih novinskih tekstova i radijskih emisija, za Dokumentarni program Hrvatske televizije kao scenarist pripremio je četiri filma na češke i hrvatsko-češke teme: *Samostan Emaus*, *Hrvati južne Moravske*, *Sveti Vojtjeh – prvi Europljanin* i *Vodič grada Praga*.

U etničkom smislu potomak je doseljenika iz Češke (Moravska) koji su se u Hrvatsku doselili između 1854. i 1857. iz Janovica, sela između Starog i Novog Jičína.

To je i osnovni razlog zašto se posvetio proučavanju hrvatsko-čeških odnosa i veza i smatra se jednim od najpozvanijih u Hrvatskoj, pa i u Češkoj, govoriti o ovim temama. Intimno se smatra građaninom *Mitteleurope* čiji je kako kulturološki, tako i etnički pripadnik. Taj dio srednje Europe smatra svojim širim domom dok mu je to u užem smislu Hrvatska te se podjednako smatra pripadnikom hrvatskog, odnosno moravskog etnika.

Sadržaj

PREDGOVOR 5

UVOD

Dobrodošli u hrvatsku Češku! 7

OD JUŽNE ČEŠKE DO VRATA PRAGA

Veze Zrinskih i Rožmberka 9

Češko pleme Hrvata, Slavníkovci i sveti Vojtjeh 14

Sveti Ivan pustinjak - Navodni hrvatski kraljević i najstariji češki svetac 20

HRVATSKI PRAG

Hrvatske zgrade, ulice i spomenici 26

KATEDALA SVETOG VIDA 26

KUĆA KOJA PLEŠE VLADE MILUNIĆA 30

EMAUS 36

LORETA 43

ŠTAMBUK 45

JOSIP JURAJ STROSSMAYER 47

NIKOLA TESLA 52

STJEPAN RADIĆ 56

ANDRIJA MOHOROVIĆIĆ 64

VLADIMIR PRELOG 67

VLAHO BUKOVAC 70

AUGUST ŠENOA	75
HAJDUK	80
ZAGREBAČKA, HRVATSKA i DUBROVAČKA ULICA	82
ULICA JUGOSLAVENSKIH PARTIZANA	84
Još neki poznati Hrvati Pražani	86
FAUST VRANČIĆ	86
FRANO GUNDULIĆ	90
VATROSLAV LISINSKI	91
AMELIJA JURKOVIĆ	94
BOŽO LOVRIĆ	96
DRAGUTIN PROHASKA	99
IVO RAIĆ	100
JOSIP MANDIĆ	101
FRIDRIH RUKAVINA	103
ZVONIMIR ROGOZ	104
GABRIJELA HORVAT	108
MIROSLAV ŠLIK	110
ZINKA KUNC	111
IVANA TOMLJENOVICI MELLER	112
ANA MILIĆ PECL	114
Hrvatski studenti u Pragu	115
MATIJA MESIĆ	118
NAPOLEON ŠPUN-STRIŽIĆ	119
TADIJA SMIČIKLAS	121
IVAN MILČETIĆ	122
FRAN MAŽURANIĆ	123
VJENCESLAV NOVAK	124
EUGEN KUMIČIĆ	129
VLADIMIR JELOVŠEK	130
FRAN GALOVIĆ	131
MIRKO RAČKI	132
MILAN PRELOG	133
IVAN RIBAR	134
BOŽIDAR ADŽIJA	135

JOSIP ANDRIĆ.....	138
IVAN ESIH.....	139
MILOVAN GAVAZZI.....	140
ANTE ŠERCER.....	141
LJUBOMIR LETICA.....	142
ANTUN DOBRONIĆ.....	143
JOSIP SLAVENSKI.....	144
KRSTO ODAK.....	145
FRANO KRŠINIĆ.....	146
JOZO KLJAKOVIĆ.....	147
PRAŠKA ČETVORICA.....	148
IVO REŽEK.....	150
IVAN ZEMLJAK.....	151
GUSTAV KRKLEC.....	152
LJUDEVIT JONKE.....	153
ZVONIMIR BAJSIĆ.....	154
PREDRAG JIRSAK.....	155
Hrvatski grobovi u Pragu	157
JOSIP FILIPOVIĆ.....	157
DRAGUTIN STRAŽIMIR.....	161
ANDRIJA IVAN BORTULIN.....	163
Slavni Hrvati kao praški gosti	166
MARIJA RUŽIČKA STROZZI.....	166
IVO VOJNOVIĆ.....	171
IVAN MEŠTROVIĆ.....	173
AUGUST CESAREC.....	177
MIROSLAV KRLEŽA.....	180
FRANJO TUĐMAN.....	185
MLADEN BJAŽIĆ.....	187
Praški Hrvati danas	189
OBITELJ MARDEŠIĆ.....	189
IVO ŠPALJ.....	190
LORDAN ZAFRANOVICIĆ.....	191
KREŠIMIR ŽIGIĆ.....	192

ANDREA MAJSTOROVIĆ	194
MARIJA VLAŠIĆ	195
ANGELO BOŽAC	196
SLAVICA KROČA	197
MIRJANA RAKELA	199
MIROSLAV PERAICA	201
TAJANA MANČALOVÁ	202
LIDIJA KOVARIK	203
ANDREA GOLUBIĆ	204
SLAVKO I MARINA ZAMUDA	206
STJEPAN PRŠEC	208

MORAVSKOM

Brno – Grad prijatelj Zagreba	211
FRANJO TRENK	213
BRANKO GAVELLA	215
BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC	217
Olomouc - Najveća grobnica Hrvata u Češkoj	218
»Plodna Haná« Mate Balote	222
Sternberk - Kapelica svetog Leopolda Mandića	224
Napajedla - Mjesto najveće radosti i žalosti bana Josipa Jelačića	225
Moravski Hrvati - Najsjevernija hrvatska manjina	229
JAN KOPŘIVA	237
LENKA KOPŘIVOVÁ	238
ELIŠKA LEISSEROVÁ	240
MIROSLAV GERŠIC	242
MARTIN RADKOVIĆ	243
Literatura	244
O autorima	251

Tisak knjige pomogli su:

ZAGREBAČKA
ŽUPANIJA

ČEŠKA BESEDA
ZAGREBAČKE ŽUPANIJE

ČEŠKA BESEDA
ZAGREBAČKE
ŽUPANIJE

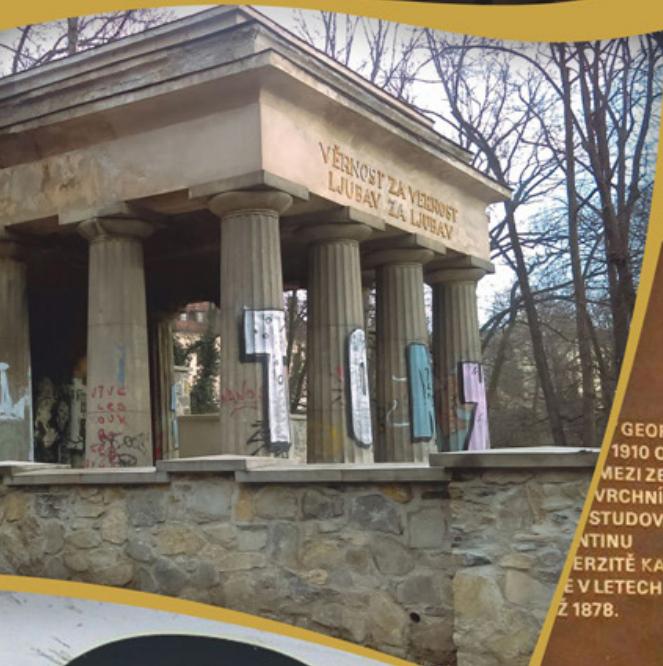
HRVATSKO - ČESKO
DRUŠTVО

Cijena: 100,00 kn
ISBN: 978-953-9546xx-x-x

CHORVATSKÁ

VINOHRADY · PRAHA 10

GEOFYZIK,
1910 OBJEVIL
MEZI ZEMSKOU
VRCHNÍM
STUDOVAL ZDE
VITINU
ERZITÉ KARLOVÉ
E V LETECH
Ž 1878.

Hrvatski geofizičar
koji je 1910. otkrio
graničnu plohu između
zemljine kore i gornje
plasti, studirao je
ovde u Clementinumu
na Karlovom
sveučilištu u Pragama
od 1875. do 1878.

ANDRIJA MOHOROVIČ
(1857-1936)

